

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Sayı: 187

Yıl: 16

Ocak 2010

Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

6 TL (KDV Dahil)

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Ütopyaları

ضیا کولک آلب

قبریل ملا

Prof. Dr. Fevzi DEMİR

Yrd. Doç. Dr. Ufuk ÖZCAN

Yrd. Doç. Dr. Faruk ÖZTÜRK

Doç. Dr. Nurettin ÖZTÜRK

Sadık USTA

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rante.org>

Prof. Dr. Uluğ NUTKU: İnsan'ın Kültür Varlığı

TEORİ

DOĞU PERİNÇEK

Düzen böler devrim birleştirir

- İşçi Partisi 8. Genel Kurultayı (Muhyettin Öksün Kurultayı) için MKK'ya Rapor Taslağı önerisi -

Milli Anayasa Bildirgesi

Devletin yeniden yapılanması üzerine

İşçi Partisi'nin Yurtta Barış Ortadoğu'da Barış Programı

Türkiye'nin Milli Kuvvetlerinin ve

Irak Türkmen Örgütleri'nin Ortak Beyannamesi

İşçi Partisi'nin Türkçe Eğitim ve Öğretim Kararı

DOĞU PERİNÇEK Partimizi yeniden örgütleme seferberliği

Ütopyalar ve Ütopyacılar

Uzun bir zamandır yayınlamak istediğimiz "Türk Ütopyaları" dosyasının hazırlıklarını tamamladık ve 2010'un ilk sayısını olarak elinizde.

Yeni yılın ilk sayısı olması dosyamıza farklı bir anlam kattı.

Emperyalizm destekli gerici odaklar Erge-
nekon gibi operasyonlarla yargıya, orduya,
basın kuruluşlarına, kitle örgütlerine ve siyasi
partilere karşı bir saldırıya giriştiler. Bu saldırı-
nın diğer bir ayağı TÜBİTAK, YÖK ve
TRT'ye karşı yürütüldü ve bu kurumlar bilim-
sel düşünceye karşı yürütülen kara propa-
gandanın aracı haline getirildiler.

2009'da yaşanan gerici dalgaya karşı
2010 yılına ütopyaları hatırlayarak, hatırlata-
rak girmek istedik. Toplumsal bir çıkışsızlığa
sürüldüğümüz, sistemin, toplumun, bilim ve
sanat hayatını karanlık bir cendere içinde tut-
maya çalıştığı bir dönemde ütopyalara büyük
bir ihtiyaç var. Geçmiş ütopyaların bilinmesi
yeni ütopyaların yaratılmasına yol hazırlaya-
caktır düşüncesiyle "Türk Ütopyaları" başlıklı
bir dosya hazırladık.

Sir Thomas More, 1516 yılında, dostu
Rotterdamlı Erasmus'a, Ütopya'yı yazarken
yüreğinin kabadığını söylüyordu. Bizde "Türk
Ütopyaları" dosyamızı okurken bu duyguyu
yaşayacağınızı düşünürüz.

Bilim ve Ütopyanın hazırladığı dosyalar,
büyük önemine rağmen görülmeyen, görül-
mek istenmeyen noktalar dikkat çekmeye
çalışmaktadır. Bu dosyamızda ütopyaları,
üzerinde fazla durulmayan bir noktadan yola
çıkarak ele aldık. "Gülüň gül ile tartıldığı" dün-
ya özelemini işleyen ütopyaların kendi toprağı-
mızdaki örneklerini ortaya koyduk.

"Ütopyaların, tıpkı roman alanında olduğu
gibi, esas olarak Batı toplumlarının ürünü ol-
duğu, Doğu toplumlarınınnsa onu ancak taklit
edebileceği" tezi, öteden beri ileri sürülmekte-
dir. Ne yazık ki Avrupalımerkezci bu tez, Türki-
ye'nin akademisyen çevrelerinde de etkilidir.
1993 yılında yayın hayatına başlayan Bilim ve
Ütopya dergisi ise bu tezin bir antitezi olarak
ortaya çıktı ve Türkiye'de "insanlığın eşitsizli-
ğe karşı mücadelesi ettiği her yerde ütopyanın
da mutlaka olacağı" görüşünü yaygınlaştırdı."
Sayın Sadık Usta'nın dergimiz ve hazırladığı
büyük ütopya dosyası ile ilgili belirlemesi böyle.

Ütopyacılar

Ütopyalar incelenirken, okunurken üzerin-
den atlanmaması gereken diğer bir konu da
ütopyaların yaratıcılarının yani ütopyacıların
varlığıdır. Ütopyalar bir irade beyanıdır. Eşit-
sizliğe karşı ve daha iyi bir gelecek için müca-
dele etmenin beyanıdır. Ütopyalarımızı okur-
ken onları kaleme alan, bu ütopyaların ger-
çekleşmesi için mücadele eden ütopyacıları
unutmamak gerekiyor. "Türk Ütopyaları" dos-
yasını okurken özellikle bir noktaya daha dik-
kat etmenizi rica ediyoruz. Ütopyalar Cumhu-
riyet Devrimi'ni düşünsel açıdan beslemiştir.
Bu ütopyalardan beslenmekle birlikte Cumhu-
riyet Devrimi'nin yarattığı aydınlanmacı, dev-
rimci düşünsel havanın etkisini, toplumun ül-
kunda yarattığı atılımı Ruşeni'nin 1914 ve
1926 yılında yazılan eserleri arasındaki farkta
görebilirsiniz. Okuyucularımıza bu farkı gö-
rebilmeleri için sayın Prof. Dr. Fevzi Demirin
makalesini ve Ruşeni'nin ütopyasını, Ruşe-
ni'nin Atatürk'e sunduğu "Din Yok Milliyet Var"
başlıklı raporı ile birlikte okumalarını öneriyo-
ruz. (Bu raporun geniş bir özeti Atatürk'ün
düşüldüğü notlar ile birlikte Şubat 2000, 68. sa-
yımızda yayımlanmıştır. Ayrıca tam metni Sa-
yın Doğu Perinçek'in "Kemalist Devrim- 2, Din
ve Allah", Kaynak Yayınları, Ocak 2003 kiti-
bında da yer almaktadır.)

Evrım Kursu

5-6 Aralık tarihlerinde Ankara'da düzenle-
diğimiz "Evrım Kursu" büyük bir başarı ile ta-
mamlandı. İki gün boyunca süren kurs akade-
misyen, doktora, yüksek lisans ve lisans öğ-
rencilerinden oluşan 90 kişilik bir grup ile Prof.
Dr. Semih Koray'ın kapanış konuşmasında
belirttiği gibi "dünyanın herhangi bir yerindeki
herhangi bir öğretmenin kışkanacağı bir öğ-
retici grubu" ile yapıldı. Ders araları kısa ol-
masına rağmen hiçbir öğrenci dışarı çıkmak
istemedi, kurs ikinci gün ise geç saatlere ka-
dar devam etti. "Evrım Kursu"nu 20-21 Şubat
tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştireceğiz.
Üniversitelerde, liselerde evrim ile ilgili dersle-
rin ve konuların anlatılmasının eksikliği süre-
li vurgulanan bir konu. Bilim ve Ütopya olarak
bunu bir ölüde gidermeye çalışıyoruz.

Tüm okurlarımızın yeni yılını kutluyoruz.

S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel
Araştırmalar Yay. ve İletişim Kıp. Adına
Şahin ve Sürüm Yayı. İşleri Müdürlüğü
Prof. Dr. Semih KORAY

Genel Yayın Yönetmeni: Gani BAYER

Yazı İşleri Müdürü: Emrah MARAŞO

Yazı İşleri: Yaren KURBAN
İlyas KARATEPE

Düzenli: İlyas KARATEPE

Görsel Yönetmen: Harun ÇAKAN
Dağıtım: Ergin ONAY

Yazı Kurulu: Dr. Ömer Alışan,
Prof. Dr. Aliha Akmal, Dr. Bora Altın,
Zahit Beyaz, Dr. M. Köse, Dr. Bekir Karaoğlu,
Dr. Neome Dayday, Prof. Dr. Ercan Enç,
Prof. Dr. Erol Gözlemci, Prof. Dr.
Çağrı Güler, Etila Çan Güler,
Erkan İdiz, Prof. Dr. Bekir Karaoğlu,
Prof. Dr. Zafar Kara, Doç. Dr. Çiğdem
Kasapoğlu, Prof. Dr. Semih Koray, Dr. Arda
Özdemir, Feyziye Özçelik, Şenar Özcan,
Ömer Özbal, Cem İsmail Sarı,
Dr. Haluk Şekip, Prof. Dr. Kadri Yılmaz,
Prof. Dr. Osman Şadi Yenen

Yönetim Yeri: İktisadi Caddesi, Dava Çıkma
No: 7/2 Beyoğlu/İstanbul
Tel: (0212) 244 23 72 - 61
Faks: (0212) 251 51 22

e-posta: bilimveutopya@icloud.com
İnternet adresi: www.bilimveutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi: Feyziye ÖZBERK
Korur Sok. 69/1 Kızılay/Ankara
Tel: (0312) 418 52 64

Edirne Temsilcisi: Umut AKAS
Tel: (0338) 453 50 47
umutakas@gmail.com

İstanbul Temsilcisi: Huseyin GÜLER
Korur Sok. 69/1 Kızılay/Ankara
Tel: (0312) 418 52 64

İstanbul Temsilcisi: Canan ÖSKÜPLÜ
Tel: (0312) 568 55 54
bilimveutopya@gmail.com

İzmir Temsilcisi: Nural GÖRAN
Tel: (0532) 843 55 19

Avrupa Koordinatörü: Filiz KARABULUT
filizkarabulut@gmail.com

Almanya Temsilcisi: Eylem DEMİREL BORAL
Frankenle 39, 80327 Frankfurt
Tel: +4969-73918773 Faks: +4969-75009310

Batı Temsilcisi: Sabri BAL
Tel: +32 2154964

Çin Halk Cumhuriyeti Temsilcisi:
Nuri TIRKİES Tel: +86 1067637296

Fransa Temsilcisi: Ali Rıza TAŞDELEN
Tel: +33 675451587

Hollanda Temsilcisi: Kemal KIRAR
Tel: +316 34043474

İngiltere Temsilcisi: Murat METİN
Tel: +44 789051882

İsviçre Temsilcisi: Gülay SINACI
Tel: +41 327245854 - +41 753023951

İtalya Temsilcisi: Zeynep GÜNEŞ
E-posta: zeynep-gunes@merck.com

Abone Kuponları: 6 Aylık: 35,00 TL
Yıllık: 70,00 TL Avrupa ve Ortadoğu yillik:
50 Euro Amerika ve Uzakdoğu yillik: 100 \$

Abone bedelleri için: S.S. Ütopya
Kooperatifi İş Bankası Beyoğlu Şubesi
Hesap No: 1022 0778251

İsviçre Hesap Numarası:
GÜLAY SINACI
Banque Cantonale Neuchâtelaise
Hesap No: 1033 00 725
gulaysinaci@cominge.ch
gulaysinaci@hotmail.com

Yurt dışı Satış Fiyatı:
Avrupa: 4,5 Euro

Organizatör: Ulusal Haber Hız. Prod. Ort.
San. Tic. A.Ş.
Baskı Yeri: Analiz Basım
Dağıtım: Merkez Dağıtım A.Ş.
ISSN 1301-6717

BİLİM VE ÜTOPYA
ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Alakan HATİPOĞLU
atakanhatipoğlu@gmail.com (0 555) 476 82 45

Atılım Kocaeli Üniversitesi
Kutbaddin GÜLTEKİN
kbgultekin@hotmail.com (0 555) 829 75 63

Akdeniz Üniversitesi
Dr. Hakan ERENGİN
erengin@akdeniz.edu.tr (0 535) 852 74 15

Anadolu Üniversitesi
Deniz Ertem ERİŞEN
denizertem@gmail.com (0 555) 414 52 02

Antakya Üniversitesi
Yaren KÜR ALKAN
alkan.yaren@gmail.com (0 537) 587 53 77

Beykent Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim OK
ibrahimok@beykent.edu.tr (0 532) 234 34 48

Boğaziçi Üniversitesi
Canik ÖZDAĞ
ozdagc@yabodub.ülk (0 505) 659 85 51

Cumhuriyet Üniversitesi
Hakan SERTAN
hakaseratan@hotmail.com (0 532) 335 76 96

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Metin SALIK
metinsalik@hotmail.com (0 544) 335 79 32

Çankaya Üniversitesi
Fırat KAYAÖNÜ
firatkiyayonu@hotmail.com (0 543) 944 57 32

Çukurova Üniversitesi
Bora YAĞRI
byagri@gmail.com (0 535) 942 45 25

Dokuz Eylül Üniversitesi
Serdar YURTCİÇEK
serdayurtci cik@hotmail.com (0 505) 298 90 70

Ege Üniversitesi
Hüremiz TUTKUN
hurmiztutkun@hotmail.com (0 555) 361 56 14

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Mustafa YIGİT
yigit_mustafa1907@hotmail.com (0 354) 255 82 26

Gazi Mustafa Kemal Üniversitesi
Cem SAVAS
cem@ulsmk.ugyia.com.tr (0 533) 358 51 78

Gazi Üniversitesi
Nesimi Yigit ERYILMAZ
yigitjasz@hotmail.com (0 535) 311 81 05

Gaziantep Üniversitesi
Mehmet KALASAN
belliz76@hotmail.com (0 538) 889 45 89

Hacettepe Üniversitesi
Turgut SAYILIR
turgutsayilir@hotmail.com (0 508) 470 95 38

Halik Üniversitesi
Şahin KARABAYIK
shahinkarabayik@hotmail.com (0 535) 215 77 25

İstanbul Üniversitesi
Kardelen YILAN
kardelen.yilan@hotmail.com (0 538) 875 98 00

İstanbul Teknik Üniversitesi
Muzaffer ENSER
muzaffer_enser@hotmail.com (0 533) 654 18 70

İşık Üniversitesi
Güneş ÖZTÜRK
gunesozturk@gmail.com (0 505) 948 87 70

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü
Ercan ÖZKAN
ecocesi@hotmail.com (0 505) 289 64 30

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Mustafa AKDİŞ
makdis85@gmail.com (0 505) 880 67 77

Karadutun Üniversitesi
Cemil SALMAN
celalsalman@gmail.com (0 543) 456 18 01

Kırıkkale Üniversitesi
Özkan GENÇ
gurkangenc13@hotmail.com (0 544) 577 24 19

Devrimi besleyen ütopyalar

- Çiviyazısı 1
- Forum 4
- Kapak
Sadık USTA
Türkiye Devrimi'nin ütopyaları 7
- Kapak
Sadık USTA
İsmail Gaspiralı'da ütopya 16
- Kapak
Doç. Dr. Nurettin ÖZTÜRK
Bir düşüşşam: Servet-i Fünun ütopyaları ve
Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayat-ı Muhayyel'i 20
- Kapak
Prof. Dr. Fevzi DEMİR
Bir Türk-İslam ütopyası: Ruşeni'nin rüyası 30
- Kapak
Rüşeni
Rüşeni'nin rüyası 36
- Kapak
Yrd. Doç. Dr. Faruk ÖZTÜRK
Türk düşüncesinde bir ütopya: "Mesut Köy" 46
- Kapak
Yrd. Doç. Dr. Ufuk ÖZCAN
Sıradışı, anakronik bir ütopya: Serbest İnsanlar Ülkesi 52

Homo hominī faber (İnsan insanın yapımcısıdır)

- Prof. Dr. Uluğ NUTKU
İnsanın kültür varlığı **55**
- Prof. Dr. Şengül HABLEMİTOĞLU - Filiz YILDIRIM
Gençlerin gözünden sanal bir sosyal kapital olarak
"Facebook" **59**
- Doç. Dr. Sibel YILDIRIM
Türk iPS - uyarılmış çoklu yetkin kök hücreler **67**
- Prof. Dr. Ahmet SALTİK
GDO hakkındaki yönetmelik
Neden ivedilikle geri çekilmeli ya da iptal edilmeli? **71**
- Dilim'e göre / Kemal KIRAR **79**
- Bizim Üniversitelerimiz / Prof. Dr. Kürşat YILDIZ
Danıştay'ın Gereklı Kararı'nda Devrim Yasaları'na vurgu:
Hedef eşitlik mi eğitimin birliğini tahrip mi? **80**
- Arkeo - İzlem / Erkan İLDİZ
Bizans döneminde İstanbul'da yerleşik
Venedik ticaret kolonisi **83**
- Sağlıkta Ulusal Gündem /
Dr. S. Fehmi KATIRCIOĞLU – Dr. Ceyhan BALCI **86**
- Kitap Kurdu / İlyas KARATEPE **89**
- Matematiğin B&Ü'sü / Karahan KESKİNLİ **91**
- Çetin Ceviz Problemleri / Dr. Necmi DAYDAY **95**
- Bulmaca / Semra LARÇIN **96**

Kocaeli Üniversitesi
Cem SAHUTOĞLU
cem.sahutoglu@hotmail.com (0 542) 806 1070
Kocaeli Üniversitesi
Ali AKINCI
bakinci@ku.edu.tr (0 535) 952 30 60
Marmara Üniversitesi
Melis YALÇIN
melisyalcin89@hotmail.com (0 531) 370 47 77
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Çağrı ÖZGEMER
acagrizozgema@gmail.com (0 505) 749 41 36
Marmara Üniversitesi
Melike GÜNDOĞDU
melikegundogdu@hotmail.com (0 537) 729 67 46
Marmara Üniversitesi
Mehmet ŞEN
mehmet42@hotmail.com (0 542) 510 98 22
Marmara Üniversitesi
Süleyman AÇIKGÖZ
suleymanackgoz51@hotmail.com (0 505) 656 62 31
ODTÜ
Onurcan ULKER
onurcanulker@gmail.com (0 537) 297 07 88
Pamukkale Üniversitesi
Gökhan GÖÇMEN
gocmenyokhan@hotmail.com (0 505) 871 65 48
Sabanci Üniversitesi
Özlem UZUN
ozunozlem@pau.sabanciuniv.edu.tr (0 505) 333 63 68
Sakarya Üniversitesi
Ahmet ÖZDEMİR
ahmet_3200@hotmail.com (0 537) 883 20 22
Selçuk Üniversitesi
Hasan GÜNER
hasangunermail@gmail.com (0 537) 272 36 17
Süleyman Demirel Üniversitesi
Can KARA
c-leon@hotmail.com (0 555) 828 80 12
Trakya Üniversitesi
İbrahim ÇERÇİ
cerci136@yahoo.com (0 543) 811 21 77
Uludağ Üniversitesi
Veli ÇOLAK
velico83@hotmail.com (0 505) 778 14 98
Yeditepe Üniversitesi
Talat YÖRÜK
talatyoruk@hotmail.com (0 535) 841 97 37
Yıldız Teknik Üniversitesi
Utku YILMAZ
diaboloz85@gmail.com (0 538) 895 17 92

YURTDIŞI ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

ABD
Philadelphia Üniversitesi
Tolga KARAYAYLA
E-posta: tkgtry@yahoo.com
Almanya (Güney Bölgesi)
Ulm Teknik Üniversitesi
Hakan DAĞISTANLI (hakan.d@gmx.net)
Almanya (Kuzey Bölgesi)
Münster Üniversitesi
Mustafa TOSUN (mustafatosun@gmx.net)
Çin Halk Cumhuriyeti
Guangzhou Üniversitesi
Alihan GÖKDENİZ
alican@bilmulopay.com.tr
İngiltere
Queen Mary, University of London
Hatice BALLIKAYA
ballikaya18@hotmail.com
Polonya
Vargova Üniversitesi
Margarzita PILCZUK bogorzata@wp.pl
Rusya Federasyonu
Saint Petersburg Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Alexander SOTNICHENKO
sotnik37@mail.ru
Sırbistan
Sani Üniversitesi
Canan Fatma CAN turkkan.turhan@gmail.com

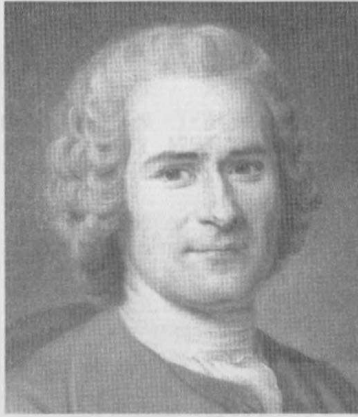
Yeni Dünya Düzeni (Pax Americana)

Dr. Levant SEÇKİN

Bu yıkıcı faaliyetten Rousseau ve Kant'tan yadigâr Aydınlanma ve Hümanizm de nasibini almış, Batı, Marksizm'le baş edebilmek ve kapitalist sömürüyü daim kılmak uğruna özbeöz kendi değerlerini yıkmakta bir beis görmemiştir.

Ekonomide finans kapitalizmi, düşüncede neo-liberalizm, toplumsal alanda post-endüstriyel toplum ve kültürel alanda post-modernite ile karakterize, günümüzün başat medeniyeti (Batı Medeniyeti) insanlığa yaptığı katkılarla önceki başat uygarlıklara kıyasla çok daha parlak ve durmaktadı. Özellikle iletişim ve silah teknolojilerindeki muazzam gelişmelere koşut olarak günümüzün başat uygarlığı öncekilerden farklı olarak dünyanın her yerinden haberdar olma ve her yere müdahil olabileme kudretindir.(1) Tarihsel süreçte Antik Yunan, Hristiyanlık, Rönesans-Reform-Aydınlanma süreçlerinden geçen

Batı Medeniyeti'nin günümüzde bir Anglosakson medeniyeti olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz. Sanayi Devrimi'nin ilk yaşandığı ülke olan Birleşik Krallık, Cihan Harpleri sonrasında liderliği Birleşik Devletler'e devrederek geri plana çekilmiştir. Esasen bu, imparatorlukların yerlerini ulus devletlere devrettikleri "zamanın ruhu-na" çok uygun bir değişimdir. Bu bağlamda günümüz başat medeniyetinde geçerli olan ahlak anlayışı Ada Avrupa'sında ortaya çıkan yararcılık'tan (utilitarizm) devşirilmiş ABD patentli uygulayıcılık'tır (pragmatizm).(2) İyi ya da kötüyü neticeye göre belirleyen bu çıkarıcı ahlak anlayışı, başat medeniyetin sömürücü ve bencil doğasını anlayabilmede hayati öneme sahiptir. Gerçekten de Batı medeniyeti sömürüyü yasallaştıran ya da en azından karşı çıkmayan bir medeniyettir. Anglosaksonlar için daha akıllı ve daha güçlü olanın, kendi dışındaki insanları ve çevreyi, kendi çıkarlarına uygun olarak, tek taraflı kullanması sömürü değil, asla sınırlandırılmaması gereken bir özgürlüktür. Batı tarihinde bireyci (utiliteryen) ahlak anlayışı dışında toplumcu (komüniteryen) ahlak anlayışları da ortaya çıkmışsa da günümüzün tartışmasız gerçeği, günümüz dünyasında bireyci ve çıkarıcı Anglosakson ahlakının geçerli olduğudur. Batı uygarlığı için sömürü, insanlık var olduğu sürece olacaktır. Bugüne kadar

Jean-Jacques ROUSSEAU (1712-1778)

bu sorunu çözen olmadığı gibi ileride de olmayacaktır. Onun için insanlar çözemeyeceği sorunları bir kenara bırakıp, tüketerek ve tapınarak yaşamaya bakmalıdırlar.

Yirminci yüzyılın son dekad'ına girerken Berlin Duvarı'nın yıkılması ile birlikte kapitalist sömürüyü karşı tarihte geliştirilmiş en kapsamlı ve en etkin eleştiri olan Marksizm'in de yıkıldığı savı dünyanın egemenlerince insanlara söylenmiştir. Diyalektik Materyalizm, Tarihsel Özdeğişlik ve Bilimsel Sosyalizm tezleri ile ve toplumcu ahlak anlayışı ile on dokuzuncu yüzyıl sonlarından itibaren bir asır süre ile kapitalizme karşı

epistemolojik üstünlük sağlayan Marksizm seçeneğini bertaraf (güncel ifade ile tasfiye) edebilmek için Batı çok uğraşmıştır. Kendine bilimsellik, tarihselcilik ve toplumsallık atfeden bu en önemli seçeneğin tasfiyesi çok uzun ve çetin bir süreçtir. Marksizm'e son verebilmek için önce tarihselcilik, sonra bilimsellik daha sonra da ideal olarak bilinen ne varsa (din, devlet, millet, devrim) bir "yapısöküm" faaliyeti ile yerle bir edilmiştir. Bu yıkıcı faaliyetten Rousseau ve Kant'tan yadigâr Aydınlanma ve Hümanizm de nasibini almış, Batı, Marksizm'le baş edebilmek ve kapitalist sömürüyü daim kılmak uğruna özbeöz kendi değerlerini yıkmakta bir beis görmemiştir. Nietzsche ile baş-

layıp Derrida'ya kadar uzanan bu yapı söküm (deconstruction) işi, kimilerince "put", kimilerince "büyük anlatı" olarak nitelenen ne kadar kutsal varsa hepsini yıkmakla kalmamış, büyük felaketlerden (Cihan Harpleri) sorumlu tuttuğu insan aklını ve bilimi otorite olmaktan çıkarmıştır. K.Popper ile başlayıp şakırtılınca (T.Khun, I.Lakatos, P.Feyerabend) devam eden, ettirilen bir eğilim, savaşlardan aklı ve bilimi sorumlu tutarak bilimin otoritesini yerden yere vurmıştır.(3) Yirminci yüzyıl başında ortaya çıkan Kuantum Teorisi ile klasik fiziğin belirlemcilik (determinizm) ve mutlakiyetinin tartışılır hale gelmesi bilimin otoritesini yıkmak için bekleyenlerce fırsat olarak de-

1) Amin Maalouf, "Çivisi Çıkmış Dünya", Yapı Kredi Yayınları, 2009.

2) Othman Hançerlioğlu, "Felsefe Sözlüğü", Remzi Kitabevi, 1993.

3) Dave Robinson, "Ethics", Icon Books Ltd.

ğerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra geç dönem romantiklerden başlayarak Yeni Kantçılar, eleştirel akılcılar (Popper) ve Post-modernlere (ki çoğu dönek Marksist'tir) uzanan bir spektrumda düşünürler "Tarihselcilik" tezlerine karşı çıkarak birey ve topluma dair alanların yasalı olamayacağını söylemişlerdir. Tarihselcilik olsun, bilimsellik olsun Marksizm ile ilişkilendirilen, yıkılası (!) kavramlardır ve bu nedenle Nietzsche'nin çekici yere düşmeden Foucault, Lyotard, Baudrillard, Derrida tarafından alınarak medeniyetin ürettiği ne değer varsa ona saldırılmış ve yıkılmıştır. Bu yıkım faaliyetini yapanların tek bir amacı vardır: Özgürlük! Esasında bu aklın, bilimin ve güzelliğin uğruna feda edildiği bir garip "özgürlük"tür. Özgürlük maskesi arkasına gizlenen kapitalizmin esas amacı en önemli seçeneğini yok ederek, sömürüyü olabildiğince sürdürebilme. İnsanlar yemekte, içmekte, seks yapmakta ve ibadette (tüketimde ve tapınmakta) sınırsızca özgürdürler. Yapmaları gereken tek bir şey vardır, hiçbir zaman çözemeyecekleri sömür gibi sorunlara kafa yormamak! Oysa MÖ 4. yüzyıldan bu yana en bilge kabul edilen Sokrates bakın ne diyor; "Sorgulanmayan yaşam, yaşamaya değmez." İnsanı hayvandan ayıran tek şey akli ve sorgulama yeteneğidir. Tapınma ve tüketim de sınırsız özgürlük vaad etmiş, insana aklını kullanmasını (sorgulamasını) yasak eden bu akılsız özgürlük olsa olsa, akıl hastasının ya da koyunun özgürlüğüdür. Zaten sömürebilmek için sömürgecilere yünü kırıp, sütünü sağıp, gerektiğinde kesebilecekleri koyunlar lazımdır. Sorgulayan insanlar değil!

Bu arada yıllardır hep kafamı kurcalamış durmuştur! Nasıl olmuş, ne olmuştu da bağrından Moliereleri, Rousseauları, Hugoları çıkaran koca Fransız kültürü, Kantları, Beethovenleri ve Bachları çıkaran koca Alman kültürü, hülasa o koca Kıta Avrupası şu Anglosakson kültürüne teslim olmuştu? O koca sosyalist ve sosyal demokrat birikim neden sömürüyü lanetlemekten ısrarla kaçınıp, yasallaştırmak için didinen vahşi kapitalizme biat etmiştir?

Cevabı 2002-2004 arasında Fransa'da Milli eğitim Bakanlığı yapmış Luc Ferry veriyor!(4) "Bugün Avrupa'da din, devlet, ulus, devrim ya da herhangi bir kutsal için ölebilecek birine rastlayamazsınız. İnsanların taktığı tek şey özgür olmaktır".

İşte ideal (kutsal) olarak bilinen ne varsa yıkarak gelinen nokta budur. Eleştirel ve usçu geleneği olan yüksek bir medeniyetin mensupları, Marksizm'le olan mücadelelerinden muzaffer çıkmışlar ve Avrupa'da hiçbir ideali olmayan insanlardan oluşan örnek (!) topluma ulaşmışlardır. Ama takdir edersiniz ki, bu yüksek medeniyetin, muhteşem birikimlerini koruyacak bir jandarmaya ihtiyacı vardır ve bunu hiçbir kutsalı ol-

mayan kendi insanlarından devşirmesi olanaksızdır. Zaten buna gerek de yoktur. Anglosakson teknolojisi ve Yahudi sermayesi çoktan beri böyle bir görev için hazır beklemektedir. Ve o zavallı, koca Kıta Avrupa'sı için Yeni Dünya Düzeni'ne biat etmek dışında bir seçenek yoktur. Sadece Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan Pax Americana değil tüm ulus devlet karşıtıları J.Habermas'ın da (5) belirttiği gibi eninde sonunda düzeni sağlayacak ve koruyacak bir güce gereksinim duyarlar ki, bu da kaçınılmaz olarak onları emperyalizme vardırır.

19. yüzyıl yarısından itibaren Sanayi Devrimi sonrasında, milliyetçi akımlar sonucunda imparatorluklar parçalanmış, yerlerine ulus devletler çıkmıştır. Ulus devlet emperyalizm ile mücadelenin bilinen en etkin yöntemidir. Şimdilerde sözde bir "özgürlük" yutturmacası ile emperyalistler ve işbirlikçilerince tarih tersine çevirmek istiyor. Üstelik bu bir geri dönüş değil, ilerleme, yeni bir aşama diye yutturulmaya çalışılıyor. Yersen!

Kimse neye verildiğini anlamadığı Nobel Barış Ödülü sahibi, Başkanı nedeniyle de günümüzde en doğrusu, en iyisi, en güzeli budur diye dayatılan bu düzene "Amerikan Barış" (Pax Americana) demekte bir sakınca görmüyorum. Şimdi eleştirel ve usçu geleneği olan yüksek bir medeniyetin temsilcileri ve onların yerel işbirlikçileri şu sorunun cevabını vermek zorundalar!

Yeni Dünya Düzeni (PaxAmericana),

İdeolojilerin ve tarihin sonuna gelindiği (!) bu noktada en doğru, en iyi ve en güzel çözüm müdür?

Yoksa şu bildiğimiz emperyalizmin ete, kemiğe bürünmüş biçimi midir?

Çarşamba Söyleşileri 2009-2010 Saat 19.00 Çağdaş Sanatlar Merkezi

20 Ocak 2010-Kadının Özgürleşmesinin Önündeki Engeller
Prof. Dr. Yıldız Ecevit

24 Şubat 2010-Küresel Kriz ve Türkiye
Prof. Dr. Korkut Boratav

17 Mart 2010-Toplumsal Barış Toprakdan Gelecektir
Hayrettin Karaca

28 Nisan 2010-Kirlenen Kavramları Yıkamak
Doğan Kuban

12 Mayıs 2010-Dünden Bugüne Türk Tiyatrosu
Lemi Bilgin

Çankaya Belediyesi
Çağdaş Drama Derneği
Ütopya Kültür Merkezi

4) Luc Ferry, "Gençler İçin Batı Felsefesi", T.İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
5) Jürgen Habermas, "Bölünmüş Batı", Yapı Kredi Yayınları, 2006.

Evrim Kursu gerçekleştirildi!

Emrah MARAŞO

Bilim ve Ütopya Kooperatifi tarafından 5-6 Aralık tarihlerinde Ankara'da Evrim Kursu etkinliği düzenlendi. Konunun uzmanı olan akademisyenlerin birikimlerini paylaştığı kursu 100'e yakın katılımcı izledi.

Bilimin ön cephesi haline gelen Evrim Kuramı'nı çeşitli yönleriyle katılımcılara sunmak için düzenlenen ve önemli bir ihtiyaca yanıt veren kurs, Altı Nokta Körlere Hizmet Vakfı'nın Konferans Salonu'nda gerçekleştirildi.

Bilim ve Ütopya Kooperatifi Başkanı ve Bilkent Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Semih Koray ilk dersi veren akademisyendi. Semih

Koray öğrencilere "Bilim Nedir?, Bilimin Yöntemi" ve "Kendiliğindenlik ve Bilinçlilik" konularında görüşlerini sundu. Geniş bir çerçevede ve çeşitli boyutlarıyla değinilen

konu hakkında Koray şunları söyledi: "Bilimsel yaklaşım her zaman olgulardan hareket etmeyi gerektirir. Ama olgularla, bu olguların çözümlenmesinde kullanılan kavramlar arasındaki ilişkinin doğru ele alınması, bugün daha da özel bir önem taşımaktadır. Kuramın temel aracı kavramlardır. Teori sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak "kuram", bu bakımdan çok uygun bir karşılıktır. Çünkü "kuram", gerçekliğin kavramlar aracılığıyla insan zihninde yeniden "kurulması" demektir. Bu zihinsel yeniden kuruluş, öğördüğü sonuçların pratiğin ölçütüne vurulmasıyla sınanır."

Prof. Dr. Semih Koray'ın ardından Prof. Dr. Ali Nihat Bozcuk söz aldı. Bozcuk, Darwin'in Beagle Yolculuğu ve Evrim Kuramı konulu dersini ilgi çekici bir üslupla anlattı. Katılımcıların beğenisini toplayan sunumda Bozcuk izleyenleri, Dar-

win'in ailesinden ve yaşam öyküsünde n Beagle yolculuğuna ve Evrim Kuramı'na uzanan bir gezintiye çıkarttı.

Evrim Kursu'nun birinci gününün son dersini ise ODTÜ Bi-

yoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Can Bilgin verdi. Bilgin, slayt gösterimi eşliğinde yaptığı sunumda "Evrim nasıl işler?", "Evrimin gerçekleşmesine yol açan etkenler nelerdir?", "Birbirinden genetik olarak farklı organizmalar nasıl aynı atadan gelirler?" ve "Türler nasıl oluşur? Nasıl ayrı kalırlar" gibi sorulara yanıt aradı. Evrimsel süreçlerin ve bu süreçlerde "temel meka-

nizmaların" yer aldığı sunumda "doğal seçim'e, "evrim hakkındaki yaygın yanlışlamalar"a da yer verildi.

Kursun ikinci günü AÜ Antropoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Erksin Güleç'in sunumuyla başladı. "İnsanın Evrimi" ve "Fosil Örneklemlerle Evrim Teorisi" derslerini veren Güleç, ayrıntılı sunumuyla pek çok izleyicinin sorularına cevap verdi.

İkinci ders ise Doğuştan Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Hasan. G. Bahçekapılı'ya aitti. Bir önceki ders gibi soru ve tartışmaların yoğun olarak yaşandığı derste Bahçekapılı, "Metodolojik doğalcılık bilimin inceleme alanına sadece doğal yollarla incelenebilecek olayların girdiğini, bunların açıklanmasında da sadece doğal mekanizmaların kullanılmasını öngörür. Yani metodolojik doğalcılık bilimin nasıl yapılması gerektiğiyle ilgili bir tezdirdi. Akıllı tasarıma yönetilen başlıca eleştiri de metodolojik doğalcılığın dışında kaldığı için bilim dışı olduğudur." görüşüne yer verdi.

"Evrim Uygulamaları" dersini ise Prof. Dr. Işık Bökesoy, slayt gösterimi eşliğinde sundu. "İnsan ve şempanze cinsiyet kromozomları", "İnsanda Y kromozomu evrimi", "Sağlık-hastalık nedenleri" gibi başlıklar üzerinde duran Bökesoy'un ardından son dersi vermek üzere Prof. Dr. Yaman Örs söz

aldı. "Bilim Felsefesi, Bilimsel Felsefe ve Bilimsel Kuramlar" konulu derste Örs, katılımcıların da görüş ve sorularıyla bilim felsefesi ve bilimsel felsefeye, aralarındaki farka ve bilimsel kuramlara değindi.

Ders aralarında verilen çay molalarında da katılımcılar sohbet etme, fikirlerini birbirleriyle paylaşma ve tartışma olanağı buldular. Akademisyen, üniversite yöneticisi, doktora ve yüksek lisans öğrencileri, üniversite ve lise öğrencilerinden oluşan katılımcılara, kurs, "Evrim Kursu Katılım Belgesi"nin verilmesiyle son buldu.

Türkiye Devrimi'nin ütopyaları

Türk ütopyası genel anlamda "siyasi rüyalarla" başlar ve arka arkaya yazılmış roman, hikâye ve şiirle devam eder. Bir bakıma söz konusu 150 yıllık dönem, aynı zamanda Türk devrimin de tarihidir. Bu açıdan Türk devrim tarihi, Türk ütopyalarının da tarihidir.

Ütopya araştırmaları

Türkiye'nin ütopya kavramıyla tanışması 19. yüzyılın ortalarına denk gelir. Kavramın felsefi, siyasi ve edebi açıdan incelenmesi ise 1960'lı yılların başında görülüyor. Bu incelemelerse esas olarak Platon, Thomas More ve Campanella'nın ütopyalarıyla sınırlıdır (1) ve daha çok devlet felsefesi açısından değerlendirilmiştir.

80'lerden sonrası Türkiye'de siyasi ortamın yeniden canlanması, felsefe ve tarih bilimine olan yoğun ilgi; sosyalist teori, çevre sorunları, feminizm gibi konuların ilgi görmesi, kavramın uzun bir aradan sonra yeniden yoğun bir şekilde tartışılmasına neden olmuş.

Türk yazın dünyasına ait ütopyaların 1980'li yıllardan itibaren ara ara ele alındığı da görülmektedir.(2) Örneğin Hüseyin Cahid'in ünlü eseri "Hayat-ı Muhayyel" başlı başına bir ütopya olarak incelenmiştir (3) Sevindirici olansa bu incelemelerin hem yazın dünyamızda (4) hem de akademik dünyada yeni incelemelerle (5) devam ettirilmiş olmasıdır.

Ütopyaların, tıpkı roman alanında olduğu gibi, esas olarak "Batı toplumlarının ürünü olduğu, Doğu toplumlarının ona ancak taklit edebileceği" tezi, öteden beri ileri sürülmektedir. Ne yazık ki Avrupa-merkezci bu tez, Türkiye'nin akademisyen çevrelerinde de etkilidir.(6) 1993 yılında yayın hayatına başlayan Bilim ve Ütopya dergisi ise bu tezin bir antitezi olarak ortaya çıktı ve Türkiye'de "insanlığı

Tommaso Campanella. 1960'lı yılların başlarında görülen ütopya incelemeleri esas olarak Platon, Thomas More ve Campanella'nın ütopyalarıyla sınırlıdır.

Ütopyalar, toplumsal çelişiklere dikkat çeken ilk eleştirel metinlerdir. Ama aynı zamanda ilk devrimci manifestolardır da. Ütopyaların "düzgün", "dört başı mamur" siyasi programlar olarak ortaya çıkamaması, onların zaafı değildir.

* sadik.usta@netnet.com

1) Yunus Emre Kir, *Klasik ve Çağdaş Ütopyalarda Din ve Toplum* başlıklı Yüksek Lisans Tezi kapsamında son 40 yılın ütopya üzerine yapılan tezlerini, Etiler bölümünde sıralamış. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 130.

2) İsmail Eren, "Jânîrîk İdeolojisinin Türk Romanına Etkileri: Mizancı Murad Bey ve Toplumsal Ütopyası", *Sanat Olay*, İstanbul, 1981, Sayı 5.

3) Metin Özgül, *Bir Ütopya Taslağı: Hayat-ı Muhayyel*, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul, 1988, Sayı 53.

4) Birçok edebiyat dergisi 1990'ların başından itibaren ütopya konusuna ilgi göstermekteydi. *Milliyet Sanat Dergisi* ise 1990 yılında "Abdi İpekçi Ütopya Yangını" düzenliyordu. *Milliyet Sanat Dergisi*, Sayı 838/15 Nisan 1990.

5) Nurettin Özürk, "Çağdaş Türk Edebiyatında Ütopya", *İnönü Ün. Sos. Bil. Enst.*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1992. Öztürk çalışmasında Türk edebiyatının 150 yıllık sürecinde ütopyaların izini sürmüştür. Öztürk'ün çalışmasının önemi, onun "Doğu'da ütopya vardır" tezinin güçlü bir şekilde savunmasıdır.

6) Murat Belge "Türk Üsûlî Ütopyası" başlıklı yazısında bunu şöyle ifade ediyor: "Sanırım ütopya insanlarda nesnelerin işgaliinden çok, insanların insanlarla işgaliinde 'devrimi' değiştirebilir değişimleri tasavvur etmeyle bağlıdır bir şeydir. Bizim ütopyalarda bu pek yok. Sınırlardan korunarak kalınır" diye değerlendirilecek bir sözcük düşünceler: bu da 'Ütopya' olmuştur." *Yeniçağ*, Sayı 2008/49.

ğin eşitsizliğe karşı mücadele ettiği her yerde ütopyanın da mutlaka olacağı" görüşünü yaygınlaştırdı.

Ütopya nedir?

Her şeyden önce iki farklı kavramı ayırtırmakta yarar var. Ütopyacı olmakla ütopya yazarak olmak aynı şey değildir. 19. yüzyılda bir akım olarak ortaya çıkan "ütopyacılık", artık siyaset sahnesinde görülüyor. Alternatif bir toplum projesi olarak düşünülen ütopyalarsa, insanın insan üzerindeki baskı ve sömürsünden kaynaklanmaktadır ki bu da bir bakıma siyaset teorisinin bir başka biçimidir. Moda deyimle belirtirsek ütopya yazarları dönemlerin en büyük "sosyologlarıdır". Çünkü onlar toplumda henüz olgunlaşmamış, ancak artık hayatımıza girmiş olan toplumsal çelişkileri çok önceden hissederek ve bunu bir "peygamber-kâhin" sezisiyle dile getirirler. Ütopyalar, toplumsal çelişkilere dikkat çeken ilk eleştirel metinlerdir. Ama aynı zamanda ilk devrimci manifestolardır da. Ütopyaların "düzgün", "dört başı mamur" siyasi programlar olarak ortaya çıkamaması, onların zaafı değildir, fakat onların toplumsal geçiş sürecinin özgün metinleri olmalarındandır. Bu metinler hem mevcut, artık elle tutulan ve görülen toplumsal verilerin kaydını tutarlar, hem de yaşamda henüz mevcut olmayan iyi veya kötü unsurları bir "büyük, kahin, derviş" sezgisiyle hissederek ortalığa "mırıldanırlar". Ütopyaları, "gelecek vaaden" siyasi programların aşısı, özü, mayası olarak da görebiliriz.

Mazdaklar, Karmatlar, İhvan-ül Safa kardeşliği, Hallac-ı Mansur, İlyas Baba ve Selçuklu döneminde ortaya çıkan eşitlikçi mezhepler; Şeyh Bedreddin ve diğerleri toplumsal eleştiri ve gelecek projesi içeren felsefi-dini metinler üretmişlerdir.

niz. Bu nedenle de ütopyaların izini sürmek bir anlamda siyaset teorisinin izini sürmektir.

Peki hangi eserleri ütopya kavramı içinde görmek gerekir. Akademisyenler çoğunlukla ütopya kavramı konusunda kılı kırk yarmaktan yanadırlar ve bu nedenle de geleceğe dair öngöründe bulunan ütopyaların büyük bir kısmını "adam (ütopya) yerine koymak" istememektedir. Bu anlayışa göre ütopyalar modern, edebi açıdan güçlü ve "batılı" olmalıdır.

Doğu'nun ütopyaları yok mu?

Sonradan söyleyeceğimizi baştan söyleyelim: Hem Müslüman coğrafyasının, hem Hindistan ve Çin'in hem de Anadolu'nun ütopyaları vardır. Bunlar geçmişte yazılmışlardı ve bugün de yazılmaya devam edeceklerdir. Yazılmak zorundadırlar, çünkü "ütopya, hem varolan kayda geçer hem de olması gerekeni-istenilen özlemi" ifade eder.

Kaba hatlarıyla söylersek ütopyalar "gelecek tasavvurlarıdır". Bunlar çoğunlukla edebi eserlerdir; içinde eleştiri, alternatif toplumsal yaşam modeli, özlüm, kıvrak zeka ve düş barındırırlar. Bu bir şir de olabilir, bütünlüklü bir hikaye veya bir roman da olabilir; eserin tamamı bir ütopya olabileceği gibi onun bir bölümü de ütopya barındırabilir. Hem geleceğe işaret edebilir, ama aynı zamanda geçmişin "altın çağına" bir özlüm şeklinde de ortaya çıkabilir. Bu tamamen eserin yazıldığı saik, coğrafya ve araca bağlıdır.

Bugünkü araştırmacılarımız arasında "siyasi rüyaların" ütopya olup olmadığı konusunda bir tartışma sürmektedir. Bu tartışma "siyasetnameler" için de geçerlidir. Bir rüya, öğütname, siyasetname vs. ütöpik bir eser olabilir. Burada katı bir kural olamaz. Bunların bazıları tümden ütopya kavramı açısından değerlendirilebilir, bazılarınsa sadece bir bölümünde ütöpik esintiler bulunabilir. Örneğin, geleceğe dair güçlü imgeler barındıran; devlet, aile, sınıf ve cinsiyet farkını ortadan kaldırmayı amaçlayan dini ve mistik metinleri nasıl değerlendirmek gerekir? Bunların bazıları ütöpik eser sınıflaması-

*Şeyh Bedreddin'i betimleyen bir çizim...
Hem Müslüman coğrafyasının,
hem Hindistan ve Çin'in hem de
Anadolu'nun ütopyaları vardır.*

na dahil edilebilir mi?

Doğu ütopyaları üzerinde yapılan en çetrefilli tartışmaların biri de şudur: Eşitlikçi hareketlerin, altın çağ özlemine sahip mezheplerin ve özgürlükçü akımların eseri olan "siyasi-dini-edebi" metinler, ütöpik eser olarak görülebilir mi? Bunların bir kısmı, örneğin Mazdaklar, Karmatlar, İhvan-ül Safa kardeşliği, Hallac-ı Mansur, İlyas Baba ve Selçuklu döneminde ortaya çıkan eşitlikçi mezhepler; Şeyh Bedreddin ve diğerleri toplumsal eleştiri ve gelecek projesi içeren felsefi-dini metinler üretmişlerdir. Şimdi bunları hangi sınıflamaya dahil edeceğiz? Eğer bunları dini metinler olarak değerlendirelecekse, Campanella'nın "Güneş Ülkesi" nedir? Görüldüğü gibi bu türden sorular çoğaltılabilir.

Eğer bir şiir güçlü bir gelecek özlemi içeriyorsa, o zaman o şiiri ütopya kapsamında değerlendirmek gerekir. Nitekim sürekli otoritelerine başvuru Batılı yazarlar ve ütopya uzmanları da bize ait bu metinleri ütopya kavramı içinde değerlendiriyorlar. Biz istediğimiz kadar Doğu'nun eserlerini ütöpik eser olarak görmeyelim, ama "elinoğlu" öyle görmüyor.(7)

Modern çağda ütopya üzerine yapılan kavram tartışmalarının geçmişi en az

150 sene öncesine dayanır. Bir yazın ürünü olarak ütopya, Thomas More'un "Utopia" (8) başlıklı eserinden bu yana bilinir. İngiltere'nin başbakanı olmasına rağmen More bu eseriyle, ezilenlerin ve özellikle de köylülerin içinde bulundukları sefaletle dikkat çekmek istemişti. Nitekim bu eseri onun önce gözden düşmesine, sonra da başka bahanelerle idam edilmesine neden olmuştur.

Rönesans ütopyalarından farklı bir amaçla yazılan ütöpik sosyalist eserlerse 18. ve 19. yüzyılın İngiltere, Fransa ve Almanya'sında yoksulların, köylülerin ve genel olarak ezilenlerin içinde bulundukları sefaletin akıl yoluyla, "mükemmel düşünülmüş" toplumsal projelerle aşılma çabalarıdır. O dönemde güçlü bir ezilen hareketi olarak ortaya çıkan bu akımların ünlü liderleri Owen, Saint-Simon, Fourier, Cabet, Proudhon, Weitling ve diğerleri, ortaya koydukları görüşlerini insanlığın kurtuluş yolu olarak vaaz ettiler. Onlar insanlığın kurtuluşunu "mükemmel düşünülmüş" plan ve projeler yoluyla aşmayı düşündüler. Thomas More ve çağdaşlarının yazdıkları ise güçlü felsefi ve siyasi eserler olmanın yanı sıra ayrıca büyük edebi eserlerdi de. O nedenle bunlar hem egzotik hem de o çağa göre çok radikaltiler.

Marks ve Engels, ütöpik düşüncenin, 1850'lerdeki büyük ayaklanmalardan sonra aşıldığını belirttiler.

Tarihte ilk kez 19. yüzyıldaki demokratik devrimlere güçlü bir şekilde damgasını vuran işçi sınıfı, sosyalist saflardaki ütöpist anlayışın varlık nedenini de ortadan kaldırdı. Bu durumu teorileştiren Marks ve Engels, ütöpik düşüncenin, işçi sınıfının henüz bağımsız ve güçlü bir sınıf olarak ortaya çıkmadığı ara dönemin ideolojisi olduğunu ve bu düşüncenin 1850'lerdeki büyük ayaklanmalardan sonra aşıldığını belirttiler.(9)

Devrim ve ütopya ilişkisi

150 yıllık bir geçmişe sahip modern Türk yazınına gelince; Türk ütopyası genel anlamda "siyasi rüyalarla" başlar ve arka arkaya yazılmış roman, hikâye ve şiirle devam eder. Bir bakıma söz konusu 150 yıllık dönem, aynı zamanda Türk devrimin de tarihidir. Bu açıdan Türk devrim tarihi, Türk ütopyalarının da tarihidir.

Kuşkusuz ütopyaların tarihimizin derinliklerinde yatan daha öncesi de vardır. Ancak konumuz sadece modern Türk ütopyalarıyla sınırlıdır.

Ziya Paşa'nın "Rüya"sıyla başlayan bu süreç, aynı zamanda Türkiye toplumunun çağdaşlaşma ve modernleşmesinin de başlangıcıdır. Avrupa'nın Aydınlanma hareketinden etkilenen Türk aydınları, 150 yıl önce başlattıkları modernleşme sürecini, ara devrimlerle zafere ulaştırdılar. Mithat Paşa, Ziya Paşa, Namık Kemal, Şinasi, Ali Suavi gibi büyük adamlar sayesinde önce 1876 yılında 1. Meşrutiyet; Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Tevfik Fikret, Talat Paşa ve Hüseyin Cahit Yalçın gibi şahsiyetlerin önderlik ettiği Jöntürk hareketi sayesinde de 1908 yılında 2. Meşrutiyet gerçekleştirildi. Türkiye'nin aydınlanma, çağdaşlaşma ve modernleşme hareketi, gürül gürül akan bir çağlayan gibi so-

Genel olarak ütopyaların yazıldıkları dönemler toplumların devrimci dönemleridir. Çünkü devrimci olmayan toplumlarda ütopya yeşermez, orada "hava kurşun gibi ağırdır."

nunda insanı büyüleyen bir şelale olarak Cumhuriyet Devrimi'nin havuzuna döküldü.

Türk ütopyasının serüveni de bu sürece doğrudan doğruya eşlik etti. İncelediğinde görülecektir ki Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen bütün devrimler, siyasi tartışmalar ve öngörülen toplumsal projelerin tamamı son yüz yılda yazılan ütopyalarda birebir dile gelmişler. Ütopyalardaki bu öngörüler kendilerine önce "hayal-i mekanlar" aramışlar ama sonra "Ankara" romanında olduğu gibi Cumhuriyetle birlikte "mutlu bir sona" varmışlar.

Ütopyaların Ziya Paşa'yla başlayan serüveni, 2. Meşrutiyet döneminde zirveye tırmanıyor. Bu "ütopya ağacı", birkaç yıllık durağanlığın ardından yeniden Kurtuluş Savaşı'yla canlanmış ve 1930'lardan sonra daha keskin ve daha da ilerisini gösteren ürünler vermiş.

Genel olarak ütopyaların yazıldıkları dönemler toplumların devrimci dönemleridir. Çünkü devrimci olmayan toplumlarda ütopya yeşermez, orada "hava kurşun gibi ağırdır." Gelecek umudu, toplumsal arzu, eşitlik ve özgürlük arayışları devrimlerin afele dönemine denk gelir. Bu durum antikçağda böyleydi, Rönesans döneminde de böyleydi hatta Avrupa'nın 19. yüzyıl devrimleri döneminde de böyleydi.(10)

150 yıllık Türk devrim tarihi de bunu kanıtlıyor. Eserlerin birebir ütopya olup olmadığı tartışmasını bir an kenara bırakarak önce söz konusu eserleri kronolo-

8) Thomas More, *Ütopya*, Çev. Sadık Usta, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.

9) K. Marx-F. Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, Kaynak Yayınları, Çev., İskit Soner, İstanbul, 2003, s.70 vd.; Hans Mühlstein, *Proleter Ütopya ve Marksist Hükümet*, Logos Yay., Çev., Vedat Günyol, İstanbul, 1990; F. Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yay., Çev., Kenan Somer, Ankara, 1977, s. 410 vd.

10) Ütöpik eserlerin devrimci dönemlerle olan birebir ilişkisi üzerine bkz. Sadık Usta, *Platon'dan Jambulos'a Antikçağ Ütopyaları*, Sunuş bölümü, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s. 11.

jik olarak alt alta not edelim.

Önce, *rüya üslubuyla yazılmış Siyasi Rüyalar*: (11)

-Ziya Paşa, "Abdülaziz Han, Ziya Bey, Ali Paşa" ve yazıldığı tarih 1869.(12)

-Namık Kemal, "Görülüş bir Rüya'dır", Magosa, 1872.(13)

-Ali Suavi, "Suavi Efendi'nin Rüya-yı İcmaliyyesinin Tefhisi", 1887.(14)

-Dr. Abdullah Cevdet Bey, *Mahekeme-i Kübra*, Matbaa-i İctihad, Mısır, 1908.(15)

-Kılıçzade İsmail Hakkı, *Pek Uyanık Bir Rüya*, İctihad, İstanbul, 1909.(16)

Roman ve hikayeler:

-İsmail Gaspiralı, "Darürrahat Müslümanları", Tercüman, 1887.(17)

-İsmail Gaspiralı, "Kadınlar Ülkesi", Tercüman, 1888.(18)

-Servet-i Fünun yazarlarının "Yeşil Yurt" ve "Başka Dünyalar Düşü", 1897.(19)

-Hüseyin Cahit Yalçın, "Hayat-ı Muhayyeli", 1897.(20)

-Teyfik Fikret, *Yeşil Yurt Şiirleri*, 1897.(21)

-Halide Edip, "Yeni Turan", 1912.(22)

-Yahya Kemal Beyatlı, "Çamlar Altında Musahabe I, II", 1913.(23)

-Ziya Gökalp, "Kızıl Elma", 1915.(24)

-Mülide Ferit, "Aydemir", 1918.(25)

-Ethem Nejat, "Mesut Köy", 1918(?) (26)

-Ahmet Haşim, "O Belde", 1921(27)

-Abdülhak Hamit, "Arziler", 1923.(28)

-Ahmet Ağaoğlu, "Serbest İnsanlar Ülkesinde", 1930.(29)

-Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Ankara", 1934.(30)

-İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Rüyamdaki Okullar*, 1936.(31)

-Memduh Şevket Esendal, *Yurda Dönüş*, 1940.(32)

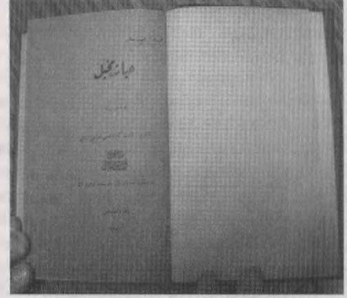
-Peyami Safa, *Yalnızız*, 1951.(33)

-Sevket Süreyya Aydemir, *Toprak Uyanırsa*, 1963.(34)

Osmanlı'nın toplumsal ve siyasi krizinin açıktan açığa görüldüğü 1850 yılından Cumhuriyet dönemine kadar yazılan ütopyaların sayısı 20'nin üzerindedir. Söz konusu eserlerin yanı sıra ütopyik esintiler barındıran, ancak tam olarak bu kapsamda değerlendirilemeyecek çalışmaları (35) da vardır. Ayrıca karşıdevrimci bir amaçla yazılmış eserler (36) de yok değildir.

Kriz ve ütopya ilişkisi

Ütopyik eserlerin yazılmaya başlandığı 1800'lü yıllar, aynı zamanda Osmanlı açısından da toplumsal krizin açıktan ortaya çıktığı dönemdir. Çok milliyetli bir imparatorluğun sorunlarıyla boğuşan Osmanlı imparatorluğu, başta Balkanlar

Hüseyin Cahit Yalçın'ın eşitlikçi ütopyik öyküsü "Hayat-ı Muhayyeli".

olmak üzere bir dizi bölgede toprak kaybına uğradı. Bir yenilenme hareketi olarak ortaya çıkan Nizam-ı Cedid hareketi, krizi, askeri ve eğitim alanında düşünülen tedbirlerle aşmayı denedi.

3. Selim'in 1789'da iktidara gelmesi, aslında Türkiye'nin yenilenme, çağdaşlaşma ve aydınlanma ihtiyacına bir yanıt olarak düşünüldü. Ne var ki bu süreç uzun sürmedi. Avrupa'da 18. yüzyılın başından itibaren ortaya çıkan Aydınlanma süreci, Osmanlı aydınları üzerinde de etkisini gösteriyordu. Birçok Türk aydını Avrupa'daki siyasi devrimlere bizzat katılmıştı. 1848'deki Macar devriminin yenilgisinin ardından Osmanlı'ya sığınan

11) Bu konuda en kapsamlı bilgiye Mezin Kayahan Özgü'nün yetkin ve özgün çalışmasında ulaşırız. *Türk Edebiyatında Siyasi Rüyalar*, Hece Yayınları, İstanbul, 2004. Ayrıca bkz. Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II*, MEB Devlet Kitapları, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1998.

12) Eserin yeni harflerle basımı, yayım yeri ve tarihi: "Edili Muhterem Ziya Paşanın Rüyası", Şiketi Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1932.

13) Eserin yeni harflerle basımı, yayım yeri ve tarihi: "Edili Azam Merhum Namık Kemal Bey'in Rüyası", Tefeyyüz Kitaphanesi, 1932.

14) İsmail Hakkı Gaspiralı, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üpdal Neşriyat, İstanbul, 1987.

15) M. Sükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üpdal Neşriyat, İstanbul, 1987.

16) M. Sükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üpdal Neşriyat, İstanbul, 1987.

17) İsmail Gaspiralı, *Seçilmiş Eserleri*, Roman ve Hikayeleri, Ötüken Yayınları, Yayın Haz. Yavuz Akpınar, Bayram Orak, Nazım Muradov, İstanbul 2005, 2. Baskı.

18) İsmail Gaspiralı, *Seçilmiş Eserleri I*, Roman ve Hikayeleri, Ötüken Yayınları, Yayın Haz. Yavuz Akpınar, Bayram Orak, Nazım Muradov, İstanbul 2005, 2. Baskı.

19) Servet-i Fünuncuların 1890'lı yılların sonunda Yeni Zelanda'da kurmak istedikleri eşitlikçi koloni hakkında bkz. Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebiyat Anıları*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 1999, s. 133 vd. Ayrıca Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman I*, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 190 vd.

20) Hüseyin Cahit Yalçın, *Hayat-ı Muhayyeli*, Kanaat Kitaphanesi, İktidat Matbaası, İstanbul, 1326.

21) Teyfik Fikret, *Bütün Şiirleri 2*, Haz. Asım Besiroğlu, Can Yay., İstanbul, 1984.

22) Halide Edip Adıvar, *Yeni Turan*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1982.

23) Yahya Kemal Beyatlı, *Aziz İstanbul*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul, 2008, s.69 vd.

24) Ziya Gökalp, *Kızıl Elma*, Tokar Yay., İstanbul, 2004.

25) Mülide Ferit Tek, *Aydemir*, Kaktüs Yayın, İstanbul, 2002.

26) Faruk Öztürk, *Türk Eğitim Düşüncesinde Bir Tarım Köyi Ütopyası: Mesut Köy*, Tarih ve Toplum, İstanbul, 1999, Cilt 31, Sayı 182; Ethem Nejat, *Türk'ün Nedir ve Terbiye Yolları*, Kızılelma Yay., İstanbul, 2001.

27) Yüzyılın İlk Şiiri (1900-2000), Haz: Mehmet. H. Doğan, I. Cilt, 2. Baskı, ocak 2002, Yapı Kredi Yayınları, s. 89-101.

28) Abdülhak Hamit Tarhan, *Tiyatroları 6*, Kanbur, Dergah Yay., İstanbul, s.293 vd.

29) Ahmet Ağaoğlu, *Serbest İnsanlar Ülkesinde*, Sanayî Nefise Matbaası, İstanbul, 1930.

30) Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, İletişim Yay., İstanbul, 1996.

31) İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Ahmet İhsan Matbaası*, İstanbul, 1944.

32) Memduh Şevket Esendal, *Yurda Dönüş*, Bilgi Yay., Ankara, 2009.???

33) Peyami Safa, *Yalnızız*, Ötüken Yay., İstanbul, 2008.???

34) Sevket Süreyya Aydemir, *Toprak Uyanırsa*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.

35) Girişli Azad Efendi'nin *Muhayyeli*; 2. Mesrut'yet döneminin *Genç Kalemler* dergisinde çıkan "Akdeniz", "Yolcu" gibi hikayeleri, Ahmet Emin Yalman'ın *Köy Enstitülerini anlatan "Gerçekleşen Rüya"* başlıklı kitabını buraya almadık.

36) Halit Refik Karay, 1921 yılında kaleme aldığı *Ago Paşa ve Hülya Bu Ya...* başlıklı hikayelerini Atatürk'ün devrimci mücadelesine ve Ankara hükümetine karşı yazdığı açıktan görülmektedir.

Macar devrimcileri de devrimci düşüncelerini birlikte getirmişlerdi.(37)

Avrupa'da "Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik" şairiyle başlatılan 19. yüzyıl devrimleri milliyetçilik dalgasıyla yeni bir yükselişe geçmişti. Bu dalga Osmanlı'nın Hristiyan tebaasını da etkisi altına almıştı. Yunanistan'ın bağımsızlığı, Balkan milletlerinin adım adım Osmanlı'dan kopması, Türk aydınlarını da yeni bir arayışa yöneltti.

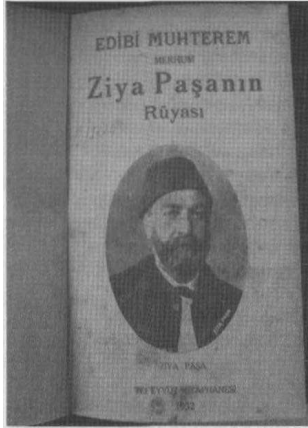
Mithat Paşa, Ziya Paşa, Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi gibi yazar ve siyaset adamları, ülkenin köklü bir reformla düzlüğe çıkacağını savunuyorlardı. Paris ve Londra'yı tanyan, Batı'nın üniversitelerinde eğitim gören Türk aydınları, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplumsal aydınlanmanın da önderi haline geldiler.

Genel olarak Türk aydınlanmasının başlangıç dönemi olarak bilinen 19. yüzyıl, aynı zamanda vatan, cumhuriyet, parlamenter yönetim, demokrasi, laiklik, kadın hakları, dilde arınma, Latin alfabesi, Türkçülük, halkçılık ve sosyalizm konularının da gündeme geldiği bir dönem olmuştur.

Tanzimat ya da siyasi rüyalar dönemi

Siyasi Rüyalar, bir bakıma bu devrimci yükselişin siyasi, toplumsal ve edebi ifadeleri oldular.

Türk aydını modern anlamda roman ve hikâyeyle Aydınlanma döneminde tanıştı. Tanzimat aydını Batı romanlarını ilk kez çeviriler sayesinde okudu. Türk okurunun tanıdığı ilk Batılı roman ise fantastik-ütöpik bir dünya tasavvur eden Fenelon'un Telemak'ıydı. Çevirisi yapılan bu eser bir bakıma Türk yazın dünyasının girdiği istikameti göstermesi bakımından ilginçtir. Aşk kurgusu içinde yazılan Telemak, Fransız Aydınlanma'sının önemli eserlerinden biri olarak bilinir. Yöneticilerin lüks yaşamını lanetleyen, halkın içinde bulunduğu sefaletle dikkat çeken Telemak, masalımsı bir dünya tasavvur etmişti. Aydınlanmacı yazar Fenelon, bu eser nedeniyle 14. Lui'nin hışımına uğruyor ve ardından hem saraydaki hem de

Yeni Osmanlı liderlerinden Ziya Paşa'nın "Rüya"sı hem yönetime bir eleştiridir hem de alternatif bir toplum modelidir.

kilisedeki güçlü konumundan ediliyor.

Büyük Türk aydınlanmacısı Şinasi ise bu eserle ilgili şunları yazar: "... aslında halkı azaletle murada erdirmekten ibaret bulunan memleket yönetimi kuralarını kapsayan bir bilgelik kanunu."(38) Bundan sonra çevrilenlerse gene Aydınlanma'nın ünlü yazarlarıdır. Victor Hugo, Voltaire, Daniel Defoe, Swift ve ünlü materyalist Lamartine.

Rüyaların veya sonradan yazılan ütöpik eserlerin Batı'dan kopya edildiğini iddia etmek kendimize yönelik bir haksız-

lıktır. Çünkü hem Türk halk edebiyatı hem de Doğu edebiyat geleneği, ütöpik unsurlar barındıran eserleri yüzyıllardan bu yana ürettiyordu.

Binbir Gece Masalları, Dede Korkut Hikâyeleri, Kutadgu Bilig, Hint ve Çin klasiikleri bunların sadece bazılarıdır. Siyasetnameler, strateji kitapları, prenslere yönelik öğütnamele, fantastik gezi hikâyeleri ve halk masalları ağızdan ağıza anlatılıyordu. Battal Gazi, Hayber Kalesi gibi dini-tarihi hikâye ve destanlar dilden dile doluyordu. Modern anlamda roman yaratılamazdı, çünkü o burjuva sınıfının kültürel icadıydı. Ancak ütöpik içerikli eserler üretmeyi Batı'dan öğrendiğimiz düşüncesi doğru değildir. Her sınıf ortaya çıktığında kendi toplumsal araç ve yöntemlerini de birlikte yaratır. Osmanlı'daki aydınlanma akımıyla birlikte devlet, idare, sınıf, siyaset ve kültür kavramları da yeniden tartışılmaya başlandı.

Ziya Paşa'nın Rüya'sı

Ziya Paşa "Rüya"sını Aydınlanma edebiyatının Türk aydınlarını etkisi altına aldığı bir atmosferde yazar. Bir geçiş döneminin aydınlarından olan Ziya Paşa, "edebiyat yoluyla insan hak ve hürriyetlerini müdafâ etmek; eski dil ve sanat anlayışını değiştirerek" Türk edebiyatına Aydınlanmacı bir çehre vermek isteyen büyük şair ve siyaset adamıydı. O şairlerin de halk diline ve halk zevkine önem verirdi.(39)

1868 yılında Londra'da gönüllü sürgünde yaşayan Ziya Paşa, birçok şiirin yanı sıra Rüya başlıklı bir de ütöpik eser yazmıştır. Bir dönem Namık Kemal'e birlikte çıkardıkları Hürriyet gazetesinin 67. ve 68. sayılarında yayımlanan eserin amacı genel olarak Osmanlı'nın içinde bulunduğu çöküşü durdurmak, ülkeyi parlamenter sistemle yönetmek, Batılı ülkelerin işçilerine karışmasına engel demektir. Amacı meşruti bir yönetim tesis ederek, halkın mutluluk ve refahını sağlamaktır. Yeni Osmanlı liderlerinden Ziya Paşa'nın "Rüya"sı hem yönetime bir eleştiridir hem de alternatif bir toplum modelidir.

Ziya Paşa "Rüya"sını Aydınlanma edebiyatının Türk aydınlarını etkisi altına aldığı bir atmosferde yazar. Bir geçiş döneminin aydınlarından olan Ziya Paşa, "edebiyat yoluyla insan hak ve hürriyetlerini müdafâ etmek; eski dil ve sanat anlayışını değiştirmek ister."

37) Arda Odabaşı, Sina Akşin, Bilim ve Ütopya: Haziran 2005, Sayı 132.

38) Cevdet Kudret, Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman I, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 12

39) Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı, Tanhîl, MEB Devlet Kitapları, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1998, s. 868 vd.

Ziya Paşa eserine şu cümlelerle başlar: "Dünkü Cuma günü sabahleyin gazeteleri ve mektupları okudum. Bunlarda ahvalı şarkıyeye dair bir çok havadisi mü-keddire gördüm. Canım pek sıkıldı. Efkâr da bürüdü. Belki eğlenirim diyerek badet-taam kaktım. Kendi kendime düşünerék "Hamiş Fort" bahçesine girdim ve suyun kenarında mevzu kanapelerden birine oturdum. Elimi şakağıma dayayıp kâh suya ve kâh çimenزاری herdembarahara nazarı ibret hayretle bakarak ve zihnimde vatanın griftarı olduğu ahvalı pürmelâ-âli tasavvur ederek endişeye müstağrak oldum..." Bu endişeler içinde kıvranıken birden ortalık değişir ve Ziya Paşa kendisini Boğaziçi'nde bulur. Oradan Beşik-taş'taki Saraya gider ve padişahın huzu-runu çıkar. Padişaha ülkenin içinde bu-lunduğu acıklı durumu ve özellikle de Sırbistan'ın, Mısır'ın, Bosna'nın ve Bul-garistan'ın nasıl Batılı ülkeler tarafından kışkırtıldığını, sadrazamın yabancı elçile-rin oynacağı durumuna düştüğünü an-la-tır. Köylerin viraneye döndüğünü, Anado-lu'da açlığın kol gezdiğini, halkın günden güne artırlan vergilerle inim inim inle-tildiğini; ısrafın ve talan edilen hazinenin askeri tayinsız ve çarısız bıraktığını; es-nafın sıftah yapmadan kapısına kilit vur-duğunu anlatır.(40) Ona göre bu sefil du-rumdan kurtulmak için millet meclisi açıl-malı, yabancı sefaretlere hadleri bildiril-

Namık Kemal Rüya'sına

"Bir akşam üstü Boğaziçi'nde deryaya hazır bir bağ köşküne gitmiş, garibane pencerenin köşesine oturmuştum" diye giriş yapar. Ardından "güneşli bir sahrada tıpkı Fransız devriminin "özgürlük abidesi" gibi, bir bulut içinde hürriyet perisi doğar.

meli, halk aydınlatılmalı, okullar ve eğitim kurumları düzeltilmelidir; saray giderleri azaltılmalı, güçlü ve merkezi bir devlet erki tesis edilmelidir. Vatanse-ver, halkçı ve özgürlükçü Ziya Paşa, görevden aldığı sadrazam Ali Paşa'ya eyleminin muhtevasını Yu-nus Emre'ye ait devrimci bir beyitle açıklar:

"Bir sinek bir kartalı kaldırıp vurdu yere, Yalan değil, gerçektir ben de gördüm tozu-nul!"(41)

Namık Kemal'in Rüya'sı

Her toplum kendi "ütopyasını" kendi-ne has özgün bir üslupla yaratır. Ziya Pa-şa, Namık Kemal ve diğerleri de bunu yapmıştır. Namık Kemal, hem çağdaşla-rını yetiştirmiş hem de kendisinden son-ra gelen kuşakları kuvvetle etkilemiş en-der aydınlarımızdan biridir. Onun hakkın-da Hüseyin Cahit Yalçın şunları söylüyor: "Gençlerde yurt ve özgürlük aşkını yan-dırmak bakımından Namık Kemal'e bu ülke, sonsuza değin bir borç yükümlülü-ğüyle bağlı olmalıdır."(42)

Namık Kemal'in bu Rüya'yı 1872 yı-lında yazdığı anlaşıyor. Namık Kemal dostlarına, eserini ancak Avrupa'da bası-labileceğini belirtir, çünkü onu hiç kimse yayımlamaya cesaret edemeyecek-tir.(43) Namık Kemal'in üslubu Ziya Pa-şa'nın üslubundan hem daha radikaldir, hem de daha edebidir.

Namık Kemal Rüya'sına "Bir akşam üstü Boğaziçi'nde deryaya hazır bir bağ köşküne gitmiş, garibane pencerenin köşesine oturmuştum"(44) diye giriş yapar. Ardından "güneşli bir sahrada tıpkı Fran-sız devriminin "özgürlük abidesi" gibi, bir bulut içinde hürriyet perisi doğar. Uğradığı yerleri canlandırır, şenlendirir. Bütün ağaçlar çiçeğe durur, meyve verir, dağ-lardan, taşlardan nur akar; her yer renk-

Namık Kemal'in Hürriyet perisi halka başını doğrultmasını, insanca yaşamak için kavga etmesini de ister.

lenir; derelerden elmas-lar dökülür; bu doğa üzerinde öylesine bir et-kide bulunur ki insanlar bile her an büyüdükləri-ni ve canlandıklarını hissederek. Her yer ge-lişme kaydeder. Ülke cennete döner." Orada "herkes ahlaklıdır, bi-linçlidir ve kafaca geliş-miştir; mahkemelerde adalet hüküm sürer; hü-kümet halkındır, hürri-yet vardır; eğitim ve akıl sayesinde bütün insan-lar mutludur. Gökyü-zünde uçaklar, denizde

hızlı giden araçlar, her yerde saraylar ve köşkler vardır."

"Ülkenin en yoksulu en zengin padişah kadar mutludur; en az zekaya sahip insanın beyni bile bir kütüphane kadar bilgi doludur; herkes orada kendince bir padişahtır."(45)

Namık Kemal'in Rüya'sı halka bir cennet vaadedir. Ama onun Hürriyet pe-risi aynı zamanda halkı gaflet uykusun-dan uyandırır, halka başını doğrultması-nı, insanca yaşamak için kavga etmesini de ister.

Rüya'nın ütöpik unsuru, Türk yazın tarihinde ilk kez bu derece göze çarpar. Eserinde halk iradesini, özgürlük kavra-mını, adalet ve eşitliği; bilimi, eğitimi, refah ve mutluluğu öne çıkaran Namık Ke-mal'in 1871 Paris Komünü'nü Hürriyet gazetesinde cansiperane bir şekilde savunduğunu ve Paris Komünü ayaklan-malarına katılan Türklerin çok yakın dostları olduğunu da bilmekte yarar var-dır.

Hem Balkanlardaki siyasi bunalım hem de ülkedeki kıtlık ve ekonomik sıkın-tılar, Padişah Abdülaziz'in tahttan indiril-mesine yol açar. Yeni Osmanlılar, Namık Kemal'e yakın bir ilişkili içinde olan veli-aht 5. Murat'ı tahta çıkarırlar. Ancak tah-ta kısa bir süre sonra 2. Abdülhamit geti-

40) Ziya Paşa, "Edibi Muhterem Ziya Paşanın Rüyası", Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1932, s. 12 vd.

41) Ape, s. 33.

42) H. Cahit Yalçın, Edebiyat Anıları, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 1999, s. 54.

43) Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihii II, MEB Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1998, s. 903.

44) Namık Kemal, "Edibi Azam Merhum Namık Kemal Beyin Rüyası", Tefeyyüz Kitaphanesi, 1932, s. 3.

45) Ape, s. 25-26.

rilir. Anayasa ilan edilmiş ve Meclis-i Mebusan açılmıştır. Hatta Ziya Paşa ve Namık Kemal anayasanın yazılmasında görevler de üstlenmişlerdir.

Ne var ki gelişmeler beklenildiği gibi devam etmez. Abdülhamit, 1876 yılında Meclis-i Mebusan'ı dağıtarak istibdat dönemini başlatır. Bu dönem tarihimizin baskı ve zulüm dönemi olarak da bilinir.

Toprak kayıplarının devam etmesi, Osmanlı'nın etnik parçalanma sürecine girmesi, halkın sefaleti, Yeni Osmanlıların devamı olan Jöntürk hareketinin güçlü bir şekilde gelişmesine neden olur. Artık muhalefet İttihat ve Terakki'de birleşmiştir. Cemiyet, dönemin en önemli aydın birikimini saflarında toplamıştır. Siyasi ve toplumsal arayışlar, sadece Osmanlı topraklarında değil, aynı zamanda Rusya üzerinde yaşayan Türkler arasında da sürmektedir. Bu dönemde Türklerin birlik ve bütünlüğünü savunan Türkçü akım da adım adım gelişmektedir.

19. yüzyılın başındaki Türkçülük akımı, esas olarak cumhuriyetçi, devrimci ve halkçı bir karakter taşımaktadır. Dönemin en ilerici aydınları hem Türkçüdür hem de halkçı. Hatta birçoğu laiklikten yanadır. Bu akımın en dikkate değer temsilcilerinden biri de Ali Suavi ve Kırım kökenli İsmail Gaspıralı'dır.(46)

Servet-i Fünun'da ütopya

İstibdat döneminden adeta nefret eden Servet-i Fünuncuların büyük çoğunluğu sosyalizan görüşlere sahipti. Bunların birçoğu hem Batı'nın Aydınlanma kültürünü edinmiş hem de dünyanın çeşitli bölgelerinde inşa edilen toplumcu komünler hakkındaki bilgiye sahipti. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Amerika

Birleşik Devletleri'nde, Avustralya'da, Kanada'da, Finlandiya'da, Güney Amerika'da, Yeni Zelanda'da bir dizi eşitlikçi komünler kurulmuştu. Bu bölgeler dünyanın birçok bölgesinde insanın da çekim merkezi haline gelmişti.

Tevfik Fikret'in teşvikiyle Servet-i Fünuncular da Yeni Zelanda'da eşitlikçi bir komün kurma projesine girişiler. Meh-

met Rauf bununla ilgili bilgiler toplar; Esat Paşa Ankara'daki bir baba çiftliğini satarak seyahatin finansmanını sağlayacaktır. Ancak çiftlik satılmaz ve Yeni Zelanda hayali suya düşer. Bunun üzerine Kazım Kadri bu projeyi Manisa'da kendisine ait bir arazi üzerinde kurmayı önerir. Hüseyin Cahit bölgeyi gezer, Tevfik Fikret heyecanlı arazi üzerinde yapılması düşünülen evlerin çizimlerini yapar. Bu proje de çeşitli nedenlerle gerçekleştirile-

mez, fakat bütün bu düşünce ve proje birkaç öykü, anı ve şiirin yazılmasına da esin kaynağı olur.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın eşitlikçi ütöpik öyküsü "Hayat-ı Muhayyel" (47) bunların en önemlisidir. Ayrıca Tevfik Fikret de bu düşün bir ifadesi olan birkaç şiir kaleme alır. "Ömr-i Muhayyel", "Bir An-ı Huzur" ve "Yeşil Yurt" bunların bazılarıdır. Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit Yalçın ve Halit Ziya Uşaklıgil de bu projeden bahseden anıların kaleme alır.(48)

Anılarında H. Cahit Servet-i Fünuncularla ilgili olarak şunları yazar: "Servet-i Fünun matbaası bir ulusçuluk ve yurtseverlik ocağıydı. Onun yazarları arasında sanat bağı ne kadar birbiryle bağlıyorsa baskı yönetiminden ve Saraydan tiksinti, özgürlük ve meşrutiyete sevgi duygusu

da onları o kadar birleştiriyordu". Yeni Zelanda düşü ise sosyalizme sempati duydukları dönemin bir esintisiydi. Oraya "herkes eşitle birlikte gelecekti. Bir sosyalist cemaat halinde yaşayacaktık. Aramızda mülkiyet prensibi değil, eşitlik prensibi hüküm sürecekti..."(49)

Turan ülkesi

19. yüzyılın sonlarından itibaren Türk yazarları arasında en gözde konuların başında kuşkusuz Turan hayali gelir. Turan hayali birçok yazarın şiirine, hikâye ve romanına esin kaynağı olmuştur. Bu yazarların başında Halide Edip, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Müfide Ferit Tek vs. gelir.

Halide Edip Adıvar'ın 1912 yılında yazdığı "Yeni Turan", gelecekteki Türk devletinin (yıl 1932) halkçı düzenine işaret ederken, aynı zamanda beklentilere karşılık vermeyen Jöntürk hükümetine de gizli bir eleştiridir. Romanın baş kahramanı Öğüz, yığınları uyandırarak etrafında toplar ve onları İttihat ve Terakki'de örgütler. Hükümetin her türlü oyunlarını boşa çıkaran Öğüz sonunda partisinin iktidar olmasını sağlar. Kitle çalışmasını esas alır; kadınları, gençleri ve emekçileri ayrı ayrı çalışma alanlarında örgütler.

Halkın aydınlanmasını ve aktif bir hale gelmesini sağladıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda milliyet-eyalet esasını dikkate alan adem-i merkezîyetçi bir yönetim kurar. Her milliyet kendi kültürünü yaşatmakta ama halklar arasında kardeşlik de bozulmamaktadır. Anadolu başta başa okullarla donatılır; bütün ülke bayındır edilir, kentler demir yollarıyla birbirine bağlanır. Kentler uygarca planlanmış, fabrikalar sıra sıra dizilmiştir. Böylece ülkede yoksulluk kalmamış ve her bölge kendi olanaklarıyla kalkınarak, halkın mutlu olması sağlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Rönesans

Yahya Kemal Beyatlı, Çamlar Altında Sohbetler (50) başlıklı iki hikâyesinde

Halide Edip Adıvar'ın 1912 yılında yazdığı "Yeni Turan", gelecekteki Türk devletinin halkçı düzenine işaret eder.

46) Gaspıralı ve ütopyalarıyla ilgili daha geniş bilgi bu sayının diğer sayfalarında yer almaktadır.

47) H. Cahit Yalçın, Hayat-ı Muhayyel, Kanaat Kitaphanesi, İkdam Matbaası, İstanbul, 1326.

48) Daha geniş bilgi almak için bkz. Cevdet Kudret, Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman I, İnkilap Yay., s. 185 vd. Ayrıca bu konuyu geniş bir dosya halinde hazırlanmış olan Kitap-ık dergisi için bkz. Yeşil Bir Hayat: Yeni Zelanda. Kitap-ık, Nisan 2006.

49) Akt. Fakuk Huyugüzel, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı, Hikaye ve Romanları Üzerine Bir Araştırma, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1982, s. 16, 17. Hilmi Bengi, Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara 2000, s. 306.

50) Her iki hikaye de 1913 yılında Peyam dergisinde yayımlanmıştır. Ütopyalar, özellikle o günkü siyasi ve kültürel gelişimi yansıtmaları açısından ilginçtir.

Osmanlı devletini 1453 yılına geri götürür ve Fatih'i hayalinde Rönesans döneminin bilge padişahı yapar. Müslüman olmak gerilik değil, fakat bilimde, insan hak ve hürriyetlerinde, ekonomide ve mimaride gelişmişlik demektir. Beyatlı eserinde İslam'ın Ortaçağ döneminde yarattığı bilimsel atılımı, Fatih Sultan Mehmet'le daha da köklü hale getirir.

Öyle ki dünyada bilim ve fen sadece Türk ülkesinde vardır. Avrupa'nın ve özellikle de Hristiyan dininin boğucu havasından kaçıp gelenler İstanbul, Edirne, Bursa, Konya, Üsküp, Belgrad üniversitelerinde eğitim görürler ve Türklerden öyle etkilenirler ki ülkelerine geri dönmeyiz. Bunların arasında Erasmus, Montaigne, Kopernik ve Galilei de vardır. Adalar'daki üniversitede yetmiş Kölomp namında biri ise denizlerin öte yüzüne geçerek yeni kitabı keşfetmiştir!

İkinci öykü de ise yazarımız 2180 yılına gider ve dünyanın en gelişmiş kenti olan İstanbul'u ziyaret eder. Tasvir edilen İstanbul mükemmel bir kenttir. Türkler dünyada uygarlığın başını çekmektedir. Halk aydınlanmıştır, mutlu ve özgür bir yaşam sürmektedir.

Kızıl Elma

Kızıl Elma, Ziya Gökalp'in şiirinden bu yana kalpleri dolduran bir hülyadır. Bir aşk kurgusu içinde yazılan Kızıl Elma, Türkülük aşkıyla dolup taştan Azerbaycanlı bir kızın Turan'ı arayışını tasvir eder.

Kızıl Elma hem yana yana arzulan bir aşktır hem de özenlen bir ülke. Ziya Gökalp'e göre bütün dünya bir Turan ülkesidir, fakat Kızıl Elma bir cennet-mekândır.

Orada her fennin bir medresesi vardır; ziraat, ticaret, sanat evleri her yer kaplamıştır. Her yer gelişmiştir. Kızıl erkekli çocuklar birlikte okur ve aydınlanır; çalışır ve mutlu yaşarlar. Onları yeni dünyanın Havvalarını ve Âdemlerini oluşturlar. Orada yeni bir hayatla birlikte yeni insan da yaratılmıştır.

Orada hem aşklar birbirlerine kavuşurlar hem de yeni bir dünya kurulur.

Şiiri şu dizedlerle biter:

"Ulaştı bir düşün daha yarına,
Dördü de erdiler muratlarına.
Kızıl elma oldu bir güzel Cennet:
Oradan Turan'a yağıdı saadet.
Ey Tanrı icabet kıl bu duaya:
Bizi de kavuştur Kızıl elma'ya!..." (51)

Aydemir: Halkçı-sosyalist ütopya

Mütareke döneminde yazıldığı anlaşılan Aydemir romanı, Müfide Ferit Tek'in en çok bilinen eseridir. Anadolu'da birkaç yıl sonra doğacak olan güneşi erken zamanda farkedenden Müfide Hanım, "Aydemir" başlıklı ütopyasıyla halkçı-sosyalist bir toplum tasavvur eder.

Aslında roman, herhangi bir ülkeyi tasvir etmez, fakat Aydemir'in şahsında Mustafa Kemal'i, Türkistan'ın şahsında ise geleceğin Türkiye'sini öngörür. Bu eserde hem Türkçü milliyetçilik hem de sosyalist ideal içiçe geçmiştir. Osmanlı topraklarını terkedenden Aydemir, Türkistan'a giderek bütün Türkleri Turan ülkesinde birleştirmek için bir peygamber gibi çalışır.

Tarımı geliştirir, emekçileri işçi sendikalarında birleştirir; yobazlığı yok eder, halkı aydınlatır. Buda'nın ilkeleri Aydemir'in de ilkeleridir: "Bütün insanların zincirlerini kırarak dört ulvi hakikati ve bütün insanları kurtaracak 8 çareyi öğretmeliyim" der.

Halka şöyle hitap eder: "Fukaraya müjde, esirlere serbesti, kalbi kırık olanlara teselli, zulüm altında inleyenlere hürriyet vermek için geldim."

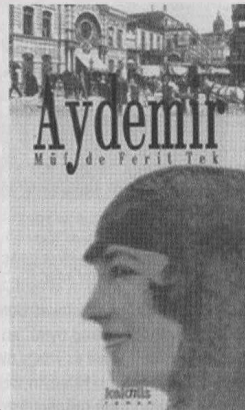
Kitapta yer yer İsa ve Buda'ya da atıfta bulunan Ferit Tek, bütün dinleri Türk-ülk ideali için birleştirmiştir. 1918 gibi Türkler açısından karanlık bir dönemde yazılan bu roman, aydınlar üzerinde olağanüstü bir etkide bulunmuş olmalıdır. Ayri-

ca romanın içerdiği halkçı-sosyalizant düşünce, o günkü İstanbul'unun fikir hayatını yansıtmaları bakımından da ilginçtir. Bu kitaptan çok etkilenen Şevket Süreyya, kitabın kahramanının adı olan Aydemir'i, sonradan kendine soyadı olarak alır.

Aydemir o dönemde bir kadın tarafından yazılan ikinci Türkçü romandır. Ferit Tek'in, Türkiye'nin henüz resmen ilan edilmediği 1918 yılında bile Türkiye'den bahsediyor olması ayrıca ilginçtir.

Ara ve cumhuriyet dönemi ütopyaları

Cumhuriyet'in ilanına kadarki süreçte

Aydemir tarımı geliştirir, emekçileri işçi sendikalarında birleştirir; yobazlığı yok eder, halkı aydınlatır.

birkaç halkçı ütopya daha yazılıyor. Bunların başında TKP kurucusu Ethem Nejat'ın "Mesut Köy" (52) başlıklı eseri gelir. Köy Enstitüleri modeline benzer eğitim modelleri üzerinde çalışan Ethem Nejat Osmanlı döneminde önemli bir eğitim teorisini olarak dikkat çekiyor. Nejat ütopyasında aydınlanmıştır, özgür ve köy ağırlıklı eşitlikçi bir ülke modeli tasarlamıştır.

Bulgaristan kökenli Nejat'ın halkın ve özellikle de köylülerin aydınlatılmasını ve özgürleşmesini temel alan eğitim modelini, Aydınlanma döneminin ünlü eğitim teorisyenlerinden esinlendiği görülüyor...

O Belde... Arziler...

Ahmet Haşim, dönemin aşk anlayışını tersyüz eden bir belde hayal eder. "O Belde"si "hayal bir anakara"dır, uzun ırmaqlarla çevrili. "Eteklerinde deniz/döker ruhlarla bir uyku durgunluğunu.

Kadınlar orada güzel, ince, temiz, cecceye bağlıdır/hepsinin gözlerinde hüznün var/hepsi kızkardeşler. Veya sevgili.

Abdülhak Hamit Tarhan ise "Arziler"de bizi 40. asra götürüyor.

51) Ziya Gökalp, Kızıl Elma, Tokar Yay., İstanbul, 2004, s.28.

52) Bununla ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Faruk Öztürk, Türk Eğitim Düşüncesinde Bir Turan Köyü Ütopyası: Mesut Köy, Tarih ve Toplum, İstanbul, 1990, Cilt 31, Sayı 182. Ayrıca Ethem Nejat, Türkçü Nedir ve Terbiye Yolları, Kızıl elma Yay., İstanbul, 2001.

"Darü's-saadedit diyelim biz bu mevkie: Asrı ve unsuri o ne cünbüşlü bir hayat!

Dünyada bir nazire-i cennat-ı aliyat! Farzet ki ondayız. Ne dilerseñ hemen dile." Orada bütün düşman kavimler barış içinde yaşarlardı. Orada ne yasak var ne de isyan. "Herkes oğulla kız, ne peder var ne valide! Orada evlilik de yoktur ailede. Milliyet de yoktur vatan da; din de yoktur iman da. Sadece aklın hükmü sürer orada. İlim ve fen en yüksek mevkiiyi işgal eder; hastalık da yoktur ölüm de. Herkes efendi, kalmamıştır uşak ve hizmetçi. Orada bakırın, demirin ve tunçun hükmü geçmez. Maymun hazırlıyor size sofrayı, eşeği de orada para sayarken görürsünüz. Orada herkes güzel ve anadan üyüdür."

Serbest İnsanlar Ülkesinde

Cumhuriyet dönemi ütopyaları ise Anadolu'da kurgulanmıştır. Ahmet Ağaoğlu'nun "Serbest İnsanlar Ülkesi"nde başlıklı eseri bunların başını çeker. Esaretten kurtulan yazar Serbest İnsanlar Ülkesi'ne gelir ve orada karşılaştığı yeni düzene kısa bir süre içinde uyum sağlamaya çalışır. Eserin edebi yönü zayıftır, ancak fikri açıdan demokratik devrimi savunur.

Ağaoğlu eserinde insanın insanı sömürmediği, ezmediği bir ülke tasvir eder. Orada herkes aydınlanmış ve kişiliktir. Bilime ve sanata büyük bir değer verir. Doğruluk, dostluk, paylaşmak ve insanlar arasında dayanışma bir görev gibi kabul görür. Herkes yaptığı iş ve serveti hakkına hesap vermek zorundadır. Orada doğa Tanrısına dua edilir. Kadınların özgürlüğün sınırı o ülkedeki özgürlüğün sınırını ifade eder. İnsanların toplantı yapma, görüşlerini açıkça ifade etme ve eleştiri yapma hakları korunur.

Herkes sade giyinir, tüketim zaaflı yoktur. Her mahallenin sakinlerinin etkin olarak katıldıkları bir kültür ve sanat faaliyeti vardır. Dünyanın en önemli bilimsel buluşlarını Serbest İnsanlar Ülkesi yapar. Şehirler temiz, düzenli ve sade bir mimariyle donatılmıştır. Fabrikalarda insanların yerine makineler çalışır; ihtiyacı

göre üretim yapılır. İşsizlik yoktur, isteyen istediği mesleğe girebilir.

Serbest İnsanlar Ülkesi yeni insanın yaratıldığı yeni bir dünyadır.

Ankara

Cumhuriyet döneminde yazılan ütopyaların içinde her açıdan en gelişmiş kuşkusuz Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Ankara"sıdır.

Ankara sadece Türk devrim tarihini anlatmakla kalmaz, aynı zamanda özlemi duyulan yeni toplumsal düzene de işaret eder. Kadro hareketinin siyasal programını ifade eden Ankara, hem edebi açıdan hem de siyasi açıdan bugün bile bize ışık tutmaya devam ediyor.

Üç bölümden oluşan roman Selma Hanım'ın evlilikleri ışığında Türkiye'nin katetmesi gereken toplumsal-siyasal düzene işaret ediyor. Romandaki Selma Hanım Anadolu'dur, Türkiye'dir. Seçtiği erkekler ise siyasal devrim programlarıdır.(53)

Ankara 20 yıl içinde özgürleşmiş, büyük bir ekonomik gelişme kaydetmiş, bilim ve teknikte inanılmaz bir başarı kazanmıştır. Kadın erkek eşitliği keskinleşmiştir. Özel mülkiyet vardır, ancak ülke ekonomisine devlet sosyalizmi hakimdir. İnsanlar mutludur, tüketim budalalığı yoktur; sadelik halkın yaşam tarzı haline gelmiştir. Ülke tarımı ve sanayiye ülke ihtiyacına ve olanaklarına göre düzenlenmiştir. Kendine güvenen, dinç, çalışkan, başı dik, özgür, mutlu ve yaratıcı bir kuşak yetişmiştir.

Rüyamdaki Okullar, Yurda Dönüş...

Eğitim konusunda dikkatleri hep üzerine çekmiş olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Rüyamdaki Okullar" başlıklı ütopyasında geleceğin Köy Enstitülerine işaret eder. Ülkemizde okullar ezberleri bozmuştur. Herkes ihtiyaca göre eğitim gö-

rür. Eğitim kuru ve ezbere dayanan model çoktan terk edilmiştir. Yeni okullarda eğitim gören küçük bir öğrenci bile geçmiş dönemin "eğitmenlerinden" daha fazla pozitif bilgiye sahiptir. Orada eğitim halk içindir ve halkın ihtiyacını esas alır.

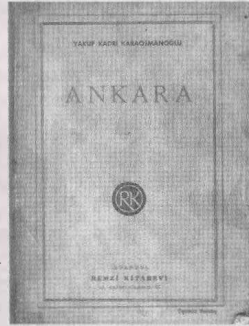
Memduh Şekvet Esenalp, "Yurda Dönüş" başlıklı ütopyasında doğayla barışık, köylerden ibaret halkçı-sosyalist bir toplum öngörüyor. Uzun bir seyahatten ülkeye dönen yazarımız, daha girişte büyük bir şok yaşar. Artık gümrüklerimizde güzel, eğitilmiş ve kişilikli kadınlar hizmet görür. Eskinin miskin, dalkavuk ve cöberut memurlarını adeta yer alıp yutmıştır. Ülkenin her yanı yeşilliktir, nüfus temiz ve her açıdan gelişmiş köyle re dağılmıştır; klasik kent modeli terk edilmiş ve bunun yerine dengeli bir kalkınma modeli benimsenmiştir.

Peyami Safa "Yalnızız" başlıklı eserinde Samim'in ağzından yeni bir ülke modeli önermektedir. Orada eğitim, çalışma hayatı, kadın erkek ilişkileri,

aile yapısı, mülkiyet ilişkileri vs. günümüzün Türkiye'sinden farklıdır. İnsanlar akla önem verir ve aklın rehberliğini benimseler. Ütopik ülke Simeranya'da komünizm yoktur, ancak mülkiyet eşitsizliğinden kaynaklanan sınıf çatışması özel tedbirlerle ortadan kaldırılmıştır.

Cumhuriyet kuşağının son ütopyası ise Şekvet Süreyya Aydemir'in "Toprak Uyanırsa" başlıklı romanıdır.

Bu eser de köylük bir bölgeye atanan bir köy öğretmeninin bütün köyü birleştirerek, içinde bulundukları yoksulluk ve sefaletle aşmalarının romanıdır. Bunun için öğretmen hem doğanın, hem bürokrasinin hem de toplumsal geleneklerin insan düşmanı niteliklerini dize getirir. Bununla da kalmaz yeni devrimci bir toplum özgür ve başı dik bireyinin nasıl olması gerektiğini de gösterir.

Ankara'daki Selma Hanım Anadolu'dur, Türkiye'dir. Seçtiği erkekler ise siyasal devrim programlarıdır.

İsmail Gaspıralı'da ütopya*

Çocukluğu Rus sosyalistlerinin eserlerini okuyarak geçti; gençliğinde birçok Avrupa ülkesini gezerek Aydınlanma felsefesiyle tanıştı ve 19. yüzyılın sonlarından itibaren de hem Türk kavimlerinin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için hem de bağımsız bir Türkiye için hayatının son anına (1914) kadar çalıştı. Gaspıralı için "dava adamı olarak ayakta öldü" denebilir.

Gaspıralı dergi ve gazetelerinde toplumsal sorunlara parmak basıyor; sosyalizmi, halkçılığı, aydınlanmayı ve Türkçülüğü işliyordu. Türk lehçelerinin ortak bir dilde birliğini, sadeleşmesini ve halkın anlayacağı ortak bir dile kavuşmasını savunuyordu.

1 9. yüzyılda Osmanlı'da başgösteren yenileşme ve fikir hareketleri, Kırım, İdil-Ural ve Azerbaycan bölgesinde yaşayan Türkleri de etkisi altına aldı. Osmanlı aydınlanması kendisini esas olarak iki alanda hissettirdi; dinde reform ve "Usul-i Cedid" olarak adlandırılan yeni eğitim modeli alanında.

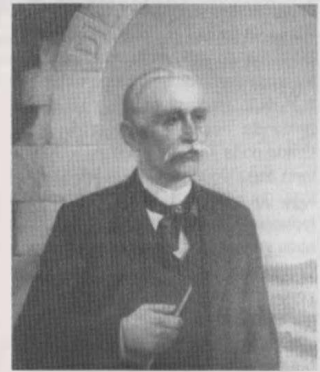
Kırım kökenli İsmail Gaspıralı da Osmanlı aydınlarından en çok etkilenen aydınların başında gelir. Ama o, kendisinden sonra gelen kuşağı en çok etkilemiş aydın olma özelliğini de taşıyor. Gaspıralı, Rusya hâkimiyeti altındaki topraklarda yaşayan Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali, Mehmet Emin Hüseyinzade gibi 19. yüzyılın Türkçü ve aydınlanmacı aydınları içinde önder bir konuma sahipti.

Gaspıralı, 1851 yılında Kırım'da doğdu. Çocukluğu Rus sosyalistlerinin eserlerini okuyarak geçti; gençliğinde birçok Avrupa ülkesini gezerek Aydınlanma felsefesiyle tanıştı ve 19. yüzyılın sonlarından itibaren de hem Türk kavimlerinin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için hem de bağımsız bir Türkiye için hayatının son anına (1914) kadar çalıştı. Gaspıralı için "dava adamı olarak ayakta öldü" denebilir.

Türkçü, demokrat ve halkçı

19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı'nın çözülmesi hızlanmıştı; Rusya hâkimiyeti altında yaşayan Türk unsurlar ise en geri şartlar altında yaşıyor ve Osmanlı Türkleri tarafından kurtarılmayı bekliyordu. Aydınlanma ve Türkçülük için mücadele edenlerse ortak bir örgütte buluşamayacak kadar dağınıktı. İşte bu şartlarda Gaspıralı, Türkleri aydınlatmak ve birleştirmek için Şafak, Tonguç, Tan Yıldızı, An, Mirat-ı Cedid, Tercüman gibi gazete ve dergiler yayımladı.

Gaspıralı dergi ve gazetelerinde top-

İsmail GASPİRALI (1851-1914)

(*) Gaspıralı'nın hayatına ilişkin detaylı bilgiler, Ötügen Nesriyat'ın yayımladığı "İsmail Gaspıralı, Sevilmiş Esenler I, II" başlıklı kitabından alınmıştır. Bu kitapları yayıma hazırlayan ve ayrıca her birine uzun sunuşlar yazarak bunların anlaşılmasını kolaylaştıran Prof. Dr. Yavuz Akpınar'a değerli emeğinden dolayı çok teşekkür ederim. Tabii ki kitaplardaki bilgileri kullanmamıza izin veren Akpınar'a ve Ötügen Nesriyat'a da ayrıca bir kez daha teşekkür ederim.

lumsal sorunlara parmak basıyor; sosyalizmi, halkçılığı, aydınlanmayı ve Türkçülüğü işliyordu. Türk lehçelerinin ortak bir dilde birliğini, sadeleşmesini ve halkın anlayacağı ortak bir dile kavuşmasını savunuyordu; çıkardığı dergi ve gazetelerde bütün Türklerin anlayacağı ortak bir dil kullanıyordu. Onun milliyetçiliğinin ilkeleri: "Dilde, fikirde ve işte birlik"ti. Bütün Türkleri kucaklayan tavrı nedeniyle ona Tatarlar "Milli Ata" sıfatını vermişlerdi. O, 20. yüzyıldaki Tatar rönesansının da lokomotifiydi. İlk dönemlerde uzak kalmış olmakla birlikte sonradan İttihatve Terakki'nin merkezi heyetinde de yer almıştı.

Gaspıralı ünlü Osmanlı aydını Şinasi'den kuvvetle etkilenmişti, eğitimi, bilimsel gerçeği ve dini taassubtan kurtulmayı uğraşmasının önemli bir adımı olarak kavıyordu. Tatar burjuvazisi, Rus burjuvazisi arasında tutunabilmek için gençlerini yurtdışına gönderiyor ve onların her açıdan aydınlanmasını sağlıyordu. Gaspıralı da bu gençlerden biriydi ve yeni fikirlerle Asya'nın ve Avrupa'nın birçok ülkesini ziyaret ederek tanışmıştı.

Avrupa ülkelerini ziyaretinde birçok liberal ve sosyalist aydınla da yan yana geldi. Öyle ki o, sosyalizm hakkında yazan ilk Müslüman aydın olarak da biliniyordu. Nitekim Tercüman gazetesinde hem sosyalizm üzerine uzun yazılar kaleme alıyor hem de Ayaz İshaki, Fuad Tukdar, Şakir Muhammedyar gibi sosyalistlerin yazı yazmasını da teşvik ediyordu. Hatta o dönemde Edward Bellamy'nin Avrupa'da pek ünlü ütopyik eserini, "2000 Yılından Geriye Bakış" adlı sosyalist ütopyasını, gazetesinde tefrika etmişti.

Halkı aydınlatmak için Müslüman topluluklara yeni bir eğitim modeli önermekteydi; halkçı bir anlayışı dile getiren "Usul-i Cedit" akımı onun ismiyle anılıyordu. Teori ile pratiği birleştiren bu eğitim tarzını bizzat uygulamaya da sokmuştu. Türk topraklarında yeni eğitim anlayışının bir bakıma babası da sayılırdı. Birçok medreseyi bu açıdan reformdan geçirmekle kalmadı, dini eğitimin yanı sıra modern biliminin de çocuklara öğretilmesini sağladı; kızların okula gitmesi için canla başla çalıştı, bu amaç uğrunda bütün servetini de harcadı.

Kadınların özgürlüğü için mücadele

Gaspıralı dönemine göre çok ileriye gitti. Kadınların aydınlanmasına ve özgürleşmesine büyük önem veriyordu; toplumların medeniyet seviyesini, kadınların içinde bulundukları gelişmişlik seviyesiyle kıyaslıyordu. Ona göre geriliğin en açık ifadesi kadınların içinde bulundukları sefil durumdu. Bir yönüyle kadınların özgürlük davası, Müslümanların cehaletten ve esaretten kurtuluş davasının önemli bir parçasıydı. Bu nedenle hem Müslüman halkların aydınlanma hem de kadınların özgürleşme davasını kendine bir görev biliyordu. Yayımladığı dergiler arasında ünlü "Kadınlar Dünyası" da vardır ki örnek bir kız babası olarak başına kızı Şefika'yı getirdi.

Aydınlanmacı ve ütopyacı

Birçok siyasi makalenin yanı sıra roman ve hikâyeler de yazmış olan Gaspıralı'nın seyahat notları pek ünlüdür. Gerçeği anlatan seyahat notlarının yanı sıra Müslüman halkın aydınlanması için kaleme aldığı iki hayali-ütopyik hikâyesi bulunmaktadır. Sanırım bunlar Türkler tarafından yazılmış ütopyalar içinde hem fikri açıdan hem de edebi biçim açısından en dikkat çekici olanlardır. Ancak ne yazık ki uzun yıllar tozlu raflarda kalmışlardır.

Frangistan Mektupları'nın bir bölümü olarak yayınlanan "Darürrahat Ülkesi" İspanya'nın Pirene dağlarının vadisindedir. "Kadınlar Ülkesi" ise Orta Afrika çöllerinde bir yerde kurulmuştur. Her iki ütopyada Müslüman halkların içinde bulundukları toplumsal, siyasi ve bilimsel genlik hedef alınıyor. Bu eserlerde Aydınlanma,

Gençler Gaspıralı'ya saldırmıyor.

doğa biliminin önemi, toplumsal ilerleme ve insanlar arasında eşitlik savunulur; ama Gaspıralı yazılarında en çok kadın-erkek arasındaki eşitsizliği eleştirir.

Darürrahat Müslümanları=rahat ülkesi

Gaspıralı'nın "Darürrahat Müslümanları" başlıklı ütopyası, 1887 yılında Tercüman gazetesinde "Darürrahat Yahut Acaip Diyar-ı İslam" başlıklı bir gezi notları şeklinde yayımlanmış. Eser kitap olarak da yayımlanmış ve sonradan birkaç baskı yapmış.

Gazete eseri şöyle takdim ediyor: "Taşkenti Molla Abbas ve Fransa'ya seyahatinden ötürü "Fransız" olarak bilinen efendinin, Fransa'da gördükleri "Frangistan Mektupları" serlevhasıyla Tercüman'da tabedilmişti. Bu mektupların ikinci kısmı Endülü's'e seyahati ve şimdiye kadar bilinmeyen bir cemiyet-i İslamiye'nin hal ve vücudundan haber veriyordu."

Ütopya'ya "Cümle dostlarıma veda ziyareti edip ve aşınay nazikane matmazel Margarita'ya vedaname yazıp yola hazırlandım" diye başlayan Molla Abbas, Paris'ten yola çıkan trenle Güney İspanya'ya uzanır. Yolda gördüğü kentler, yollar, bağlar ve bahçeler onu olağanüstü büyüler. Çünkü hem Fransa hem de İspanya olağanüstü gelişmiş, modern ve düzenli uygar iki ülkedir. Uzun bir yolculuktan sonra Endülü's topraklarına varan Molla Abbas, etrafı gezer ve sonra da Endülü's Emevi Müslümanlarının inşa ettikleri El-Hamra sarayını ziyaret eder. Sarayı birkaç gün üst üste ziyaret eden

"Darürrahat Ülkesi" ve

"Kadınlar Ülkesi"nde

aydınlanma, doğa biliminin

önemi, toplumsal ilerleme ve

insanlar arasında eşitlik

savunulur; ama Gaspıralı

yazılarında en çok kadın-erkek

arasındaki eşitsizliği eleştirir.

Molla, artık oteline gidip gelmekten yorulduğu için bir süre sonra sarayın cami-i avlusunda yatıp kalkmaya başlar.

Bir gece henüz yarı uyanık yarı uyuklu bir halden 12 güzel kızın, saray avlusunda dolaştığını görür. Molla Abbas önce bunu bir rüya sanar, fakat hemen kendine gelir ve kızları takip etmeye başlar. Bu arada kızlara eşlik eden adamı da Paris'ten tanımaktadır. Bir süre sonra kızlar ve adam bir tünele girerler, Molla Abbas da onların peşi sıra. Fener ışığında yapılan birkaç saatlik bir yürüyüşten sonra tünel, aydınlık ve yeşillik bir vadiye kurulmuş, dört tarafı yüksek dağlarla çevrili ve her açıdan gelişmiş bir cennet-i ülkeye açılır. "Türkistan'da Zerefsan, Frengistan'da civar-ı Paris gayet hoş ve güzel yerlerdir, amma bunlar başka, Darürrahat daha başka!" Burası 500 senedir ne garbin ne de şarkın bildiği dünya haritasında kayıtlı olmayan Darürrahat Ülkesi'dir. Ülkenin varlığını açığa vurmak, 40 imama emanet edilmiş, 40 sandık içinde saklanan 40 mektupla yasaklanmıştır. Bu sır ancak 2075 yılında açığa vurulacaktır. Bu tarihin nasıl belirlendiği ise mektuplarda yazılıdır ve bu da bir sırdır. Burada bütün dünyanın en yüksek medeniyet seviyesine ulaşmış cennet halinin beklediği açıktır.

Buraya yerleşen Müslümanlar önce

Darürrahat Müslümanları'nın 1906'da kitap halinde yapılan baskısı.

ihtiyarlardan oluşan 6 kişilik bir yönetici heyet belirlemişler. Kadın erkek, yaşlı genç, okumuş cahil demeden toplu bir şekilde ülkeyi adım adım inşa etmişler. Ekin, pamuk ve bostan ekmişler; hayvancılığı geliştirmişler. Nüfus geliştiğçe de bunları ayrı ayrı köylerde toplamış ve başlarına bir yönetici seçmişler.

Darürrahat'ta 300 bin Müslüman, "mesut ve bolluk içinde 40 köye dağılmış topluluklar halinde yaşamaktadır", ancak buradaki düzen, hiçbir dünya ülkesinde görülmeyecek kadar gelişmiştir. Caddeler ferah, her yer yeşillik, evler hem estetik hem de sağlık açısından en ileri mimariyle donatılmıştır; evler ferah, temiz ve sade; yurttaşlar hem kendi aralarında hem de yöneticilerle en modern aletler, telefon ve görüntülü cam, sayesinde görüşebilmektedirler.

Her yurttaş kademe kademe eğitim görmekteydi. Dini taassub orada gericiliğin bir ifadesidir. Hayretler içinde kalan Molla Abbas şu sorularla karşılaşır: "Sizin diyarlarda tabip, kimyager, mimar ve mühendise gerek olmuyor mu? Sizin hanlar ve hükümetler idare-i mülk ve devlet için yönetim işlerine, fünün-ı maliyeye, mahir memurlara ve törelere hacet görmüyorlar mı? Senin sözüne göre medreselerde ulum-ı diniyeden başka bir fen tahsil olunmayıp, tıp, matematik, kimya, doğa bilimleri, ilim-i servet ve gayri bu gibi fünundan ders olunmayıp, ahl-i ruhaniyeden başka erkan-ı mülk ve millet yetiştiriyor mu?"

Ülke Avrupa'daki gibi demir yollarla örülmüş. Otomobil de var, ama Avrupa'daki gibi etrafa gürültü ve duman saçanından değil.

Ülkede ahlaklı ve dürüst küçük esnafın işgörmesine ve özel mülkiyet edinmesine izin verilmiştir. Para vardır, ama bu pek kullanımda değildir. Sınıf ve ayrıcalıklı bir kesim yoktur. Herkes eşittir; insanlar birbirlerinden yetenekleriyle ayrılırlar. Servetleri bilim ve hünerdeki kazançlarıyla ölçülür. Ülkede en büyük cinayet haksızlık etmek ve yalan söylemek. Yalancılara hapse atılır, ama bu hapishaneler açıktır. Çünkü mahkûmun cezası onu toplumdaki dışlamak şeklinde uygulanır. Söz konusu suçlar da birkaç yılda bir görülür. Kibir, kıskançlık, zina,

bencilik, zulüm, açlık ve yoksulluğun kökü öylesine kazınmış ki bu kelimeler sadece lügatlarda yer almaktadır. Kul ve hizmetçiden eser yoktur. Herkesin bir işi vardır; herkes bir bilime merak salar; herkes müzikle hoşlaş eder, çünkü "müzik nazik hissiyatların ve ruhun tercümanıdır"; bilgi beyni açarken, müzik de gönlü açar; Darürrahat'ta ahlak en yüce değerdir.

Özgür ve mutlu kadın

Orada kız-erkek ayrımı yoktur. Kadınlar alınıp satılmaz; bir esir gibi kocala verilemez; evlilik iki tarafın rızasıyla olur; evlilikte zor, şiddet ve baskı kesinlikle yasaktır. Evlilik bir protokolle zapt olunuyor. Kadının maddi hakları baştan saptanıyor. Ortak edinilmiş mallardan kadının da kendi hakkını tartışmaz bir şekilde alabiliyor. Kızlar başlarını bir tülbentle örterler, ama coşkulu anlarında hiç çekimmeden onları başka erkeklerin yanında bir kenara da atıyorlar. Eğlenirken kesinlikle erkeklerden kaçmıyor ve yaşamı geri planında kalmıyorlar. Yöneticilerin sadece bir eşi olur. Eskiden olduğu gibi sarayda kız ve cariye bulundurmamak yasaktır. Odalıklar gibi fahişelik de yoktur.

Kadınların devlet işlerine müdahale etmesi adettendir. Kadınlar toplumun her alanında iş görebiliyor. Kadınlara ait sorunların görüşüldüğü mahkemelere kadın hâkimler bakıyor. Boşanma davasının kadının hakkı yenmesin diye dava bir kez de kadın hâkimlere gönderilmiştir.

Ülkede "Bağımsızlık" adıyla bir gazete çıkmaktadır; mektuplar zarfsızdır, çünkü hiç kimse başkasının özel hayatına merak salamaz; posta sistemi var ama pul yoktur. Kağıt ve kitap boldur hem de bedavadır. Yılda birkaç kez bilim adamları gizlice dış ülkeleri ziyaret ediyor ve oradaki gelişmeler hakkında bilgiler topluyor.

Ülkede 13 gün dolaşıp bilgi toplayan Molla Abbas, yeniden kendi ülkesine dönmek istediğini söylediğinde onu bayıltırlar ve bir hastaneye teslim ederler. Molla Abbas kendine geldiğinde aradan 6 gün geçmiştir. Yaşadığı derin koma nedeniyle de Darürrahat'ın gerçek mi yoksa hayal mi olduğuna kanaat getirememiştir...

Kadınlar Ülkesi

"Kadınlar Ülkesi", Tercüman gazetesinin 1888 yılındaki nüshalarında 21 bölümden oluşan bir dizi halinde yayımlanır. Molla Abbas bu kez, birkaç Fransız'la birlikte Cezayir'den yola çıkar. Amaçları Sudan'a varmaktır, ancak 40 gündür süren bir yorucu yolculuğa rağmen henüz menzile varamamışlardır.

"Kadınlar Ülkesi" bilinmeyen bir diyar değildir, fakat ne olduğu konusunda tam bir bilgi yoktur. Ortalıkta korkunç savaşçı kadınların hüküm sürdüğü konusunda bir rivayet dolaşmaktadır. Kervan 4 gündür bir kum fırtınasına tutulmuş ve sonunda yolunu kaybetmiştir. Kafile endişe içindeydi, çünkü hiç kimse Kadınlar Ülkesi'nin esiri olmak istememektedir. Kadınlar Ülkesi'nde düzen tersyüz olmuştur. Ülkeyi kadınlar idare etmekte ve erkekler kadınların geleneksel işlerini üstlenmişlerdir.

Bir anda kafilenin etrafı 100 savaşçı kadın tarafından sarılır. Kadınların saçları uzun göğüsleri ise açıktır. Yarı çıplak dolaşan bu kadınlar, bedevilerden ve zencilerden meydana gelen melez bir topluluktur.

Esirler derdest edildikten sonra topluca Kadınlar Ülkesi'ne götürülür. Kadınlar esirleri kendi aralarında paylaşmak için yolda erkeklerin orasını burasını elle-mektedirler. En yakışıklı olanlara ülkenin kadın komutanına pay olarak ayrılır kadın.

Ülkenin dili Arapça'ya yakın, kırma birtir. Yabancı esirler "güzel" olmaları nedeniyle yöneticilerin haremlerine alınmaktadırlar. Diğerleri ise ya aşçı, ya ba-

Kadınlar Ülkesi'nde düzen tersyüz olmuştur. Ülkeyi kadınlar idare etmekte ve erkeklerse kadınların geleneksel işlerini üstlenmişlerdir.

Bir anda kafilenin etrafı 100 savaşçı kadın tarafından sarılır...

KADINLAR ÜLKESİ

Kadınlar Ülkesi'nin Tercüman'da ilk nesredildiği günün başlık klışesi ve metnin baş kısmı.

kıcı ya da davulcu yapıyorlarmış. Hareme alınanlar süslenip püslenir, bakımı yapılır, yedirilir içirilir ve damızlık olarak kullanılırmış. Çok kullanılan erkeklerle kısa bir süre içinde cürüğe çıkmış. Bu nedenle ülke düzenli olarak yabancı esirlere ihtiyaç duymış.

Ülkenin sokaklarında çalışan işçiler, davarları güden çobanlar, bahçeleri işleyen köylülerin tamamı kadınlardan oluşuyormuş. Aralarında birkaç erkekçe rastlansa da bunların yüzleri kapalı, garip giysiler içinde ürkek ürkek etrafa göz atıyorlarmış. Burada her şey tipki Müslüman ülkelerdeki gibiymiş, ama roller değişmiş. Öyle ki esirlerin etrafında dolaşan kadınlar, onları neredeyse bakışlarıyla yiyorlarmış. Öylesine vahşi, öylesine zevke düşkün...

Ülke ekonomisi oldukça geri, ama düzenli ve disiplinli işleyen bir yönetimi varmış. Savaşçılığın ve disiplinin en basit örneği ise yol kenarına dikilmiş kazıklara geçirilmiş insan kafalarıymış. Kafa sayısı, savaşçı askerlerin şanını ve şerefini yüceltirmiş.

Esirlikle birlikte erkeklerin hemen kanpanmaları, kendilerini kadınların bakışlarından ve tacizlerinden korunmaları isteniyor. Başyöneticinin huzuruna alındıklarında da tipki Müslüman ülkelerde olduğu gibi başları eğik ve edepi bir şekilde durmaları isteniyor. O isterse sever, isterse keser...

Ama ondan önce onlara çakı, makas, isli-kokulu kremler ve kolonyalar verilmiş ve süslenmeleri istenmiş. Bu ülkede bilim çok ileri olmadığından elektrik henüz

keşfedilmemiş. Bu nedenle de işler gündüz gözüyle yapılıyor, geceler ise eğlenceye ayrılıyor. Tabii ki bu eğlencelerin baş aktörleri de erkeklermiş. Şarkıyı onlar söyler, çalgıyı onlar çalar, göbeği de onlar atarmış. Kadınlar çocukları doğururlarmış, ama bakımlarını kesinlikle erkekler yaparmış. Kadınlar onları sadece doğurur ve emzirirmiş. Ama yemek hazırlama, dikip biçme, ev temizliği ve her türden ev bakımı erkeklerin işiymiş. Yaşlı erkekler ağır işlerde çalıştırılırken, genç ve "güzel" erkekler evde cariyeler gibi muamele görmüş.

Molla Abbas geçmişte bunları duyar ama inanmazmış. Fakat şimdi hepsini kendi gözleriyle görmüş. Her şey tipki Müslüman ülkelerdeki gibi ama erkekler kadınların yerini almış. Erkekleri aşağılayan ülkenin hükümdarı şunları söylemiş: "Sizin ülkeniz batacak ülkedir. Er kişiden asker olur mu? Er kişi baş keser mi? Çocuk bakmaktan ve aş pişirmekten başka bunlar neye yarar? Saçları gibi akılları da kıt değil mi bunların? Aman sizin oradaki adetlerden bahsedip burayı ayağa kaldırmayın. Günah işlemeyin! Sizin adetleriniz doğaya bile ters. Kadınlik, dişilik ve kuvvetin birbiriyle alakası yoktur. Sizin ülkede ne haya var ne edep. Erkek adam hiç bırıkları ve sakalını açıktır bırakır mı? Her kadın istediği erkeğin cemalini seyre dalar mı? O nazik ve mülayim sakallar herkese açık olur mu? Bu sadece sahibesi olan kadına mahsustur. Ey periler, cinler bu kadar büyük bir ahırlıklı nasıl tahammül edersiniz? ... Kadın ve erkek eşitliği de ne demektir? O zaman hayatın temeli yıkılır. Erkeklerin kadınlar gibi devlet işlerine girmesi büyük bir felakettir."

Bunun üzerine Molla Abbas, Fransız dostlarına şunları söyler: "Ey dostlarım, anlaşıldığına göre kız gibi utanacak, Müslüman kadın gibi itaatli ve Fransız hanımı gibi süslü ve boyalı olmalıyız."

Kadınlar Ülkesi'ne daha fazla dayanamayacaklarını göre esirler bir kaçış planı yapar ve nöbetçilerin gafilinden yararlanarak, Kadınlar Ülkesi'nden arkların bakmadan kaçarlar...

Bir düşyaşam: Servet-i Fünun ütopyaları ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayat-ı Muhayyel'i

Yeni Zelanda tasarısının Servet-i Fünun düzyazısına yansımaları, Hüseyin Cahit'in Hayat-ı Muhayyel adlı öyküsü ile olmuştur. Yeni Zelanda'da ütöfik bir koloni kurma girişiminin yapıldığı 1898 yılının sonunda yazılan Hayat-ı Muhayyel, içinde yer aldığı öykü kitabının da adıdır.

I-İstibdat ve ütopya

1895-1901 arasında topluluk olarak, bu dönemden sonra ise bireysel olarak Türk yazın tarihinde etkin olan Servet-i Fünuncular bir ütopya da tasarlamış ve bu ütopyayı çeşitli yapıtlarında dile getirmişlerdir.⁽¹⁾ Türk yazınında yazar ve şairlerin bu biçimde bir topluluk (communauté) oluşturup ütöfik koloni kurma girişimlerine, ilk kez Servet-i Fünun döneminde tanık olunmaktadır. "Yeni Zelanda ve Yeşil Yurt Hikayesi" olarak anılan bu girişimler Servet-i Fünuncular'ın anılarında, şairlerinde ve bir öyküde anlatılmıştır. Bu verimler üzerinde durmadan önce, ütöfik koloni kurma tasarısı ve girişimlerinin altında yatan yazın dışı etkenleri ele al-

makta yarar vardır.

Topluluğa katılmış ve anılarını yazmış olan yazarların hepsi de, ütopya tasarılarının altında tek sözle "istibdat"ın yattığını belirtmektedirler. Örneğin Mehmet Rauf, Servet-i Fünuncular'ın ortak yönlerinin, baskı yönetimine karşı duyulan kanlı ve yirtıcı bir düşmanlık olduğunu söyler. Ona göre bu düşmanlık önce saraya karşı iken, sonradan bu yönetimi besleyen ülkeye de yönelir. Yönetimin tutumu ülkede yaşamayı dayanılmaz bir işkence durumuna getirmiştir. Özellikle Fikret'in öfkesi herkesten daha fazladır. Bu öfke yüzünden Mehmet Rauf'un, "Hami diye Marşı"nı ayakta

Hüseyin Cahit Yalçın
Servet-i Fünun'un bir ulusçuluk ve yurtseverlik öcağı olduğunu söyler.

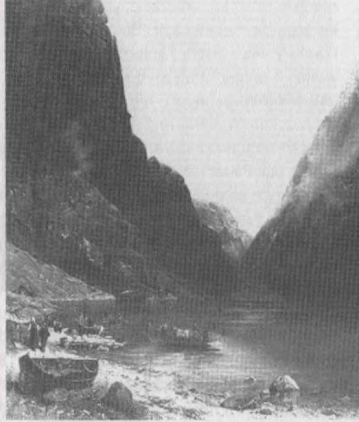
Türk yazınında yazar ve şairlerin bir topluluk (communauté) oluşturup ütöfik koloni kurma girişimlerine, ilk kez Servet-i Fünun döneminde tanık olunmaktadır.

1) Bu inceleme, 1992'de İnönü Üniversitesinde Prof. Dr. Cahit Kevcâr danışmanlığında "Çağdaş Türk Edebiyatında Ütopya" adıyla hazırlanmış ve sunulmuş yüksek lisans tezimizin konuyla ilgili bölümünün düzeltilmiş, değiştirilmiş ve geliştirilmiş biçimidir. Yıllar sonra günyüzüne çıkıyor. Bizden sonra konu ilgi pek maye başladı ama çalışmamız ya görmezden gelindi: Tarım, 1995, Sayı:2, s. 185-203; Özgül, 1988, S.53, ss. 133-180; Tarım, 2008, S.93, ss.77-86; Özgül, 2006, S.93, ss.94-101; ya gönülmek istendiği gibi görüldü: Yalçinkaya, 1989, S.12, ss.78-128; Yalçinkaya, 2004; ya dönem sınırlaması nedeniyle görülmeli gerektiği için görüldü: Köpüköşün, 2006; ya da bir projeye referans oldu: Ganper, 2008

dinlemek için kalabalığın arasından sıvışır. Mehmet Rauf'un bu hareketle ilgili yorumu şöyledir:

"İşte Abdülhamit idaresine karşı coşkun öfkemiz böyle hareketlere kalışacak kadar ve böyle tehlikeleri göze alacak kadar kızışmış, köpürmüştü".(2)

Hüseyin Cahit de Servet-i Fünun'un bir ulusçuluk ve yurtseverlik ocağı olduğunu söyler. Topluluk yazarlarını birbirine sanat bağı kadar baskı yönetimi ve saraydan tiksintinin de bağladığını belirtir. Ancak H. Cahit Mehmet Rauf'tan farklı olarak topluluğun politik "komple" yapma düşüncesinde olmadığını söyler.(3) Hüseyin Cahit Mehmet Rauf'a göre düşünsel yönü daha da gelişmiş bir yazardır. Onun söyledikleri, topluluğun apolitik kalma ya da öyle görünme çabasının bir yansıması biçiminde yorumlanabilir. Dolayısıyla Mehmet Rauf'un yukarıda verilen anı-yorumunu duygusal bir patlama, kendini tutamama davranışı olarak görmek doğru olur. Gerçekten Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit'in denetim altında tutabildiği duyguyu bastıramadığını itiraf etmiştir. Her iki yazar da da görülen ortak tutum ise ütopya özleminin kaynağı açısından önemlidir. Gerek Mehmet Rauf ve gerekse Hüseyin Cahit, ütopya özlemini istibdattan kurtulma dileğine bağlamaktadır. Hüseyin Kazım Kadri de anılarında bu konuya değinir ve kendisi üzerinde büyük etkisi olduğunu belirttiği Fikret ile birlikte, istibdattan son derece üzüntü duyduklarını yazar. Vatanın politik ufukları karardıkça gözlerinin döndüğünü, beyinlerinin içinde fırtınalar estiğini, her şeyden umudu kestiklerini ve Abdülhamid'in de günden güne baskıyı artırdığını ekler. "Bütün ümit kapıları kapanmış ve bu elim vaziyette yaşamak imkânı kalmamıştı".(4)

Anı yazarlarının hepsi de, Yeni Zelanda'ya giderek ütöpik bir koloni kurma tasarılarını ortaya atanın Fikret olduğu konusunda birleşirler.

Hüseyin Cahit, anılarında ütopya tasarılarına katılan kişiler olarak göz hekimisi Esat Paşa, Hüseyin Kazım, Tefvik Fikret, Mehmet Rauf ve kendisini sayar.(5) Bu adlar arasında ise Fikret merkez bir kişilik olarak görünür. Arkadaşları onunla ilgili sözlerinde, sanki olağanüstü birini, karizmatik bir kişiliği anlatır gibidirler. Hüseyin Cahit'in dediği gibi,

"Fikret'in güçlü, belirgin ve ezici bir kişiliği vardı. Çok eski zamanlarda olsaydı belki adı bir peygamber diye art kuşaklara geçerdi. Daha sonraları gelseydi bir tarikat kurucusu olurdu".(6)

II. Uzak-Ada-Ülke düşü

Anı yazarlarının hepsi de, Yeni Zelanda'ya giderek ütöpik bir koloni kurma tasarılarını ortaya atanın Fikret olduğu konusunda birleşirler.(7) Halit Ziya'ya göre Fikret,

"Ortam kendisine uymayınca hayali-ne uyabilecek bir ortam uydurmalydı.

Artık onun görüş ufkunda yalnız bir hayat alanı, bir mutluluk köşesi vardı ve orada istediği gibi bir alem icat etti: Yeşil Yurt!"(8)

Halit Ziya bu umudun peşinde önce Fikret'in, ardından da öbür arkadaşlarının sarhoş olduğunu belirtir. Anlaşılabildiği gibi kendisi de, H. Cahit de bu tasarıların Halit Ziya dışında gerçekleştirilmeye çalışıldığını söylemektedirler. Oysa Halit Ziya da en az öbür arkadaşları kadar ütöpik eğilimlere sahiptir. Bu eğilimler hem Kırk Yıl adını verdiği yazın anılarında, hem de romanlarında kendini gösterir. Halit Ziya Kırk Yıl'da, çocuklarının ölümlünden sonra evden, eşyadan, kendi kendilerinden ve hatta yaşamdan kaçmaya çalıştığını söyler:

"Nereye gidecektik? Öyle bir yer olmalıydı ki bizi umumî hayattan çıkarmış, dünya ile bağlarımızı gevşeterek hemen çözmüş olsun. Birden hatıra Büyüğe geldi, oradan bizde kalmış öyle izler vardı ki aranan köşeye çekilmişliğine ancak orada olabileceğini vaat ediyordu. Her şeyi bırakıp yaz kış yıllarca orada, kendi yalnızlığımızın içine gömülerek uyuşmaya çalışacaktık. Orada bir ev (...) temin ettim (...) ve bütün bu işi üç gün içinde bitirmiş olduk".(9)

Bu eve zaman zaman Fikret, Cenap, Hüseyin Cahit ve Mehmet Rauf da gelir. Bu buluşmalarda memleket acılarından da, yazından da söz açılmaz.

"Yalnız bir iş vardı: Gülmek ve onun yanında daha ehemmiyetli bir iş daha vardı: Yemek..." (10)

Hölderlin (1770-1843) de öyle diyor-du:

"Umut olmasa yaşamak da olmazdı. Dünya kazaya uğramış bir gemiye dönmüş, bundan bana ne? Beni kendi mutlu adaman başkası ilgilendirmiyor".(11)

Ada ütöyaların ideal mekânıdır.(12)

2) Mehmet Rauf, 1927, S:9,s.6; Bkz. Coşkun, 1976, s. 144; Tarım, 2001, ss. 100-104; Mehmet Rauf, 1997, ss. 65-68

3) Yalçın, 1975 (bs. 1935), s. 115

4) Kadri, 1989, s. 32,33; Kadri, 1991, s. 58,60

5) Yalçın, 1975, s.116

6) Yalçın, 1975, s.115

7) Karşılaştırım: "Fikret bu konuyu ortaya attı" Yalçın, 1975, s. 116; "Bir gün Fikret beni görünce, o her zamanki aşın heyecanıyle: 'Rauf, gidiyoruz!' dedi" Tarım, 2001, s. 101; Mehmet Rauf, 1997, s.66 "Nihayet yine Fikret bir çare buldu. Bu memlekettendir! elmek!" Kadri, 1989, s. 34 ve Kadri, 1991, s. 61; "Fikret sonunda buradan kurtulabilmek çaresini olmayacak bir hayalde bulunca..." Uşaklıgil, 1969, s.529

8) Uşaklıgil, 1969, s.529

9) Uşaklıgil, 1969, s. 565

10) Uşaklıgil, 1969, s. 550; Kış. M. Rauf'un "Dostluklar" başlıklı yazısı: Tarım, 2001, ss. 75-79; Mehmet Rauf, 1997, ss.69-72; Kutlu, 1981, s. 157

11) Hölderlin, 1987, s. 35, 120

12) Göktürk, 1982, s. 17-51

Servet-i Fünun romanında ada, gezinti ve eğlence yeri olarak sıkça geçer. "Zaten 'Ada' denilince en çok akla gelen yer genellikle Büyük Ada olur." (13) Servet-i Fünuncular'ın da ütöpik kolonilerini kurmak için aday, "Yeni Zelanda Adaları"nın seçmeleri ilginçtir. Buna bağlı olarak denilebilir ki, Türk yazınına ütopya mekânı olarak "ada" kavramı da ilk kez Servet-i Fünuncular'la girer.

III. Kalıtım ve ütopya

Prof. Dr. Mehmet Kaplan, 1943 yılında hazırladığı Tefvik Fikret hakkındaki doçentlik tezinde, kendi sözleriyle bütün Servet-i Fünuncular'ın başını döndüren ve en çok da Fikret'i sarhoş eden "Meşhur ütöpi"nin nedenleri üzerinde genişçe durmakta ve başlangıçta politik-toplumsal yapıyı temel etken olarak göstermektedir:

"Servet-i Fünun edebiyatı, Abdülhamid idaresi altında doğmuş, büyümüş ve ölmüş bir edebiyattır. Bu itibarla bu devrin kuvvetle tesiri altında kalmıştır. Abdülhamid'in boğucu ve korkutucu rejimi, Abdülhamid istibdadı, politik ve sosyal konulara dokunmayı yasakladı. Abdülhamid (...) mutlak bir istibdat mekanizması kurmuştu. Böyle bir durumun bütün millete doğurduğu hastalık, melankoli ve hayattan bezginlik, şüphesiz onların ruhunda da aynı tesiri uyandıracaktı. (...) Servet-i Fünuncular'ın duyuş tarzının belirli vasfı hastalık derecesine varan bir nevi aşırı duyarlılıktır. (...) Fikret'in bir makalesinde bu hastalık şöyle anlatılmıştır: 'Edebiyatımız hasta...' Avrupa siyasetlerinin koymuş oldukları 'Hasta Adam' tabiri bu hastalığı bütün İmparatorluğa şamil göstermek suretiyle vaziyeti gayet iyi hülâsa eder. (...) 'Hayal' ve 'hakikat' temi. Bütün Servet-i Fünun edebiyatı bu iki tem etrafında toplanabilir. (...) Hayal ve hakikat temi hikaye ve romanların yapılarına kadar tesir etmiştir. (...) Servet-i Fünun şairi bu uçta Nirvana'ya, ölüme kadar sürüklenir. (...) İhtihar Servet-i Fünun edebiyatında mühim bir yer tutar. (...) Bu merhaleye gele-

medikleri zaman, onların duydukları his karanlık bir melankolidir. Bu hissin tabii reaksiyonları olan insanlardan kaçmak, yalnızlık arzusu, hülya ve rüya, onların kalemlerinin ucundan hiç eksilmeyen mevzulardır. (...) Bütün Servet-i Fünuncular'ın başını döndüren meşhur ütöpi (...) en çok Fikret'i sarhoş etti ve gerçekleştirmeyince en derin hayal kırıklığına uğrayan da o oldu." (14)

Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Fikret'in kişiliği ve şairliği üzerinde görüşlerini yoğunlaştırarak şunları söyler:

"Fikret'i realiteden koparak, ona yaşadığı hayatı çirkin gösteren amiller arasında, çocukluğundan beri mütemayıl olduğu hülya zevkini de zikretmek lazımdır." (15)

Kaplan Fikret'in çocukluğa dönüş arzuları taşıdığı ve hatta anne karnındaki hali özlediğini, onun şiirlerini psiko-analizden hareketle inceleyip bilinçaltına inmenin mümkün olduğunu (16) belirttiikten sonra, Fikret'teki gerçeklikten kaçma eğiliminin kalıtıma ilgili olduğu sonucuna varmaktadır:

"Sık sık istifa ederek Aşyan'a çekilmesi, arkadaşlarına karşı haşın davranması, çevresini hakir görmesi ve ondan

"...En samimi arkadaşlarımla arasında sokağa çıplak çıkmış bir adam hissi ile titiriyorum; herkesin vücudunu kapalı, örtülü; yalnız ben çıplak..."

Kültürlü insanların öbür insanlara göre daha duyarlı ve alıngan olmaları doğaldır. Çünkü sanatçılık biraz da buna bağlıdır. Yani kişilik ve ortam birbirini besleyen etkenler olarak birbirini bütünleyen öğelerdir.

uzaklaşmak istemesi, benim kanaatime göre, mizacı ve irsiyeti ile alakalıdır. Bunda istibdat devrinin de rolü olmakla beraber, başkalarında aynı temayüllerin görülmeyişi veya aynı şiddette olmayışı, esas meselenin Fikret'in şahsiyetiyle ilgili bulunduğunu gösteriyor." (17)

Burada Servet-i Fünuncular'ı ütopya kurmaya iten etkenler böylece, başta da belirtildiği gibi ikiye ayrılmaktadır: İstibdat ve kalıtım/kişilik.

Kültürlü insanların öbür insanlara göre daha duyarlı ve alıngan olmaları doğaldır. Çünkü sanatçılık biraz da buna bağlıdır. Yani kişilik ve ortam birbirini besleyen etkenler olarak birbirini bütünleyen öğelerdir. O yüzden, ütopya özleminin altında yalnız ortamın veya yalnız kişiliğin bulunduğunu ileri sürmek hem gerçekçi olmaz, hem de olayları bir tek nedene bağlamak (monizm) gibi bir yöntem yanlışına da gösterir. Ne var ki, kalıtım (irsiyet) gibi henüz bilim çevrelerinde yeterince aydınlanmamış bir olgu şu veya bu yaşam etkinliğinin temeli olarak gösterirken biraz temkinli olmakta yarar vardır. Çünkü özellikle ütopya özlemi açısından kalıtım, henüz denenmesi mümkün bir sav değildir. Bundan dolayı, kalıtım yerine kişilik kavramını kullanmak herhalde daha yerinde olur.

Fikret'in aşağıda verilen mektubu, şairin ne ölçüde "zamaneden şikayet"çi olduğunu ve kişiliğinin nasıl bir memnuniyetsizlik ile donanmış bulunduğunu çok açık olarak gösterir:

"Yeis... yeis... yeis... Meyusum kar-

13) Kavcar, 1985, s. 247

14) Kaplan, 1987, s.23, 30, 32, 43, 44, 45, 101,

15) Kaplan, 1987, s. 101

16) Kaplan, 1987, s. 227

17) Kaplan, 1987, s. 260

deşim; şiddetli bir buhran-ı infial içindeyim, sönüyorum (...) Koca bir alem için de yalnızım Nazif. En samimi arkadaşlarımların arasında sokağa çıplak çıkmış bir adam hissi ile titriyorum; herkesin vicdanı kapalı, örtülü; yalnız ben çıplak (...) herkes namuslu geçinerek alçak yaşamın kolayını buluyor (...) Ye'simin derecesini düşünemezsin kardeşim; kendimi taşlara çarpacağım geliyor. Fakat hani benim hamiyet hunumla kirlenecek temiz taş..."(18)

Örneğine her ulusun edebiyatında, her yer ve zamanda rastlanabilecek olan bu sözler, ancak Fikret'in yaşadığı ortam ve Fikret'in şairce duyarlılığı konusunda ışık tutabilir. Ancak, bazı coşkulu anlarında herkesin ortaya koymaya çalışılabileceği bu tür duyguları Fikret'in başarılı bir dille anlatmış olması ne onu suçlama nedeni olabilir; ne de atalarının yapı ve yaşayışlarını bağlar. Sanatçı yalnızca kendinde olanı anlatırken bile gerçekte diğer insanlarda olanı aydınlatmaya çalışır. Okuyucu böylece yapıtta kendinden bir şeyler bulur ve sanatta özdeşim denen olay gerçekleşir. O nedenle, sanatçı yazarken de, yaşarken de, kamu vicdanının göstergesidir. Sanatın beşerî oluşu da bundandır.

IV. Anı labirentlerinde yiten cennet

Bu aşamada, Servet-i Fünuncular'ın Ütopya tasarımlarını tek başına istibdat, ki-

Sanatçı yalnızca kendinde olanı anlatırken bile gerçekte diğer insanlarda olanı aydınlatmaya çalışır. Sanatçı yazarken de, yaşarken de, kamu vicdanının göstergesidir. Sanatın beşerî oluşu da bundandır.

Mehmet Rauf Bey
(1875-1931)

şilik veya kalıtıma bağlamak yerine başka bir olasılık üzerinde düşünülebilir. Yukarıda, konuyla ilgili anı yazarlarının, iki temel görüşü vurgulanmış idi. Bunlardan biri istibdatın ütopya tasarımlarına yol açtığı, diğeri de ütopya girişimlerinin merkezinde Fikret'in yer aldığı görüşüdür. Dört anı yazarı da bu konuda görüş birliği içindedir. Mehmet Kaplan da H. Cahit'in Kırk Yıl ve Edebî Hatıralar'ını esas alarak topluluğun ütopya tasarımları üzerine görüşlerini bildirmiştir. Onun, daha çok Kırk Yıl'a itibar ettiğini gösteren bir husus vardır ki, o da H. Ziya'nın Yeni Zelanda'ya göç için kullandığı ve hem Fikret'e hem de diğer topluluk üyelerine karşı yönelttiği "sarhoş" nitelemesini Kaplan'ın da kullanmış olmasıdır.(19) Burada düşünülmesi gereken, anı yazarlarının Fikret'in ölümünden çok sonra ve art arda anılarını yazarken gerçeği ne denli yazıya döktükleri, ne denli "anı karması" yaptıkları sorusudur.

Yayınlanışlarına göre anılar şöyle sıralanmaktadır:

- 1-Mehmet Rauf, Yeşil Yurt Hikayesi, 1927
- 2-Hüseyin Kazım Kadri, Tercüme-i Hayat Yahut Aileme Yadiğar, 1929
- 3-Hüseyin Cahit Yalçın, Edebî Hatıralar, 1935

Halit Ziya UŞAKLIĞIL
(1867-1945)

4-Halit Ziya Uşaklıgil, Kırk Yıl, 1936
Bir kere bu anıların hepsi de Cumhuriyet döneminin ilk evresinde, Atatürk'ün sağlığında yazılmışlardır. Aralarında hiçbir çelişme yoktur. Dördü de Fikret'i, bu büyük ölüyü, "hayırlı yâd etmektedir". Dördünde de istibdat karşıtlığı temel et-kendir ve hatta Mehmet Rauf'un bu konudaki anısı bir psikolojik ifade olmak bakımından ancak "gülünç" sözcüğüyle nitelenebilir. Bütün bunların düşüncüyü götürdüğü yer, Fikret üzerinde geç kalmış bir idolleştirme yaparak bir yandan görünüşte onu yüceltirken, bir yandan da ülkenin esenliğe çıkması için çalışmak yerine uzakta bir yerlere kaçarak kendini kurtarmak suçlamasından kurtulmak ve böylece bir "günah keçisi" durumuna getirilen Fikret'e bu suçu yüklemek varsayımıdır. "Yüceltirken batırmak"; işte kuşkulandırılması gereken olasılık budur. Bu olasılık, anılarda geçen bazı noktaların benzerliğini yoklamayı zorunlu kılmaktadır.

Anılarda geçen benzer noktalar araştırıldığında, örneğin Hüseyin Cahit ile Mehmet Rauf'un, doğrudan kendi kişilikleriyle ilgili olarak "kaçma" beşerî vurguladıkları görülmektedir.(20) Benzeşen başka bir bezek de, Hüseyin Cahit ve Halit Ziya'nın Yeni Zelanda'ya kurula-

18) Fikret bu mektubu 2 Şubat 1314 (1898)'te Süleyman Nazife'ye göndermiştir. 1 Eylül 1333 tarihli Muallim dergisinde yayınlanan mektubu biz şu kaynağa gördük: "Türk Edebiyatında Mektup", 1964, s.464-465 ve Kemalettin Sükrü, 1931, s.42: Bu mektubu yazdığı sıralarda Fikret bir kaç kez gözaltına alınmıştır.

19) Kır. Uşaklıgil, 1969, s. 530 ve Kaplan, 1987, s. 101

20) "Ahmet Şuayip ile cuma gününün en sıcak sohbetlerinden birini de Avrupa'ya kaçma konusu doldurdu. 'Gitmek' değil 'kaçmak' diyor. Kaçmak... Belki bir yol bulunabilir." Yalçın, 1975, s. 61; ve "birkaç kere kendi kendime bin tehlikeyi göze alarak memleketten kaçmak üzere teşebbüslerim bile olmuştu." Mehmet Rauf, 1997, s. 67; Tarım, 2001, s. 102; Kutlu, 1981, s. 155

cak ütöpik koloni yaşanı için "cennet" benzetmesini kullanmasıdır.(21) Oysa Fikret'e göre cennet, güzel vatanıdır, başka bir şey değil:

"...senin bugün
Cennet kadar güzel vatanın var, şu
gördüğün

Zümrüt bakışlı, inci şetairetli kızcağız
Kimdir, bilir misin? Vatanın ..." (Ferda)

Anıların, Fikret hakkında yüzde yüz doğru bir ruhî portre çizmeye uygun olmadığını düşündüren hususlardan biri de, Yeni Zelanda'ya gitme niyetinin, sonradan Hüseyin Cahit tarafından "sosyalistçe bir girişim" olarak gösterilmeye çalışılmasıdır. Hüseyin Cahit, 1924'teki bir yazısında, ruhunda taştan hürriyet ve müsavat aşkılarıyla komünist, sosyalist olduğunu ileri sürer.(22) İl. Meşrutiyet'i ilan ettiren ilkelerin de, kaynağı Fransız Devrimi olan "hürriyet", "adalet", "uhuvvet" ve "müsavat" (liberté, justice, fraternité ve égalité) olduğu düşünülmüşse; bu ilkeleri savunmakla komünist veya sosyalist değil, olsa olsa Jakoben olunur.

Öte yandan yine Hüseyin Cahit, 1937'de şunları yazmaktadır:

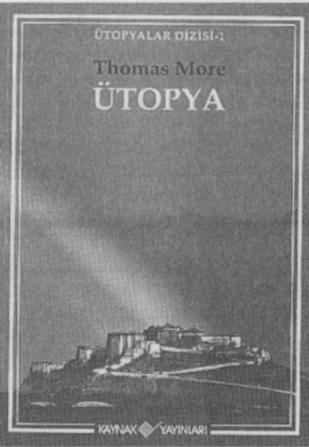
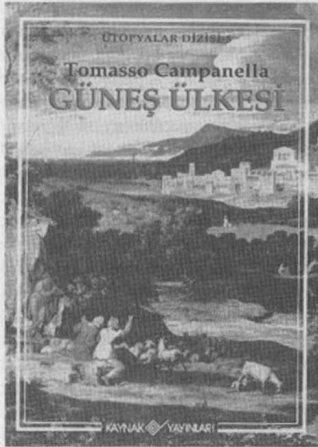
"Gizli gizli okuduğumuz Utopie, Cité de Soleil gibi eserler, bizim ruhlarmızda 'senin', 'benim' düşünceleri olmadan kardeş gibi, hakiki bir insan gibi bir arada yaşamak ve temiz bir sosyete teşkil etmek fikirlerini uyandırmıştı..."(23)

Hüseyin Cahit'in adını andığı yapıtlardan ilki, Thomas More'un ünlü Utopia'sı, ikincisi de Tommaso Campanella'nın Civitas Solis (Güneş Kenti)'dir. İki yapıt da, ütopya edebiyatının klasiği olmuştur. Birincisi İngilizce, ikincisi İtalyanca olan iki ütopyayı da Hüseyin Cahit'in Fransızca adlarla anması, genelde Servet-i Fünuncular'ın Fransızca ve Fransız kültürü ile ilgileri düşünüldüğünde, bu yapıtları okuduğunun/okuduklarının kanıtlarından biri sayılabilir. Topluluğun ütöpik koloni tasarısının, Hüseyin Cahit'in belirttiği gibi kardeşçe, insanca ve temiz bir toplum oluşturma amacını taşıması da diğer bir destektir. Ancak, itiraz noktası H. Cahit'in yukarıda verilen

sözlerini sorgulamayı gerektiriyor:

1-Hüseyin Cahit, olaydan çok sonra ve Fikret'in ölümünün üzerinden yıllar geçtiği zaman, tasarıları hakkında sosyalist düşünceye uygunluk doğrultusunda açıklama ve yorumlar yapmıştır.(24) Bu bağlamda, onun sosyalist, komünist olduğu yolundaki kendi sözlen daha önce anılmıştı. Orada da belirtildiği gibi, bir kere Hüseyin Cahit'in belirttiği ve bağlandığı ilkeler bu ideolojilerin ilkeleri değildir. M. Fuat, bazı incelemelerin, Yeni Zelanda tasarısını ütopyacı sosyalistlerin özelemlerine benzettiklerini, ama eldeki yazı ve şiirlerin bu tür bir yargıyı doğurmayan ipuçları vermediğini belirtir.(25) Sertel de bu arayışların temelinde sosyalist veya Marksist görüş aramayı, Fikret'i benimsemediği düşüncelere sahip göstermek için sarf edilmiş fazla bir gayret olarak görür.(26) Ona göre, Yeni Zelanda hayalini bir sosyalizm olarak kabul etmek saçma olur.(27) Dolayısıyla, Hüseyin Cahit'in bu yoldaki sözlerini, Servet-i Fünun sonrası düşünce gelişiminin ve değişiminin yansımaları, uzantıları olarak görmekte yarar vardır. Zaten ondan başka hiçbir anı yazarı böyle açıklama ve yorum yapmamıştır. Servet-i Fünuncuların adını andığı, yararlandığı ve etkilendiği Batı yazarları arasında da More ve Campanella adları yoktur.(28)

2-Mehmet Rauf, anılarında, göz hekimi Esat Paşa'nın evinde, yazınla uğraşmamalarına karşın ülkenin durumundan yakından ve içlerinde zengin kişilerin de bulunduğu bir dost grubunda, bütün yakınlarıyla birlikte başka bir ülkeye göç etme dileğinin görüşülüp karara bağlandığını, Fikret'ten aktararak anlatır. Bu toplantıda H. Cahit de vardır. Ancak, orada bulunmak dışında bir etkiden söz etmez. O zamanlar M. Rauf, Tarabya karakol gemisinde ikinci kaptandır. Geminin görevi, yazın o sulara gelen elçilik gemileri ile aradaki protokol işlerini dü-

Thomas More'un 'Utopia'sı ile Tommaso Campanella'nın 'Civitas Solis'i (Güneş Kenti) ütopya edebiyatının klasiği olmuştur.

21) Kfş. Uşaklıgil, 1969, s. 530 ve H. Cahit'in H. Kazım'la ilgili yazısı: Kadın, 1991, s. 9

22) 1924 tarihli yazıyı anan: Hıyugüz, 1984, s. 6; Hıyugüz, 1982, s. 16 ve Yücebaş, 1960, s. 10

23) Anan: Hıyugüz, 1982, s. 47

24) Hıyugüz, 1982, s. 47

25) Memet Fuat, 1979, s. 27; Memet Fuat, 1995, s. 32

26) Sertel, 1969, s. 153

27) Sertel, 1969, s. 153

28) Bkz. Akpöz, 1982, s. 117; Şevket Süreyya da H. Cahit'i 1934'te Meşrutiyetçilik, Cumhuriyetçilik, dil, edebiyat, kadın hakları, toplumsal reformlar, inkılapçılık, milliyetçilik, halkçılık, dinde reform gibi her türlü yeni düşüncenin öncüsünün kendisi olduğunu ileri sürmesi nedeniyle eleştirmiştir. Bkz. Şevket Süreyya, 1933, S.33, s.37-44

zenlemektedir. Bu sayede M. Rauf Fransız, İngiliz, Alman, Rus ve İtalyan subaylarıyla dostluklar kurar. Özellikle İngiliz elçilik gemisi İmojen'in süvarisi Kaptan Beyn çok samimi dostudur. Fikret, Beyn'den yardım istemesini önerince M. Rauf, Beyn'e açılır. Kaptan Beyn, Yeni Zelanda'da çok verimli topraklar olduğunu, iklimin, hava ve suyun güzelliğini anlatır. M. Rauf isterse, göçmen kuruluşunun broşürlerinden getirebileceğini, okuyup ona göre karar vermelerini söyler. Sonunda bu broşür gelir. Hüseyin Cahit, M. Rauf'un bu sözlerini doğrulamaktadır. Bundan sonrası için Hüseyin Cahit, broşürü Mehmet Rauf'un İngilizce'den çevirerek kendilerine anlattığını belirtir. Ona göre de göç düşüncesini tutmayan hemen hemen hiç kimse yoktur. Esat Paşa, Ankara'daki Büyük çiftliğini satın masraflarını karşılayacağına söz verir. Hüseyin Kazım ise bu aşamada, Fikret'in Yeni Zelanda'da kuracakları "Yeşil Yurd'un mukavvadan bir maketini yaptığını ve yalnız eli veya evlenecek olanların gitmesini önerdiğini eklemektedir. Tasarının sonuçsuz kalmasını H. Cahit "barut bulamadık" diye açıklamaktadır. Esat Paşa çiftliğini satamamıştır. M. Rauf ise, kötü ihtimallerin giderek daha çok konuşulması nedeniyle yavaş yavaş katılacak olanların işten soğuduğunu söyler. Soğumayan, ona göre Fikret, H. Cahit ve kendisidir. Halbuki H. Kazım vazgeçme nedeni olarak Fikret'in evindeki bir görüşme sırasında arkadaşlarından birinin Fikret'ten rakı istemesi üzerine şairin üzüldü kırılmasını ve kötü davranmasını göstermektedir. "Yeşil Yurd" hülâyası bu yüzden silinip gitmiştir. Herhalde vazgeçmenin nedeni bu denli küçük bir olay değildir, Esat Paşa'dan hiç söz etmeyen H. Kazım belki de, çiftlik satma işini ve sonucunu bilmekte; bunun için vazgeçmeyi Fikret'e yüklemektedir. İleride Manisa'da çiftçilik yapma kararını Fikret'e açtığını, onun H. Cahit'in de katılımıyla Yeşil Yurt tasarısını burada kurmak hayaline kapıldığını söylemesi ise; soğumayanların Fikret, Cahit ve

kendisi olduğunu söyleyen M. Rauf'u doğrular. Öyleyse, Yeni Zelanda tasarısı Fikret'in kişiliği nedeniyle gerçekleşmemiştir denemez. Baş neden para sorunu ve H. Cahit'in değiştiği "Meşrutiyet ilan edilirse geri dönülmesi mi?" tartışmasıdır. H. Cahit, 1935'te, kendisinin böyle bir durumda dönmek kararında olduğunu, Fikret'in ise bunu sonra görüşmek düşüncesini ortaya attığını açıklar. Herhalde Fikret de yıllar sonra anılarını yazsa başka bir görüşle H. Cahit'in karşısına çıkabilir veya onu doğrulayabilir. Ama artık Hüseyin Cahit'in iddiasını bu yolla denetleme imkânı bulunmamaktadır.

V. Okyanustaki Ada-Ülke'den Anadolu'daki İç-Ülke'ye: Yeşil Yurt ütopyası

Yeni Zelanda'ya gitme tasarısı gerçekleştirilemeyince, Hüseyin Kazım yeni bir öneri getirir. Daha önce babasının Manisa'ya bağlı Tepcek köyünde aldığı çamlık arazi üzerinde yerleşebileceklerini bildirir. H. Cahit köyün adını Sarı Çam olarak anmakla birlikte; kendisi, Fikret ve H. Kazım ile aileleri dışında başka kimsenin buraya gitmeyeceğini belirtmek bakımından H. Kazım'la birleşir. Buna karşılık M. Rauf, Hüseyin Kazım'ın

İstibdat döneminde Fikret'in duygularını "İrtinalar" ile anlattığı bir çalışması.

öneriyi bütün topluluğa getirdiğini; "Ama bunu gerçekleştiremedik" cümlesi ile de buna herkesin katıldığını ve başarısızlığın da yine herkese ait olduğunu ortaya koyar. Yeni Zelanda tasarısının yürümesini M. Rauf gibi kötü olasılıklara bağlayan Halit Ziya da, Manisa tasarısına katılanları sınırlamaz.

"Üç beş, on yirmi, bu hülyanın arkasında gidecek kaç tane çıkarsa o kadar aile buraya gidecek, çiftlikte saflık, kardeşlik, samimilik mayalarıyla yuğrulmuş bir cemiyet kuracaklardı." (29)

Hüseyin Cahit, Fikret'in kurşunkalemle burada yapılacak köşkün bir planını çizdiğini anar. Ortada büyük bir salon vardır. Burası hem yemek, hem de oturma odası olacaktır. Fikret, salonu nasıl döşeyeceklerini bile düşünür. H. Kazım, anılarında kendi yol tezkeresini H. Cahit'e verdiğini, onun gidip köyü gördüğünü ve dönüşte buranın fotoğrafını getirdiğini anlatır. H. Cahit fotoğraf konusunu dışında bu bilgiyi doğrular. Her ikisi de, Manisa tasarısından Fikret'in vazgeçtiğini ileri sürmektedirler. (30) Bu savı Mehmet Rauf ve Halit Ziya'nın anılarıyla denetlemek mümkün değildir. Çünkü onlar bu konuda bilgi vermezler, açıklama ve yorum yapmazlar. Ancak, Mehmet Rauf'un "bunu da gerçekleştiremedik" (31) biçimindeki sözleri ile "Fikret vazgeçti" (32) demek arasında çok büyük bir fark olduğu da açıktır.

Mehmet Rauf, Servet-i Fünuncuların ütöpik koloni kurma tasarılarının adını Yeşil Yurt olarak koyan kişinin Hüseyin Cahit olduğunu yazar. Ancak, Yeşil Yurt adına yapıt veren kişi Fikret'tir.

29) Uşaklıgil, 1969, s. 530

30) Kırs. "Fikret'in böyle tuhafıllıklan vardır. Kim bilir ne gibi bir düşüncüyle niyetinden vazgeçti ve kabahatli H. Kazım'a bulmak istedi." Yalçın, 1975, s. 119 ve "Bir hayli günler düşündü ve nekedde bu hülyeden da vazgeçti" Kadri, 1989, s. 35 ve Kadri, 1991, s. 63; Gördüğü gibi H. Kazım Fikret'in kendisini suçladığını söylemiyor.

31) Kutlu, 1981, s. 156

32) Bkt. 30. dipnot

Mehmet Rauf, Servet-i Fünuncuların ütöpik koloni kurma tasarılarının adını Yeşil Yurt olarak koyan kişinin Hüseyin Cahit olduğunu yazar. Ancak, Yeşil Yurt adına yapıt veren kişi Fikret'tir. M. Rauf, bu tasarıdan çıka çıka "Rubab-ı Şikeste'nin ancak bir sahifesini kaplayan bir 'Yeşil Yurt' manzumesi çıktı"ğını söylerken, Hüseyin Cahit de kendi deyimiyle Fikret'in "tuhaf"lığına çok uygun düşen şu yorumla, "Başka Dünyalar Hüllyası" adını verdiği bölümü bitirir:

"Gel ey berid-i perestide... diye dizele söylenmiş, sabırsızlıkla geri dönmemi beklemiş. Sonra girişimden vazgeçince 'Sen de gittin, senin de arkandan' diye gözyaşları dökmüştü. Sanki bütün girişimin amacı bu iki şiiri yazmakmış gibi oldu." (33)

VI-Ağaçlara değil ormana bakmak: Anı kartmalarını usla aydınlatmak

Bu karşılaştırma ve kesin bir sonuca ulaşmaktan çok kuşku uyandıran noktalar ile soru işaretleri üzerindeki açıklamalardan sonra, şu olasılıklar ağırlık kazanmaktadır:

a-Ütopya tasarılarının altında tek başına istibdat, irsiyet veya kişilik yoktur.

b-Tasarının bulucusu olarak yine tek başına Tefvik Fikret'i ve onun kişiliğini, hele kalitimini görmek ise, Esat Paşa'nın konağında ortak karar alan kişiler yok saymak olur.

c-Yeni Zelanda tasarısı Fikret'in kaptısı veya "tuhaf kişiliği" nedeniyle değil, Esat Paşa'nın çitliğinin sadetlimesi nedeniyle gerçekleşmemiştir.

ç-Bu tasarıların oluşturulmasında ne ütopya klasikleri, ne de sosyalist-komünist yapıt veya etkilere söz konusudur. Tasarı kendiliğinden ve iç gelişmeler sonucu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle H. Cahit'in sonradan bu etkilerden söz etmesi, gerçekte konuyla bağlantısızdır; H. Cahit'in bu sözleri kendi düşünce sorunlarıyla ilgilidir.

d-Manisa'ya gidecek kişiler konusunda M. Rauf'la H. Cahit ve H. Kazım

arasında farklılık vardır.

e-Manisa tasarısından vazgeçme konusunda da sorumluluğun herkese veya yalnızca Fikret'e ait olduğu konusuna yine M. Rauf ile öbür iki anı yazarı arasındaki başka bir farklılıktır.

f-Fikret'i "peygamber" gibi gösteren de, "tuhaflıklar"ı olduğunu söyleyen de H. Cahit'tir. Hüseyin Cahit yukarıda da belirtildiği gibi, Yeni Zelanda'dan geri dönüş konusunda Fikret'le "anlaşmazlık" içindedir. Sonradan Meşrutiyet ilan edilince, "dargın" olduğu H. Cahit'e bir gazete çıkarma önerisinde bulunmak üzere H. Kazım'ı gönderen Fikret ile Hüseyin Cahit arasındaki bu "anlaşmazlık" daha keskin bir duruma gelmiş olmalıdır. Çünkü gitgide beklentilerin aksine istibdat benzeri bir yönetim anlayışına kayan İttihat ve Terakki'ye karşı Fikret çok kesin ve açık bir karşı tutum takınırken, Hüseyin Cahit bu cemi-yetin -deyim uygunsa- "kalemşör"ü olur. (34)

g-Halit Ziya baştan beri ütopya tasarılarının dışındadır. Mehmet Rauf ise Manisa tasarısının dışındadır, o yüzden tank olmadığı bir konuyla ilgili anıları H. Cahit ve H. Kazım'ın anılarından farklıdır.

ğ-Anısını M. Rauf'tan sonra yazan H. Cahit de her ikisini birden okumuştur. Bu nedenle sonra yazan, önce yazana göre anılarını "onarmıştır". En son anı yazan H. Ziya da öncekilere bakarak ütopya tasarıları ile ilgili anılarını yazmıştır. Ancak konunun baştan beri dışında olduğu için, onarım yerine süslü bir söylemi yeğlemiştir.

h-Anılardaki Fikret'le ilgili yorumlar, sonraki yapıtlar üzerinde de bazı etkiler bırakmıştır. Bu yüzden, anılardaki Fikret ile gerçek Fikret'in ruhi portresi arasında

fark bulunabileceğini ciddi olarak düşünmek gerekir.

VII. Fikret'in Yok-Ülke ağıtları

Yukarıda genişçe ve karşılaştırmalı olarak üzerinde durulan ütopya tasarıları yalnızca yaşanmış girişimler düzeyinde kalmamış, topluluğun sanat yapıtlarında da yansımalarını bulmuştur. Anılar dışında bu konuda kalem oynatanlar, Fikret ile H. Cahit'tir. Fikret'in şiirleri, genel olarak onun ütöpik eğilimlerini ortaya koyacak niteliktedir ve tek başına bu girişimlere bağlanamaz. Rubab-ı Şikeste'de yer alan şiirin bir kısmı, şairin "başka dünyalar hüllyası" ile ilgilidir. Bunlar içinde de, daha yapıtın başında bulunan Süha ve Pervin ile; ütopya özlemi, doğa ve deniz mistisizmi, pastoral gerçekçilik ve pitoresk (resimsi) beğeninini kucaklaştığı Yeşil Yurt, Bir

Mersiye, Bir An-ı Huzur, Ömr-i Muhayyel, Ne İsterim, Aşyan-ı Dil, Nakş-ı Nazenin ve Berid-i Ümmid adlı şiirler dikkat çekmektedir. Bunlar dışında örneğin Hasan'ın Gazası gibi epik bir şiirde bile ütöpik eğilimlerini dile getirmiştir: "...eski, fakat şairane, asude, / Yeşil bir ormana hem-saye bir küçük belde..."

Tefvik Fikret, derin ütöpik özlem ve eğilimleri olan bir şairdir. Şiirlerinin pek çoğu bu özlem ve eğilimleri yansıtır. Bu çalışmada o türden şiirlere üç değişik açıdan yaklaşılmaya çalışılacaktır:

- 1-Topluluğun tasarıları ile ilgili olarak,
- 2-Doğaya dönük olmak bakımından,
- 3-Geleceğe dönük olmak bakımından.

İlk maddenin bağlamına giren şiirler burada, ikinci ve üçüncü maddenin bağlamına giren şiirler de kendi bölümlerin-

33) Yakup, 1975, s. 119; 'Servet-i Fünun'daki yazıların için para almayan arkadaşlarının para almasını sağlayan, para almamalarını haksızlık sayan, genel katilimesi alınan Yeni Zelanda tasarısıyla ilgili ortak karara uyan, bekalarını bile katilimesi istemeyen Fikret'in hem tek başına tasarıdan vazgeçmesi, hem de ardından gözyaşı dökmesi bizzat yalnız H. Cahit'in anılardaki bir çelişkidir.

34) Fikret ile H. Cahit arasındaki bu dargınlığa Yakup Kadri de anılarında değinir. Bkz. Karaosmanoğlu, 1969, s. 283

de ayrı olarak ele alınacaktır. Çalışma kişilerden çok konuya ağırlık verdiği için böyle bir ayrıma gidilmştir.

Tevfik Fikret, içten ve güzel bir şiirinde bahar özlemini ve baharla birlikte üzüntülerden kurtulma dileğini anlatır. İster ki bütün yönleriyle dünya değişip cennete benzesin. Bahar gelir, ortalık gülle dolar, çevreyi sevinç, neşe ve uyum sarar. Ufuk ağaçlarla süslenir. Bülbül ötüşleri doldurur ortalığı. Ne var ki, kış bitip bahar geldiği, gece bitip gündüz olduğu halde şairin üzüntüsü eksilmek bilmez. Hatta şairin duyu organları çevreyi olduğu gibi algılamak, duyguları görüntüyü tam tersine yorumlar. Şairin duygularına göre ortalık gamlı, karanlık, soğuk bir mezarlık gibidir. Göklere uğursuzluk egemendir. Duyulan sesler ise hep yakındır. Çiçekler açık yaraya benzer. Ruh karanlık ve soğuk gece boğmaktadır. Şiir trajik soruyla sona erer:

"Bu leyl artık nehar olsun diyordum;
Bahar olsun, bahar olsun diyordum;
Bahar olmaz bugün bundan mutar-
ra...

Niçin kesilmiyor hala melalim,
Niçin şad olmuyor gönlüm, hayalim?

Ütopacı eğilimin insan-dünya karışıklığını en yoğun biçimde sergilediği örneklerden biri olan bu şiirde iki temel varlık vardır: Çevre ve şair. Çevre değişirken, şairde hiçbir değişime olamaz. Bununla birlikte, değişen çevrenin içinde veya şairin yanında başka insan ya da insanlar yoktur. Bu önemli bir noktadır. Doğal çevredeki en uç değişiklikle bile şairi mutlu etmemektedir. Şairin toplum çevresinden ve onun değişmelerinden söz etmemesi anlamlıdır. Çünkü şair Robinson Crouse gibi tek başına bir yalnızlığın peşinde değildir. Onun dost çevresine ve dostların bağlılığına ne denli önem verdiği bilinir. Yukarıda anılan mektubunda, dost çevresinin de istediği gibi olmadığı için kendisini derin bir üzüntüye sürüklediği görülmektedir. Öte yandan Yeni Zelanda ve Manisa tasarılarında da yine tek başına değil, dostla-

Romantik akım ve pastoral şiir etkilerinin yoğun olarak görüldüğü şiirlerindeki özlemi Fikret, küçük çapta da olsa 1905'te inşa ettirdiği Aşyan'da gerçekleştirmiştir.

rıyla hep beraber kurulacak ütopik bir koloni topluluğunun yer aldığı belirtilmiştir. İşte Tevfik Fikret, gerek şiirlerine, gerekse davranışlarına yansıyan bir toplumsal ahlakı benimsemişti. Yeni Zelanda ve Manisa tasarıları üzerine anılarını yazanların da belirttiği gibi bu arayışın altında insanca ve kardeşçe, kavgasız ve zulümsüz yaşama özlemi bulunmaktadı.

Fikret'i merkezinde insan bulunan bir dünya görüşünün öncüsü yapan şiirlerde de yine Rubab-ı Şikeste'de rastlanmaktadır. Örneğin insanı her şeyin ölçüsü yapan "Gökten Yere" şiiri buna en uygun örneklerden biridir. Ziya Gökalp, "Tevfik Fikret ve Rönesans" başlıklı bir yazısında şairi Türk Rönesans'ını tamamlama görevini hakkınca yerine getiren biri olarak gösterir. Ona göre Fikret'in çağdaş-

Fikret, özgür istenciyle toplumu kuran birey-insanlar kuşağının doğmasını bekliyordu. Bu yeni insan, yeni toplum ve yeni 'ethos'u oluşturma yolunu Fikret, "Yeni Mektep" tasarısıyla bulur.

larından daha çok insanca ve insaniyetçi olması bu konuda içten bir insanca sahip olmasındandır. Fikret, edebiyatımızı insanıllaştırmıştır.(35) İşte şairin sevinç ve üzüntülerinin, bahara rağmen melalinin kaynağı, bu insanca yaşama tutkusudur:

"Sen zanneder misin ki, benim hep elemelerim?

Heyhat! Ben nevaib-i eyyamı ilerim."

Fikret, özgür istenciyle toplumu kuran birey-insanlar kuşağının doğmasını bekliyordu. Bu yeni insan, yeni toplum ve yeni 'ethos'u oluşturma yolunu Fikret, "Yeni Mektep" tasarısıyla bulur. Sonradan Abdullah Cevdet ve Kılıçzade Hakkı gibi Batı-

çıların ortaya attığı Batılılaşma Programı'na düşünsel öncülük ettiği söylenecek olan bu Yeni Mektep tasarısı, Fikret'in yeni insan, yeni toplum ve yeni ethos yaratma amacını pek kırık dökük bir biçimde ve sayılı maddelere bağlayarak gerçekleştirmeyi isteyen bir bildiri metnidir.(36)

Fikret'in ütopik eğilimli şiirlerinde üzerinde önemle durduğu bir bezek, eşya da aile kavramıdır. Yaşamında da bu kavrama büyük önem veren şair, kurmak istediği mutluluk ülkesinde hiçbir zaman yalnız kalmak istemez. Çok sevilen bir eş mutlaka yanındadır. Bu birlik-telik genellikle kuşlara ve kuş yuvasına (Aşyan-ı Dil, Ömr-i Muhayyel, Ne İstirim?) benzetilir. Köy, orman, göl ve dere doğal çevreyi oluştururken, psikolojik atmosfer sükunetle (Bir An-ı Huzur, Yeşil Yurt, Ömr-i Muhayyel, Süha ve Pervin, Bir Mersiye) kaplıdır. "Her yer bu sükunetle hem-aramış-i cennet..." (Bir An-ı Huzur).

Romantik akım ve pastoral şiir etkilerinin de yoğun olarak görüldüğü bu şiirlerdeki özlemi Fikret, küçük çapta da olsa 1905 yılında Aşyan'ı inşa ettirerek gerçekleştirmiştir. Bu gerçekleşmenin yurt dışında değil yurtta Mehmet Kapılan'ın dediği gibi, "memleketin dışında değil içinde" oluşuna dikkat edilmelidir.(37)

35) Aktaran: Kudakul, 1976, s. 465

36) Bkz. Kavcar, 1972, C.V. S:344, s.11-136 ve Deligözü, 1986, S:81

37) Kaplan, 1987, s.117; Ayrıca konunun "Hayal Şiirleri" başlığı altında kısa bir özet için: Kaplan, 1986, s.17-18; Buradaki bilgiler, önceki kaynağın kısaltılmışıdır.

VIII. Bir Uzak/Yok-Ülkedeki Düş-Yaşamın öyküsü: Hüseyin Cahit'in Hayat-ı Muhayyel'i

Yeni Zelanda tasarısının Servet-i Fünun düzyazısına yansımaları, Hüseyin Cahit'in Hayat-ı Muhayyel adlı öyküsü ile olmuştur.

Yeni Zelanda'da ütöpic bir koloni kurma girişiminin yapıldığı 1898 yılının sonunda yazılan Hayat-ı Muhayyel, içinde yer aldığı öykü kitabının da adıdır.(38)

Öykünün ilk sözleri egzotik bir hazzı dile getirir:

"Bile şimdiki alemlerden pek uzaklara gitmiştik."

Arkasından, mekân kavramının yerini zaman alır ve uzaklara gidildiğinde geride bırakılan, eski mekân değil zaman olur:

"Mazi ile aramızda (...) büyük denizler vardır".

Yazarın her şeyi kalplerini, duygularını ve hatta yıldızlı göğü, yeni diye nitelemesi de anlamlıdır. Çünkü ütopya yeni, uzak ve başka bir gelecek öleşimini anlatmak demektir. Hüseyin Cahit'in yazın anılarındaki Yeni Zelanda ve Manisa tasarıları ile ilgili bölüme "Başka Dünyalar Hulyası" adını vermesi de bu ütopya öleşimi ile bağlantılıdır. Yine ütopya ortamını bütünleme açısından dikkat çeken diğer bir öge de, klasik ütopya mekânı olduğu daha önce vurgulanmış bulunan 'ada'nın, Hayat-ı Muhayyel öyküsünde kullanılmış olmasıdır. Bu ada coşkun dalgalar ve kayallıklarla çevrili olduğu için, her yönden korunaklıdır. Yazar "tabiat-ı muhite"yi "valide-i müşfika"ya benzetir. Çevrede uyum vardır. Bu ortam serbestçe ve insanca yaşamak arzuları verir.(39) Yukarıda belirtildiği gibi, Fikret de aynı bezekleri işlemiştir. Mazi-Atı, Ferda gibi şiirlerinde yüzünü keskin bir tutuma geleceğe döndüren şair, H. Cahit gibi yeniden ve yenilik/teceddüt'ten yanadır. Nef'i için yazdığı dizelerde ise, "başka bir zemin ve zaman, bir alem-i la-

hut-nişan" arayışını dile getirir. Doğa sevgisini de, göl, dere, çamlık, orman ve köy betimlemeleri ile göstermiştir.

Hayat-ı Muhayyel'de, Yeni Zelanda tasarısına katılanlarca "onsuz olmaz" kurum olarak görülen aile de önemli yer tutar. Hatta aile bu adadaki ütöpic köy kuruluşunun toplumsal temelini oluşturur. Aile ve eş kavramlarının üzerinde önemle durulmasında herhalde Fikret'in eş, aile ve çocuk üzerindeki ödünsüz tutumunun etkisi vardır. Hayat-ı Muhayyel'de bu tutum şu cümleyle yansımaları bulmuştur: "Aile duygusu, bu sevgili arkadaşlık, çalışma ve çabalama bizi mutlu ediyordu."(40) Bu mutlu toplulukta kararlar hep samimi tartışmalarla alınır, hizmetçi ve esir yoktur. Topluluğun bağı sevgidir. Öğünlerde topluluk köyün ortasındaki ortak binada toplanır. Her gün bir aile dönüşümlü olarak yemek ve hizmet sunar. Yemeklerden sonra ortak konular görüşülür; sorunlar çözülür. Sonra biraz piyano çalınır.(41) Biraz şiir okunur ve zamanın akışı unutulur.

Günlerden ve gecelerden sonra köy bir sevinçle dalgalandır: Köyün bir çocuğu olacaktır. Herkes bu çocuğun erkek olmasını ister. Çocuğun doğumu günü bayrama çevirir. Adı köyün "defter-i vekâ'ine" yazılır: Adem. Sonradan bu "Adem" ve "Havva"lar çoğalır, bunların hepsi de aslan yavrusu gibi iri, güzel ve saftır. Oğlan çocukları bahadır, kız çocukları da melek gibi gezer dolaşırlar. Köy de gittikçe güzelleşir. Sanki doğa bu yeni insan kuşağının doğuşuna ve gelişimine eşlik eder, adeta organikleşir. Her yer gül, lale ve yemiş ağaçlarıyla dolar. Yeni yeni şiir ve öyküler yazılır, toplantılarda okunur ve alkışlanır.

Bu mutlu ve huzurlu yıllar birbirini izler; iftelli ve verimli doğanın ortasında uygarlığın bütün gösteriş ve süslerinden arınmış bir topluluk, yeni bir insanlık doğar.(42)

Hayat-ı Muhayyel'de olay birinci çok-

luk kişi ağzından, "biz" adıyla anlatılır. Oysa Utopia'da gemici Raphael Hythloday, ütopya adasını dışardan biri olarak gözlemler ve "onlar" adını kullanır. Civitas Solis'te de Cenovali Kaptan'ın anlatım biçimi Hythloday gibi "onlar"ın durumu üzerine kurulmuştur. Utopia'da ve Civitas Solis'te yerleşim birimi kenttir. Hayat-ı Muhayyel ise "köy" üzerinde kuruludur. Komşusuz bir mekândır. Komşusuz olduğu için, anılan iki ütopyadaki gibi savaş, barış, tutsaklık gibi konulara yer verilmez. More ve Campenella'nın ütopyalarında üretim ihtiyaç fazlası ortaya çıkarır ve bu örneğin Utopia'da savaş için kullanılırken, Hayat-ı Muhayyel'de üretim iyice azaltılmış olan ihtiyaçlardan başka bir tatmine hizmet etmez. Bilim ve teknikle ilgili çalışmalar Utopia ve Civitas Solis'te önemli yer tutarken, Hayat-ı Muhayyel Rousseau'nun romantik bilim, teknik, doğa ve uygarlık anlayışı doğrultusunda yalın ve kendine yeterli doğal yaşamı yüceltir. İki ütopyada da antik ve çağdaş olmak üzere birçok yazar ve yarıttan söz edilirken Hayat-ı Muhayyel'de köy halkı kendi yazdıklarını okurlar. Elbette bir yazın topluluğunun ütopyasında bu biçimde -deyim uygunsu- edebî bencillik örnekleri olması kaçınılmazdır. Hayat-ı Muhayyel'de görülen başka bir yerli bezek de doğacak çocuğun erkek olması isteğidir. Kim bilir belki de bu öykü yazıldığı sırada 3-4 yaşlarında olan Fikret'in oğlu Haluk, Hayat-ı Muhayyel'deki ilk Adem'in prototipini oluşturmaktadır. Aşağıdaki resimde düz taranmış parlak saçlarıyla ve çocuk masumluğuyla babasının sol dizine oturmuş görünen Haluk ile Hayat-ı Muhayyel'deki "yanımızda uğraşan parlak saçlı sevgili çocuk" bezeği karşılaştırmaya değer görünüyor.

Utopia'da ortak yemek işleri kadının görevidir ve erkekler duvardan yana, kadınlar da ortaya açık yere otururlar. Oysa Hayat-ı Muhayyel'de bu görev ailece

38) Bazı değişik tarih tartışmalarına bir bkz. Kudret, C.I, 1979, s.237; Hızarcı, 1969, s.19; Hıyugüznel, 1982, s.34

39) Sükkunet kavramı da gerek Fikret'in, gerekse Hayat-ı Muhayyel'in sonuna doğru H. Cahit' in düşünme üzerinde durduğu bir kavramdır. İnsan ister istemez, tefrika edilken hemen bütün Servet-i Fünuncuların düzelterek katkıda bulunduğu Saffet-i Ziya'nın Salon Kışelerinde edili romanını hatırlatıyor. Yazar "benim" diye övünürce Fikret uyar: "Bizim eserimiz desinler daha doğru olur!"

40) Tamlamalar açıldı ve anlatım yalınlaştırıldı! N.Ö.

41) "Servet-i Fünuncuların güzel sanatlarından en çok müziğe yer verdikleri görülür. Servet-i Fünun romanında da piyano en başta gelen enstrüman olarak dikkatli pekar." Bkz. Kancı, 1985, s.125, 127, 188.

42) Kudret, 1979, s.247

Fikret'in oğlu Hekuk, Hayat-ı Muhayyel'deki ilk Adem'in prototipini oluşturmaktadır.

üstlenilir. H. Cahit, anılarında oturma ile ilgili önemli bir noktaya değinir. Buna göre Fikret eşinin sağına oturmayı yeğler. Çünkü onun kalbinin bulunduğu yanda görmek, aynı zamanda bir sevgi göstergesidir.(43) Hayat-ı Muhayyel'de bir yönetici olmadığı gibi, yöneticinin yaşlı olması gibi bir yönetim sorunu da yoktur. Evlenecek kişilerin önceden tanışmaları konusuna değinilmediği gibi, Civitas Solis'te yer alan kadın ortaklığı ve kadının yönetici olmasının daha iyi olduğu biçiminde kömünal ve feminist düşüncelere de yer verilmez.

Hayat-ı Muhayyel'in adresi Yeni Zelanda'dır. H. Cahit'in deyişleyle "nisif küre-i cenubi" dedir; Utopia ve Civitas Solis ise tümüyle hayali bir mekândadır.

Hayat-ı Muhayyel'deki çocuklar doğduğunda adlarının ne olacağını topluluk belirler. Oysa Utopia'da bununla ilgili bir düzenleme yoktur. Civitas Solis'te ise adı veren Metafizikçi adlı baş yöneticidir. Hayat-ı Muhayyel'in yeni yölerinden biri de bu noktada görülür, çocuklar "defteri-ı vekayi"ye kaydedilir.

Son olarak bir kez daha belirtmek gerekir ki, Hayat-ı Muhayyel, onun Fikret'e ait manzum versiyonları ve doğrudan Yeni Zelanda tasarısı; ütopya yazınından ve sosyalist-kömünist düşüncelerden esinlenmenin bir sonucu değildir.

Hüseyin Cahit'in bu yoldaki yukarıda anılan iki ayrı açıklaması, diğer anı yazarlarının görüş bildirmedeği sözleridir. Hüseyin Cahit'in tasarıdan yıllarca sonra yaşadığı düşünce değişimleri ile ilgilidir. Hatta 1923'te yayınladığı Vilfredo Pareto'ya ait Sosyalist Meslekler'in çevirisinin etkisiyle söylediği bile düşünmek mümkündür.(44) Pareto'nun 1902 ve 1903'te yayımladığı ve asıl adı "Sosyalist Sistemler" olan bu yapıt, "burjuvaların Karl Marx'ı" diye anılan bir iktisatçı-sosyologun sosyalizme bakışını sergiler. Mussolini ile yakınlık kurmuş bulunan Pareto ne kadar sosyalist veya kömüniste, H. Cahit de o kadar bu düşüncelelere bağlıdır. 1924'te sosyalist ve kömünist olduğunu söyledikten sonra, 1937'de de Utopia ve Civitas Solis'i Servet-i Fünuncular olarak okuyup etkilendiklerini belirten H. Cahit'in 1935'te Edebiyat Anıları'nda ütopya edebiyatı etkisinden hiç söz etmemesi anlaşılmır. Anılarda, Servet-i Fünun yıllarında ise Fransızca roman çevirmeye uğraşarak başladığını belirtmesi ve bu yapıtları adıyla anması da bu yolda bir kanıttır. Bu konuda bütün sonuçlarıyla birlikte yanlışlanabilirliği baştan kabul edilen şu cümle, Servet-i Fünuncuların Yeni Zelanda, Manisa tasarıları ve bu tasarılarla ilgili verimler üzerinde oluşan kanıyı belirtmektedir:

Servet-i Fünun ütopyası; tasarı, girişim ve verimleriyle çağdaş Türk yazınında ütopyanın en özgün, demesik (kolektif) ve ilginç örnek olayı olarak nitelenebilir.

Kaynakça:

- 1) AKYÜZ, Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, Ankara, Mesabacılık, 1982.
- 2) ARON, Raymond, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, (Çev.: K. Akemler), Ank. T. İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.
- 3) ÇOŞKUN, Erdoğan, Mehmet Raul, İst., Tokar Yayınları, 1976.
- 4) DEĞİNGİL, Mehmet, "Tevfik Fikret'in Eğitim Görüşü", Öğretmen Düşüncesi Dergisi, 1986, S.91.
- 5) GARİPER, Cefir, Türk Edebiyatında Utopya, Tüzel-TAK Sosyal Bilimler Projesi, 01.02.2008-01.02.2010.
- 6) GÖKTÜRK, Alişir, Ada, İst., Adam Yayınları, 1982, s. 17-51.
- 7) HİZARCI, Suzel (Cevdet Kudret), Hüseyin Cahit YALÇIN, İst., Varlık Yayınları, 1969.
- 8) HOLDERLIN, Friedrich, Hyperion, (Çev.: M. Tögar),

İst., Adam Yayınları, 1987.

- 9) HUYUGÜZEL, Ö. Faruk, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma, İzmir, EUEF Yayınları, 1984.
- 10) HUYUGÜZEL, Ö. Faruk, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı, Hikaye ve Romanları Üzerinde Bir Araştırma, Ank., KTB Yayınları, 1982.
- 11) KADRI, Hüseyin Kazım, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hakkımız, (Haz. İsmail Kara), İst., İletişim Yayınları, 1991.
- 12) KADRI, Hüseyin Kazım, Ziya Gökalp'in Tarihî, (Haz. İsmail Kara), İst. Dergah Yayınları, 1990.
- 13) KAPLAN, Mehmet, Tevfik Fikret, Ank., KTB Yayınları, 1985.
- 14) KAPLAN Mehmet, Tevfik Fikret, İst. Dergah Yayınları, 1987, s.23, 30, 32, 43, 44, 45, 101.
- 15) KARAOĞMANOĞLU, Yakup Kadri, Gençlik ve Edebiyat Hatıraları, Ank., Bilgi Yayınevi, 1969, s. 283.
- 16) KAVCAR, Cahit, "Tevfik Fikret'in Eğitimi ve Ye-ni Mektep", AÜ EBF Dergisi, 1972, C.V. S.3/4, s.11-136.
- 17) KAVCAR, Cahit, Bahlişme Açısından Servet-i Fünun Romanı, Ank., KTB Yayınları, 1985.
- 18) KAZDAN, Gülten, İktisadi Düşünce, İst., Remzi Kitabevi, 1980.
- 19) KEMALETTİN, Şükrü, Tevfik Fikret, İst., Kanaat/Küldüğü, 1931.
- 20) KÖSEMİHAL, Nurettin Sazi, Sosyoloji Tanıtı, İst., Remzi Kitabevi, 1982.
- 21) KUDRET, Cevdet, Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman, İst. Varlık Yayınları, 1979, C.I.
- 22) KURDAKUL, Sühran, Çağdaş Türk Edebiyatı-Mağrûbiyet Dönemi, İst., May Yayınları, 1978.
- 23) KUTLU, Şemsal, Servet-i Fünun Dönemi Edebiyatı Antolojisi, İst., Remzi Kitabevi, 1981.
- 24) KÜÇÜKOĞULU, Yassemin, 1980-2005 Dönemi Türk Edebiyatında Utopik Romanlar ve Ütopyanın Kuruluşu, SDÜ SBE TDE Abo Yl, Isparta, 2006.
- 25) Mehmet Raul, "Yeşil Yurt Hakkında", Günışık Mecmuası, 1927, S.9.
- 26) Mehmet Raul, Edebi Hatıraları, (Haz. Mehmet Törenli), İst. Kitabevi Yayınları, 1997.
- 27) Mehmet Fuat, Tevfik Fikret, İst., de Yayınevi, 1979.
- 28) Mehmet Fuat, Tevfik Fikret, İst., YKY, 1995.
- 29) ÖZGÜL, Metin Kayahan, "Bir Ütopya Taslağı: Hayat-ı Muhayyel", Türk Düşüncesi Araştırmaları Dergisi, Nisan 1988, S.53, ss. 133-160.
- 30) ÖZGÜL, Metin Kayahan, "Fransız Fransız Fira-rlı...", Kitaplık Nisan 2006, S.33, ss.94-101.
- 31) SERTEL, Sabiha Zekeriyâ, İktisat ve Genetik Kavgasında Tevfik Fikret, İst., Hız Yayınları, 1969.
- 32) Şevket Süreyya (Aydemir), "Hüseyin Cahit bey öndü", Kadra, 1933, S.33, s.37-44.
- 33) TARIM, Rahim, "Servet-i Fünun Edebi Topluğu'nda Yeşil Yurt Ölemi", MSÜ FEF Dergisi, İst., 1996, Sayı2, s. 185-203.
- 34) TARIM, Rahim, "Servet-i Fünun Edebi Topluğu'nda Yeşil Yurt Ölemi", Kitaplık, Nisan 2006, S.93, ss.77-86.
- 35) TARIM, Rahim, Mehmet Raul'un Anıları, İst., Özgür Yayınları, 2001.
- 36) "Türk Edebiyatında Mektep", Tercüme Dergisi Mektep Özel Sayısı, MEB Tercüme Kurumu, Ank., 1964, Sayı77-80, C.XVI, s.454-465.
- 37) ULUTAN, Burhan, İktisadi Doktrinler Tarih, Öküz Yayınları, 1978.
- 38) UŞAKLIĞIL, Halit Ziya, Kırk Yıl, İst. İnkılap ve Aka Kitabevi, 1969, s.529.
- 39) YALÇIN, Hüseyin Cahit, Edebiyat Anıları, (Haz. Ra-ul Müderris), İst., Türkiye İş Bankası Yayınları, 1975 (bs. 1593), s. 115.
- 40) YALÇINKAYA, Ayhan, Eger'den Meşhur Ütopya ya Karşımda Türk Romanı, Ank. Phoenix Yayınları, 2004.
- 41) YALÇINKAYA, Ayhan, Türk Edebiyatında Utopya, Mürşkep, Ank., 1999, S.12, ss.78-128.
- 42) YÜCEBAŞ, Hilmi, Hüseyin Cahit, İst., Kültür Kitabevi, 1980.

43) Yalçın, 1975, s.139

44) Pareto, yapıtları ve düşünceleri için şu yapıtlara bakıldık: Aron, 1986, s.395-481; Kazgan, 1980, s.153; Kösemihal, 1982, s.311-323; Ulutan, 1978, s.461; Cevdet Kudret de H. Cahit'in böyle bir anı yazılmasını yakalamıştır: "İsmail Halebî'nin görüşünü sonradan benimseyen H. Cahit'in 'en Cahit Raul'de bendim. Bundan dolayı Türkiye yazıyordu' demesi de gerçeğe uymuyor. Hızırca, 1969, s. 16; Bütün kültürünü Fransa'ya borçlu olduğu yolundaki sözde de sonradan 'taifile' diye nitelenmiştir: "Matum ya gençler işe inkar ile başladılar", bkz. Hızırca, 1969, s. 7.

Bir Türk-İslam Ütopyası: Ruşeni'nin Rüyası

Ruşeni'nin Avrupa ve Asya'nın geniş coğrafyasındaki serüven dolu hayatı ütopyasına da yansımış gibidir. Bağdat'ta karanlık bir odada, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra; 6-7 Kanun-u sâni 1330-19-20 Ocak 1914'te yazıldığı belirtilen bu kitapçığın ilk sayfası "Müslümanların 'Megali İdeası Gaye-i Hayyâliyesi" altbaşlığını taşımaktadır.

Bir ufuk çizgisi gibi sürekli olarak ötelenen yarın düşleri bu güne duyulan bir tepkiyi dile getirebildiği gibi aynı zamanda geleceğe ilişkin yerel bir insan topluluğunun ya da tüm insan soyunun umudunu da yansıtabilmektedir.

Entelektüeller arasında artık ender rastlanan bir tavır gösterip insanlığın geleceğinden kaygı duyan ünlü toplumbilimci Wallerstein, mevcut dünya sistemi tepemize çöken yeni bir dünyanın kurgulanmasının önemine değinmektedir. Alternatif bir toplumsallığın yaratılması faaliyeti konusunda, ütopyalarını tartışan ve ortaya koyan insanlar olmamız gerektiğini belirten Wallerstein, değişimi incelemesi gereken sosyal bilimciler için "Ütopyaları olmasa da ütopyabilgisini sosyal bilimin merkezine yerleştirmeliyiz" demektedir.⁽¹⁾ Gerçekten de ütopya yazarları yazdıkları çağın sorunlarını ve en temel kaygılarını yansıtır. Kumar'ın deyimiyle "Ütopyaların değeri güncel uygulanabilirliğinde değil, olası bir gelecekle ilişkisindedir. 'Uyulanabilir' faydası, ar-

zusuyla bizi mîknatıs gibi çeken bir toplumsal durumu betimlemek üzere şimdiki gerçekliğin üzerinden atlamaktır."⁽²⁾ Bu gelecek tarih tasarımlarının incelenmesi hem günümüzün anlaşılması ve hem de yarının öngörülmesine kuşkusuz katkıda bulunacaktır.

Şimdi'nin sınırları dışında yaşayan bir canlı türü olarak insan oldum olası düş kurmayı sevmiş, geleceğine ilişkin planlar kurmuş, bu planlarını da masal ya da düşünce gibi anlatmış. İnsanlık tarihi boyunca bilinmeyen, geleceğe ilişkin rüyaları içeren metinlere rastlanabilmektedir. Bu rüyalar bir gelecek öndeyisinde bulunabildiği gibi; alegorik çağrılar içerebilmekte, eğitici ve ders verici veya siyasal bir amaca yönelik olabilmektedir.⁽³⁾ Bir ufuk çizgisi gibi sü-

Bilim ve Ütopya

Ruşeni'nin Atatürk'e sunduğu kitap

'DİN YOK MİLLİYET VAR'

1) Immanuel Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*, Metis yy. İstan- bul, 2000, s.235.

2) Ütopya kavramı için bkz. Krishan Kumar, *Ütopyacılık*, Çeviren: Ali Somel, imge yy., Ankara, 2005, ss.9-37.

3) Sınırlandırma için bkz. Fehai Ghazoul Hopkins, *The Nature and Function of the Dream Motif in Turkish Folk Literature*, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II. Ankara, 1976, s. 133; Umay Günay, *Türkçe'de Aşk Tazvi, Sür Gelenek ve Rüya Motifi*, Akademi yy., 2. Baskı, Ankara, 1992, s. 88-90.

rekli olarak ötelenen yarın düşleri bu güne duyulan bir tepkiyi dile getirebildiği gibi aynı zamanda geleceğe ilişkin yerel bir insan topluluğunun ya da tüm insan soyunun umudunu da yansıtabilmiştir.

Var olan sistemden umudun kesildiği veya belirsizliğin arttığı dönemlerde daha çok rastlanan bu tür kurgulara Türkçe metinlerde XIX. yüzyılın sonlarından itibaren daha da sıklıkla rastlanmaktadır.(4) Bu dönemde Avrupa'da teknolojinin hızlı gelişimine bağlı olarak yarıma ilişkin tasarımları içeren bilimkurgu yapıtları da artmıştır. Örneğin Jules Verne'nin Aya Yolculuk'u 1865'de, Denizler Altında 20 Bin Fersah'ı 1870'de, 1898'de H.G. Wells'in Dünyalar Savaşını yayınlamıştır. Stanislaw Lem'in Solaris'i (1898), yine Verne'nin Dr. Moreau'nun Adası (1896) bu dönemin ürünleridir.(5)

Özellikle Tanzimat ile başlayan süreç içinde Osmanlı dünyasını eleştiren bir aydın tipinin gelişmesi ile birlikte ütopyalar da Osmanlı yazınında görülmeye başlamıştır. Zaman boyutunun değişmesi ve mekanın sınırlarının sürekli ötelenmesi kuşkusuz Osmanlı aydınını da etkilemiştir.(6) Fénélon'un Telémaque'ı (Télémaque) gibi ütöpik kitapların çevirisi ile başlayan bu türe ilgi Yeni Osmanlılar'ın siyasi düşüncelerini ifade etmenin bir aracı olarak kullanmaya başlamaya başlamıştır.

riyla daha da artmıştır.(7) Osmanlı aydını ütopyalarını Hüseyin Cahid'in Hayat-ı Muhayye'inde (8) ve Ethem Nejat'ın Mesut Köy'ünde (9) olduğu şekilde doğrudan bir kurgu ile dile getirebildiği gibi bir çoğu da gelecek tasarımlarını bir rüya şeklinde sunmuşlardır.

Tanzimat'tan itibaren aydınlarımızca görülen ilk rüyalar genellikle hiciv geleceğinin (10) ve eski hâbnâmelerin bir devamı şeklindedir.(11) Bildiğimiz kadarıyla bu konuda Tanzimat Dönemi'nde görülen ilk rüya Ziya Paşa'nındır.(12) Paşa'nın 1869'da Hürriyet Gazetesi'nde yayınladığı ve Londra'da bir parkta dinlenirken ve "vatanın giriftâr olduğu ah-

vâl-i pür-melâli tasavvur eden fikr ve endişeye müsteğrak..." bir şekilde düşünürken gördüğü rüyada sadece Padişah'ın ayaklarına kapanma ve bir millet meclisini kurma önerisinde bulunma cesareti vardır. Rüya daha çok Ali Paşa'yı hiciv etmeye yöneliktir.(13)

Namık Kemal'in ünlü rüyası ise bir geleceğe ilişkin bazı manzaralar çizmesi açısından önemlidir.(14) 1867 Yılında Namık Kemal'in "bir akşamüstü Boğaziçinde deryaya nazır bir bağ köşkünde... garibane penceresinde büküne..." oturarak denizi seyredirken uyuyakalması sonucu gördüğü bu rüya çölde özgürlüğün simgesi bir kıza konuşmaya başlar.

Kız özgürlüğün gerçekleştirdiği bir geleceğin görünümünü sunar: Aydınlık evler, kentler "damar kadar kesrette ve birbirine giriftâr bir halde..." bağlanmış demir ve kara yolları ve kanallar bulunmaktadır. "Mahî gibi ka'r-ı der-yada yüzer, tâir gibi evc-i hevada uçar; vesâât-ıntikâkî peyda olmuş..."(15) Bilgi artmış ve yayılmıştır: "En zekâsız sayılan bir şakirdin mahzuâtından bu gün en mutemeddin bir payitahtın en zengin kütüphanelerine sermâye-i iftihar olan sunûl-u kemâlâta mukâbil..." gelmektedir.

"Hakimiyet-i ümmet" gerçekleşmiş ve bu nedenle "he'yet-i medeniyenin her cüz'ü bir padişahın terek-küb etmiş bir vücut gibi..." görünmektedir.(16) Güçler ayrılığı ilkesine

Fénélon'un *Télémaque*'i gibi ütöpik kitapların çevirisi ile başlayan ilgi, Yeni Osmanlılar'ın siyasi düşüncelerini ifade etmenin bir aracı olarak kullanmaya başlamalarıyla daha da artmıştır.

4) 'Fevzi Demir, XX. Yüzyıla Girenken Türk Düşününde Yarının 'Rüya' Olarak Sunuluşuna İlişkin Gözlem ve Sonuçlar', *Mühtesim Sayı: 222, C.XXIV, (Mayıs-Haziran 2000)*, ss.215-227.

5) Bilimkurgunun kısa tarihçesi için bkz. Gökhan Tok, 'Geçmişin Masahından Geleceğin Gerçeğine Çağdaşımız Bilimkurgu', *Bilim ve Teknik, (Haziran 1996)*, ss. 34-43.

6) Dönemin bilgi düzeyini yansıtan ve 'Esir İlinde Temâşâ-yı İclâ-i Hikâkî' ve 'Semadan Zemine Bir Nazar' bölümleriyle ilgili bir örnek için bkz. Mehmet Cemal, *Fezây-ı Na-mülahiyeye Doğru Seyahat, (Sahib ve Nâsiri; Kitâpçı Nasrullah), Enver Efendi Matbaası, İstanbul, 1310, 16 s./1900*
7) Jules Verne çevirilerinden birkaç örnek: Merkez-i Arza Seyahat, (Çev.Mehmet Emin) Dersaadet 1302, Matbaa-i Osmaniye, 416 s.; Jules Verne, Beş Hafta Balon ile Seyahat, (Çev: M.Emin) Dersaadet 1305, Matbaa-i Osmaniye, 351 s.; Jules Verne, Deniz Altında 20.000 Fersah Seyahat, I ve II Kitap, (Çev. Ahmet İhsan), İstanbul 1307, Arın Asadoryan Şirketi Mürettebiye Matbaası, 392s.; Bir Doktorun Rüyası, (Çeviren: Serafen), İstanbul, 1307 İstapen Matbaası, 16 s.; Çeviri Havada Seyahat, (Çev. Ahmet İhsan) İstanbul, 1308 Alem Matbaası, 223 s.; Çin'de Seyahat, (Çev. Ahmet İhsan), İstanbul 1308, Aşlem Matbaası, 230 s.; Deniz Feneri, (Çev.Mustafa Refik), Dersaadet 1323, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 288 s.; Hayal İlinde Hakikat, Yahut Bir nSene Sonra Amerika'da Bir Gazetecinin Derece-i Mesguliyeti, (Çev: Mustafa Refik), İstanbul 1309, 122 s.; İki Sene Mekke Tattiri, (Çev. Ahmet İhsan) İstanbul 1308, Alem Matbaası, 472 s.; Arzdan Kamere Seyahat, (Çev.Mahmed), Konstantinye 1309, Mekteb-i Saniiye Matbaası, 222 s.; Kaptan Jibson, (Çev.A.Rasim), İstanbul 1320, Mihran Matbaası, 325 s.; başka bir risim; H.G. Wells, Kâhmer ile İnsanlar, (Çev.Aziz Hüdâ), İstanbul 1334 Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 191s.

8) Hüseyin Cahid (Yalçın), Hayat-ı Muhayye, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1313 (1899), 319 s.

9) Faruk Özlük, *Türk Eğitim Düşüncesinde Bir Tann Köyü Ütopyası: Mesut Köy*, Tarih ve Toplum, Sayı: 182, (Şubat 1999), ss.49.

10) Bernad Lewis, *İslâm in Siyasal Söylem*, (Türkçe:İnsal Oksay), Düşün yy.,İstanbul, 1993, 17

11) Bu konuda da çokça yararlanıldığını yetkin bir çalışma için bkz. Melin Kayahan Özgül, *Türk Edebiyatında Siyasî Rüyalar*, Akçağ yy., Ankara,1y., 10-11

12) Edb-i Muhterem Merhum Ziya Paşa'nın Rüyası, Kasbar Matbaası, Dersaadet, 1326/39 s. Bu rüya için ayrıca bkz. Ahmet Hamdi Tanpınar, *19uncu Asır Türk Edebiyatı: Tarih, 8.Bası, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1997,323; Özgül a.g.e.,21-30.*

13) Ali Paşa'yı yeren bir başka örnekte Ayetullah'ındır: Merhum Ayetullah Efendi'nin Rüyası Yahud Sadrazam Ali Paşa'nın Muhakemesi, Dersaadet, 1326; Bu rüyayı sahibi için bkz. Mehmet Törenek, "Ziya Paşa'nın Takipçisi Bir Sair Ayetullah Bey ve Türk-i Bendi", *Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 1, (1999)*, ss.43-46.

14) Başkaldıran kişi: Namık Kemal, 1284 Senesi Sefarın 14. Gecesi Görülmüş Bir Rüya, İstanbul 1304; Edb-i Azam Merhum Namık Kemal Beyin Rüyası, İstanbul 1326, Arın Asadoryan Matbaası.; Bu rüya için bkz. Tanpınar, a.g.e.s.437. Özgül, a.g.e.,52-64.

15) Edb-i Azam Merhum Namık Kemal Beyin Rüyası..., s. 25

16) a.g.e., s. 26

uygun bir şekilde işleyen devlet aygıtı söz konusudur.

"Hakk-ı tasarruf bir mer'iyyeti mutlaka bulmuştur". Yani Namık Kemal'in ütopyası klasik Avrupa'da yaygın bir mülkiyet ilişkisini kurgulamaktadır. Sınırsız düşünce ve iletişim özgürlüğü vardır. "İsteyen hanesinde bir telgrafhane bulun[dukmaktadır]". Vatanseverlik ve millet-severlik duyguları güçlüdür.(17)

Yeni Osmanlıların iyimser beklentilerini ve umutlarını yansıtan bu düşünceyi istibdat ve 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında alınan ağır yenilgilerle birlikte karadüşler almıştır. Yalnız bunlarda da insanlığın geleceğini değil, mensub olunan toplumsal birimin yarısından duyulan endişeyi yansıtmaktadır. Örneğin; Midhat Paşa'ya adanan ve yazarı belli olmayan "Neler Olacak..." başlıklı 1314/1898 tarihli rüya Rus işgalı altındaki İstanbul'u kurgulamaktadır.(18) İstanbul Çarigrad olmuştur. Osmanlı Devleti'nin çöküşünün 50. Yılı kutlanmaktadır. Şehirde beş altı bin Müslüman kalmıştır. Sebep ise meşrutiyeti getirmeyen Abdülhamid'dir.(19) Rus işgalı karabasanını 1904 yılında Abdülhakim Hikmet takma adıyla Abdullah Cevdet'e görmüştür.(20) Celal Nuri'nin Tarih-i İstikbal adlı 1329 tarihli bir seri rüya içeren 3 ciltlik çalışmasında yenilmiş, yıkılmış bir ülkesini çizmektedir.(21)

Bu karabasandan kurtulma umudunu 1908'deki Jön Türk Devrimi vermiştir. Artık böyle korkulu rüyaların yanı sıra olumlu bir geleceği düşleyenleri de bulunmaktadır. Özellikle bu tür düşlere değişme özleminin ürünü olan II. Meşrutiyet'in yeniliklere açık yapısı içinde sıklıkla rastlanmaktadır.

Örneğin Abdullah Cevdet'in olduğu

sanılan (22), ne var ki İ.H. imzasıyla da Kılıçzade İbrahim Hakkı'ya ait olduğu belli olan Pek Uyanık Bir Uyku başlıklı yazı aynı zamanda Atatürk Dönemi uygulamalarının bir öndeyisi gibidir (23). "Tebsirat-ı atıye" olarak belirtilen bu öndeyiler aslında yazarın o dönemdeki tutucu ve gerici düşünce ve uygulamaları bir saldırıdır. Maddeler halinde sıralanan bu gelecekte pozitivist, yeni akıl dininin egemen olduğu laik bir devlet vardır.

Herhalde aydın bir monarkı düşleyen yazara göre velayet ve şehzadeler ordu

Karabasandan kurtulma umudunu 1908'deki Jön Türk Devrimi vermiştir. Artık böyle korkulu rüyaların yanı sıra olumlu bir geleceği düşleyenleri de bulunmaktadır. Özellikle bu tür düşlere değişme özleminin ürünü olan II. Meşrutiyet'in yeniliklere açık yapısı içinde sıklıkla rastlanmaktadır.

içinde eğitilecek ve padişahın sınırlı maaş alacaktı. Bunlar tek eşle evlenecekti. Toplum ise bu yeni anlayışa göre planlanmıştır:

"...hilkâde müsâvât-ı tamme olmadığınan herkes yalnız huzur-u mehâkimde müsâvi olacak ve hususât ve ahvâl-i sairede herkes kendi tabakası dahilinde cevlan edebilecektir. Bu suretle Türkiye'de dahi tabakât-ı sunûf-ı ahâlî vücûde getirilerek esaslı bir teşkilât-ı

medeniye-yi millîye vücûde gelmiş olacaktır." (Madde: 1).

Türkler, insanı tembelliğe iten softaların dini yerine gerçek Kuran dinine sahip olacaklar ve "binaların takına astıkları 'Ya Hafız' levhası altına bir de herhangi bir sigorta kumpanyası levhasını asacaklar..." di. Türkler iyi bir eğitimin yanı sıra silahlanarak, atıcılık, binicilik, güreş gibi sporları öğrenecek ve kızlar dahi bu idmanlara katılacaktı. (Madde:2).

Yerli mallar üreten fabrikalar açılacak ve üretilenleri giymek zorunlu tutulacaktı. Yeni bir "serpüş-u milli" kabul edilecekti (Madde:3)... Kadınlar diledikleri gibi giyinecekler, kaç göç kalcacak ve erkekler kadınlara saygı göstereceklerdi (Madde:4-5). Üfürükçülük yasaklanarak tekkeler, zaviyeler ve medreseler kapatılacak ve yerlerine batı tarzı okullar açılacaktı (Madde: 6-8). İctihat kapısı yeniden açılacak Kuran ve hadisler Türkçe'ye çevrilecekti. (Madde: 12). Ve her halde en önemlisi sözlüklerden "yavaş yavaş" tabirinin çıkarılmasıydı. (Madde: 15).

Gelişmiş ve Türklüğün ağır bastığı 30 yıl sonrasında (1944 yılı) bağımsız Osmanlı Devleti'ni düşleyen Ali Kami de Kılıçzade'nin izindeydi. Üstelik Ali Kami teknoloji gelişmeler üzerinde daha ayrıntılı durmaktadır. Ancak bu kurguda

17) a.g.e., s. 29

18) Neler Olacak!.., Mısır, 1314, 20.s.

19) Ayes., s.9-12

20) "Yıkub yakdiar topla sahilleri/ Güni' b soydular zorla dahilleri/ Mukaddes vatan eyledi'ınksâm/ Binây-ı hilafet dahi inhdâm", Paris 27 Kanun-u sanîsene 1903 Salı tarihli bu eser için bkz. Abdülhakim Hikmet, Rüya veya Hudâ Ne-Gerde Hakikat-ı Mûstakbele, Külliyyat-ı Hikmet, Üçüncü Cüz, Cenevre, 1922, 47 s.; Takma ad sorunu için bkz. Özgül, a.g.e., 98-100; Aslında Abdullah Cevdet bu konuda hayli verimlidir. 1313 senesinde görülen ve peygamberimizin halâfetini ve özellikle Abdülhamid'i yargıladı kiyyamet günü mahkemesi kurgusu için bkz. Mahkeme-i Kübra, Tab'i sâni, Matbaa-ı İctihad, Mısır, 1908,31 s. Özgül, a.g.e., ss.106-110

21) Özgül, a.g.e.s., 161-168.

22) Bu rüyayı Abdullah Cevdet'e atfeden bir örnek için bkz. Peyami Sala, Türk İnkılabına Bakışlar, İstanbul, İy., ss.51-55.

23) Timsal-ı Esmel (İ.H.), "Pek Uyanık Bir Uykı", İctihad, 19 Kanun-u sanî-7 Mart 1329, Nu.55-57, ss. 1226-1228 ve 1261-1264.

öngörülen teknolojiler sadece Türkiye için bir düş olan, fakat halen Batı'da var olan teknolojilerdir.(24)

Kalkınmış ve modernleşmiş bir İslam uygarlığı: düşünün görenlerden biri de Molla Davudzade Mustafa Nâzım'dır. Rüya'da Terakki ve Medeniyet-i İslamiye-yi Rüyet adlı ve 1913'te kurgulandığı anlaşılan eser Rüşenî'nin rüyasından hemen önce oluşturulmuş olması bakımından da ilginçtir. (25)Kurgulanan dört-yüz yıl sonrası. Dört yüzyıl önce yaşamış olan dedesi Molla Davud torununa dört yüzyıl öncesinin İslam dünyasını gösterir:

Ulus-devletin ya da birbirleriyle uyumlu bir topluma dayanan bir devletin kurulması gereğinden söz eden yazara göre Osmanlılar ele geçirmiş olduğu yer-ler içinde "hududları dahiinde bir takım

mıntikalara taksim ederek büyük kuvvetler teşkiline mâni' olacak olan girintili çıkıntılı memleketlerden icâb ettiği kadarını anâsır-ı gayr-ı müslimeye terk..." etseydi, geri kalan toprakları "Müslüman oğlu Müslüman Osmanlılarla dol-durarak ahâlî-yi kitle-i vahide..." elde edilmiş olurdu.(26)

Dört yüz yıl sonrasının İslam dünyası gelişmesini "asâr-ı hürriyet, adâlet ve mûsâvât'a borçludur.(27) Avrupa yoksulluk, Asya ve Afrika kıtaları gelişme içinde-dir.(28) Nâzım'da gelecek İstanbul örneğinde kurgulanmıştır. Avrupa'yı Asya'ya bağlayan üç katlı köprü (29), İstanbul'da banka çeki (30), asansör, röntgen, megafon (31), radyo gibi sesli duvar gazetesi (32), on katlı yetmişbeş metre yüksekliğinde binalar (33), "sol kolun bazusuna" takılan saatler (34), hologramı çağrıştıran üç boyutlu "canlı fotoğraf"(35) anlatılmaktadır. Görüldüğü üzere Nâzım'ın yenilikleri oldukça dikkat çekicidir. Bunların bir kısmı o dönemin Avrupası'nda bile henüz kullanılmaya başlanan bir kısmı da yazarın kurguladığı yeniliklerdir.

Toplumsal hayata ilişkin kadın erkek eşit haklara sahip kılınmalarına karşın "kadınlarla erkeklerin bir arada gezip do-laşmaları ve icrâ-yı ticaret ü sînâat etmeleri ahlâk-ı umumiye-yi ifsâd eylediğinden..." kadınlara ayrı çalışma saatleri bırakılmıştır. İstanbul sabahları erkeklerin öğleden sonraları 2.5 saat ise kadınla-rındır.(36) Çocukların eğitimi büyük ölçü-de ailelerin elinden alınmış, "terbiye-ha-ne'lere bırakılmıştır.(37) Müslümanlar,

Hasan Ruşenî (Barkın) son zamanlarda, 1926'da Atatürk'e sunduğu "Din Yok Milliyet Var" adlı basılmamış kitabı ile hatırlanmıştır.

Hristiyanlar ve Budistlerin kendi anaya-saları bulunmaktadır. Siyasal düzenin ise meşrutî rejimin ötesine geçmediği görülmektedir. Yine burada da görüldü-ğü gibi Türk düşüncesinde o dönemde ya-rına ilişkin tasarımlar olarak o dönemin Avrupası'nı ancak kurgulayabilmektedir.

Bunun dışına taşabilen birkaç düş-düşkünden biri Teşkilat-ı Mahsusacı Ruşenî'dir. Hareketli bir yaşam sürdüğü anlaşılan Hasan Ruşenî (Barkın) son za-manlarda, 1926'da Atatürk'e sunduğu "Din Yok Milliyet Var" adlı basılmamış ki-tabı ile hatırlanmıştır.(38) Son olarak Cemil Koçak da Toplumsal Tarih'in Ağustos 2004 sayısında Ruşenî'nin ayrıki kişiliğinin ve maceralarla dolu yaşamının kısa bir özetine yer vermiştir.(39)

Cumhuriyet Türkiye'sinde 1932-1943 yılları arasında üç dönem Samsun mil-letvekili olarak bulunduğu kısa bir özgeçmiş Mecis Albümü'nden edinile-bilmiştir.(40) Bu kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla 1884 Girit-Hanya doğumlu Ru-

24) Ali Karmî (Akyüz), "İctimai ve İktisadi: Otuz Sene Sonra", İctihad, 2 Mayıs 1329, Nu.64,ss.1303-1397.Kr's. Özgül, a.g.e., ss.149-153.

25) Mustafa Nâzım, Rüya'da Terakki ve Medeniyet-i İslamiye-yi Rüyet, Kâder Matbaası, Dersaadet. 1335, 192 s.; Özgül, a.g.e., ss.185-196.

26) a.g.e., s. 12.

27) a.g.e., s. 19.

28) a.g.e., s. 30.

29) a.g.e., s. 23-24.

30) a.g.e., s. 24.

31) a.g.e., s. 25.

32) a.g.e., s. 47.

33) a.g.e., s. 79.

34) a.g.e., s. 80.

35) a.g.e., s. 135.

36) a.g.e., s. 28-32.

37) a.g.e., s. 166.

38) Ruşenî'nin bu kitabı ve kısa biyografisi için bkz. Doğul Perincek, Kemalist Devrim-2, Din ve Allah, Kaynak yy. İstanbul, 1995, 3. Baskı, ss.52-53; Ender Hekecioğlu, "Ruşenî ve Kitabı Üzerine", Bilim ve Ütopya, Şubat 2000, sayı 68, ss.4-27.

39) Cemil Koçak, "Teşkilat-ı Mahsusacı Bir Subayın Öyküsü", Toplumsal Tarih, Ağustos 2004, sayı 128, ss.26-36.

40) Resmi biyografisi ve fotoğrafı için ayrıca bkz. Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV.Dönem: 1931-1935. 2. Cilt, IV. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri. Hazırlayan: Fahri Çoker: Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, TBMM Vakfı yy., Ankara, 1996, s.507-508; TBMM Albümü, 1920-1991, Ankara, 1994, s.96.

şeni Harbiye'yi 1902'de bitirek ordunun değişik kademelerinde erkan-ı harb ko- loğası (kurmay yüzbaşı) rütbesine kadar yükselerek çalıştı. 1910'dan itibaren ge- rek ordunun ve gerekse İttihat Terak- ki'nin Teşkilat-ı Mahsusa'nın gizli işle- rinde görev aldı. 1913-1914 yıllarında dil öğrenimi içinde Avrupa'da bulundu. Bi- rinci Dünya Savaşı'nın ilk günlerinde Da- hiliye Nazırı Talat Paşa'nın "daveti" üze- rine Ömer Naci Bey ile birlikte İran'dan Kafkaslar'a geçmek ve Rusların gerisin- de siyasi bir inkılap hazırlamak vazifesi ile siyaseten tavizi" edildi.(41) Bu görev sırasında yanındaki ekiple ve merkezle anlaşmazlığa düştü.

Kendi ifadesi ile "çok geçmeden vü- cudu (...) orada mızır görülerek, Dahili- ye Nazırı'nın [Talat Paşa] emri ile Vali [Bağdat Valisi] Süleyman Nazif Bey taraf- ından tevki" edilir. "Bir ay hükümet ko- nağında (...) Nihat Paşa'nın odasında mevkuf kaldıktan sonra, Konya'da alelu- sül bir kurşun tarafından harcan[ılmak] üzere mahfuzen Konya'ya sevk edil- mek üzere yola" çıkarılır. Bağdat'da bu- lunduğu sırada Harbiye Nezareti'nden verilen emirle yakalanıp adamlı olarak Konya'ya gönderilmesi sırasında İran toprakları içinde kaçmasından dolayı Divanı Harp tarafından askerlikten tar- dina ve bir yıl kalabend edilmesine ka- rar verilir. 18 Şubat 1915'te emekliye ayrılmıştır.

"Bağdat'ta karanlık bir odada 19-20 Ocak 1914" tarihini düşerek bitirdiği metnini verdiğimiz Ruşeni'nin Rüyası (42) adlı çalışmayı büyük olasılıkla bu tutukluluğu sırasında oluşturulduğunu tahmin etmekteyiz. Resmi biyografisine göre 1914-1930 arası yaşamını yurt dı- şında gezi ve ticaretle geçirdi. Avrupa, Asya'da (Rusya, Sibirya, Kafkaslar, Türkistan, Çin, İran, Irak, Suriye, Filis- tin) ve çeşitli konularda incelemelerde bulundu. Gerçekte ise önce bir Teşki- lat-ı Mahsusacı, sonra Türkiye hükü- metinin bir gizli görevlisi olarak faaliyet-

te bulunduğu Koçak'ın makalesinden anlaşılmaktadır. Türkiye'ye döndükten sonra, Ruşeni'nin genç Cumhuriyet en- telijansiyası içinde önemli bir yeri olduğu anlaşıyor. Atatürk'ün ideolojik-politik kurmaylarından biri olduğu da söylenebi- lir. Atatürk'e sunduğu "Din Yok Milliyet Var" adlı eseri, din ve dinler tarihi, genel olarak felsefe ve tarih üzerine son dere- ce birikimli olduğunu gösteriyor.(43) Ay- rıca I. Türk Dil Kurultayı'nda ve Mecburi İskan Kanunu'nun Meclis'te görüşülmesi sırasında yaptığı konuşmalardan oldu- ça etkili bir politikacı olduğu anlaşılmak- tadır.

TBMM'nin IV. Döneminde Samsun milletvekili Aziz (Hızır) Beyin istifası ile boşalan milletvekilliğine, CHP adayı ola- rak 10 Aralık 1932'de seçilen Ruşeni V. ve VI. dönemlerde de Samsun'dan seçi- lerek yasama görevini 8 Mart 1943'e ka- dar sürdürmüştür. Nüfus kaydına göre 25 Nisan 1953'te öldü. TBMM Genel

Enver Paşa
Türkischer Kriegsminister

Ruşeni'nin rüyası tayyare diye adlandırdığı ancak "Büyük istasyon kule"lerine yavaşarak inildiğine göre balon olması gereken bir "sefine-yi hevâiye" ile Jawa ve Hindistan'ı dolaşmasıyla başlar. Bu ülkeler Jön Türklerin yardımlarıyla bağımsızlıklarına kavuşmuşlar ve gelişmişlerdir.

Sekreterliği'ne sunduğu 21 Aralık 1932 tarihli Tercümeihal Kâğıdı örneğinde, ay- rıca, "Din Yok, Milliyet Var" adlı eserini Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya sunduğu, "Ruslar Kafkas'a Nasıl Girdi ve Orada Nasıl Yerleşti" adındaki iki ciltlik eserinin gizli olarak Genelkurmay'da korundu- ğu, İran'ın içyüzü'ne dair 8 ciltlik ese- rinin de basılmak üzere olduğu yazılı- dır.(44)

Fransızca, Rusça ve Farsça bildiği anlaşılan Ruşeni'nin Avrupa ve As- ya'nın geniş coğrafyasındaki serüven dolu hayatı ütopyasına da yansımış gi- bidir.

Bağdat'ta karanlık bir odada, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından son- ra; 6-7 Kanun-u sâni 1330-19-20 Ocak 1914'te yazıldığı belirtilen bu kitapçığın ilk sayfası "Müslümanların 'Megali İde- ası Gaye-i Hayyâliyesi" altbaşlığını ta- şımaktadır. Tam bir politik bilimkurgu örneği olan bu rüya "bir asır sonra"sını kurgulamaktadır.(45) Aslında bu rüya aynı zamanda İttihatçıların ve özellikle Enver Paşa'nın genel özlemlerini yan- sıtmaktadır:

"Türk Genci"ni var olmak için büyük gayeler peşinde koşmaya çağırın Ru- şeni'nin rüyası tayyare diye adlandırdı- ğı ancak "Büyük istasyon kule"lerine yavaşarak inildiğine göre balon olması

41) Ruşeni Bey'in 7 Haziran 1931 tarihli Milli Müdafaa Vekaleti'ne sunduğu dilekçeden aktaran Koçak, a.g.m., s.28-29.

42) Metnini verdiğimiz bu kitapçığa İstanbul Belediye Kütüphanesi K/2599 numaralı kayıttan ulaştık. Ruşeni'nin Rüyası, Bütün Ücretli Hilâ-i Ahmer'indir. Her hakkı ve tekrar basılması Hilâ-i Ahmer'e aittir. Tahrir, 1334-1331, Matbaa-i Faus, Tahrir, 51 s.

43) Bu kitabın geniş bir özeti için bkz. Perincek, a.g.e., s.329-341.

44) Helvacıoğlu, a.g.m., s.5.

45) Metnini verdiğimiz bu kitapçığa İstanbul Belediye Kütüphanesi K/2599 numaralı kayıttan ulaştık. Ruşeni'nin Rüyası, Bütün Ücretli Hilâ-i Ahmer'indir. Her hakkı ve tekrar basılması Hilâ-i Ahmer'e aittir. Tahrir, 1334-1331, Matbaa-i Faus, Tahrir, 51 s., s. 4.

gereken bir "sefine-yi hevâiye" ile Jawa ve Hindistan'ı dolaşmasıyla başlar. Bu ülkeler Jön Türklerin yardımlarıyla bağımsızlıklarına kavuşmuşlar ve gelişmişlerdir. Fakat bu gelişmiş düzeyleri Türkiye'nin yanında yine de sönüktür. Genel harbin sonunda Türkiye ve İslam dünyası kazanmış; bir İslam Amerikas'ına dönüşen Afrika'da Arab Cemâhîr-i Müttefika-yı İslamiyesi, Asya'da artık Müslümanlığın geçerli olduğu Cava, Kaşgar, Afganistan ve İran'da bağımsız devletler kurulmuştur. Türk prensesi Turhan Sultan ile Hind İmparatoru'nun Bombay'daki evlenme törenine katılan Ruşeni oradan uçakla Asya üzerinden Mısır'a oradan da artık Müslümanların olan Girit üzerinden gece İstanbul'a ulaşır. Asya üzerinde dolaşırken yolcuların adlarının Oğuz, Turgut, Ertuğrul, Tekin gibi adlar taşıdıklarını ve memleket itibarıyla Özbek, Kirgiz, Çeçen, Lezgi, Tatar, Türkmen, Moğol Laz ve Kürd olmalarına karşın "hepsi de yekvücut Türkiye'nin farksız ve temiz ana lisanını" konuşmakta olduğunu belirtir.(46)

Halifenin ülkesi tam anlamıyla zengin ve kalkınmış bir ülke haline gelmiştir. Ülkenin bütün sanayiisi ve hizmet sektörü -garsonluk dahil- İslamların elindedir, İstanbul ise Maltepe, Kavaklar ve "Sela-

Düşleri de azgelişmişliğin belirlendiği bir dünya ile sınırlıdır. İlerleme maddi öğelerle açıklanmak istenmiştir. Büyüklükleri vurgulanan binalar, heykeller, mahalleler, saraylar, bahçeler ve içeriğinin pek ne olduğu anlaşılamayan darülfununlar vardır.

haddin Eyyübi (eski Ayeseфанos) köyüne..." kadar (47) uzanan on milyon kişinin yaşadığı muhteşem bir kente dönüşmüştür. "Nür içinde müsteğrak eli metre genişliğinde caddeler" bulunmakta (48), "Bayezid'dan Beyoğlu'na, Boğaziçinin mukâbil tepelerine büyük ateş böcekler gibi asma şimendiferler uçmakta..." ve "bir çok taht'el-arz" türnellerden fırlamaktadır.(49)

Haliç üzerinde pek çok köprü bulunuyordu.(50) Ayrıca Sarayburnu'nun Üsküdar'a, Üsküdar'ı Beşiktaş'a, Galata'yı Eminönü'ne bağlayan üç asma köprü bulunmaktaydı.(51) Marmara köprüsü "üç katlı bir asma şehir" gibiydi. "Burada hem şimendiferler, tramvaylar ve insanlar birbirini ta' ciz etmeden bir sel-i hırûşân gibi başka başka yerlerden akıp gidiyordu."(52) Şehirde ayrıca Fatih'in ve Sultan Selim'in yüz metrelik devasa heykelleri bulunuyordu.(53)

Görüldüğü gibi Gökalp'in hedefleri çizgisinde Türkleşmiş, İslamlaşmış ve Muasırlaşmış bir geleceğin tasarımcısıdır Ruşeni. Öznesi Müslüman Türklerdir. Çok yaygın bir şekilde Hristiyan Batı düşmanlığı yansıtan cümleler bulunmaktadır. Gayrimüslim unsurlar yok sayılmış, özellikle Rumlar olumsuz değerlendirilmiştir. Misyonerleri öldürmeye başlarken toplumunu kurtarmaya çalışan bir fanatik görüntüsü çizmektedir Ruşeni. Düşleri de azgelişmişliğin belirlendiği bir dünya ile sınırlıdır. İlerleme maddi öğelerle açıklanmak istenmiştir. Büyüklükleri vurgulanan binalar, heykeller, mahalleler, saraylar, bahçeler ve içeriğinin pek ne olduğu anlaşılamayan darülfununlar vardır. Yine geriliğin ölçüsü olarak da maddi unsurlar vurgulanmaktadır. Kalkınma maddi refaha indirgenmiştir.

Ruşeni örneğinde de görüldüğü gibi, XX. Yüzyıl başında teknolojik bakımdan geri kalmış bir toplum özelliğine dönüş-

Gökalp'in hedefleri çizgisinde Türkleşmiş, İslamlaşmış ve Muasırlaşmış bir geleceğin tasarımcısıdır Ruşeni.

müş bulunan Osmanlı toplumunun içinde düşüncelerini şekillendiren Türk aydını kendini üretmediği ideolojilerin bombardımanı altında, ileri toplumlar tarafından üretilmiş bir bugün'ü yarın olarak düşünmek konumuna düşmüştür. İleri teknolojiye sahip ülkelerin ütopyaları Orwell'in 1984'ü gibi bir karabasan veya İsaac Asimov'un bilimkurgu yapıtlarındaki gibi bütün dünyayı kucaklayan güzel bir düş şeklinde karşımıza çıkmasına karşın, Türk düşününde geleceğe ilişkin evrensel tasarımlara rastlanılmamaktadır. Gerçekleştirilecek "yarın'a" ilişkin proje ya yoktur ya da örtük olarak ileri teknolojiye sahip olan toplumlardaki düşününüş ve uygulamalardır. Rüyalar doğal olarak dönemin Osmanlı aydınının düşünsel olanaklarını ve sınırlılıklarını da göstermektedir. Günümüzde de bilimkurgunun ülkemizde sadece tüketilen bir ürün olması, geleceği yaratma inisiyatifini henüz kendi elimize geçirmedüğimizin

46) a.g.e, s. 20-21.

47) a.g.e, s. 37.

48) a.g.e, s. 38.

49) a.g.e, s. 38.

50) a.g.e, s. 39.

51) a.g.e, s. 39.

52) a.g.e, s. 40.

53) a.g.e, s. 41-49.

Rüşeni'nin rüyası*

Ey Türk Genci! Sana söylüyorum. Merdâne yaşamak, yükselmek, mesud olmak istersen; hayali bile olsa büyük gayeler besle. Lisanın, milletin, dinin, an'anâtın, tarihin ne kadar müsaade ederse o kadar vâsi' düşün, vâsi' düşüncelerini filizlendirecek tohumlar ek, bütün âmâlini kanınla, mücâhedenle levh-i mahfuza yaz.

Müslümanların "Megâli İdeâsı" Gaye-i Hayâliyesi Birkaç Söz

Rüyamı muabbirlerle söylemiyorum. Yalnız; İslam aşkıyla çarpan kalplere, intikam 'azmiyle galeyana gelen vicdanlara yüksek mücâhedelerden zevk almak isteyen gençlere söylüyorum.

Ey Türk Genci! Sana söylüyorum. Merdâne yaşamak, yükselmek, mesud olmak istersen; hayali bile olsa büyük gayeler besle. Lisanın, milletin, dinin, an'anâtın, tarihin ne kadar müsaade ederse o kadar vâsi' düşün, vâsi' düşüncelerini filizlendirecek tohumlar ek, bü-

tün âmâlini kanınla, mücâhedenle levh-i mahfuza yaz. Evladına ve [s.1] hemcinsine aynı hissi zerk et. Göreceksin ki bu gün çorak zan ettiğin çöllerde ekilecek tohumlar, senin kanınla sulandıkça yarın filizlenecek ve sen ölmekten kemale gelme bile çocuklarına ve mutlaaka ahfâdına semere verecektir.

Ey Türk Genci! Eğer sen de baban gibi düşman çizmeleri altında ölmek, gözlerinden kıskandığın sevgilini düşman âğuşunda görmemek ister isen; mahal olmasa bile büyük gayeler peşinde koş. Bu gayeleri ellerinle kucaklamaya muvaffak olmaz isen vicdanınla derâğuştan zevk-yâb ol.

Ey Genç! Ahfadını mesud kendini lâ-yemûd yapmak ister isen mücâhedeyle

Sakin; İstanbul'da otururken âlem-i İslam'ı kaldıracığına zâhib olma. Asırlardan beri uyuyan milletler, uzaktan gelecek kuru sadâlar ile kalkmaz. İstikbali hazırlamak için Şark'a daima Şark'a yürü!..

* Rüşeni'nin "Bağdat'ta keranlık bir odada 19-20 Ocak 1914" tarihini düşerek bitirdiği bu kitapçığa İstanbul Belediye Kütüphanesi K2599 numaralı kayıttan ulaşabilirsiniz. Rüşeni'nin Rüyası, Bütün Ücreti Hilâf-i Ahmer'indir. Her hakkı ve tekrar basılması Hilâf-i Ahmer'e aittir. Tahran, 1334-1331, Matbaa-i Farus, Tahran, 51 s.

atlı. Şark'ın en hüca köşelerine git. Nerede Allah namı ve İslam ruhu var ise orada gez. Tesadüf edeceğin sefil kardeşlerini yerden kaldır. Sürükle. Yaşamak için ölmeyi bilmezler ise kendini misal göster. Belki onlar seni tahkîr ederler. Fakat [s.2] me'yûs olma. Mücadeledene devam et. İyi bil ki bir gün onlar, senin izlerini arayacak, bastığın yerleri öpecek, mezarına çelenkler takacak, sana heykeller dikecektir.

Sakin; İstanbul'da otururken âlem-i İslam'ı kaldıracacağına zâhib olma. Asırlardan beri uyuyan milletler, uzak-tan gelecek kuru sadâlar ile kalkmaz.

Ve sakın; merkezde doğacak kuvvetin muhîti kurtaracağına inanma! Çünkü kuvvet, merkezden muhîte gittikçe zayıflar. Bilakis muhîttan çıkacak kuvvetler merkezde birleştikçe yenilmez bir hale gelir.

Eğer ecdadımız bu felsefeye, sâlik olsaydılar; kim bilir bu gün âlem-i İslam'da ne tarrâkalar kopar, ne hakimiyetler devriliirdi. Öyle ise istikbali hazırlamak için Şark'a daima Şark'a yürül.. "Ruşeni" [s.3]

Rü'yâ "Bir asır sonra"

Tabakât-ı hevâ'iyenin tabii serinliklerine rağmen sefinemiz (teyyare) sıcak ufuklarda uçuşunu hiss ettiriyor idi. Artık Cava'nın güzel sahilleri, bahr-i muhitin adaserpintileri görünmüyordu. Bir aralık denizin payansız maviliğini, sıkça tesadüf olunan büyük Müslüman vapurlarını seyret dalmış iken, Cava'daki hüsn-ü ka-

Toprak yerine bahçe, iz yerine yol, yol yerine şimendifer, şimendifer yerine tayyareler bu muhteşem imparatorluğu kaplamıştır. Kulübeler konak, konaklar saray, saraylar müze ve darülfünun olmuştur.

bul ve teşyi'nin parlak panoraması da hayalimde dolaşıp duruyor idi. Hele beni teşyi' eden Müslüman kızlarının, ellerindeki Türk bayraklarını sallayarak "Türkiye'ye selam" deyişleri bir türlü hatırdan çıkmıyor idi. Yarabbil O ne manzara idil..

O sıcak iklimin büyük dehaları ne çabuk inkişaf etmiş idi. Kendilerini bir asır evvel zebûn eden Felemenk [s.4] namı, gulyabani gibi yad olunuyor, masal diye zikir ediliyor idi. O vakit

ezan-ı muhammedî okumaktan mahrum olan, camiye gitmek için tahta vuran, gıda bulmak için yalçın kayalara tırmanarak kırlangıç yuvası alayan, koyun sürüleri gibi hariceten gelecek her bığağa boyun veren yırtık bir çul parçasıyla setri-i avrete kanaat eden, bütün saadeti bir diilim ekmekte arayan vel-hasil; tekmil hukukunu, vicdanını, hayatını, şerefini, bir avuç Felemenk'in birkaç yüz süngüsüne terk eden millet; ne çabuk yükselmiş dar'ül-fünunlar yapmış, giyinmiş, süslenmiş, fabrikalar açmış; vapurlar işletmiş, bahçeler tarh etmiş, havada uçmaya başlamıştır.

Ben bu istigrak ve hayretler içinde iken Cavalı sefine-i hevâiyemiz, Hind ufuklarına girmiş, Hind kardeşlerinin selamına melikelerini selamlamaya başlamış idi. Bu sırada gayri ihtiyari "doğrusu Cava'da gördüğüm terakki şayân-ı takdirdir" [s.5] yollu bir cümle ile nasılsa yanımdaki Cavalı zabıtın sükûtunu ihlâl ettim. Derhal O, ciddi bir eda ile şöyle söylemeye başladı.

"Maateessüf hâlâ istediğimiz kemâli bulamadık. Şimdi muhteşem Hint İmparatorluğu'nun azimetlerini göreceksiniz. Hind'in seviyesine varmak için daha çok himmet ve zamana muhtacdır.

Hele sizin, evet bütün mevcudiyetinizi medyûn bulduğumuz velinimet Türkiye'nin azametine varmak için asır-

lar ister".

Velinimet sözüne "estağfirullah" ile mukabele edince lakırdısına devam ederek, -evet velinimet fevkinde başka tabir bulmadığım için böyle diyorum. Çünkü yüz sene evvel biz vahşi hayvanlar gibi her şeyden bi-haber ve her haktan mahrum iken kulağımıza ilk intibah borusunu Türk gençleri çalmış idi. Dedenin hatıratını okurken şöyle bir sahifeye tesadüf ettim: Harb-i Umûmî'yi müteakib vatanımıza bir genç Türk gelmiş, yüksek [s.6] bir yere çıkmış ve "Müslümanlar uyanınız, sizinde hakkınız, dünyadan bir nasibiniz, hâkim bir vicdanınız var. Kıyam ediniz!" diye bağırmağa başlamış, ecdadımız evvela korkmuş hayvanlar gibi bu kahramana soğuk nazarlar atf etmiş ve fakat çok geçmeden kendilerine hayat vermeye gelen bu büyük münciye sokulmuş; nasihat istemiş, kulak asmış, emr dilemiş, itaat göstermiş, nûr aramış, vicdan vermiş. Tecdiren genç ve fedakar Türkler çoğalmış, misyonerleri öldürmüş, Kur'an'ı yerden kaldırmış, hayat yollarını açmış. Evet size minnettarız. Size yapılan merasim, açılan âğuşlar, hep fedakâr ecdâdınızın etkileri tohumlar mahsulüdür". Zabıtın bu minnetdara ne sözleri beni adeta gurur ve hacâlete gark ediyor idi. Ekseri Cavalı olan yolcular hep zabıtı tastik ediyor, beni ve Türk'lüğü takdisden müsâbaka eyliyor idi. Bilhassa Kapudan, nazik işlerinden fırsat buldukça bana müstesna iltifatlar yağırdırıyor idi.[s.7]

Evet buralarda okşanmak isteyen insanlar, her şeyden evvel Türklüklerini ispatamecubur idi.

Bu sırada öteden bir iki Hindli lakırdıya karıştı: "Artık ufkumuza girdik. Misafirimizi bize bırakınız. Biz ona hürriyetimizi medyunuz." diyerek beni yanlarına almak istiyor, evlerine davet ediyor idi. Ben bu iltifatlara mukâbele edecek söz bulamıyordum.

Cavallılar; "Bak güzel Hindistan ne kadar yükselmiş, ne güzel süslenmiş, ne latif tezyin olunmuştur.

Toprak yerine bahçe, iz yerine yol, yol yerine şimendifer, şimendifer yerine tayyareler bu muhteşem imparatorluğu

kaplamıştır. Kulübeler konak, konaklar saray, saraylar müze ve darülfünun olmuştur."

Öte yandan Hindiler; "Evet oldukça terakki var. [s.8] Ma'hazâ Türkiye'yi gezener, İstanbul'u göröner, büyük halifenin mu'allâ ülkesini, demir pençeli Türklerin muazzam eserlerini tavsifden, ve bizi teşvik için onları numune göstermekten bir türlü kendilerini alamıyorlar. Makarr-i hilafete nur saçan yüz metrelik Fatih heykelinin bir eli, Avrupa'yı Asya'ya bağlayan demir köprü'nün bir ayağı, Alem-i İslam'a nur-u enver Kur'an'ı gösteren koca Selim heykelinin bir parmağı hala bizde yok. Nerede o İslam Meclis-i Umûmisî'nin bir salonu, nerede Medine Dâr-ül-fünûn'u'nun bir kubbesi, nerede büyük İslam Operası'nın bir şanosu, nerede bütün âlem-i İslâm'ın niğâhbânı olan büyük ordu? ..." diye müte-hassirâne Türkiye'yi tecellül ediyorlar idi.

Bu esnada aşağı doğru bakmaktan kendimini alamıyor idim. Üç büyük İslam imparatorluğunun en zenginini temâşa etmek ister idim. Büyük nehirler, geniş ovalar, yüksek dağlar, azametli ormanlar, güzel şehirler, hesapsız kanallar,

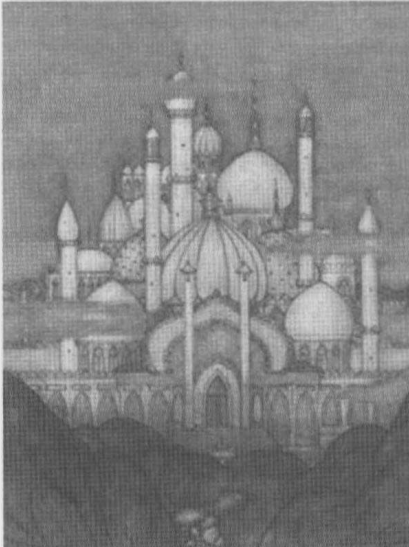
uzun [s.9] demiryolları, kesif kalabalıklar; gözlerimi kamaştırıyor idi. Bütün bu servetler İslâm'ın malikânesi idi. Her tarafta Muhammed'in ruhu, her yerde Ömer'in vicdanı hükûmrân idi. Hindular bile elli seneden beri İslam ruhuna katılmış, nûr-i Muhammedî ile tenevvür etmiş idi. Artık ne İngiliz'den eser ne müstevlilerden nişâne var idi. Hepsî tarihe karışmış hikaye ve masal olmuş idi. Böylece birkaç saat zevk ve neşât içinde geçti. Dehli'ye[Delhi] yaklaşıyor idik. Uzaktan imparatorun muhteşem sarayı görüldü. Kimi büyük dârülfünûnu, kimi dârüleytâmı, kimi de operayı göstermekte idi. Sefinemiz süreklî ihtizazlar ile yolunu kestiğini ihbar etti. Yavaş yavaş büyük istasyon kulesine yanaştı. Herkes mütehâlikâne çantasını hazırlarken ben ziyaret edeceğim büyük Hint muharririnin adresini ve beni tavsiye eden Cavalı şairin kartını kağıtlığımda arıyor idim. Sefineden ansansöre geçtik, bir saat sonra [s.10] büyük otelin salonunda gayrımı içerken Farisî ve Hindu lisanlarındaki güzel resimli mecmuaları gözden geçiriyor idim. Gerek mecmualarda ve gerek duvarlardaki tablolarla İngilizliği andıracak ne bir harf ne de bir çizgi var idi. Biraz sonra ziyafet vakti hulûl etmiş idi. Küçük bir tarif ve otelin otomobili beni beş dakikada büyük muharririn ikametine îsâl etti. Bu nazik dâhi, Türk seyyahı olduğumu anlar anlamaz büyük bir laubalilik ile yazı odasına sevk etti. Bir çok meraklı sualden ve nezih iltifattan sonra sohbeti hilafetin büyük siyasetine ve Türklüğün azametli dehâsına çevirdi. Hele ertesi günü intizar olunan Türk prensinin Hint imparatoru ile izdivâcı ve bu izdivâcların âlem-i İslâm'da Türklük lehine tevhid ettiği parlak hâkimiyet, muharriri hayretle memzûc takdirlere sevk ediyor idi.

Badehu işlerinin çokluğundan ve bilhassa akademinin [s.11] tahmil ettiği ağır

Hindular bile elli seneden beri İslam ruhuna katılmış, nûr-i Muhammedî ile tenevvür etmiş idi. Artık ne İngiliz'den eser ne müstevlilerden nişâne var idi. Hepsî tarihe karışmış hikâye ve masal olmuş idi.

vazifeden bahsetti. Çünkü ertesi günü Bombay'da Hindistan'a ayak basacak olan Türk prensesi ve Hindistan İmparatoriçesi Turhan Sultan'ın nutkuna cevap verecek idi. Bu fırsattan bil-istifade beni de refâkate davet etti ve derhal çekmesinden akademi azalarına mahsus bir dühulîyye bileti verdi. Bu davet beni minnet ve sürûra gark etti. Çünkü bu davet hilafetin en büyük siyaset panoramasını seyretmek, aynı zamanda bir Türk sultanının azametli kabul merasimini yakından görmek fırsatını veriyor idi. Teşekkür ettim ve ale's-sabah teyyare istasyonunda buluşmak üzere ayrıldım. Gece tehâlükmünden uyuyamadım. Pek erken kalktım ve Hind merasimine mahsus kostüm tuvaletle kendimi bezedim. Vakti muayyende muharrir-i muhteremle sefine-yi hevaiyeye râkip oldum. Hava pek latif idi. Dört saatte Dehli'den Bombay'a varacak idik. Bir aralık muharrir nutkunu gözden geçirdi. [s.12] Sonra Hindlilerin müstakbel projelerini, Hindistan'ın Çin İmparatorluğu ile münasebâtını, Japonya'nın siyasetini ve bir çok mevâdd-i mühimmeyi izâha başladı. Muharrir kendî fikrine göre; "Çin ve Japonya'nın büyük kuvvetlerine rağmen şimalden ve cenubdan Hint ve Türk kuvvetlerinin cazibesinden kurtulamayacaklarını, mahaza hilafetin muvâzene-i hâzırâyı idame etmekle beraber bir harb-i umûmîde; Avrupa, Amerika ve Aksâ-yı Şark donanmalarının ittifakı halinde, bahren âlem-i İslâm'azarar vermeleri ihtimali olduğunu ve bunun için Cermenliği hüsn-ü idare ederek o kuvvetle daimen Avrupa'yı Asya'dan hariç tutmaya çalışması icap ettiğini" söylüyor idi.

Siyasi sohbetler ile saatlerin geçtiği-

Uzaktan imparatorun muhteşem sarayı görüldü...

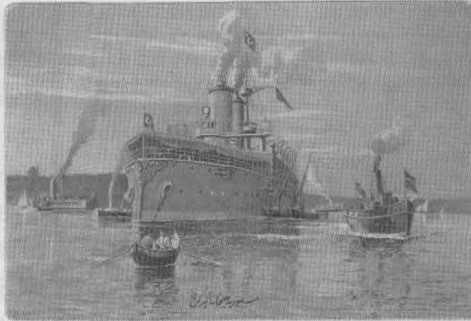
ni hesap etmeden koca bir ülkeyi atladık. Bombay'da muharrir, resmi işlerini görmek üzere benden ayrılacak idi. Karar mucibince ben [s.13] doğrudan sahile nazır ve büyük misafirlere mahsus tribüne gidecek idim.

Uzaktan görünen tayyare istasyonu dünün münasebeti ile büyük Türk bayrağını taşımakta ve etrafa şeref saçmaktaydı.

Göğsüm sevinçten kabarıyor idi. Şehir baştan başa Türk ve Hind bayrakları ile dolu idi. Yüzlerce kız ve erkek talebe kafilesi caddeleri doldurmuş idi. Hele binlerce dâr-ül-fünûn kızlarının kırmızı beyaz renkli elbiseleri ve ellerindeki atlasî Türk bayrakları, şehre başka renk vermekte idi. Mağazalar, oteller, binalar hep kırmızı beyaz renkli ağır kumaşlar ve aynı renkli çiçekler ile süslenmiş idi. Türk marşları ve Türk şarkıları her tarafta afâkı dolduruyor idi. Ben çılgın bir sürür içinde pek ağır yürümeye mecbur olan otomobilim ile birkaç mühim caddeyi dolaştım. Müteakiben vakitle yer bulmak için sahildeki merasim yerine gittim. Bu esnada [s.14] büyük bir ihtişam geniş caddeyi sarsıyor idi. Hindistan'ın hassa kolordusu tek mil azâmetiyle geliyor idi. Başında fahrî kumandanı halifenin küçük oğlu prens Alparslan eşşeb-i sūvâr-ı iclâl olarak ilerliyor ve halkın payansız alkışlarına necib selamlarıyla cevap veriyor idi.

Rihtımlar baştan başa dolu idi. Binalar, insan buketleri gibi halk ile yüklenmiş idi. İmparatorun zevcesini karşılayacağı bahçeye geldim. Biletimi göstererek büyük bir nezaketle kabul olundum. Bahçenin sahil cephesinde birkaç tribün var idi. Beyaz elbiseli ve kırmızı serpuşlu teşrifatçılar bana bir numaralı tribünü gösterdiler. Limana naâzır güzel bir yer güzel bir yer intihâb ettim. Bütün halk dürbünler ile Türk donanmasını Bahr-i Muhi't'in uzak ufuklarında arıyor idi.

Birden bire sevinçli sayhalar koptu. Göründü, göründü, geliyor, işte geliyor bârek-Allah! bârek-Allah! demeye başladılar. [s.15] Hakikaten ufukta büyük bir

bulut görünüyor idi. Limandaki gemilerde büyük bir faaliyet var idi. Tahtel-bahrlar, torpidolar, kano otomobiller, istimbolar; limanı bir arı kovani haline sokuyor idi. Gemiler arasında ecnebi zırhlılar var idi. Bunlar, düğüne iştirak eden Cermen, Çin ve Japon donanmaları idi. Hepsî Türk ve Hint bayrakları ile donanmış idi. Hint donanması istikbale gitmiş idi. Bir saat sonra Türk hafif filosu limanın metallerini kaplamış idi. Biraz sonra Oğuzhan, Cengiz, Timurlenk, Sultan Osman, Sultan Orhan, Hüdavendigâr, Yıldırım, Çelebi, Murad-ı sāni, Fatih, Bayezid, Selim-i Evvel, Kanuni, Selim-i Sâlis, Sultan Reşat, Namık Kemal, Mithat Paşa, Suavi ve emsali bir çok yılmazlar seçildi. Bunların arkasından gelini hâmil Kayıhan hicıylmazı arz-ı endam ediyor idi. Türk donanması Hint [s.16] donanmasını takip ediyor idi. Bu esnada imparator, Türk ve Hint bayrakları ile donanmış saltanat iskelesine geldi. Karadan ve deniz-

den toplanıyor, mızıklar çalınıyor, eller çarpılıyor, âfâk velvele ile doluyor idi. İmparator müzehheb istimbodu ile Kayıhan hafidesini almaya gitti. Bu heyhâ ile bir saat daha geçti. Birden bire ruh-ı İslam'ın gaye-i hayyaliyesini taşıyan mevkib-i ihtişam göründü. Artık semâ, kara ve deniz bir alkış tufanı ile âlem-i İslam'ın büyük çiftini taşıyan bu mevkib-i müzehheb, teyyarelerin bıraktığı beyaz ve kırmızı çiçek yağmuru

içinde gaib oluyor idi. Bir saat sonra kocasıyla beraber saray balkonuna çıkan gelin, başındaki ince tülü kaldırarak necib simasını yeni milletine gösteriyor ve latif işaretler ile sevgili evlatlarını selamlıyor idi. Alkışlar ve dualar, dakikalarca sürdü. Sonra derin bir sükûn ortalığı kapladı. [s.17] İmparator kısa ve pek manidâr bir nutuk ile halife ve Türk imparatorluğuna dua ve muhterem zevcesine beyân-ı hoşâmedî eyledi.

İmparatoriçe cevaben yüksek seda ve belîğ bir talâkatla, "kendimi büyük Hind milleti arasında görmekte bahtlıyırım. Milletime müşfik ve hakiki bir ana olmaya çalışacağım. Say' ve amel en büyük zevkimi teşkil ettiğî için hazarda; küçüklerle terbiye, acizlere yardım, hastalara imdat ile vakit geçireceğim. Bunun için mektepler, darülacezeler ve hastaneler her an benî başları ucunda nigâhban ve yardımcı göreceklidir.

Seferde ise tek mil kadınlıkla beraber yaralı aslanlarımızın yaralarını balağlayacağım. Allah âlem-i İslam'a nusret, düvel-i müttefika'yı İslamiye'ye kuvvet ve galibiyet versin amin" dedi.

Bundan sonra Hint heyet-i mütefekiresi namına muharrir dostum söze başladı. Nutku şu mealde idi: [s.18]

"Tam bir asır evvel âlem-i İslam baştan başa nasârâ ve müşrikinin pay-ı tağallübü altında inliyor idi. Yegane şu'le-i ümid, Türk İmparatorluğu'nun enkazı içinde kalan zayıf bir kandilin sönük ziyası idi.

Evvet; âlem-i İslam'ın büyük güneşlerine Muhammed'in (S.A) nûr-ı pâkına, Ömer'in arş-ı iclâline, Tarık'ın azimetine,

Limana naâzır güzel bir yer güzel bir yer intihâb ettim. Bütün halk dürbünler ile Türk donanmasını Bahr-i Muhi't'in uzak ufuklarında arıyor idi. Birden bire sevinçli sayhalar koptu. Göründü, göründü, geliyor, işte geliyor bârek-Allah! bârek-Allah! demeye başladılar.

Salâhaddin'in kudret-i kahrârânesine, Fatih'in deha-yı kişver-güşâsına, Selim'in haşmet-i cihangirânesine bedel yalnız makarr-ı hilafette sönük bir kandil, zayıf bir ziya kalmış idi. Kendi kendine bile sönmeye mahkum olan bu kandile Müslümanlar bir damla yağ katacağına, başta halife olduğu halde herkes bir damla yağ çalıyor, var kuvveti ile üflüyor idi.

Ahl!... Alem-i İslâm'ın o hali ne idi. Ne idi o sükût, ne idi o sefalet, ne idi o zillet!.. Ahlak, cihad, hakimiyet, hürriyet, saadet ve [s.19] uhuvvetten başka hiçbir şeyi emretmeyen Kur'an-ı mübin yerine fesat, ric'ad, mahkûmiyet, esaret, sefalet ve nifak kâ'im olmuş idi. Üç yüz milyon kitle-i mu'azzama-i İslamiye, birkaç müstevli süngüsüne gerden-dâde olmuş, cellat kemendi altında son nefesini vermeye hazırlanmış idi, insan o kara

günleri tasavvur ettikçe onları yaşamış olan sefil ecdâda lanet okuyacağı gelir. Ölümlere rahmet diyorlar.

Evet, vatan için son kuvvetini saf eden, son damla kanını akıtan, son âh-ı tahassürü çeken ölümlere rahmet değil gözyaşları bile yaraşır. Fakat hayatı, sefil bir lokma ekmekte arayan, onu bulmak için dilencililiği sana'at-ı itihâz eden, vatanında esarete katlanan, namusunu düşman ağuşunda görmeye tahammül eden sefillere rahmet değil bir yad-ı hazin bile çoktur. Tarihi karıştıran, on dör-

düncü asır-ı hicri ibtidâlarında âlem-i İslâm'da ne göreceksiniz, bilir misiniz? [s.20]

Mağrur müstevililerin ayaklarında bir lokma ekmek dilencililiği eden çıplaklar, tekyelerde semadan saadet dileyen âtilar, ölümlerden kefen çalan âlimler, âcizlerden tese'ül eden hükümetler, düşman topraklarından vefâ bekleyen milletler, ecnebi kabinelerinden hayat dileyen saltanatlar, sefirlere baş eğer hükümdarlar görürsünüz. Kırk kişi ile dünyaya istilaya kalkan Muhammed'in (S.A) ordusu nerede! Bir avuç Bulgar'a yüz binlerle süngü teslim eden hilafet ordusu nerede!...

Evet, âlem-i İslâm öyle günler görmüş ki bir düşman neferinin ilmi bir padişahın irtifanından bâlâter idi. Daha doğrusu bir asır evvel halifenin sarayında doğru imza atamıyacak prensler, ismini okuyamayacak prensesler çok idi. [s.21]

Bu sükût-u ilmiyenin yanında öyle bir ufûl-i vicdân var idi ki; makarr-ı hilafette alenen halifenin sancağını parçalayan Rum latemacılara bir tokat atacak evlad-ı vatan mefkûd idi. Vaktiyle "lâbis-i libâs-ı katrânî ve hâmil-i tâc-ı şeytânî mel'un... vasil olacak..." diye metropolitlere ferman yazan hakim şeyhülislamı yerine makam-ı hilafette patrik tarafından resmen protesto ve tahkir olunan mahkûm nazırlar kaim olmuş idi. Efendiler!

Bir asır evvelki İslâm fecâyî'ni tasvire kalksam saatlerce söz söylemek ve slz ecdâdın çektiği elem ile müteessir etmek icap eder. Buna razı olmamakla beraber şu parlak günde maziye hatırlatmak ve âtiyi sükûttan vikâye etmek isterim. Bilhassa dinin çok eskiden beri düşman olduğu giriverler şayan-ı tezkârdır. Türkiye'de yetişen dört âlimin içtihatları, nazariye ve muhakeme fevkine çıkarılarak mezhep ve din şeklini [s.22] alıyor ve bilahare bâb-ı içtihad kapandı diye bunlara benzer ulemanın sözleri bâtil ve muzır dinler kisvesinde görünüyor idi. Bu kıl ü kal milyonlarca kardeş kanının akmasına, vatan-ı İslâm'ın gayr-ı kâbil-i mürûr hafreler ile parçalanmasına sebep oluyor idi. Bir zamanlar oldu ki; Kur'an mahlûk mudur, gayr-i mahlûk mudur, Ali akdem midir, değil midir gibi

Bir asır evvelki İslâm fecâyî'ni tasvire kalksam saatlerce söz söylemek ve sizi ecdâdın çektiği elem ile müteessir etmek icap eder. Buna razı olmamakla beraber şu parlak günde maziye hatırlatmak ve âtiyi sükûttan vikâye etmek isterim.

hezayanlar veya tarihe ait sözler yüzünden bey'n-el-İslâm meydan muharebeleri tertip olunuyor idi. İslamları müthiş kitalere sürükleyen bu hezeyanlar tedricen tarikat ve müşritlik gibi meslekler doğurarak Şark'ın büyük dehalarını zehirliyor, Müslümanları küme küme âtil sürülere tefrik ediyor idi.

Artık serveti kanâatte, huzuru tevekkülde, saadeti ademde aramaya alışan Müslümanlar, müşritlerini mâfevk'ül-beşer u'cübeler halinde görmeye başladı. Kimi duvar yürütmüş, kimi suyun sathında oturmuş, kimi balıklara hükmetmiş, [s.23] kimi yılanları teshir etmiş, kimi de yüzlerce kilometreler mesafede el uzatarak rakibinin bıyığını koparmış idi.

Bu lâyetmüt heyûlalar ba'del-memâta müridlerini kurtarıyor, kutb halinde tecesseli ediyor. İnsanları cezalandırıyor, dertlere deva veriyor, Hızır gibi imdada yetişiyor idi. O halde dirilerin ölümlere tapması, türbelere boynu bağlayıp imdad talep etmesi, aylarca çileler doldurması, yıllarca açlığa alışması, diri diri topraklara gömülmesi, huddâm kullanması, melek teshir etmesi, yıldız söndürmesi velhasıl, cennetin bile güleceği levhalar göstermesi tabii ve dinî görünüyordu. Böylece akbet Büyük Muhammed'in (A.S) vatani dinler meşheri sefiller mahşeri olmuş idi. Hele Hindistan bütün bunların en çirkin numunesi idi. Beri taraftan, kabına sığamayan, servetine doymayan, saadetine kanaat etmeyen müstevililer; tedricen Şark'a hulûl; ediyor, vatan-ı İslâmî evlâdları ile [s.24] beraber ayırıp paylaşıyor idi. Artık günün birinde

sükût-ı hadd-ı intihâyı bulmuş, Muhammed'in (A.S) kandili sönmeye mahkum olmuş idi. Reval Reval ! ... Hayır bir şehir ismi veya bir mülakat yeri değil. Hilafetin meydan-ı siyaseti idi. Çünkü orada hasta adam öldürülüyor, Turan yırtılıyor idi. Evet, Gladston'un İngiliz meclisinde beşeriyete muzırr diye teşhir ettiği Kur'an, yeryüzünden kaldırılıyor idi.

Hayır Gladston hayır! Kur'an yırtılmadı ve yırtılmayacaktır. Evet Kur'an beşeriyete zarar vermez. Bilakis ona sarılan aşıklarını sükûtdan suûde, sefaletten saadete i'sâl eder. İnanmazsan mezarından kalk. Senin menhûs vücudunun burada dağ yeri olmamakla beraber yalnız bugünün neşâtını, İslâmiyet'in bu günkü şevket ve saadetini göstererek seni kahr etmek için seni çağırıyorum. Gladston gel, gel de büyük halifenin kızını Hind imparatorunun yanında ve muhteşem Hindistan'ın âğuşunda gör!... [s.25]

(Medid alkışlar)

Efendiler bakınız bu saadet nasıl doğdu; düşmanlarımız Reval'de hilafetin idam fermanını yazarken, Rumeli'nin köşelerinde bucaklarında halâs çareleri arayan bir avuç genç Türk galeyana geldi. Silkindi. Ortaya atladı. Uyuyanları uyandırdı. Sürükledi ve ibtida zalim halîfeye cihad eyledi. İdareyi değiştirdi, milletin mukadderatını halifenin hodgâm ellerinden alıp şurây-ı ümmete verdi. Vâ-esefâ kit... Sönük kandilden parlayan şule, yalnız bir fecr-i kâzib doğurabilirdi.

Bir az vakitten sonra vâsi' bir sahada sivri ve keskin tepcekleri gördüm. Bunlar, eski tarihi yazan ve medeniyet-i atîkeye hakim olan firavunların mezarları idi. Anladım; Afrika Cemâhir-i Müttefika-i İslamiyesinin en zengin saltanatına Mısır ülkesine girmiş idik.

Birkaç günlük boş saadetten sonra, asırların hazırladığı bürkânlar yeniden parladı; Yemen seferleri; Arnavutlu isyanları, Makedonya ihtilalleri; yeniden Reval, Reval diye bağırma başladı.

Müteâkiben Trablus ve Balkan harpleri hilafeti parçalıyor, Türk ordularını Afrika ve Avrupa'dan çıkartıyor, [s.26] İstanbul sularına sürülüyor idi. Artık bu sefer hilafetin murahhasları, Türk vilayetlerinde türeyen üç dört baldırı çıplağın huzurunda zelifâne titriyor idi. Bütün bu faciaları gurur ile idare eden Grey ise muttasıl Reval Reval nakaratını tekrarlıyor, İslamlar zillet ve ufûl teklif ediyor idi. Yalnız bu sefer Grey, Şark'tan teslimiyet ve itaati ima eden derin bir sükûn yerine, uzaktan intikam, intikam uçtularını işitiyor idi. Yavaş yavaş Şark'ın her tarafında hafif zelzeleler, müstevlileri sarıyordu. istikbâl bürkânlarıyla tedhiş ediyor idi.

Çok geçmeden şehit kanını boyadığı yerler, Müslüman kanı bel' etmekten bıkarak Hristiyan kanı aradı.

Evet bir tabanca, yalnız bir tabanca; İslam-ı âhının hazırladığı bürkânları ateşleyecek ve İslam enkazının meydana getirdiği ma'mûreleri ber-hevâ edecek idi. [s.27]

Princip'in tabancası Harb-i Umumi'yi ilan etti.

Bu sefer halife, dar ağacına doğru bir adım atmayacak, belki müstevlilere karşı dünyanın her tarafında cihad ilan ederek Reval'e nazire yapacak idi, artık Türkler zillet ve meskeneti bırakıp ecdatlarının izlerini arayacak ve bütün Alem-i İslam-ı kandırmak için aktâr-ı cihana yayılacak idi.

Nitekim böyle de oldu.

Tedricen Afrika'da Arap Cemâhir-i Müttefike-i İslamiyesi doğarak koca Afrika'yı bir İslam Amerikası haline sokuyor; [s.28] Asya'da Türklük Pamir'e ecdat bucağına dayanıyor ve Hindistan imparatorluğu meydana geliyor idi.

İşte böyle İslam hegemonyasının sehpa-yı hayatı kurtuldu. Cava, Kaşgar, Afgan ve İran krallıkları da İslam dünyasının güzel bekeleri gibi doğdu.

Efendiler !

İşte bütün bu azamet ve saadeti Türklere medyûnuz. Bizi uyandıran, esaretten azadlayan, saadete sürükleyen, Medine Dârülfünûnu'yla bütün Müslümanları hakikat-ı diniyeye ırcâ' eden dini itikâdât-ı sahîfeden kurtaran, bin mezhep ve bin tarikat yerine bir Kur'an'ı ikame eden, her sene Mekke'de Alem-i İslam Kongresi'ni yapmakla mukadderat-ı İslamiye'yi salım bir siyasete bağlayan, İslam devletlerini böyle kıymetli prensler ve prensesler ile (onları göstererek) tetvic iden hep hilafet-i kübrâ ve muazzam Türkiye'dir." [s.29]

Medid alkışlar arasında yaşasın halîfemiz, yaşasın imparatorumuz, yaşasın imparatoriçemiz sesleri semâvâta çıkıyor idi.

Teyyarelerden muttasıl beyaz ve kırmızı çiçekler yağıyor ve ahali nihayetsiz bir sürür ile ayrılıyor idi.

...

Bir az sonra kendini sefine-i hevâ'iyeye bulmuş idim. Bu sefer yine ma'mûreler ve cennetler temâşâ ederek garb-i Hîmâlâyâ'da Kaşgar'a, Kaşgar'dan Afganistan'a geçiyor idim.

Mütemâdi yüksek silsileler, vâsi' ormanlar, büyük şelaleler, berrak nehirler, derin vadiler, Pamir'e atamın eski bucağına vardığımızı ilan ediyor idi. Yolcuların isimleri Oğuz, Turgut, Ertuğrul, Tekin, Aydın, Gündoğdu gibi hep dede adları idi. [s.30] İçlerinde memleket itibarları

ile, Özbek, Kırgız, Çeçen, Lazki, Tatar, Türkmen, Moğol, Laz ve Kürt gibi muhtelif iklimlerden adamlar idiyse de hepsi yek vücut Türkiye'nin farkı ve temiz ana lisanını konuşuyor, aynı şive ve aynı eda ile Türk şarkılarını söylüyor idi.

Bütün sohbetler; 'itilâ'ya, azamete, cihada ve saadete dair idi. Sözler; az, doğru ve metin idi.

Güya ki Cengiz, Timurlenk ve Süleyman'ın ruhları bir araya gelmiş, evlatlarını toplamış, mürebbî diye başlarına Ömer'i dikmiş, kanun diye ellerine Kur'an'ı vermiş idi.

Böylece geceler ve gündüzler uçarak cennetler içinde seyahat ediyor idim. Buralar hep vatanım idi. Halbuki Avrupa'da vatanım diye iftihar eden geçlerin en bahtıyarı, üç dört saatlik seyahat-i hevâ'yyeden sonra vatanının bittiğini [s.31] görüyorlardı.

Bu sabah kendimi başka diyar içinde başka ufuklarda bulmuş idim. Bir az vakitten sonra vâsî' bir sahada sivri ve keskin tepelikleri gördüm. Bunlar, eski tarihi yazan ve medeniyet-i atîkeye hakim olan firavunların mezarları idi. Anladım; Afrika Cemâhîr-i Müttefika-i İslamiyesinin en zengin saltanatına Mısır ülkesine girmiş idik.

Bu sefer sefinemizde yolcular; hep esmer, narın vücutlu, keskin nazarlı, uzun boylu ve mütenâsib'ül-a'zâ idi. Lisanları fasih Kur'an lisanı idi. Sesleri gür ve kuvvetli idi. Afrika'nın muhtelif bilâdına mensup olan bu insanlar, rahle-i peygamberide ders almış, ashâb gibi iyi düşünür, doğru söyler, bir gaye takip eyler idi. En büyük emelleri Afrika'nın ötesinde berisinde kalan küffarı din-i hakka sokmak kardeş halkasına almak idi. Bu esnada bir Faslı daha yüksek bir ses ile şöyle söylemeye başladı:

"Evet Afrika'da yalnız Resûlullah'ın [s.32] kanunu, Resûlullah'ın ümmeti, Resûlullah'ın sancağı hükûmrân olmalıdır. Bunların hepsi doğru fakat bir şeyi unutmayınız. Unutmayınız ki vatanınız karşısında ecdâdımızın kemikleri, domuz sürülerinin ayakları altındadır. Elhamra'nın üstünde hâlâ küffar bayrağı

temevvüc ediyor. Senelerden beri Tarık'ın heykeli için dârülfünunların topladığı paralar milyonlara vardı. Geri dönmek için donanmasını yapan bu büyük kahramanın heykelini, Elhamra dururken Sahra-yı Kebir'de mi dikmeli?.. Hayır, engizisyon mahkemelerinin temellerini Garb ordularının çizmeleri çiğnemelidir. Hem de Bahr-ı Sefid'in hâkimiyeti Cebelitarık boğazının te'mini ile kâbilirdi. Nice Afrikay-ı Cünübî canubu temizlenirken İspanya lekeleri, zalimlerin ahfâdı kanyıla yıkanmalıdır."

Bu sözler birdenbire yolcuların keskin nazarlarını Endülüs'e çevirdi. Hepsini bir ağızdan; inşallah dedi. Böylece bir çok saatler, tatlı sohbetler dinleyerek doluştım. [s.33] Müslüman Amerikas'ının temiz semasında ve parlak güneşlerinde vâsî' sahralar geniş hurmalıklar, uzun şimendiferler, büyük ma'mûreler gördüm. Halifenin namı burada pek yüce idi.

Daha sonra perde değişir gibi kendimi serin ve latif bir muhitte Bahr-ı Sefid'in dalgalı ufuklarında buldum.

Uzaktan uzun ve muhteşem bir memleket göründü. Gayri ihtiyarı titredim. Ruhumda bir aşinalık var idi. Evet Bahr-ı Sefid'in mâ'i der-âğuşu içinde latif bir perestide uzanmış idi. Aman Yarabbil Beni helecan kapladı. Muttasil gözlerim yaşıyor, kalbim şiddetle çarpıyor idi. Birden bire çocuk gibi hopladım.

"Nefsâml Girid, Girid l" bağırırma başladım. Doğduğum günden beri; ay-larca emdiğim süt, yıllarca teneffüs ettiğim hava, koca bir ömür, içtiğim su ve yediğim [s.34] yemek, hep bu Akdeniz

melikesinin mahsulü idi. Anamın evi, babamın ocağı, ecdadımın yatağı hep buradaydı. Uçarak giden sefineyi kollarımla iterek bir an evvel gitmek, güzel vatanıma yüz sürmek, toprakları koklamak, eski izlerimi aramak, şehit ecdadımın mezarını bulmak, büyüdüğüm evi ziyaret etmek istiyordum. Yakınlaştıkça göz yaşlarım akıyor vatanımın havasını ıslatıyor idi.

Bir aralık; temiz vatanıma alçak Yunan'ın kirlî paçavrası girmiş olduğu hatırıma geldi. Acaba hala orada mı? diye birden durakladım. Orada ise mutlaka yırtmak, ayaklarımın altında çiğnemek istiyordum. Bu esnada yolculardan biri; "Harb-i Umumî'nin kıymetli hediyelerinden biri de güzel Girit'tir" dedi. Kendime geldim. Biraz sonra Hanya kalesinin üzerinde Türk bayrağının temevvüc ettiğini gördüm. Sevincimden hicırkıklarla ağlamaya başladım. Sefine istasyona

yaklaştıkça ben [s.35] mühtezz feryatlar ile mütemâdiyen: "Yarabbil ne saadet, ne saadet..." diye bağırıyordum.

Vatanımda ne kadar kaldım hatırlamıyorum. Yalnız vaktiyle yürüdüğüm sokakları, oynadığım yerleri, gezdiğim bahçeleri, kokladığım gülleri, içtiğim soğuk suları, yediğim tatlı meyveleri velhâsıl bir daha dünyaya gelmiş gibi ana baba yurdunun tekmil-i bedâ'î'ini bir daha ziyaret ettiğimi, tekmil-i ezvâkını bir daha tattığımı der-hâtır ediyordum.

Kendimi tekrar sefine-i hevâ'yyede bulduğum vakit; ben de, bu zevkimi acaba kime medyûn olayım diyor idim. Şüphesiz vicdanın aşkını takip ederek âlem-i İslam-ı irşâd edecek fedakar gençler... değil mi?

Seyahatimiz bitmek üzere idi. Cennet köşkleri ile bezemiş kebûd bir sath-ı mâi' üstünden geçiyor idik. Adalar [s.36] Denizi idi. Her taraf Türk bayrağı, Türk donanması, Türk postaları, Türk ruhu, Türk cismi ile müzeyyen idi. Hatta hava tabakâtı bile Türk lisanının latif askerleriyle dolu idi. Ne Rumluktan eser, ne Yunandan nişane var idi.

Son merhalemiş İstanbul idi. Herkes

dünya melikesinin, halife tahtgâhının bedâ'î'ini sayar, Türklüğün azametlerini tarif ile zevk alır idi. Ben vâlih ve hayran dinler ve onlara bir an evvel kavuşmaya can atar idim. İstanbul'a gece varacak idik. Evvelâ, gündüz gözüyle bu dünya hakimesini kuş bakışı göremeyeceğime müteessir oldum, sonra yolcular, gece letâfetlerini pek parlak surette tarif edin-ce hayretle intizara koyuldum. Onların tabirince İstanbul geceleri, bedâ'î'-yi beşerin nurânî bir timsâl-i mücemesmi idi. Aradan çok geçmedi. Bir saat evvel batan güneşin yeni tulû ettiğine zâhib oldum. İstanbul ufkı nûr içinde idi. Yaklaşıkça gözlerim kamaşıyor idi. Birde ne göreyim; Maltepe, Kavaklar [s.37] ve Salâhaddin Eyyûbi (Eski Ayestefanos) köyleri dahil olduğu halde koca bir millet-i isti'âb edecek muazzam bir şehir. Her taraf; nurânur minareler, saraylar, kub-beler, dârülfünunlar, fabrikalar, oteller ile müzeyyen idi. Sefinemiz Çamlıca'da büyük Şark kulesine yanaştı. Ben İstanbul'un gece letâfetini temâşa için kulede tevakkuf ettim. Etrafa göz gezdirmeye başladım...

Nur içinde müstağrek elli metre genişliğinde caddeler, Çamlıca'dan Nişantaşı'na, Beyazıt'tan Beyoğlu'na ve Boğaziçi'nin mukâbil tepelerine büyük ateş böcekleri gibi asma şimendiferleri uçmakta, her taraftan konikülerler? dik yamaçları tırmanmakta idi. Elektrikli tramvaylar seyyâl nurlar gibi câbecâ geniş caddelerden akıyor ve bir çok taht'el-arz

tünellerden fırlıyor idi.

Boğaz, Marmara ve Haliç büyük küçük ve münevver [s.38] merâkib-i Bahriye'nin faaliyeti ile tab'atın en işlek caddeleri olmuş idi. Haliç aynı zamanda müteaddit köprülerden aldığı elektrik in'kâsâtıyla elhakk bir altunboynuzu olmuş idi. Şehrin bilhassa denizlere nazır cep-heleri şâyân-ı temâşâ idi. Her an rengini ve şeklini değiştiren elektrik ilanları; mutasıl Türk çikolataları, Türk kumaşları, Türk sanayi-i nefisesi satmakta idi.

Bütün bu bedâ'î-i beşerin fevkinde öyle harikalar göze çarpmakta idi ki insan bunların huzurunda adeta istiğrâka düşmekten kendini kurtaramaz idi. Sarayburnu'nu Üsküdar'a, Üsküdar'ı Beşiktaş'a, Türk Pazarı'nı (Galata) İlyası (1) Meydanı'na (Eminönü) bağlayan üç bî-misil asma köprü, hilafetin çözülmüş demir kuşağını temsil ediyor idi. [s.39]

Buraların tarz-ı tenveri, en muzlim gecelerde bile bu demir kuşağın azamet ve ihtişamını kâinâta gösterecek kadar 'âli idi. Marmara köprüsü aynı zamanda İslam âlem-i iktisadîsinin Avrupa ile Asya arasında bir timsal-i zî-hayatı idi. Daha doğrusu bu, köprü değil kendi başına bir âlem-değer üç katlı bir asma şehri idi, burada hem; şimendiferler, tramvaylar, otomobiller ve insanlar birbirini taciz etmeden bir seyl-i hurûşân gibi başka başka yerlerden akıp gidiyor hem de, âlem-i İslam'ın ve belki bütün dünyanın mukadderât-ı hayatıyesiyile oynayan büyük İslam tacirleri yaşıyor idi. Yüzlerce

müessese-yi ticariyyeye makarr olan bu tahtgâh-ı ahenin aynı zamanda büyük İslam Borsası'nı da hâmil idi. Üst katın ortasına tesadüf eden bu âli demir bina, cidden Şark'ın hâkim-i zî-şânı itlâkına sezâ idi. Cephelerinde elektrik zilleri ile yazılmış olan "İslam Borsası" parlak cümlesi dünyaya mevcudiyet-i İslamiyye ilan etmekte idi. Yanımdaki biletiğe sordum. Cevabı "Efendim! [s.40] Halife'nin kudret-i kâhharesi, âlem-i İslam'ın azamet-i iktisadîyesi, Türklüğün hakimiyyet-i bi-nihâyesi hep bu binada terakki eder. Yarın en evvel orayı görmelisiniz. Cidden Avrupa'dan gelen milyonlar bile borsamızın azamet ve ihtişamına, sür'at ve intizamına hayran kalır. Bu muhteşem köprü'nün üst katı baştan başa bir İslam çarşısıdır. Orada gayrimüslim için yer yoktur. Bu çarşı aynı zamanda Aleml-i İslam meşheridir. Aktar-ı İslam'ın en büyük tüccarları buradadır. Aleml-i İslam'a mahsus mahsulâtın her cinsi, bedâ'î-i İslamiyenin her numûnesi burada bulunur. Hem bu çarşının başkaca bir kıymeti daha vardır. Milyonlara varan ticarethane kiralaları âlem-i İslam'dan gelen bi-kes çocukların ücret-i tahsilıyesine karşılıktır" dedi. Limanın ortasında Fatih'in büyük heykeli bulunduğunu ve bütün şehre ziya verdiği işitmiş idim. Hakikaten o büyük Fatih'in tacına bakmak imkansız idi. [s.41]

Limanın tam ortasında üç köprü'nün teşkil ettiği demir kuşağın merkezinde fevk'el-bahr tamam yüz metre itifâ'ında

(1) İtlicâ'da İlyası' namındaki kahraman zabıt, asi askerleri tabancasıyla merdane te'dib ederken burada şehid olmuş idi.

idi. Koca Fatih, elleriyle kılıcına dayanmış olduğu halde sevgili ma'sûkasına ebedi nazarlar 'atf' etmekte idi. Büyük postaların direkleri bile kılıcının kabzasını geçmemekte idi. Başındaki tacından etrafa yayılan kuvvetli elektrik şua'ları İstanbul'un ufkunda adeta güneş tesiri yapmakta idi. Öte tarafta Sultan Selim tepesinde göklere karışmış diğer bir heykel-i ihtişam; âfâk-ı İslamiye'ye necâd, düşmanlara dehşet saçmakta idi.

Yüz metrelik endama malik olan Büyük Selim, sağ eliyle baş hizasında Kur'anı taşımakta, sol eliyle kılıcına dayanmakta idi. Kur'anı Kerim heykel ile mütenasip büyüklükte idi. Cephelerinde "va'tesumu bi hallâlahi ceman ve la teferraku" ve "in tensurullahe yensürkümü ve yüsebbit akdameküm" (2) nuranî ayet-i celiyesi pek uzaktan okunmakta idi.[s.42]

Saray burnundaki halifenin taht-ı kubbesinde de nurdan yapılmış hilafet sancağı Alem-i İslam'a nighbân olmakta idi. Bu lahûfî manzara, beni saatlerce teshîr etti. Adeta kendimden geçmiş idim. Yalnız; dudaklarımdan mütemadiyen şu sözlerin döküldüğünü his ediyordum. "Evet Türk ruhu ve İslam dehası böyle şeyler yapabilir ve yaptıktan sonra vatanına düşmanlar yalnız zâir ve meddah sıfatıyla girebilir." Şimdi ma'sûkamı bir de gündüz gözüyle görmek lazım idi. Erken uyanmak üzere yakın bir otele gittim. Şafakla beraber yatağımdan kalktığım vakit, emrime amade nazik insanlar gördüm, bunlar tahsil görmüş müslüman garsonları idi. Zaten ticarete hakim olan müslümanlar garsonluğa varıncaya kadar bütün menâbî-i hayatıyı elde etmiş idi. İstanbul'da ve belki bütün Türkiye'de ziyaret ve iş için harîçten gelen cenebilerden başka yabancı unsur (gayrimüslim) kalmamış gibi idi. Otelden dışarı çıktığım vakit tanıyabileceğim ne bir eski sokak ve ne bir mahalle kalmış idi. Biraz yürüdükten [s.43] sonradan otelden bir rehber almak lüzumu his ederek geri döndüm. Terbiyeli bir garson refakat etti.

Garsona dedim ki: "Hem mühim yerleri görmek hem de şehir hakkında bir fikir alabilmek için bir program tertib ediniz." Garson: "Efendim! Buranın neresi mühim değil, hem on milyon nüfusu taşıyan bir şehirde bir günde ne fikir alabilirsiniz. Burasını ziyarete gelen milyonlar bile ancak bir ayda bir fikir alabiliyorlar. Burası şehir değil adeta memleketidir. Bugün en mühim havârik ile birkaç müze ve bir iki darülfünun görürseniz kendinizi bahtiyar addediniz. Evvela asma şimendifer ile karşıya geçelim" dedi. Bir iki dakika sonra Beyoğlu'nda idik. Baştan başa elli metrelik caddeler; Türk pazarları, Türk otelleri, Türk binaları ile dolu idi. Her yerde Türk malı, Türk taciri, Türk yazısı var idi. Şehrin hiçbir noktasında düşman lekesi kalmamıştı. Caddeler; altından üstünden [s.44] hummalı bir faaliyet içindeydi. Camekânlar, hep şark nezâhiyle süslenmiş; binalar hep şark

mimarisiyle yapılmış idi. Haz ve sürür içinde boydan boya gittik. Vakit geçmeden en büyük havârik taşıyan İstanbul cihetine geçmek lazım idi. Karşıya geçmek için vasıta pek çok idiyse de daha fazla zevk almak için taht-ı bahr-ı metropoliten ile geçmeye karar verdik. Bu tarafta Bizans'ı hatırlatacak Ayasofya, Dikilitaş, Eskisaray ve Sur gibi birkaç câmid şeyden başka bir şey kalmamıştı. Evet, onun ahlâkiyla sınırları çoktan beri bu mübarek toprakları kaldırılmış idi. Buradaki caddeler, çarşılar, parklar, binalar, oteller daha âli ve daha muhteşemdi. Yerli ahali de baştan başa Türk ve İslam idi. Yalnız burada bir fevkalade, şehir başka ziynet vermekteydi: Ötede beride; Hint, Garb, Fars, Çin, Cava ve Afgan tarz-ı mimarisinde farklı mahalleler vardı. Buralarda aktarılmış İslamiye'den gelen kardaşlar yerleşmiş idi. [s.45]

Her şeyden evvel en kıymetli harikaları taşıyan Fatih ve Sultan Selim cihetlerine gitmek münâsib idi. Bir iki dakika sonra oralara vardık. Yüzlerce defa gezdiğim bu yerleri hiç tanıyamadım. Zaten İstanbul'un birkaç camisinden başka tanınacak bir şeyi kalmamıştı. Fatih ve Sultan Selim ârası tamamen mahallelerden muarrâ idi. İki caminin etrafında iki latîf park ile bunların arasında yüz metre genişliğinde bir cadde ve caddeyi boydan boya tezyin eden iki muhteşem darülfünun vardı.

Bunlar, kız ve çocuklara mahsus darülfâkâlar idi. Bu darülfâkâlar, İslam olmak şartıyla ne kadar babası, anası ve isimsiz yavru var ise hespine gece gündüz cenâh-ı şefkatini gûşâde bulundurmamakta idi. Aynı zamanda Büyük Selim'in gölgesi bunları der-âğuş etmekte idi. Selim'in heykeline yaklaştığım vakit beht ve hayret içinde kaldım. Geniş bir demir meydan üstünde Selim'in yüz metrelik çelik vücudu etrafa haşşiyet vermekteydi. [s.46] Selim'in kâ'bına varmayan vücudum, adeta dehşetten titremekte idi. Bir eliyle kılıcını tutan Selim öbür eliyle muttasıl Kur'an'ı taşıyor, 'iti-

Fatih ve Sultan Selim ârası tamamen mahallelerden muarrâ idi. İki caminin etrafında iki latîf park ile bunların arasında yüz metre genişliğinde bir cadde ve caddeyi boydan oya tezyin eden iki muhteşem darülfünun vardı.

2) Birinci ayet'in meali: *Al-İman Sûresi* 103. ayet: "Toptan Allah'ın ipine sarılın, ayrılmayın"; ikincisi *Muhammed Sûresi* 6. Ayet: "Allah'ın dinine yardım ederseniz. O size yardım eder, ayaklarınızı savaşta sabit kılar"; *Kur'an-ı Kerim* ve *Türkçe Anlamı*, (Meal), *Diyanet İşleri Başkanlığı yay.*, Ankara, 1988. s.82 ve 506, *Muhammed Fuad Abdülhakî, Müccamül-müfhehriş il-ellâzî'l-Kur'an-ı Kerim, Darü'd-deve-Çağrı yay.*, İstanbul, 1990. Bu bilgi ve kaynakları temin eden meslektaşım Hikmet Orhan'a müteşekkirim.

sam ve nusret ayetlerini âlem-i İslâm'a gösteriyor idi.

Güya ki bu hâletiyle bu kahraman-ı cihan, vicdan-ı İslâm'a şöyle nida ediyor idi: "Müslümanlar! Saadeti Kur'ana, hayatı kılıca, medyûnsunuz. Daima Kur'ân'a itikâf, kılıca itkâ ediniz."

Bu esnada hatırıma geldi; garsona hitaben "Oğlum! Burada bir çukur bostan var idi. Anlaşılan doldurmuşlar da üstüne bu heykeli dikmişler" dedim. Garson; "Hayır efendim. O, bu demir meydanın altındadır. Orada âlem-i İslâm mücahitlerinin mezarları var." diye cevap verdi. Birden bire titredim. Hemen o anda ölmek, orada gömülmek ister idim. Fakat heyhat; benim için yer var mı idi? Vücudumdan böyle bir temenni koptuktan sonra hiç olmazsa bu makber-i e'âzâmı ziyaret edeyim dedim. Meydanın bir tarafta müzehheb bir medhal ve onun altında bir altın [s.47] merdiven var idi. Orada bilhassa her an için talebeye küşâde idi. Büyük bir huşû ile indim. Vücudumla beraber eğilerek selam verdim. Aman Yarabbil O ne manzara idi. Her biri sanâyi-i nefesinin bir müzesi itlâkına seza yüzlerce mezar ve her birinin üstünde sahibinin derece-i mesaisine göre altın çelenkler görünmekte idi. Kitabelerde altın yazı ile ibretnâme cümleleri parlıyor idi. Formasını yırtarak meydan-ı mücahadeye atılan zabitler, sandalyesini kırarak Asya'ya dökülen memurlar, nazırlığını bırakarak âlem-i İslâm'ı dolaşan dahiler, bütün servetini halâs-ı İslâm'a sarf eden zengilerin hayat ve mevcudiyetini necât-i İslâm'a hasr eden mü-

tefekkirler velhâsıl saray ve saadetine veda ederek mücahede yolunda terk-i hayat eden prensler pek çok idi. Makberin her tarafını gezdikten sonra bir kenere çekildim. Kollarımı göğsüme bağlayarak başımı eğdim ve derin bir düşünceye daldım. Ben düşünürken hâtif şöyle düşünüyordu idi: [s.48]

"Bunlar; taht, saray, rütbe, köşk, servet ve rahatı bıraktılar. Bin mihnet içinde öldüler. Evet; vücut yıpratıldılar dünyalar kurdular, can verdiler milletler yarattılar, toprak oldular hayat kazandılar." Az sonra başımı kaldırdım. Ve büyük bir tahassür ile oradan ayrıldım. Garson medhalde muntazır idi. Bundan sonra müzeleri, darülfünunları, operaları, borsaları ve daha bilmem nereleri görecektik idik.

Garson; "şurada tarihi bir hayvanat bahçesi var, hazır buraya gelmiş iken onu görelim sonra gideriz olmaz mı?" dedi. İtaat ettim.

Haliç'e doğru yokuştan aşağı indik. Vâsi' bir parka girdik. Ben burasını tanımak istedim. Benim bildiğime göre buralarda dar sokaklar, eski binalar ve pis simalar var idi. Ben hayretle, bu güzel parka ve içindeki hayvanat-ı vahşîyeye bakan garson: "Efendim! vaktiyle burada, vatanımızı kemiren [s.49] ahlakımızı bozan, hayatımızı ifnâ eden bir mahalle ile bir kilise dairesi var idi. Millet, bu mahalleyi kaldırdı. Bahçe yaptı. Sonra, eski sükkânına a'lâmet olmak üzere vahşi ve muzır hayvanlar ile doldurdu. Yalnız ahfâda büyük bir ders tarihini vermek için kilise dairesini haliyle bahçenin ortasına bıraktı." Parkın her tarafında; may-

mun, tilki, kurt, domuz, çakal, ayı ve emsali ne kadar iğrenç hayvanlar var ise küme küme kafeslerde korunmakta idi. Garson: "Efendim! Asıl şayan-ı temâşâ yeri kilise dairesidir" diyerek beni oraya sevk etti: Mavi boyalı, muzlim, eski bir bina idi. İçeri girdik; müte'âkib dehlizler, birbirine girmiş odalar ve müte'addid salonlar var idi.

Binanın her tarafında; âsâr-ı atike-den büyük kandiller, Türklüğü muhakkir resimler, mavili beyazlı bayraklar, kıymetli halılar, murassa haçlar, siyah ve geniş kostümler, uzun âsâlar, birçok masalar, eski sandalyeler ve büyük koltuklar göze [s.50] çarpmaktaydı. Girer girmez bana bir soğukluk geldi. Çünkü bina baştan başa yılan, çiyen ve akrep camekânları ile dolu idi. Biraz dolaştıktan sonra büyük bir salona girdik. Burada tesadüfen bir muallime ve bir çok mektep kızları var idi.

Muallime, kızlara bir şeyler söylemekte idi.

Yanaştım bir de baktım ki; ortada büyük bir camekân içinde kıymetdar bir koltuk. Koltuğun üstünde bir engerek yılanı kıvrılmış yatıyor idi. Muallime, sözünü devam ile "gördünüz ya yavrularım! İşte burası Bizans'ın son hatırasıdır. Burada patrik oturuyor idi."

Uyandım.

Hâlâ gözümde son manzara kulağımda son söz var idi.[s.51]

Ruşenî

Bağdat'ta karanlık bir odada

6/7 kanun-i sani 1330

Son

Türk düşüncesinde bir ütopya: "Mesut Köy"

"Kooperasyon" ve "Birlikte çalışma" ilkesi, köy halkının çalışmasında olduğu kadar genel olarak yaşayışında da hâkim olacaktı. Çalışma gibi harcama da ortaklaşa bir nitelik taşıyacaktı. Robert Owen'in bu projesiyle, "Mesut Köy" projesinin içerik ve oluşum süreci açısından oldukça yakın benzerlikler taşıdığını ve aralarında amaç birliği bulunduğunu görmekteyiz.

Ütopya, insanın yeryüzünde bir cennet hayatı oluşturma çabası olarak görüldüğü gibi, bazan reele koşut olarak sunulan ya da mevcut olanın karşısına düşsel ama "mümkün" olanı çıkaran, gerçekliği olabilecek olan bir düşünce zenginleştirme çabası olarak da görülebilir. Bu Russell'a göre yaşamın serüven ve ilgisini canlı tutmak, sürekli olarak daha iyiye sürüklemek için tamamlayıcı bir yaratıcılıktır. Çünkü insanlık kurumları için son bir hedef olmaz. En iyi hedef, daha ileriye doğru ilerlemeyi özendirme (1) Bu açıdan bakıldığında şu andaki gerçeklik önceleri bir ütopya değil miydi? Ütopya, bir ufuk çizgisi gibidir. Ona ulaştığınızda, o yine ötelelerde olacaktır.

Bizim toplumumuzda, özellikle dinsel ve geleneksel öğelerin belirleyici etken olduğu Doğu toplumlarında ütopya türünün fazla yaygın olmadığı hep söylenmektedir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, romanında şikâyetçi olarak betimlediği "çareyi hep oturarak bekleyen" Şark insanı tipi, belki de bu durumu anlatır niteliktedir. Genellikle kurulu düzene bir itiraz niteliği taşıyan ütopya geleneğinin, Doğu toplumlarında, özellikle Müslüman

toplumlarda fazla yer almamasında dinsel nedenler ağır basar: "Ulül-emre itaat" ilkesi temelinin kutsal metinden alan, boyun eğilen kutsal Devlet'in sürekliliği ile ilgilidir. Burada kastedilen, belirli bir coğrafî bölge olmaktan çok din-devlet ikiliği içerisinde toplumsal hayatına düzen veren ve siyasal iktidarını da bu yönde belirleyen, devlet-toplum-iktidar üçgeninin gelişiminde Batılı toplumlardan farklı bir süreç izleyen, kamusal düzeni ve istikra-

Ütopya Russell'a göre yaşamın serüven ve ilgisini canlı tutmak, sürekli olarak daha iyiye sürüklemek için tamamlayıcı bir yaratıcılıktır.

Türk düşüncesinde ütopyik hareketin hiç olmadığını söylemenin mümkün olmayacağını belirtelim. Özellikle Tanzimat'la birlikte başlayan Batı ile yakın temas, düşünsel alandaki etkileşim, bu geleneğin girişine de neden olmuştur.

1) Bertrand Russell, *Siyasal İdealler* (Çev.: M. Harmancı), Say Yay., İst., 1996, s. 28

rı faziyet olarak gören toplumlardır.(2) Bu nedenle bu tür toplumlarda ileriye dönük ütopyalar yerine olsa olsa geriye yönelik olarak, geçmiş mutlu günlerin özlemi olan, Altın Çağ ya da Asr-ı Saadet yüceltileri bulunabilir ancak.

Türk düşüncesinde ütöpik hareketin hiç olmadığını söylemenin mümkün olmayacağını belirtelim. Özellikle Tanzimatla birlikte başlayan Batı ile yakın temas, düşünsel alandaki etkileşim, bu geleneğin girişine de neden olmuştur. Batıdan çevrilen ilk eserlerin başında Telemak (Télémaque)'ın gelmesi rastlantı değildir.(3) Söz konusu dönemde başlayan ve ütöpik sayılabilecek olan eserler ve kısa öykü yazılar, dönemin iktidarına, padişaha ve yönetime bir eleştiri niteliği taşır. Ayrıca bu eleştirel eserler genelde "rüya" formunda kaleme alınmıştır. Ziya Paşa'nın 1869'da Hürriyet gazetesinde yayımlanan yazısı Londra'da gördüğü bir rüyayı anlatır. Kaynarada'ya göre Namık Kemal'in 1887'de Boğaziçi'nde gördüğü "rüya" da bu tür bir ütopya sayılmaktadır.(4) Bunlardan başka Meşrutiyet'li yıllarda Abdullah Cevdet'in "Mahkeme-i Kübra"sı ile Kılıçzade Hakkı'nın "Rüya"sından bahsedebiliriz. II. Meşrutiyet'in ilanından önce Hüseyin Kazım Kadri ve arkadaşları Tefvik Fikret ve Hüseyin Cahit (Yalçın)'le birlikte Yeni Zelanda'ya giderek orada bir komün hayatı kurma girişiminde bulunurlar. Bu hayale Tefvik Fikret "Yeşil Yurd" adını verir ve buna dair bir de şiir yazar. Daha sonra Hüseyin Kazım Kadri ve arkadaşları Manisa'ya giderek, Sarıçam köyünde "Yeşil Yurd" hayallerini burada gerçekleştirmek isterler. Hatta Tefvik Fikret "Yeşil Yurd'un resimlerini çizer, mukavvadan maketlerini yapar fakat bu da bir türlü gerçekleşmez.(5)

Tam bir ütopya olma özelliği gösteren "Hayat-ı Muhayyel ve Hayal İçinde" isimli yapıtlarıyla Hüseyin Cahit (Yalçın)'i görmekteyiz. "Hayat-ı Muhayyel'de bir köye yerleşen aydınlar ideal bir toplum kurmaya girişirler. Mutlu ve müreffeh bir toplum düşü bu dönemde birçok eğitimci ve aydını bu yönde idealler beslemeye itmiştir. Tefvik Fikret (6) daha önce sonuçsuz kalan girişimlerinin düşünsel temelini oluşturan özgür birey tipini, eğitimsel ideali olan Yeni Mektep projesiyle gerçekleştirmeyi planlar. Diğer taraftan Ziya Gökalp'ın "Turan ve Kızıl Elma" düşü de daha çok Türk toplumunun gelecekte elde edeceği siyasi ve ideolojik üstünlüklerini betimler. Türk toplumu için arzu ettiği bu gelecek yalnız Türkiye toprakları ile sınırlı değildir.(7)

Türk düşün ve yazınında ütopya tarzında gelişen bu tür çalışmalara daha sonraki dönemlerde de rastlamak mümkündür. Bu kısa girişte hepsinden söz etmek olanaksızdır. Görüldüğü gibi daha çok döneminde etkin olan siyasal ve toplumsal akımlar doğrultusunda, bu ütöpik yapıtların çoğu kurulu düzeni "rüya" adı altında hicvetme üzerine kurgulanmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanından

önce Hüseyin Kazım Kadri ve arkadaşları Tefvik Fikret ve Hüseyin Cahit'le birlikte Yeni Zelanda'ya giderek orada bir komün hayatı kurma girişiminde bulunurlar. Bu hayale Tefvik Fikret "Yeşil Yurd" adını verir ve buna dair bir de şiir yazar.

Toprak dergisi kapağı...

Mevcut olana makul alternatifler sunmaktan çok, bir kaçış eylemi ve karamsar bir "düşülke" hayalçiliğine yöneliktir. Tefvik Fikret'in kendi ifadesiyle "bir ruh-ateşin ile bir fikr-i bikarar" şeklinde oluşan "hülya"lardır. Aslında ütopyanın önemli özelliklerinden birisi, hayatın bittiği, geleceğin kalmadığı anlamında değil, tersine insanın kabul edilmesi gereken toplumsal gerçekliklerin görünür bir hale sokularak, bu gerçekliği meydana getiren olumsuzlukların önlenmesi, yeniden biçimlendirilmesi ile var olana orantılı gelecekte daha insanca bir dünyanın insan eliyle kurulabileceğinin varsayılmasıdır.(8) Şüregelenin karşısına düşsel ama mümkün olabilecek olan bir tasarı getirir. Bu anlamda küçük çaplı da olsa ütopya özellikleri taşıyan bir çalışmaya 1 mayıs 1329 tarihli Toprak dergisinde rastlıyoruz. Düşünce Ethem Nejat ve Ferit tarafından ortaya konulmuştur.

2) Bu konuda bkz. Ünsal Oskay, "Ütopyan Düşünce ile Dostopyan Düşünce -ys de bahlılaşmanın yolunun açıldığı toplumlarda aplaymadığı 'doğulu' toplumlar", Vartık, Şubet 1983, S. 1, 025, ss. 6-9.

3) Les aventures de Télémaque, Paris 1969. İlk çeviri, Tercüme-i Telemak (Müt. Yusuf Kamel Paşa) is. l. 1287, Mek tebi sanayi mat., 276.s.; Telemak Tercümesi; (Müt. Ahmet Vefik Paşa), Bursa 1287 (1891), Matbaa-i Hüdevvendigar, 10v.178 s.

4) Arslan Kaynarada, "Türk Yazın ve Düşünce Tarihinde Ütopya", Varlık, Şubet 1983, S. 1, 025, ss. 12-13.

5) Hüseyin Kazım Kadri, Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım (Hız, İ. Karatay, İletişim Yay., İst., 1991, ss. 61-63)

6) Tefvik Fikret'in Rübab-ı Şikeste adlı yapıtlında bu hayallerine değinen şiirler bulmak mümkündür. Özellikle Sis, Yeşil Yurt, Mersiyne gibi şiirlerin özlemini duyduğu günleri ve özgür ideal biley tipini anlatır.

7) İle Kadri yurd ve toplumunun özellikleri nin tanımlandığı, Din, Vatan, Millet, Ahlak, Köy, İsan, Kadın, Seciyye vb. gibi şiirleri için bkz. Ziya Gökalp, Yeni Hayat, Evkar-ı İslamiyye Mat., İst., 1918)

8) Oskay, agf.

Ethem Nejat ve ütopya : "Mesut Köy"

Ütopyalar içerik ve form açısından çeşitlilik gösterirler. Tarihsel dönem ve siyasal ortamın da bu forma etkisi kaçınılmazdır. Ütopyalar anlatım olarak çoğunlukla sözceldir. Bazı ütopyalarda istenilen şey şiirsel olarak dile getirilir. Kimisinin de plan ve proje ayrıntılarıyla zenginleştirildiği görülmektedir. Bu tür ütopyalar daha çok mimari ideallerin ağır bastığı Kent Ütopyaları olarak ele alınmaktadır. Bu ütopyalardaki kentsel planlamada, ev, yerleşim merkezleri ve ortak yaşam yerlerinin ayrıntılı olarak projelendirildiğini görmek mümkündür.

Bildiğimiz kadariyla Türk düşün ve yazınında varlığından hiç bahsedilmeyen ele aldığımız "Mesut Köy" ütopyası, yukarıda sözünü ettiğimiz ütopya formları içerisinde, ideal bir Türk köyünün şimdi ve gelecekte nasıl olması gerektiğini tasarlayan bir ütopya örneğidir. Bu

"Yeni Dünya" kavramı genelde ütopyacı düşüncenin, çoğunlukla ütopyalar için kullandığı anahtar bir kavramdır. Bu açıdan Ethem Nejat'ın bu "Yeni Dünya" hareketiyle olan ilişkisi ve düşüncelerindeki statükoya karşı bu direnci, onun belki de ütöpic yönünün bir göstergesidir.

ütopyada olması gereken ideal bir Türk köyünün bütün ayrıntıları, yerleşim yeri planları, ölçüleri ile birlikte verilmektedir. Bu ütöpic çalışmanın düşünce olarak kimine ait olduğunu söylemek zordur. Toprak dergisinde yayımlanan "Mesut Köy" yazıları altında Toprak imzası yer almaktadır.(9) Diğer taraftan bu ütopyanın devamı olan yazılar ise daha sonra Ferit imzasıyla Yeni Fikir sayı 11'de çıkmıştır.(10) Fakat Ethem Nejat'ın fikir öncülüğünü yaptığı, hatta eğitim tarihimizde Köy Enstitüleri'nin amaçsal temellerini oluşturan tarımsal ağırlıklı eğitim, köye göre eğitim gibi eğitsel ideallerin bu ütopyanın da düşünsel temelini oluşturduğunu görmekteyiz.(11) Zaten Ethem Nejat ve Ferit ikilisinin görev yaptıkları dönemde, okullarda ziraat eğitimi yönünde çalışmaları oldukça yoğunudur. İkisinin birlikte çıkardığı Yeni Fikir adlı derginin logosunun altında "mili terbiyeye çalışır ve mekteplerde ziraat (bazı sayılarında Çiftçilik) gayesi güder aylık mecmua" yazısı yer almaktadır. Ethem Nejat'ın Mesul Müdür olarak çıkardığı Toprak dergisi de on beş günlük "ziraat ve ticaret" alt başlığını taşımaktadır. Mesut Köy ütopyasında ortaya konulan tarım toplumu fikri ağırlıklı olarak Ethem Nejat'ın sürekli gündeme getirdiği eğitsel düşüncelerinin bir yansımasıdır. Ethem Nejat ve Ferit o dönemde Manastır Darülmualimini'nde görev yapmaktadırlar. Bulundukları bölgenin tarım, çiftçilik ve orman bakımından canlandırılması için çeşitli çalışmalar başlatan faal öğretmenlerdir. Hatta Ethem Nejat tarihimize de okullar kanalıyla ilk Ağaç Bayramı etkinliklerini başlatan bir eğitimcidir.(12) Çevrenin korunması, beden eğitiminin

Mustafa Suphi 1918-1920 yıllarında, çeşitli Sovyet ülkelerinde yayınladığı gazeteye Yeni Dünya adını vermiştir.

önemi, Boy skaut dediği izcilik ve bugün Tracking denilen doğa yürüyüşleri, köye yönelik sosyolojik çalışmaların başlatılması, köylerde tarım eğitimine dayalı okul vb. düşünce ve uygulamalar ilk kez Ethem Nejat tarafından yapılmış ya da düşünülmüş konulardır.(13)

Ethem Nejat'ın Türklük Nedir ve Terbiye Yolları adlı kitabında tüm bu düşünceleri bulmak mümkündür. Türk toplumu-nun daha çok tarım toplumu olduğu, bu nedenle her şeyden önce Türk köylüsünün asıl mesleğinde iyi eğitmek gerektiği ve özellikle köy okullarının tarım ve çiftçiliğe yönelik olarak geliştirilen programlara göre eğitim vermesini savunur.(14) Ethem Nejat bu şekilde yıllarca

9) Toprak, "Çiftçi İhtiyaçları- 'Mesut Köy' Toprak, 1 Mayıs 1329 Sayı 4 ss. 56-61; 'Mesut Köyde Su ve Kuvvet', Toprak, 1 Temmuz 1329, S. 6, ss. 98-99.

10) Bakır, Ferit, 'Mesut Köyün Mektebi', Yeni Fikir, 1329, S. 11, ss. 341-345.

11) Tevettoğlu, Ethem Nejat ve Köy Enstitüleri arasında ilişkiye değindiği kitabında, İ. Hakkı Tonguç'un Eğitim Toluyula Canlandırılacak Köy (1939) adlı kitabından yaptığı alıntı ile, Aclan Saygıdan'ın (İnkâr Fırnası, İst., 1962 ss. 191-198), 'Köy enstitülerini kurmak Türkiye Gizli Komünist Partisi'nin ilk merkez komitesi azası Ethem Nejat'ın vasiyetinin yerine getirilşi idi' cümlesini de tiratf kabul ederek Köy Enstitülerinin komünistlik yuvası olduğunu söyler(Bkz. Fethi Tevettoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler 1910-1960, Ank., 1967, ss.602,603)

12) Bu konuda bkz. Ferit, 'Ağaçları Sevelim', Yeni Fikir, 1328, S. 4, ss. 104-109; Mehmet Zeki, 'Ağaç Bayramı', Yeni Fikir, 1 Mayıs 1330, S. 21, ss. 666-675; 'Manastır Darülmualimini'nde Ağaç Bayramı' Yeni Fikir, 15 Mart 1328, S. 4, ss. 121-124.

13) Yahya Akyüz, Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri-1848-1940- Ank., 1978, ss. 158-160.

14) Ethem Nejat, Türklük Nedir ve Terbiye Yolları, Çiftçi Kült., İst., / Ethem Nejat bu kitabında Türköv ve İttihad-ı İslam yanlısıdır. Türklerin İslama hizmetlerini, medreselerin istahını savunur. Onun bu tanhlerdeki Türkövüğü ırk esasına dayanan Türkövüğü değildir. Daha çok Müslüman Türkün yüceltiğinden bahseder ve Osmanlılık ideali ağır basar.(Bkz. age., ss. 3- 11- 20) Bununla birlikte yönetimde 'adem-i merkeziyetçi' yanlısıdır. 'Mili Türk Terbiyesi' bölümünde daha çok Beden Eğitimi ve tarım eğitimine önem verir.(ss.27-45) Ethem Nejat'ı 1918'den sonra Sosyalist fikirlerin savunucuları arasında görüyoruz. Hatta 1919'da Türkiye İspci ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı kurucuları arasında yer alır(Bkz. Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar -1908-1925- Bilgi yay. İst., 1967, ss. 110-114; Tevettoğlu, age., ss. 82-85, 100-105)

eğitimde ihmal edilmiş olan noktalara dikkati çeker. O bu tavrıyla hayalci değil, idealist bir eğitimcidir. Hedefini belirleyen, ütopyasına doğru adım adım ilerlemeyi planlayan bir eğitimciyi çizer: "Terbiyede avare yürüyüş bir şeye yaramaz, metin adimlarla hedefi tayin ederek ilerlemelidir. Biz kurşun atıyoruz fakat nereye atıyoruz hiç haberdar değiliz. Yazık değil mi sarf olunan o kadar mermiye?" diye sorar ve dönemin "Maarif"inin çıkardığı fakat bir türlü uygulayamadığı kanun ve yönetmelikleri eleştirir. Ayrıca okul müdürlerini ve öğretmenleri de "bunlar hep asayiş muhafaza eden memurlardır (...) statüko kemali muvaffakiyetle muhafaza olunur" (15) diyerek yeniliklere ve daima ihtiyaç duyulan ilerlemeye karşı isteksiz, niyetsiz ve idealsiz olmakla suçlar onları.

Bütün bunlar göstermektedir ki "Mesut Köy" ütopyasın altında her ne kadar Toprak ve Ferit imzalı olsa da Ethem Nejat'ın düşünsel katkılarının olduğu açıktır. Yukarıdaki ifadesinden de anlaşılacağı gibi Ethem Nejat aslında var olan mevcut yapıdan hiçbir zaman tatmin olmayan her zaman mukemmel diye bir

Ethem Nejat'ın, Zenon'un yorumuna göre, her ne kadar "küçük burjuva ve aydın sosyalizmine eğilimi" olsa da, diğer yandan ütöpic eğilimden de etkilendiği, köy ve köye göre eğitim konusunda ütopya tarzı projelere yer vermesiyle anlaşılmaktadır.

ilerleme kararlılığı içinde olan bir eğitimci. Belki de onun bu "sürüp giden düzeni" beğenmeyen ve hep yenilik ve gelişmeye olan isteği, böyle ütöpic bir tutuma sahip olduğundan da olabilir. Her ne kadar Ethem Nejat bu yıllardaki eserlerinde "Türkçü" ve "Osmanlılık" düşüncelerine yer vermiş olsa da, Zenon'un yorumuna göre, "türkçülüğünde bile bir yenilik ve yeniyeye yönelme eğiliminin olduğu açıktır." (16) Kafasındaki idealler uğruna düşüncelerini yenileyen hatta gerektiğinde değiştirebilen bir yapıya da sahiptir. Hatta biliyoruz ki 1918 yılında Maarif Nezareti tarafından araştırma için Almanya'ya gönderildiğinde oradaki Sosyal Demokrat ve Spartakist gruplarla tanışıp dünya görüşünde Marksist, hatta kendisine "Komünist" diyebilece kadar, bir düşünsel revizyona gitmiştir.

Ethem Nejat'ın Mutlakiyet döneminde yurtdışına çıkmış ve çeşitli ülkeleri gezmiştir. Batıda gelişen birçok düşünceleri yakından izlemiş olması kuvvetle olası bir durumdur. Bu da göstermektedir ki Ethem Nejat'ın o yıllarda sosyalist ve komünist düşüncelerden etkilendiği hatta batıda gelişen Ütöpic Sosyalizm'le yakından ilgilendiği olasılığını, sonraki yıllarda sosyalist harekete katılması doğrular niteliktedir. Zenon bunun için: "Ethem Nejat 1918 yılına kadar hem bir

Türkçü ve hem bir milli sosyalisttir" (17) demektedir. Diğer taraftan Ethem Nejat ve arkadaşlarının başlattığı sosyalist hareketteki, kurulacak yeni toplumsal düzen anlamındaki, "Sosyalist Dünya" özlemi eylemlere anlam kazandırmaktaydı. Bu açıdan daha sonra çıkarılan "Yeni Dünya" gibi yayın organlarının adı bile "Sosyalist Dünya"ya göndermede bulunmaktaydı. Aynı zamanda bu kavram, özlemi duyulan ütöpic bir dünya anlamına da geliyordu. Arkadaşı Mustafa Suphi'nin 1918-1920 yıllarında, çeşitli Sovyet ülkelerinde yayınladığı Yeni Dünya (18) gazetesine bu adı, bu düşünceye öykünerek seçtiği de açıktır. "Yeni Dünya" kavramı genelde ütopyacı düşüncenin, çoğunlukla ütopyalar için kullandığı anahtar bir kavramdır. Bu açıdan Ethem Nejat'ın bu "Yeni Dünya" hareketiyle olan ilişkisi ve düşüncelerindeki statüko'ya karşı bu direnci, onun belki de ütöpic yönünün bir göstergesidir. Belki de bu sosyalist hareket içinde Ethem Nejat'ın, Zenon'un yorumuna göre, her ne kadar "küçük burjuva ve aydın sosyalizmine eğilimi" (19) olsa da, diğer yandan ütöpic eğilimden de etkilendiği, köy ve köye göre eğitim konusunda ütopya tarzı projelere yer vermesiyle anlaşılmaktadır.

"Mesut Köy" ve Robert Owen'in "Kooperasyon Köyü"

Bütün bu çıkarımların sonucu olarak "Mesut Köy" projesinin Ethem Nejat'ın düşüncelerinin bir yansıması olduğunu düşünmekteyiz. Hatta bu projenin, Robert Owen'in New Lanark'ta gerçekleştirmeye çalıştığı "Kooperasyon Köyü" ve "Plan"ı'nıyla olan benzerlikleri de ilgi çekicidir. Robert Owen, dönemin İngiltere'sinde oluşan ekonomik çöküntü nedeniyle ortaya çıkan bunalıma, işsizliğe ve eşit olmayan çalışma ve yerleşme koşullarına çözüm olarak, Londra'da toplanan komisyona düşüncelerini bir rapor olarak sunmuş ve bu düşüncelerini gelişt-

Yeni Fikir dergisi kapağı...

15) Ethem Nejat, a.g.s. s. 28-32.

16) Zenon (Zeynelalâh Nusirevan), 28-29 Kanunı sanı 1921, Karadeniz Kıyılarındaki Parçalanmış Mustafa Suphi ve Yoldaşlarının İleri Yırdönümü, "Ethem Nejat Arkadaş", Kızılkarak Mat., Moskova. 1923, ss. 71-75ten aktaran Teneşli, a.g.y., s. 83.

17) Zenon a.g.y., s. 71.

18) Bu konuda bilgi için bkz.: Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin "Yeni Dünya"sı, BİS yay., İst., 1995, ss. 8-11.

19) Zenon, a.g.y., s. 72.

rerek bir "Plan"a ve sonra "Kooperasyon Köyü" önerilerine dönüştürmüştür. Daha sonra bu projelerinin uygulanması konusunun Parlamento'da görüşülmesine kadar peşini bırakmamıştır. Owen'in projesi olan "Kooperasyon Köyleri"nde endüstri kadar tarıma da önem verilmektedir. Bu köylerin ekonomik temeli, bilimsel metodlarla yürütülen bir tarım olacaktır. "Kooperasyon" ve "Birlikte çalışma" ilkesi, köy halkının çalışmasında olduğu kadar genel olarak yaşayışında da hâkim olacaktır. Çalışma gibi harcama da ortaklaşa bir nitelik taşıyacaktı. Owen, bu projelerini, toprağı ve işi olmayan insanları bir araya getirip onlara iş sahibi olma ortamı kazandırmak düşüncesiyle geliştirmiştir. Bu köylerde, işsiz halk kendine bir iş bulmuş olacak ve böylece, "yoksullara yardım" sistemi yüzünden devlete yük olma yerine ulusal gelire katkıda bulunacak hale gelecektir.(20)

Robert Owen'in bu projesiyle, "Mesut Köy" projesinin içerik ve oluşum süreci açısından oldukça yakın benzerlikler taşıdığını ve aralarında amaç birliği bulunduğunu görmekteyiz. Bu benzerliğin bir rastlantı mı yoksa Ethem Nejat'ın Batıda gelişen ütopyik ve komünal hareketlerden haberdar olduğu ya da bu düşüncelere olan yakınlığı sonucu mu oluştuğu konusu dikkat çekicidir.

Mesut Köy'ün harita ve planı

Bu köy planı ve tasarısının hazırlanış nedeni 1329 tarihinde Rumeli bölgesin-

"Mesut Köy" ütopyası insanların hastalıkların pençesinde, fakir, miskin, tembel ve eğitim düzeyinin çok düşük olduğu bir ortamda düşlenebilecek en ideal bir toplum düşüdür.

Mesut Köy'ün kütüphanesi Şehbal, Servet-i Fünun, Resimli Kitap gibi dergilere de abonedir.

den, Bulgarların zulmünden kaçan ve Anadolu'ya göç eden muhacirlerin yerleşimi için hükümette oluşturulan göçmen komisyonunun yerleştirme uygulamalarına karşı bir öneri plandır. Muhacirlerin rast geldikleri yere yerleştirilmelerini önlemek, ayrıca gelecekte de Türk köylerinin nasıl olması gerektiği konusunda bir "model köy" oluşturmaktır. Bunun için Yeni Fikir hareketi olarak, plan ve tüm ayrıntılarını içeren ideal bir Türk köyü projesi geliştirilir:

"Anadolu'nun havası yazın sıcak, suları da iyi idare olunmadığından, ekser yerler ısıtılmalıdır. Bunun için köy yerlerini mutlaka yüksek, yayla ve hava alır yerlerde yapmak icap eder. Köy yeri sıhhi olabilmek için mutlaka bir doktora tayin ettirilmelidir. Doktorun da bu hususta evvelden malumatı olmalı, eğer böyle malumata sahip değilse ecnebi eserlerini müracaat ederek tetkikatta bulunmalıdır."(21) diyerek başlanılan bu köy planında, yerleşim şeklinin genel özellikleri ve ölçüleri yer alır.

Yukarıda anlatılan şartlarda yeri belirlenen köyün merkezinde bir cami ve üç tarafına birer çeşme, şadırvan ve hayvanların su içebilmeleri için havuzlar yer alır. (Gerekirse bir-iki tane de dibek yerleştirilmelidir.) Caminin bulunduğu meydan yuvarlaktır (kare de olabilir) ve 10.000 metrekare genişliğindedir ve bütün köyün ana sokakları cami meydanına çıkmaktadır. İkinci dereceden sokaklar da bu ana sokaklara çıkar. Büyük sokakların genişliği 20 metredir ikinci derecedeki sokaklar da 12 metre genişliğindedir.(22)

Mesut Köy'ün evleri

Evlerin etrafı bahçe ve ağaçlarla çevrilidir. Evlerin yer aldığı adalar bir, iki veya dört aile birlikte oturabilecek şekildedir. (En iyisi dört ailenin birlikte kullanacağı plandır ve dergide bu plan çizilmiştir) Bu planda büyük bir bahçe ve bahçenin ortasında dört ailenin de yararlanacağı, içi duvarlarla dörde bölünmüş büyük bir ahır yer alır. Her aile için sebzelik olarak kullanacağı iki dönüm, hayvanları otlatma ve gezinti yeri için de iki dönüm yer ayrılmıştır. Samanlık, gübrelik ve atık suları ayrıntılı olarak düşünülmüştür. Evlerin altı bodrum ve çatı katı dışında tek katlıdır. Çiftçilerin ürünlerini saklamaları için kullandıkları bodrum ve çatı katı on iki metrekaredir. Bu ölçüler, çiftçilerin tarlalarının büyüklüğü ve yilda elde edebilecekleri ürün hesap edilerek planlanmıştır:

Evler alesseviye bir katlı olmak lazım ise de altında iyi bir bodrum bulunmalıdır. Bununla birlikte evlere öyle bir biçim verilmelidir ki çiftçiler zengin oldukları vakit evlerini büyütebilmelidirler. (....) Çiftçinin oturacağı yerde de iki büyük oda ve bir mutbah (mutfak) ve bir kiler bulunur.(....) Hükümetin çiftçilere yüz dönüm tarla verdiğini bunun da yarısının ekildiğini farz edersek, çiftçimizin eline beher dönümden yedi kile mahsul geçti-

20) Rona Aybay, Sosyalizmin Öncülerinden Robert Owen, Yaşamı Eylemi ve Öğretisi, Remzi Kitabevi, İst., 1970, ss.136-37.

21) Toprak, "Mesut Köy", Toprak, 1 Mayıs 1329, S. 4, ss.56-61

22) Planın ayrıntıları, yukarıda belirttiğimiz Robert Owen'in "Kooperasyon Köyü" planlarının ayrıntılarıyla çok benzerlikler taşır. Özellikle köyün yerleşim planını kare biçiminde olması, köyün merkezinde kamuya ait binaların ve ibadet yerinin bulunması, kamu binası içinde yetiştirilen ürün toplanı salonu, kitaplık vb ayrıntılar bir - birine oldukça yakındır.

ğine göre üç yüz elli kile zahire hasıl olmuş olur. Eğer çiftçimiz elli dönüm yerin otuzuna arpa ve buğday, onuna mısır ve diğer onuna da patates ekirse eline iki yüz kile kadar dane, elli-altmış kile mısır ve beş-altı bin okka da patates geçer. O halde danesini saklamak için on metre, mısır için de iki buçuk metre merbuu (metrekare) yere muhtaç olduğu için ce-man (toplam) on iki buçuk metre merbuunda bir anbara malik olması icab eder(...) Çiftçi süt, peynir gibi yiyeceklerini saklamak için çatı katını kullanır.(23)

Mesut Köy'ün su ihtiyacı ve bunu karşılamak için gerekli elektrik enerjisi ve makine kuvveti sağlanması için o dönemde petrol ve gazına ödenen paranın ülke içinde kalması için bir çözüm sunulur. Köyde açılacak su kuyuları, atık suların karışmaması için köyün en yüksek ve en son haneden 100 metre uzağa açılmalı ve üzerine bir yel değirmeni yapıp rüzgâr gücüyle çıkarılan suyun köy meydanındaki çeşmelere pompalanması sağlanır. Bu güç yalnız su için değil, tohum ekme, ayıklama, saman yapma, odun kesme makinelerinden kaymak makinelerine kadar gerekli olan elektrik gücü, yakınlardaki dere ya da nehre kurulan barajlardan karşılanacaktır.(24)

Mesut Köy'ün okulu

Okul binası çocukların eğitimi yanında büyüklerin de yararlanacağı şekilde yapılmıştır. İki katlı ve üç yüz kişiliktir. Alt kat okul olarak yapılmıştır. Üst kat ise köylülerin boş vakitlerini değerlendireceği, kendilerini ilgilendiren konularda bilgilenenikleri ve çeşitli etkinliklerde bulunacakları bir dernek olarak ayrılmıştır. Dernek için hane başından ayda bir kuruş aidat toplanır. Dernekte bir kütüphane var ve ülkede çıkan tüm tarıma ait dergi ve gazeteler yanında Şehbal, Servet-i Fünun, Resimli Kitap gibi dergilere de abonedir. Üst katta bulunan büyük salonun duvarları ülkenin eski ve yeni haritaları ve büyük devlet adamlarının

Halkevleri ile Mesut Köy okulu arasında benzerlikler vardır.

resimleriyle süsüdür. Burayı köyün öğretmeni, köylüyü aydınlatacak konferanslar ve sinematograf gösterileri için kullanır. Köyle ilgili bütün resmi işler burada yürütülür. Milli ve dini bayramlarda burada kutlama yapılır. Köyün öğretmeni ziraat bilgisi yönünden yeterliğe sahiptir. Köylülere bu konuda yardımcıdır. Yeni çıkan tarım aletlerini köye tanıtan, kullanımına yardım eden, onları yeni tarım yöntemleri konusunda bilgilendiren bir öğretmendir. Köy okulunda bir de ecza dolabı vardır. Her türlü ilaçlar bolca

Okul binası çocukların eğitimi yanında büyüklerinde yararlanacağı şekilde yapılmıştır. İki katlı ve üç yüz kişiliktir. Alt kat okul olarak yapılmıştır. Üst kat ise köylülerin boş vakitlerini değerlendireceği, kendilerini ilgilendiren konularda bilgilenenikleri ve çeşitli etkinliklerde bulunacakları bir dernek olarak ayrılmıştır.

yer alır ve olmayanlar doğal yöntemlerle öğretmen tarafından bitkilerden üretilir. Bu ecza dolabının üst katı insanlara ait ilaçlara, orta kat hayvan hastalıklarına ait ilaçlara ve alt kat ise ziraata ve zararlı böceklerle mücadelede ait ilaçlara ayrılmıştır.

Köyde kullanılan büyük tarım aletleri pahalı olduğu için 5-10 aile ortak olarak aldığı aletlerin kullanımını ortaktır ve bu aletler yönetimi öğretmende olan büyük depolarda korunur.(25) Ethem Nejat'ın öncülüğünü yaptığı bu harekete göre refah ve terakkinin yolu "Mesut Köy" idealinin gerçekleşmesinden geçer. Bu sayede ancak Türk köylüsü ve dolayısıyla Türk toplumu zenginlik ve mutluluğu yaalayacaktır.

"Mesut Köy" ütopyası her ne kadar günümüz için hatta o günün Batı toplumları için gerçekleşmiş olan bir teknolojiyle kurulmuş olsa da o günün Türk köylüsü için gerçekten ütopya olan bir tekniktir. İnsanlarının hastalıkların pençesinde, fakir, miskin, tembel ve eğitim düzeyinin çok düşük olduğu bir ortamda düşlenebilecek en ideal bir toplum düşüdü. Bununla birlikte kurgulanan bu mesut köyün bir ütopya olarak kalmasının nedeni, belki de günümüz Türkiye'sinde bile hala gerçekleşmemiş olmasıdır.

23) Toprak, "Mesut Köyün Bahçeleri", Toprak, 15 Mart 1329, S. 1, s. 12; "Mesut Köyün Evleri Nasıl Yapılır", Toprak, s. 58

24) Toprak, "Mesut Köyde Su ve Kuvvet", Toprak, 11 Temmuz 1329, S. 6, ss. 98-99.

25) Ferit, "Mesut Köyün Mektebi", Yeni Fikir, 1328, S. 11, ss. 341-345.

Sıradışı, anakronik bir ütopya:

Serbest İnsanlar Ülkesinde

Serbest İnsanlar Ülkesinde, Cumhuriyet'in ilk yıllarının genel düşünce gündemini yansıtmaktan uzak, liberal ve bireyci değerleri öne çıkaran, ütopya unsurları taşıyan bir eserdir. Ağaoğlu, Türkiye'nin geçmekte olduğu tarihsel dönemin genel gidişat ve eğilimlerine aykırı, anakronik gibi görülebilecek düşünceler ileri sürmektedir.

Ütopya Türk edebiyatına yabancı bir düşünme tarzı değil. Bununla birlikte bu terimden ne anlaşıldığı, üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir konu. Terimin dar ve en genel anlamıyla ütopya; ideal, yetkin ve uyumlu bir toplumsal düzen arayışının felsefi, siyasi veya edebi bir anlatımla/dille ifade edilmesidir. Dolayısıyla ütopya siyaset ve felsefeden bağımsız, salt edebi bir tür olarak görülemez. Tartışılması gereken bir başka konu, ütopyanın Batı uygarlığına özgü ve diğer uygarlık ve kültürlerde görülmeyen bir olgu olup olmadığıyla ilgilidir. Bu konuda yaygın anlayış, Batı dışı uygarlıklarda ütöpic düşüncenin bulunmadığı, böyle bir düşünme tarzının gelişme fırsatı bulamadığı yönündedir. Batı-merkezli bu kestirme anlayış, ütopyanın özel bir zihniyet tarzı ve tahayyülle ilişkili olduğu ve "yüksek kültürel değerler" yaratma öncülüğünün sadece Batı'ya ait olduğu önyargısına dayanır. Ancak "ideal bir toplum düzeni nedir?" sorusu karşısında başka uygarlıkların da cevapları vardır. Eğer terimin genel anlamıyla düşünülecek olursa, insanların mutlu ve müreffeh bir toplumsal düzene ulaşma idealinin yazılı tarihin en eski dönemlerine dek geri giden evrensel bir olgu olduğu

iddia edilebilir. Platon'un Devlet'i belki Batı edebiyatında ütopya türüne ilk örnek olarak gösterilebilir. Yeniçağ Avrupası'nda ütopyalara daha çok tanık olunacaktır. Ancak ütopya türünü sadece Batı uygarlığı çerçevesiyle sınırlı görmemek gerekir. Geleneksel Doğu siyasetnamelerinde, yazılı ve şifahi Türk edebiyatında (Kızilelma), Osmanlı siyaset düşüncesinde (Daire-i Adl prensibi), Farabi'nin El Medinetü'l Fâzıla'sı (Faziletli Kent) vb. gibi İslam kaynaklarında ütöpic düşüncelerin izleri görülür. Örnekler çoğaltılabilir. Hind, Fars ve Çin kaynakları da bu bakımdan araştırma konusudur.

Yazdıklarını önce Cumhuriyet gazetesinde tefrika edip daha sonra kitaplaştıran Ağaoğlu'nun derdi, her şeyden önce, yetersiz gördüğü, asli amacından saptığına inandığı Kemalist devrimleri sorgulamaktır.

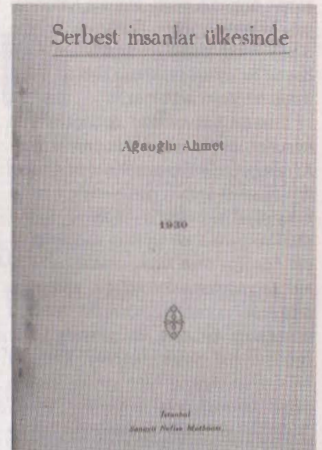
Ahmet AĞAOĞLU (1869-1939)

Ahmet Ağaoğlu'nun 1930 yılında yayımlanan *Serbest İnsanlar Ülkesinde* (1) adlı eseri de ütopyik yönler barındırmasıyla dikkati çeker. Bir ütopya demiyoruz, çünkü klasik bir ütopyanın bütün özelliklerini taşımaz. Her şeyden önce kurgusu, dili ve edebi yönü itibarıyla zayıftır. Ayrıca yazıldığı devrin somut olay ve şahıslarına (Cumhuriyetin devletçilikle yön değiştirmesi, Atatürk, elitler vb. gibi) sıklıkla göndermelerde bulunması dolayısıyla ütopya kurallarını zorlar, hatta ihlal eder. Yazdıklarını önce Cumhuriyet gazetesinde tefrika edip daha sonra kitaplaştıran Ağaoğlu'nun derdi, her şeyden önce, yetersiz gördüğü, asli amacından saptığına inandığı Kemalist devrimleri sorgulamaktır. 1920'lerin sonlarından itibaren çeşitli gazete yazılarında da konuya dikkati çeker. Bu nedenle *Serbest İnsanlar Ülkesinde*'yi kendi başına, müstakil bir metin olarak okumak anlamlı olmayacaktır. Malta tutsaklığı (1919-1921 yılları) sırasında kaleme alıp ölümünden sonra, 1941'de yayımlanan *Gönülsüz Olmaz* adlı çalışmasında da benzer bir anlayışı sergiler. Toplu bir kavrayış için, Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan birey ve bireycilik, Doğu ve Batı'nın kıyaslamalı uygarlık değerleri konulu makalelerini ve 1930'ların başlarında Kadrocularla giriştiği polemiklerin ürünü olan *Devlet ve Fart* başlıklı çalışmasını da burada anmalıyız. (2) Ayrıca onun bu metinleri kaleme alma saikleri için, dönemin gelişmeleriyle birlikte değerlendirilmelidir. Örneğin *Serbest İnsanlar Ülkesinde*'nin yayımlandığı 1930 yılı, Ağaoğlu'nun zoraki bir tarzda sürdüğü, "gönülsüz olarak" içinde yer aldığı *Serbest Fırka* macerasıyla bir arada düşünülmelidir. (3) Kendisine "Ütopya"sını kuvveden fiile çıkarma fırsatı verilmiştir ama Ağaoğlu yeterince istekli değildir. Fethi Okyar ile birlikte başına getirildiği muhalif fırkanın ömrü 3 ay kadar sürmüştür. Sonrasın-

daki gelişmeler ise Ağaoğlu için büyük bir düş kırıklığıdır: Milletvekilliğinden, aktif siyasetten ve çeşitli devlet görevlerinden uzaklaşmak zorunda kalır; 1933'te gerçekleşen Darülfünun reformuyla ise üniversiteden tasfiye edilir.

Ağaoğlu *Serbest İnsanlar Ülkesinde* adlı eserinde geleneksel Doğu anlatıcı geleneğini sürdürür. Bilgi bir anlatıcı ekseninde/etrafında şekillenen, zaman zaman başkalarının da katıldığı hasbihal ve münazara tarzında diyaloglar, Sokratik mantık yürütmeler, teatral ifadeler görülür. Bu anlatım tarzının benzer örneklerine XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarında Azerbaycan edebiyatında da görüyoruz. Ağaoğlu'nun 1900 yılında Rusça kaleme aldığı ilk eser olan *İslam ve Ahund*'da da benzer bir anlatım tekniği karşımıza çıkar. (4)

1930'lu yıllarda Ağaoğlu'nun birçok metninde karşımıza çıkan "serbestlik" vurgusu liberal politik inançlarıyla bağlantılıdır. Salt felsefi planda değil, iktisadi ve toplumsal planda da liberalizme açık veya örtük göndermeler yapar. "Serbestliğin" vatani içinde yaşamakta olduğu ülke değildir. İçinde yaşadığı ancak hoşnutsuz olduğu ülke, gerçekleştirilen reformlar yoluyla Batılı değerleri benimsemeye çalışan ama bütün gayretleri hep yüzeyde kalan, "özündeki" Şarklıktan bir türlü kurtulamayan Türkiye'dir. Kendisinin sakinip kaçmak istediği yer, bireyin ezildiği, despotizm hüküm sürdüğü "köhne" Şark diyarıdır. Yaşamayı bilinçle seçtiği "Serbest İnsanlar Ülkesi" ise aslında Avrupa'dan başka bir "yer" değildir. Eser boyunca öğütlediği başlıca değerler, bireycilik, serbest girişimcilik, özgürlük, dayanışma gibi modern Batılı değerlerdir. Birey-ci bir manifestoyu andıran eserin anlatımında Şarklılık; bireyi pasif kılan cemaat yaşantısı, cesaret yoksunluğu/korkaklık, baskıcı eğitim, toplumsal benliği saran boş inançlar, otoriter yönetim, bi-

reyin her bakımdan ezikliği, insanların egoist davranışları, devletin önceliği, vatandaşlık sıfatının içinin doldurulmaması, kişi/lider putlaştırması, despotizm, güçlü karşısında "yaltaklanma" vb. gibi olumsuz özelliklerle anılır. Buna karşılık serbestliğin hüküm sürdüğü ülkede, "vatandaşa şeref ve haysiyet duygusu ve cesaret kabiliyeti esastır. Burada gerek aile ve mektep terbiyesi, gerek hükümet usulü bambaşkadır. Ailede yumruk yerine şefkat ve anlatma, mektepte falaka yerine telkin ve muhakeme, hükümette değnek yerine kanun ve adalet geçer ve böylece ta çocukluktan kendi kendini idare etmeye, düşünmeye ve muhakemeye alıştırılan vatandaşlar hayatta kimseden ve nesneden korkmazlar, tevahhüs etmezler. Şayet ülkede korkak birisi bulunursa, ülke onu içinden atar. Zira korkaklık aynı zamanda başkalarına geçen bir hastalıktır."

"Serbest ülke"de çalışma hayatına ilişkin prensipler de ilgi çekicidir. Bu ülkede herkes özgürdür ancak çalışabilecek durumda olanlar için çalışıp çalışmama özgürlüğü söz konusu değildir. Çalışmadan yaşamak ve servet sahibi

1) Ahmet Ağaoğlu, *Serbest İnsanlar Ülkesinde*, İstanbul, 1930.

2) Yine Malta'da yazdığı *Uç Medeniyet* adlı eserinde *Serbest İnsanlar Ülkesinde* ile paralel temaları işler. Batı uygarlığı dışında kalan bütün uygarlıkların çıktığını, Batı'nın tartışmasız üstün bir konuma geçtiğini; dolayısıyla bu uygarlığın temsil ettiği değerleri bir bütün olarak benimsemekten, ona teslim olmaktan başka bir seçeneğin kalmadığından söz eder.

3) SCF'nin dahilî nizamnamesini yazan kişinin Ahmet Ağaoğlu olduğunu hatırlatalım. Bkz. *Serbest Fırka Hatıraları*, Nebioğlu Yay., İstanbul, tanhsız, s. 30.

4) Kişileştirilmiş İslam ile Şii din adamı (ahund) XE 'ahund' arasındaki diyalog tiyatrosu tekniğiyle tasarlanmıştır; karşılıklı konuşurlar. Din adamının yanılgıları birer birer ifşa ve tasfiye edilir. Ağaoğlu kolay anlaşılır, didaktik bir üslupla ve diyalog biçiminde yazdığı bu çalışmasında, Şii ıslahatının şahsında dinsel geleneklerin sert bir eleştirisini yapmaktadır.

olmak özgürlük değil, topluca katlanılacak felaketler getirir. Çalışmak insanın ancak kendi özgür iradesiyle seçeceği onurlu bir eylemdir, kimse cebren çalışmaya mahkum edilemez.

Eserde başvurduğu pedagojik yan unsurlar, birçok yazısında "millet şuuru"nun gelişmesinden bahseden Ağaoğlu'nun kendi ütöpişt görüşleriyle milletin bireylerini aydınlatma hedefine uygun etkili ve gerekli bir anlatım sağlamaktadır. Ağaoğlu okur kitlesi olarak salt elitleri seçmemiştir. Halkçı bir anlayışla, toplumun geneline, herkesin kolayca anlayacağı bir dille ve gelenek yüklü çağrışımlarla seslenmektedir. Örneğin anlatıcının diyalog içine girdiği "pir"ler, özgür ülkenin öncü elitleridir. "Dâhi", "kurtarıcı" ve "Allahın resulu" Atatürk'ün şahsında somutlaşır. Dâhi rehberin seviyle pirler, ulusu Cumhuriyet gibi ileri bir yönetim şekline kavuşturmayı başarmışlardır. Ancak ilerleyen safhalarda baştaki heyecan ve özgürlük ortamından eser kalmaz. Lider putlaştırması ile birlikte otoriter bir yönetim hükümferma olur, elit pirler amaçlarını unutarak kendi menfaatlerinin peşine düşerler, birey toplum karşısında giderek sinikleşir.(5) Anlatıcı diyaloglar boyunca, inkılap heyecanının söndüğü, "eski" ile "yeni" arasındaki farkın silindiği yolunda imalarda bulunur. Diyaloglar, geleneksel Doğulu edebi tarza uygun ögütçü ve ahlakçı bir anlayışla sürer. Serbest insanlığın koşullarından biri olan "nefse hâkimiyet" dinsel çağrışımlar barındırır. "Hür insanlar ülkesinin nizamnamesinde zikredilerek şiddetle yasak olan sıfatların hepsi nefse esirlik eserdir. Mesela yalan, müdana, tabasbus, habercilik, irtikap, haka ve vatandaşlara karşı kayıtsızlık ve ilazahiri o cümledenir." Habuki özgür insan bütün bu olumsuz özellik ve tutumların tam zıddı hasletlere sahiptir. Diyaloglar, mevcut rejimin örtük bir eleştirisini barındırmaktadır. Kendisi de inkılapçı kadrolar içinde bulunmuş olmakla birlikte Ağaoğlu, geçen süre içinde inkılabın özgür bir toplum yaratma hedefinden sapıp düştüğünü düşünür. Bu düşüncesini

açıkça ortaya koymanın risklerinin de farkındadır. Bu nedenle geleneksel hicve ve teatral mizansenle başvurarak düşüncelerini dolaylı bir anlatım kazandırmak istemiştir.

Fethi Okyar. Ahmet Ağaoğlu'yla birlikte başına getirildiği muhalif fıranın ömrü 3 ay kadar sürmüştür.

Serbest İnsanlar Ülkesinde, Cumhuriyet'in ilk yıllarının genel düşünce gündemini yansıtmaktan uzak, liberal ve bireyci değerleri öne çıkaran, ütopya unsurları taşıyan bir eserdir. Ağaoğlu, Türkiye'nin geçmekte olduğu tarihsel dönemin genel gidişat ve eğilimlerine aykırı, anakronik gibi görülebilecek düşünceler ileri sürmektedir. Bir ülkenin gelişmişlik ölçütü olarak, bireysel girişimin, bireysel hak ve özgürlüklerin devlet karşısında gelişkinlik derecesini göstermektedir. 1929 Dünya Krizinin bütün kapitalist ülkeleri derinden sarstığı, liberalizme duyulan inancın iflas ettiği; başta Sovyet Rusya olmak üzere Almanya ve İtalya gibi ülkelerde devletçi, planlı ekonomilerin, otoriter rejimlerin revafta olduğu bir dönemde, dünyadaki gelişmelerin yakından izlendiği Türkiye'de Ağaoğlu'nun savunduğu görüşlerin yönetici elitler arasında benimsenmesi düşünülemezdi. Dolayısıyla Ağaoğlu'nun liberal düşüncelerini Cumhuriyet'in tek parti döneminde kaleme almış olması ilk bakış-

ta şaşırtıcı görünebilir. Ancak kendisinin de Kemalizm'e bağlı bir aydın olması, Kemalist aydınların sandığı kadar homojen bir topluluk oluşturmadığını gösterir. Ağaoğlu, rejimi ve Atatürk'ün liderliğini övgü dolu ifadelerle meşrulaştırma çabasına girdiği dönemde bile, yazıları mevcut siyasal sistemin yönlendiricisi konumunda bulunan elit bürokrat kesimin eleştirisinden yoksun değildir. Uygulanan iktisat politikalarını, giderek monolitik bir yapı kazanan CHF bürokrasisini eleştirmekten çekinmemiştir. Fakat belirtmeliyiz ki, rejimin dayandığı ilkelerin savunulması konusunda (özellikle Atatürk'ün liderliği ve inkılaplar) çelişkili ve ikircikli bir tutum izlemiştir. Cumhuriyet rejimine duyduğu bağlılık ile muhalefet eğiliminin çatışması bütün yazdıklarına çelişkili, tutarsız bir görüntü kazandırır. Ağaoğlu'nun bakış açısı, yaşamı boyunca oradan oraya savrulmuş; İrancılık, Ceditçilik, İttihatçılık, Turancılık, Türkçülük, Kemalizm, Liberalizm, Batıcılık akımları içinde yer almış, sonunda bir fikre tam olarak bağlanamamış, kafası karışık, kararsız bir aydının dramatik çelişkilerini yansıtır.

Ağaoğlu'nun bütün bu çelişkileri içinde barındıran Serbest İnsanlar Ülkesinde'si, Francis Bacon'ın Yeni Atlantis'i, Thomas More'un Ütopya'sı, Campanella'nın Güneş Ülkesi benzeri nitelikte klasik edebi unsurlara sahip değildir. Gerek anlatım yapısı/teknigi, gerekse kurgusu ve amacı itibarıyla Batı'daki örneklerinden farklıdır. Anlatımında ütöpişk öğeler bulunsu bile, ütopya (yok-ülke) ile yaşanmakta olanın (var-ülkenin) sıklıkla birbirine karşıması; ayrıca edebi niteliğinin bulunmaması, eseri tam anlamıyla ütopya türü içinde değerlendirmeye engel olmaktadır. Yazar kendisini bağlı olduğu ve pek çok önemli hizmetlerde bulunduğu rejime muhalif bir konumda hissetmektedir ve ideal bir kamusal yaşamın olabirliğinden ziyade kendi bireysel hikâyesine odaklanmıştır adeta. Kişisel hikâyesinin sonunda kendisini "bir heyula gibi" hissetmesi de içinde yaşadığı çelişkiler sebebiyledir.

5) Ağaoğlu açıkça kendisiyle polemiktedir. Bir yandan padişahlara yönelik kasideleri ve, devletin topluma yabancılaşmasının bir belirtisi olarak gördü eleştirilmektedir, öte yandan her fırsatta Cumhuriyet liderine yönelik "resul", "dâhi" gibi birtakım olağüstü sıfatları kendisi yakıştırmaktadır. Kıfı putlaştırmasına karşı çıkması anlamını yitirmektedir.

İnsanın kültür varlığı

Çağımızda başarı toplumu kutsamasıyla üretimin fetişleştirilmesi, iktisadi büyüme yarışının çılgınlığı homo faber'in anlamını parçaladı; alet üretmeyi insanın insana tahakkümü şekline soktu. Oysa faber, eğitimi de içinde taşır; eğitim anlayışımıza getirmeye çalıştığım bir terimle homo homini faber: İnsan insanın yapımcısıdır. Tahakkümün oluşturduğu insan ise her zaman homo homini lupus: İnsan insanın kurdu, olmuştur.

Öz

İnsanın bir kültür varlığı olduğu tartışılmaz bir olgudur ama bu, 'insan doğası' adlandırmasıyla birleştirilince, karşı savların yer aldığı bir konuya dönüşür. İnsanın doğal evriminin uzun süreci, bununla eşzamanlı kültürel evrim süreci ele alınmadıkça kavranamaz. Bazı antropologların 'doğa-yetiştirme' tartışması olarak basitleştirdikleri konu, yalnızca karşıtların birliği kavrayışını değil, bütünlük oluşturan çok çeşitli etkileşimlerin değerlendirilmesini gerektiren bir olgudur. İnsan hem değişmez bir özü hem de kendisinin yarattığı ve yön verdiği ufukların ötesine bakma yeteneğini serimleyen ve anlamlandıran paradoksal bir varlıktır. İnsanoluştaki nedensel ve ereksel süreçler aporetik biçimde iç içe geçmiştir. Bu sorun, tüm makul çözüm girişimlerinden sonra gene de çözülmemiş bir artık (tortu) bırakmaktadır. Durum belki en iyi şekilde, sonuna kadar belirlenmemiş sınırlarda anlamlar yaratma olarak tanımlanabilir.

'İnsanın kültür varlığı', 'kültür varlığı olarak insan' gibi konu başlıkları-

la yapılan konuşmalarda, konuşmacı önce şu sorunun cevabını kendisine vermiş olmalıdır: İnsanın kültür-dil-tarih varlığı olmasından başka, bunlardan öte bir varoluş tarzından söz edilebilir mi? Edilebilirse, bunun nasıllığı gösterilmeli; edilemezse, varmış gibi söze başlanamalı. Soru karmaşık değil ve bizi karmaşık cevaplara sürüklemeyi; ama yazılı tarihte, zamanımızdan 2600 yıl önce de çeşitli bağlamlarda dolaylı yahut dolaysız sorulduğunu görüyoruz.

Bunun günümüzde insan ve toplum bilimleri ile felsefenin ortak bir sorunu olduğu göz önünde tutulursa, perennis, her dönemde yeniden işlenebilirliğe açık

anlamında ebedi olduğu da anlaşılır. Sorunun ardında, kültür varlığının karşısına dikilen, kimilerce kültüre karşı, kimilerce de kültürle içiçe görülen 'doğa' ve daha özgülce 'insan doğası' var.

Kültür apaçık bir olgu ve insanı diğer canlılardan ayıran kalın bir çizgi. Doğal evrimin üst basamağında 'duran' yüksek primatlarda, insanın onları

İnsanın doğal evriminin uzun süreci, bununla eşzamanlı kültürel evrim süreci ele alınmadıkça kavranamaz.

İnsan elinin serbestliği, yani vuruş, itiş ve tutuş için herhangi bir biçimde özelleşmemiş, bu nedenle de incelik tutuşuna erişmiş olması (baş parmak ile işaret parmağının mahareti) ayırt edici kalın çizginin anatomik yönlerinden birisi ve en önemlisidir.

yapaylığa zorlamasına, örn. şempanzeyi konuşturmaya çalışmasına rağmen işaretlemekten dilsel-kavramsal iletişime, alet kullanmaktan alet yapımına geçişin hiçbir belirtisi yok. İnsan elinin serbestliği, yani vuruş, itiş ve tutuş için herhangi bir biçimde özelleşmemiş, bu nedenle de incelik tutuşuna erişmiş olması (baş parmak ile işaret parmağının mahareti) ayırt edici kalın çizginin anatomik yönlerinden birisi ve en önemlisidir. Bir dizi yeni özellik, sadece düz nedensellik şeklinde değil, sadece etkiye tepki mekanizması şeklinde de değil, bir etkileşimler yumağı olarak dolayımlanmış ve insanoluşu belirlemiştir.

Bedensel örgelemede ortaya çıkan diğer etkileşim özellikleri başlıca şunlardır:

Dik yürüyüş ile gözlerin görüş mesafesinin açılıp uzaması arasındaki etkileşim; ufkun gözle denetiminde odak noktalarının oluşması ile gözlerin daha da içeri çekilerek ileriye doğru bakışın keskinleştirilmesi arasındaki etkileşim; ileriye bakışın geniş bir yay çizerek çeşitli türden nesneleri aynı anda algılaması ile nesnelerin yanyanalığını ve ardaaldığını birbirine karıştırmayan zihinsel işlemlerin ayrışması arasındaki etkileşim; mekan düzeni ile zaman düzeni arasındaki denklik etkileşimi; ve hepsini taçlandırıran: elin kavrayışı ile beyin işlevlerinin, dolayısıyla da düşünsel kavrayışın gelişmesi arasındaki etkileşim. Bu organolojik özellikler homo faber, alet yapan insan, terimiyle özetlenen kültür varlığının ön ve zorunlu koşullarıdır.

Paleoantropolojinin başarıları insanoluş (homogenisation) belirtilerinin başlangıçlarını 4.5 milyon yıl geriye, *Ardipithecus* adı verilen insanımsıya götürdü. Bu, şimdiki kültür varlığının doğadaki kaynağını aramasıdır. Biz bu kadar geri gitmeyip belli iki devirin insanını ele alalım: Taş devri insanıyla bilgisayar devri insanını. Tarihsel koşullar bakımından karşılaştırılmaz ve bu iki insanı buluşturan bir genelleme yapılamaz gibi görünüyor; çünkü aradan çok uzun zaman geçmiştir

ve toplumsallaşma biçimi çok değişmiştir. Gene de ikisi aynı insandır ve aralarında özsel bağ vardır. Birisi, çok önceki, bir taşı yontmasıydı, bileyip keskinleştirmeydi, inceltmeseydi, çok sonraki, bilgisayar tuşuna basma becerisine ulaşmazdı. Bu süreç çeşitli şekillerde adlandırılabilir ve adlandırılıyor: Bilgi evrimi, kültürel evrim, ikinci evrim, genetik olmayan evrim gibi. Ama bu aynı zamanda doğadışı bir yapılanmaya işaret ediyordu, çünkü 'doğal oluş'un temel özelliği kendiliğindenliktir. Doğada genel bir düzenlilik vardır ama geleceğe doğru amaçlı bir yönelme ya da yönlendirilme yoktur.

Çoğu filozof düzenlilik ile amaçlılığı birlikte anlamakla, hatta eşanlama getirmekle yanıldı. Oysa kendiliğinden düzenlilik amaçlılığı içermez. Yanılgıları, insan hayatında birbirini içeren bu iki olguyu taşıyordu. Mantıksal görünen bir çıkarımın gerçekliğe uygun düşmesi zorunlu değildir. Bilim bu tür yanılgıları ayıklayarak ilerler.

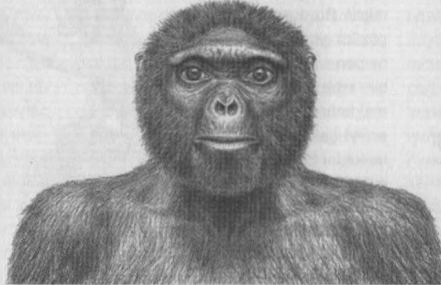
Evrimin geniş anlamda -yalnız canlılar için değil- kullanılmasında sakınca yoktur, ama canlıların organlarının, bedeninin hareketinin bütünlüğüne uygunluğu, ne genel ne de özel evrimde amaç görmeyi gerektirmez. Güneş sisteminin oluşumu, gezegenlerin yörüngelerinde düzenli hareketi (doğa yasası) hiçbir amaç gütmeyi gibi, canlılığın ortaya çıkışı ve çeşitleniş de hiçbir amaç gütmeyi. Amaca uygunluk ile amaca yönelmenin farklı kategoriler (birincisi, insan dahil tüm canlı doğaya, ikincisi yalnız insan bilinci-

Çoğu filozof düzenlilik ile amaçlılığı birlikte anlamakla, hatta eşanlama getirmekle yanıldı. Oysa kendiliğinden düzenlilik amaçlılığı içermez. Yanılgıları, insan hayatında birbirini içeren bu iki olguyu taşıyordu.

nin gelecek tasarımına özgü) oldukları Antik Çağ'dan beri dikkati çekmiş ve ilk çözümlemesine Aristoteles girişmiştir. Kant sorunu Yargıgücünün Kritiği'nde olgunlaştırmıştır.

Tam çözümleme yüzyılımızda Nicolai Hartmann tarafından yapılmıştır. Kültür varlığı kendisini amaçlı yönlendirir; geleceğini tasarlar ve amaçlar koyar; amaçlarını gerçekleştirmeye girer. Soru: Canlı doğada insana kadar gelen evrim düzeni insanlaşma olgusuyla kesintiye uğramış ve aykırı bir tür mü ortaya çıkmıştır? Bütün türler soysürdürüm için kendilerini doğal çevrelerine uyarlamak zorundadırlar. Başka deyişle, doğal çevrelerine uyarlandıkları için var olmuşlardır. Bu tek yönlü bir süreçtir. İnsanoluştaki ise kendini doğaya uyarlamakla birlikte ikinci, tersine bir süreç başlıyor: Doğayı kendine uyarlamak. Bu çift yönlü oluşa 'insanoluş paradoksu' diyorum. Bu bakışla insan ancak karşıtılıklarla tanımlanabilir: Yapan-bozan, kuran-yıkan, barışçıl-savaşkan, yakına getiren-uzaktan

vuran, özetle: Yaşatan-öldüren. Karşıtıtlıklar donuk yapılar olarak değil, dinamik olanaklar olarak ortaya çıkar ve tarihsel biçimler alırlar. Sonsuz denebilecek çeşitlilikte olan tarihsel biçim alışların en açık göstergesi dillerin ayrışmasıdır. Kültür varlığı dil varlığıdır ve dil olanağı işlenmedikçe gerçekleşmez. Eğitime-egitilme olanağı her kuşakta yinelenmesi zorunlu olan, hiçbir içgüdüsel düzenlemeye dayanmayan bir olanaaktır. Bu nedenle insan, Gordon Childe'in dediği gibi, sürekli ola-

Paleoantropolojinin başarıları insanoluş (homogenisation) belirtilerinin başlangıçlarını 4.5 milyon yıl geriye, Ardipithecus adı verilen insanımsıya götürdü.

rak kendini yapar. Olanaklar sonsuz sayıda değildir ama gerçekleştirme biçimlerini sınırlandırılmaz. Bu gerçekler hem belginin sürekliliğini, durdurulamazlığını, hem de geleceğin şimdi ile kapatılamazlığını gösteriyor. Bir saptama daha yapabiliriz: Kültür varlığı olmak, geleceğe öngörü salmakla birlikte, geleceği önceden tayin edilmemiş olmaktadır. İnsan hayatı içgüdüsel düzenlenseydi, dünü ne ise yarını da öyle olurdu. Bugün insanın uzayda yaşayabilme olanaklarını araştırması, geleceğini önceden tasarlayabilmesi, hatta hazırlıklar yapabilmesi, geleceğin belirsizliği bilinciyle birlikte gerçekleşiyor. Bu belirsizlik onun hem paradoksu hem de özgürlüğüdür.

Bütün bunlar bir 'insan doğası'ndan söz açmayı zorlaştırıyor; çünkü doğa kavramı belirgin, ölçülüp biçilebilen, nedensellikleri saptanabilen ama kendini yönlendirmekten, bilinçli-amaçlı iradede, özgür seçmeden yoksun yapı ve süreçleri içerir.

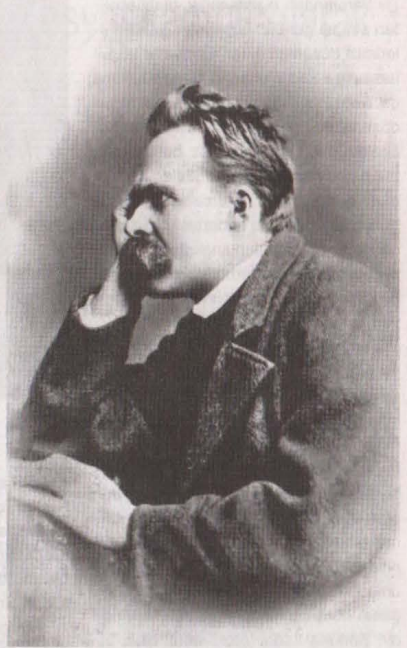
İnsani özelliklere biyolojik yönden bakarsak, hayvan biyolojisiyle karşılaştırdığımızda 'olumsuz' diye niteleyebileceğimiz, birbirine bağlı bir dizi olgu öne çıkar. Tür içi saldırganlığı dizginleme mekanizması tamamen kaybedilmiş olduğundan, savaşlar ya gittikçe büyüyen boyutlarda devam edecek ve sonunda

İnsan hayatı içgüdüsel düzenlenseydi, dünü ne ise yarını da öyle olurdu. Bugün insanın uzayda yaşayabilme olanaklarını araştırması, geleceğini önceden tasarlayabilmesi, hatta hazırlıklar yapabilmesi, geleceğin belirsizliği bilinciyle birlikte gerçekleşiyor. Bu belirsizlik onun hem paradoksu hem de özgürlüğüdür.

tür kendisini imha edecektir (bunun olmaması için hiçbir içgüdüsel, hatta evrimsel engel yok), ya günümüzde olduğu gibi topyekun imha noktasına yaklaşıldığında artlaşımlarla sınırlandırılacaktır ya da, pek az bir olasılıkla da olsa umutların bağlandığı bir olasılıkla, kitle imha araçlarının üretilmediği bir toplumsal bilinç ve toplumsal karar düzeyine dünya ölçeğinde ulaşılabilecektir.

Konrad Lorenz türün geleceği için en büyük tehlikenin uzaktan öldürme olduğunu söylüyor. Bu beceri medenileşmiş insanlığın "ölümcül bir günahı olmuştur". Mızrak ve ok atmanın kıtalararası nükleer başlıklı füze atmaya evrimleşen teknoloji ile en zor ameliyatların başarıyla yapılmasını sağlayan teknoloji arasındaki bir gelgitin içindeyiz. Paradoks işbaşında. Daha büyük bir tehlikeyi, birleşik insanlık ideali maskesini takan yeni dünya düzenlerinde görüyorum. Dünyada birkaç sermaye odağı tek tip iktisadi hayatı halklara dikte etmekte, her kültürün kendine özgü olan, bünyesi olan üretim tarzını yapaylaştırmaktadır. Açıkçası, kültürler doku değiştirilmeye zorlanmaktadır. İnsan doğasının belirgin kılabilceğimiz tek konu budur. İnsan hayatı çeşitlilikle gelişir, zenginleşir. Tek-biçimlilik kısırlaştırıcıdır. Çağımızda başarı toplumu kutsamasıyla üretimin fetişleştirilmesi, iktisadi büyüme yarışının çılgınlığı homo faber'in anlamını parçaladı; alet üretmeyi insanın insana tahakkümü şekline soktu. Oysa faber, eğitimi de içinde taşı; eğitim anlayışımıza getirmeye çalıştığım bir terimle homo homini faber: İnsan insanın yapımcısıdır. Tahakkümün oluştuğu insan ise her zaman homo homini lupus: İnsan insanın kurdu, olmuştur.

Dünyanın en zengin kültür hazinesi ne sahip olan biziz. Bu çeşitliliğin hayatımızdan koparılarak tekdüzeleştirilmesi nın ve sadece müzelerde seyirlik olma-

Toplumsallığını yeniden ve yeniden düzenleme atılımı insanın, Nietzsche'nin dediği gibi, "henüz belirlenmemiş bir hayvan" olduğunu gösteriyor.

sının en çok acısını çeken de biziz. Kültürü korumak, tarihsel anıtları turistik gösterime hazırlamak değil, geçmişin şimdide değerlendirmektir. Bu da her kültürün her insanının sahip çıkacağı bir değer ve kendisinin yapacağı bir iştir.

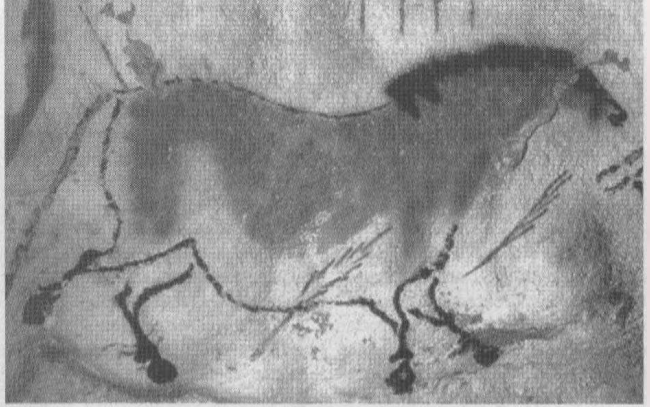
Günümüzün çelişkisi, evrensel değerler olan temel insan haklarının yaygınlaşması ile kültür çeşitliliğinin erimesi arasındadır. Oysa insan kendi kültür değerlerine tutunamazsa, hiçbir evrensele de tutunamaz; özünde değil, özentisinde yaşar.

Olumlu yönde gene de epeyi yol alındı. Örneği, Birleşmiş Milletler umutsuz bir örgüt değildir; ama dünya halklarının temel sorununu görme cesaretini gösterebilmiş bir örgüt de değildir. Temel sorun, dünya gıda ve enerji kaynaklarının tüm halklarca adaletli paylaşımını sağlamaktır ve doğayı talan etmeden sağlamaktır.

Varolandan olabileceği, olabilecekten olması gerekene geçişler günlük işlerimizi düzenlemekten ütopyalar tasarlamamıza kadar uzanan bilinç akışlarıdır. Toplumsallığını yeniden ve yeniden düzenleme atılımları insanın, Nietzsche'nin dediği gibi, "henüz belirlenmemiş bir hayvan" olduğunu gösteriyor. 'Olması gerek' bilinci yoruma açıktır, ama bunun kaynağını ve nedenselliğini sonuna kadar açıklamak olanaksızdır. Olması gereklerin alanı, temel insani değerlerin geleceğe açıldığı bir alandır. İnsan varolanla yetinmiyor.

Yetinmeyi, varolana 'hayır' deyiş ve 'hayır' deyişle, sonunda nereye götürürse götürsün, verilmiş ve hazır olanın ötesine geçiş, zorunlu nedenlere bağlanıyor. Bu zorunsuzluğun olumlu anlatımı, tek kelimeyle, özgürlüktür. Canlının biyolojisinin sınırları bellidir. İnsanın, benimsediği bir değer uğruna canlı kalmaktan vazgeçmesi ise, biyolojisinin sınırlarını başka bir varoluş tarzına geçme umuduyula aşmasıdır. Öyleyse insan doğanın hem birisinde hem de ötesindedir. Sonuna kadar çözülmez olan bu halis metafizik soruna çözüm getirme girişimleri dünyayı ikileştirmek, dolayısıyla da insanı ikiye bölmek zorunda kaldılar. Nedenler dünyası ile amaçlar dünyası ayrımında, birincisinin insandaki karşılığı beden, ikincisinin ise ruh oldu. Bu tür girişimler dünyayı ve insanı ikileştiren öncüllerinde -örn. ölümlü beden-ölümsüz ruh- söylem farkını göremediler ve bilimsel nedensellik ile varoluşsal anlam vermeyi aynı söylem düzlemindeymişler gibi ele aldılar. Oysa insanın temel varoluş sorunları anlam vermelerle örüldü ve her tür inançla açıklar. Bilgi söylemiyle inanç söylemi arasındaki fark, insanın bütünlüklü, ama aynı zamanda paradoksal varlığından kaynaklanır.

Evrim açısından bakarsak, sorun daha bir açıklık kazanır. İnsan evrim dışı bir kaynağa geri götürülemez; doğa ve onu inceleyen bilimlerin inkar edilemez. Bununla beraber kültür varlığının kazandığı özellikler doğal süreçlerin uzantıları değildirler, doğal evrime indirgenemezler. Bilim çelişkileri elemek zorundadır;

Bütün sanat ve bütün inanç, gerçeklikte olanı olduğu gibi değil, olabileceği gibi olması gerektiği gibi tasarlamalardır.

çelişik savlar birlikte süregidemez; birisi baskın çıkmalı, diğerkindeki yanlışlığı göstermelidir. İnsan problematiğinde bu işlem uygulanabilir, ama karşıtlıklardan birisini, diyelim ki günlük diledeki iyi-kötü'den birisini, eleyemez.

Öyleyse, değer vermenin ve verilen değer tarafından belirlenmiş olmanın kaynağı ve temeli konusunda çözümlemelerimiz, çözülmez bir tortu bırakıyorsa, nedensel saptamalar kesintiye uğruyor, ya dürüstçe 'bilmiyorum' diyeceğiz ve özgürlüğümüzün doğal-nedensel sınırlar tanımadığını kabul edeceğiz ya da kısmi nedensel açıklamalarla yetineceğiz, insan bilimlerinin yaptığı gibi.

Bütün sanat ve bütün inanç, gerçeklikte olanı olduğu gibi değil, olabileceği

gibi/olması gerektiği gibi tasarlamalardır. Bunlar gerçekliği zihinde aşarlar, biçimlendirirler ve insanın temel varoluş sorunlarına hitap etme güçleri kadar kültür öğeleri olurlar. Böyle olduklarından, hiçbir insan 'ölüm ölümdür ve ölümden başka bir şey değildir' demekle yetinmez; ölüsünü cesette bulunmayan anlamlara sarar; cesedi olduğu gibi bırakmaz, ceset olmaktan çıkarır.

Toparlamaya çalışayım. İnsan, varolanı olduğu gibi bilmek ister ve bilgisinin gereğini yerine getirmek zorundadır. Buğdayı mevsiminde ekip biçmezse aç kalır. Hastalığının nedenini bilemezse tedavisini de bilemez. Bir duvarı, taşları rastgele üstüste koyarak örmeye kalkarsa duvar yıkılır. Ekin, hastalık ve duvar onun bilincinde nedenleriyle birlikte olur. Nedenlerin yeterli olup olmadığını olaylar gösterir. Ama insan, varolanı olmadığı gibi tasarlamak da zorundadır. Bunu yapmaması, bilgisinin yolunu daha da açacak olan hayal gücünü durdurması demektir. Böyle bir durum, dünyaya dikeylikten yataylığa dönüş, ufku daraltış ve bütün karşıtlıklarını sona erdirmiş olurdu. Bunları yapamayacağına göre, doğası ve kaderi, daha doğrusu doğasının kaderi, kültür varlığı olmanın gerilimlerine katlanmaktadır. Ama her katlanış bir arayıştır da. Her arayış kendi karşılığını bulur, çözümünü de getirir.

İnsan evrim dışı bir kaynağa geri götürülemez; doğa ve onu inceleyen bilimlerin inkar edilemez. Bununla beraber kültür varlığının kazandığı özellikler doğal süreçlerin uzantıları değildirler, doğal evrime indirgenemezler.

Gençlerin gözünden sanal bir sosyal kapital olarak "Facebook"

Sanal bir sosyal kapital alanı olarak Facebook, sahip olduğu artı ve eksilerle değerlendirilmelidir. Her şeyi ihmal edecek kadar sanal arkadaşlıklara yönelen genç birey için internet, zarar verici hale gelmektedir. Bu bağlamda aileler başta olmak üzere üniversitelerin, medyanın genç bireylere teknolojinin sunduğu fırsat ve kolaylıkların olumlu ve olumsuz yönleri konusunda gerekli desteği göstermesi büyük önem taşımaktadır.

Giriş

Sosyal iletişim/paylaşım web siteleri, üyelerinin birbirleri ile çevrimdışı ya da çevrimiçi profil oluşturarak ad, soyad, fotoğraf, yerleşim yeri / ülke, cinsel tercih ve meslek gibi temel istatistikler ile hobiler, favori kitap, sinema, televizyon programı...vb. kişisel ilgileri kullanarak iletişim kurmalarını sağlayan bir online iletişim hizmeti kategorisidir. (1)

Sosyal paylaşım siteleri bireylerin kendilerini ifade etmelerine, sosyal ağları kullanmalarına ve bu sanal alanlarda ilişkilerini sürdürmelerine olanak sağlar. Bu sitelerden en bilinenleri arasında genel olarak çalışma yaşamına yönelik LinkedIn.com, romantik ilişki kurma amacı taşıyan MySpace.com ya da çoğunlukla üniversite öğrencilerinin üye olduğu facebook.com yer almaktadır. (2) Dünyada geniş katılım bulan Facebook, Şubat 2004'te Harvard Üniver-

sitesi öğrencisi Mark Zuckerberg, Andrew McCollum ve Eduardo Saver'in da yardımıyla "The Facebook"u kurmuştur. Zuckerberg tarafından yatılı öğrenci evlerinde kalan bireylerle iletişim kurabilme amacı ile oluşturulan "The Facebook"un ismi 2005 Ağustos'ta "Facebook.com" olarak değiştirilmiştir. (3) Facebook ismi, Amerikan üniversitelerinde yaygın olan öğretim üyesi ve öğrencilerin birbirlerini tanımak için isimlerinin yer aldığı kâğıt fotoğraf albümü (paper facebook) uygulamasından alınmıştır.

2004 yılında sadece Harvard Üniver-

Sosyal paylaşım siteleri bireylerin kendilerini ifade etmelerine, sosyal ağları kullanmalarına ve bu sanal alanlarda ilişkilerini sürdürmelerine olanak sağlar.

Eylül 2006'da Facebook, e-posta adresi olan tüm internet kullanıcılarını üyelğe kabul etmeye başlamıştır.

*Prof. Dr. Şengül Hablernoğlu: Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Başkanı
Bilim Uzm. Filiz Yıldırım: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü

1) Goldner et al., 2007.

2) Ellison et al., 2007.

3) Ellison et al., 2006; Toprak vd. 2009.

sitesi kampüsünde kullanılan Facebook, okul sınırlılığını zamanla aşarak aynı yıl içinde Harvard Üniversitesi'nin yanı sıra Boston'daki MIT, Boston Üniversitesi ve Boston College öğrencileri arasında kullanılmaya başlanmıştır. 2005'in sonlarına doğru Facebook, İngiltere ve Kanada'daki üniversiteleri de kabul etmeye başlayarak, zamanla ABD, Kanada, Meksika, İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda ve İrlanda'daki 25.000'den fazla üniversite öğrencisi tarafından kullanılmıştır. 2006 yılında Microsoft, Amazon ve PepsiCo gibi ticari şirketler başta olmak üzere 4000'den fazla organizasyon Facebook'un tanınmasında katkıda bulunmuştur. Aynı yıl içinde Facebook'ta bir yandan üniversite ağı genişlerken, diğer yandan da kullanıcılarının lise arkadaşlarını da arkadaş listelerine ekleyerek üye olmaları sağlanmıştır. Eylül 2006'da Facebook, e-posta adresi olan tüm internet kullanıcılarını üyeliğe kabul etmeye başlamıştır. Bugün Facebook dünyanın en yaygın sosyal paylaşım sitesi devri olarak 67 milyon aktif kullanıcıya ulaşmıştır.(4) Genellikle çevrimiçi sosyal paylaşım sitesi olan ve temelde üniversite öğrencileri için dizayn edilen Facebook son zamanlarda öğretim üyeleri ve öğrenciler, akademik kurum ve kuruluşlar başta olmak üzere her kesimden bireyin üyesi olduğu geniş bir katılıma ulaşmıştır. Facebook'un da diğer sosyal paylaşım sitelerinde olduğu gibi kişisel bilgilerin ve arkadaş listesinin yer aldığı kişisel profil sayfası bulunmaktadır. Kullanıcılar başkalarına mesaj gönderebilmekte, kendi tercihlerine bağlı olarak sosyal gruplara katılabilmekte, fo-

toğraf paylaşabilmekte, kişisel websitelerini ekleyebilmekte, kendi sayfalarında toplumsal mesajlar verebilmekte-dirler. Ayrıca Facebook kullanıcıları, başka kullanıcıların arkadaşlarını kendi listelerine ekleyebilmektedirler. Bu "arkadaşlık" süreci Facebook kullanıcılarının başka bir kullanıcıyı kendi arkadaş listesinde bulunması için davet etmesi ve karşı tarafın da bu daveti kabul etmesi ile başlar. Böylece oluşturulan arkadaş listesinde; daveti kabul eden bireyin resim ya da ilgili linki üzerine tıklanarak karşılıklı iletişimin kurulması sağlanır.(5)

Facebook'un 2009 Haziran ayı istatistiklerine göre dünyada 202.727.740'tan fazla üyesi bulunurken, her gün Facebook'a 120 milyon giriş yapılarak en az bir kez ziyaret edilmektedir. Kullanıcıların 2/3'sinden fazlası üniversite dışındaki bireylerden oluşmakta ve en hızlı büyüyen grubu 35 yaş ve üstündeki bireyler oluşturmaktadır. Facebook'ta ortalama bir kullanıcı site içinde 120 arkadaşla sahiptir ve facebook içinde dünya genelinde toplam 5 milyar dakikadan fazla zaman geçirilmektedir. Anlık 30 milyondan fazla kullanıcı iletişimi, her gün en az bir kere güncellemekte ve 8 milyondan fazla kullanıcı her gün bir "Pages / Sayfa"ya internet literatürü ile ifade edilecek olursa "fan" olmaktadır. Ayrıca her ay 1 milyardan fazla fotoğraf, 10 milyondan fazla video yüklenmekte, 2,5 milyondan fazla etkinlik açılmaktadır. Her hafta 1 milyardan fazla link, not, fotoğraf gibi içerik paylaşmakta, 45 milyondan fazla aktif kullanıcı grubu bulunmaktadır. 50'den fazla dil kullanımına imkân verilirken 40 yeni dilin kullanımı için de çalışmalar sürdürülmektedir. Kullanıcıların %70'ini Amerika kıtasının dışından bireyler oluşturmaktadır. 180 ülkeden 1 milyondan fazla geliştirici ve girişimci Facebook ortamında yer al-

Her gün Facebook'a 120 milyon giriş yapılarak en az bir kez ziyaret edilmektedir.

maktadır. Her ay Facebook kullanıcılarının %70'inden fazlası platform uygulamalarını kullanırken, 350 binden fazla aktif uygulama bulunmaktadır. 200'den fazla uygulamanın 1 milyondan fazla aylık aktif kullanıcısı bulunmaktadır. 15 binden fazla web sitesi, araç ya da uygulama Facebook Connect ile Aralık 2008'den itibaren çalışmaya başlamıştır. 30 milyondan fazla aktif kullanıcı Facebook'a mobil cihazlarından ulaşmaktadır. Facebook'u mobilden kullanan kullanıcılar, kullananlara göre %50 daha fazla aktif durumdadırlar. 50 ülkede, 150'den fazla mobil operatörle çalışmakta ve Facebook mobil ürünlerinin tanıtımı yapılmaktadır.(6)

Türkiye ise 2009 Haziran ayı itibarıyla dünya genelinde kullanıcı sayısı en hızlı artan ülkelerden birisi olarak yaklaşık 10.119.280 kişiye ulaşmıştır.(6) Bireyler tarafından Facebook çevrimiçi olarak kendi ağlarına ekledikleri arkadaş, akraba vb. bireyler ile ya da yeni birileri ile tanışma amacına yönelik kullanılmaktadır. Çevrimiçi profil, bireylerin birbirlerinin sayfalarına yorumlar eklemelerini ve birbirlerinin profilini gören arkadaşların bir araya gelmelerini sağlamaktadır. Aynı zamanda bu profil ile Facebook'a bireylerin üye olmaları; genel olarak ortak ilgilere ve aynı sınıfta olmaya, birbirlerinin hobilerini öğrenmeye, müzik zevklerini paylaşmaya, romantik ilişki kurlmalarına dayanmaktadır. Facebook'u diğer sosyal

Facebook'un 2009 Haziran ayı istatistiklerine göre dünyada 202.727.740'tan fazla üyesi bulunurken, her gün Facebook'a 120 milyon giriş yapılarak en az bir kez ziyaret edilmektedir.

4) Ellison et al., 2006; Toprak vd. 2009.

5) Golder et al., 2007.

6) <http://www.facebook.com>

paylaşım sitelerinden ayıran özelliği "application" (uygulama) eklentisidir.(7) Facebook üzerinde gerek sitenin kendisinin gerekse kullanıcıların oluşturduğu 7000'den fazla uygulama bulunmaktadır. Bireyler arasında ilişki ve etkileşim kurulmasını sağlayan bu uygulamalar genellikle arkadaşlarla fotoğraf ve resimlerin paylaşılmasını sağlayan sosyal iletişimin bir parçası olmaya hizmet etmektedir. Böylece kullanıcılarının tekrar tekrar siteye girmeleri ve uzunca bir süre bilgisayarlarının başında kalmaları sağlanmaktadır.(8)

Üniversite öğrencilerinin yaşamında "Facebook"

Facebook, özellikle gençler tarafından yeni insanlarla tanışmak ve iletişim kurmak amacı ile kullanılan, kendilerini kolaylıkla ifade edebildikleri çevrimiçi bir sosyal paylaşım yazılımı uygulamasıdır.(9) Facebook gençlere hızlı, kapsamlı, dinamik ve zevkli bir şekilde sosyal etkileşim kurmalarına olanak sağlayan elektronik verileri sunmaktadır.(10)

Facebook, var olan sosyal bağların sürdürülmesi / korunması ve yeni bağların şekillendirilmesi bakımından diğer görsel topluluk sitelerinden ayrılmaktadır.

Facebook, var olan sosyal bağların sürdürülmesi / korunması ve yeni bağların şekillendirilmesi bakımından diğer görsel topluluk sitelerinden ayrılmaktadır. Facebook, çevrimiçi ve çevrimdışı kullanılan coğrafi temelli sosyal paylaşım sitelerinin en güzel örneğidir. Facebook, üniversitelerde e-mail adresiyle sınırlanan üyelikler yoluyla kampüs gibi alanlarda topluluk oluşturma açısından da diğer çevrimiçi sosyal iletişim sitelerinden ayrılır. Bu bakımdan bazı araştırmacılar bilgi teknolojilerinin yerel toplulukların oluşturulmasını artırabileceğine ve sosyal kapitalin geliştirilmesinin kolaylaşacağına inanmaktadır. Hampton ve Wellman (2003) Facebook üyelerinin daha çok çevrimdışı bağlantıları kullandıklarını ve bu sanal alanlarda başkaları ile görüşmelerinin daha muhtemel olduğunu belirtmektedirler. Diğer yandan olası yüz yüze iletişimin tipik olarak mesajların düğümlüğünü artıracığı da hatırlanmaktadır.(11)

Facebook'un olumsuz yönlerine ilişkin olarak yapılan çoğu araştırmalar kullanıcıların sanal ortamlarda özel yaşamlarını sergilemeleri ve paylaşım biçimlerinin analizi üzerinde odaklanmaktadır.(12) Facebook'a özellikle öğrencilerin erişmesi, büyük yankı uyandırmasına rağmen, popüler medyanın haber içeriği bu iletişimin negatif etkilerine daha fazla dikkat çekmektedir. Bu problemlerin çoğu Facebook kullanıcılarının profillerindeki kimliklerle gerçek kimlikleri arasındaki uyumsuzluklardan kaynaklanmaktadır.(13)

Facebook'un olumsuz yönlerine ilişkin olarak yapılan çoğu araştırmalar kullanıcıların sanal ortamlarda özel yaşamlarını sergilemeleri ve paylaşım biçimlerinin analizi üzerinde odaklanmaktadır.

Çünkü kullanıcıların çoğu sahte kimliklerle iletişim kurmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca çevrimiçi sosyal iletişim sitelerinin, güçlü bağlar kurulmasını artırmayacağı; teknolojinin bu bağların sürdürülmesine kolaylıklar getirmesine karşın aksine kullanıcıların kurdıkları zayıf / kırılabilir bağların sürdürmelerinin / korumalarının kolaylaştığı belirtilmektedir.(14) Öyle ki bunun doğru olduğu kabul edilirse geniş olanak ve mevcut bilgidir yararlanmayı sağlayan teknolojiler bireylerin sosyal iletişimleri de artırmaktadır.

Sosyal kapital bağlamında "Facebook"

Facebook, kullanıcıları arasındaki ilişkiler nedeni ile sanal bir "sosyal kapital" ürünüdür. "Sosyal kapital" kavramı, akademik çevrelerde farklı açılardan tartışılmaktadır. Ancak sosyal bilimlerde içinde sosyal ağları ve sivil katılımı vurgulayan bir tanım üzerinde birleşilmektedir.(15) Cole ve Healy (2001) "...gruplar arasında ya da içinde işbirliğini kolaylaştıran ortak normlar, değerler ve anlayışlar" şeklinde tanımlanan sosyal kapital tanımını benimsemiştir.(16) Ancak bu tanım sosyal kapital kavramını dar bir çerçevede ele almaktadır. Bu nedenle özellikle üç önemli kuramsal sosyal kapitalin yaratılmasında ailelere odaklanarak, ailelerin rolü ve önemi üzerinde farklı görüşler ifade etmektedirler. Bu önemli teorisyenler-

7) Ellison et al., 2007.

8) Golder et al., 2007.

9) Ellison et al., 2006.

10) Golder et al., 2007.

11) Hampton and Wellman, 2003.

12) Gross and Acquisti, 2005; Stutzman, 2006.

13) Ellison et al., 2006.

14) Donath and Boyd, 2004.

15) Ellison et al., 2006.

16) Cole and Healy, 2001:41

den biri olan Bourdieu (1977) ve Coleman (1988) "sosyal kapitali" yaratılmasında aileleri temel olarak gösterirken, Putnam (2000) böyle bir kavramsallaştırma için bireyler ya da ailelerden çok bölge ya da uluslar gibi büyük toplulukların özelliği olarak "sosyal kapitali" göstermektedir. Bourdieu (1977), aileyi kapital varlıklarının bir kuşaktan diğer kuşağa zamanla aktardığı yer olarak görmektedir. Öyle ki bireyler doğduklarında, kendi kuşaklarından aktarılan ayrıcalık ya da dezavantajlara sahip olarak farklı kapital biçimlerine ulaşırlar.

Diğer taraftan Hudson ve Chapman (2002) "Amerika'da Sosyal Kapitalin Ölçüsü" adlı çalışmada sosyal kapitali daha geniş bir çerçeveden yola çıkararak kavramsallaştırmaktadırlar. Bunlar;

Güven

Sosyal güven (az ya da çok)

İrk / etnisiteye yönelik gizli güven (bir köprü kurma formu)

İnformel Ağlar

Arkadaşlık ağlarının çeşitliliği (Bir köprü kurma biçimi)

Aile, arkadaş ve çağdaşlarla informal sosyalizasyon

Formal Ağlar

Sivil / toplumsal liderlik

Derneklere üye olma

Bağış yapma ve gönüllülük

Dini / inanca yönelik katılım

Siyasal İlişi

Bilinen siyasal haklar (oy verme)

Politikaları protesto etme (yürüyüşler, boykotlar, oturma eylemleri)

Bir topluluğa karşı eşit sivil sorumluluk (ırk, gelir ve eğitim düzeyine ilişkin yapılandırılmış ölçülere göre) olarak açıklanmaktadır.(17)

Bazı araştırmacılar ise sosyal kapitali genel olarak yaşanan alandaki problemler ya da bu alanlardan duyulan tatmin düzeyine ilişkin alana yönelik görüşler; yerel ve ulusal konularda eylemde bulunma, oy verme gibi sivil katılım; ar-

Bireyler için sosyal kapital; bir bireyin başka bireylere ait kaynakları ve sosyal çevreler aracılığı ile güçlü bağlantılar kurarak faydalanmasına yardım etmektedir.

kadaş, yakın ve uzak çevre ile kurulan sosyal ilişki ve destek ağıları; bir toplumdaki azınlık ya da farklı gruplara duyarlılık ve gönüllü aktiviteleri gerçekleştirme bağlamındaki sosyal katılım; başkalarının güven duyma ile ilişkili karşılıklı güven kavramları ile açıklanmaktadır.(18)

Bourdieu ve Wacquant (1992) ise bireylerin sürekli iletişimlerine bağlı karşılıklı kazanımlar ya da tanımına bağlı aidiyet duygusu ile birey ya da gruplar için bir hak niteliğindeki sanal ya da gerçek kaynaklardan hareketle sosyal kapitali ön plana çıkarmaktadırlar. Huysman ve Wulf (2004) sosyal kapitali değerlere dayalı saygınlık, karşılıklı destek, ortak dil, ortak normlar, sosyal güven ve karşılıklı görev duygusu bağlamında tanımlamaktadırlar. Bu bütünleşme ise bireysel ve

toplumsal sosyalleşmeyi sağlamaktadır.(19)

Sosyal kapital; daha iyi toplum sağlığı, düşük suç oranları ve daha etkin finansal pazarlar gibi çeşitli sosyal sonuçlar ile bağlantılıdır. Öyle ki, sosyal kapital azaldığında sosyal düzensizlik ile toplumsal katılım ve potansiyel olarak toplum üyeleri arasında güvensizlik artmaktadır. Artan sosyal kapital ise; topluma uyum ve toplumsal eylemleri harekete geçirme yeteneği gibi pek çok olumlu sonuçları beraberinde getirmektedir. Sosyal kapital aynı zamanda olumsuz amaçlar için de kullanılabilir; ancak genel anlamda sosyal kapital sosyal iletişim içindeki bireylerin etkileşiminin pozitif etkisi olarak görülür.(20)

Bireyler için sosyal kapital; bir bireyin başka bireylere ait kaynakları ve sosyal çevreler aracılığı ile güçlü bağlantılar kurarak faydalanmasına yardım etmektedir. Bu kaynaklar; bilgi, iş fırsatları, kişisel ilişki ya da grupları örgütlenme kapasitesi bağlamında olabilmektedir.(21) Bu serbest bağlantılar "zayıf / kırılabilir bağlar"ı işaret etmektedir.(22) Sosyal ağlar içinde, birbiri ile iletişim kuran bireyler arasında doğrudan bağların olmayışı nedeni ile hem mesafe hem de boşluklar oluşması, daha büyük ağıdaki bilgi akışının etkinliği-

Sosyal kapital; bireylerin iletişim kurdukları arkadaş, aile ve diğer bireylerden oluşan yakın çevre sosyal ağları ve daha geniş gruplardan oluşan macro düzeyde sosyal ağları yoluyla açıklanmaktadır.

17) Hudson and Chapman 2002.

18) Blaxter et al., 2001; Green and Fletcher 2003.

19) Bourdieu and Wacquant, 1992.

20) Helliwell and Putnam, 2004.

21) Paxton 1999; Granovetter, 1973.

22) Granovetter 1982.

ni artırabilir. Sosyal ağlardaki bu boşluklar "yapısal açıklar" olarak bilinmekte ve yapısal açıklar özellikle alt gruplar arasındaki yeni bilgi ve fikirlerin aktarımı ile ağların daha etkili işletilebilmesini sağlamaktadır. Böyle bir süreç, birileri için ortak bilgi ve sıradan olarak nitelendirilen bilginin başka biri için yeni ve önemli hale getirilmesine hizmet etmektedir. İnternet üzerinden kurulan iletişimler düşünüldüğünde sosyal kapital azalabilir ya da artabilir. Bazı araştırmacılar internet üzerinden kurulan ilişkilerin başkalarıyla yüzyüze iletişimi azalttığını belirtirken, (23) bu bakış açısı bazı araştırmacılar tarafından çok büyük eleştirilere neden olmuştur. (24) Kimi zaman da internet ortamındaki çevrimiçi etkileşimlerin bireyler arasındaki etkileşimlerle yer değiştirebileceği ya da desteklenebileceği, böylece çevrimiçi kurulan ilişkilerin başkalarıyla zamanın telafi edilebileceği belirtilmektedir. (25) Bu kapsamda özellikle bu tür ilişkilerden topluluk etkileşimini sağlamak ve böylece sosyal kapitali geliştirmek açısından fiziksel / coğrafi alanı olan kampus gibi topluluklar fayda sağlamaktadır. (26)

Buraya kadar yapılan açıklamalardan hareketle sosyal kapital; bireylerin ileti-

Robert David PUTNAM.

şim kurdukları arkadaş, aile ve diğer bireylerden oluşan yakın çevre sosyal ağları ve daha geniş gruplardan oluşan macro düzeyde sosyal ağları yoluyla açıklanmaktadır. Bu noktada sosyal kapitalin üç boyutu ön plana çıkmaktadır.

Sosyal kapitalin boyutları bağlamında "Facebook"

Putnam (2000) sosyal kapitali "bağlayan ve köprü kuran" boyutları ile incelemektedir. Bağlayan sosyal kapital kıt kaynaklara erişmeyi ve duygusal desteği sağlayan aile ve arkadaşlar gibi yakın çevre ile güçlü bağları yansıtmaktadır. Bu boyutta; bireyler arasında daha sıkı, kenetlenmiş ve daha sıcak ilişkiler bulunmaktadır (Putnam 2000).

Diğer taraftan özellikle internet ortamında kurulan zayıf / kırılgan bağlar sosyal kapitalin köprü kuran boyutu ile yakından ilişkilidir. Bu boyut dahil olmayı açıkla, bir başkasına yeni bir perspektif kazandırarak ya da faydalı bilgi sağlayan ve bireyler arasında bağlantıların serbest / daha esnek olmasını olanaklı kılan; ancak duygusal desteğe yer olmayan ilişkileri ifade eder (Putnam 2000).

Ayrıca Ellison ve arkadaşları (2007) sosyal kapitalin üçüncü bir boyutu olarak yaşanan değişimler ile bireylerin geçirdikleri aşamalar sonrasında bireyler arasındaki değerli bağların sürdürülebilmesi bağlamında "sürdürülen (korunan) sosyal kapital'i tartışmaktadırlar. Bu boyut fiziksel olarak birbirlerinden ayrılan bireylerin çevrimiçi ağ araçları ile kurulan ilişkiler sayesinde birbirlerine yakın hale getirilmesine işaret etmektedir. İlişkiler gibi sosyal yapılar da zamanla değişebilmektedir. Özellikle bir bireyin coğrafi olarak başka bir yere hareket etmesi / taşınması ile yeniden şekillenen iletişim ağı ve diğer taraftan coğrafi olarak kurulması mümkün olmayan yani kaybedilen ilişkiler yeni sosyal kaynaklara ulaşılmasını desteklemekte, bir anlamda sosyal kapitali etkilemektedir.

Bu çalışmanın amacı; sanal bir sosyal kapital olarak Facebook ile üniversite

Putnam sosyal kapitali "bağlayan ve köprü kuran" boyutları ile incelemektedir. Bağlayan sosyal kapital kıt kaynaklara erişmeyi ve duygusal desteği sağlayan aile ve arkadaşlar gibi yakın çevre ile güçlü bağları yansıtmaktadır.

gençlerinin bağlayan, köprü kuran ve sürdürülen sosyal kapital boyutları kapsamında tutum ve değerlendirmelerini ortaya koymaktır.

Materyal ve yöntem

Araştırma, 2008-2009 eğitim-öğretim yılında Ankara Üniversitesi'ne bağlı fakülte ve yüksekokullara devam eden toplam 300 üniversite öğrencisi üzerinde yürütülmüştür. Öğrenciler "Tesadüfî Örneklem" ile seçilerek gönüllü olarak araştırmaya katılmışlar, verileri öğrencilerle karşılıklı görüşülerek ulaşılmıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılan soru formu dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, üniversite öğrencilerinin cinsiyet, yaş grubu, barınma durumu, Ankara'ya eğitim amacıyla geldikleri yerler, Facebook'ta ilgilenmek için internet kullanımı sıklığı gibi "Üniversite Öğrencilerini Tanıtıcı Kişisel Bilgiler"den; ikinci bölüm "Facebook Sosyal Kapital Ölçeği"nden oluşmaktadır. Facebook sosyal kapital ölçeğinde yer alan "Bağlayan Sosyal Kapital Boyutu" "Facebook'ta problemlerimi çözebileceğimi düşündüğüm birilerinin olduğuna inanıyorum", "Facebook'ta çok önemli kararlar konusunda önerilerini dinleyebileceğim pek çok insan var" gibi Facebook aracılığı ile yakın/informal bireysel ilişkilere yaklaşımları irdeleyen cümlelerden oluşmaktadır. "Köprü kuran sosyal kapital boyutu"nda "Facebook'ta farklı sosyal grupların parçası olabiliyorum",

23) Nö, 2001.

24) Bargh and McKenna, 2004.

25) Wellman et al., 2001.

26) Hampton and Wellman, 2003; Kavanaugh et al., 2005.

	Soru sayısı	Puan analizi	Tek faktörün açıkladığı varyans	İç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alpha)
Facebook Sosyal Kapital Ölçeği				
Bağlayıcı sosyal kapital	5	5	50.6	75.0
Köprü kuran sosyal kapital	7	5	53.5	75.0
Süzdürülen / Korunan sosyal kapital	5	5	50.1	81.0
Facebook Tutum Ölçeği	8	5	66.9	92.0
Yaşam Tatmini Ölçeği	5	5	50.6	73.0

Tablo 1. Araştırmada kullanılan ölçekleri betimleyen istatistikler.

"Facebook'ta diğer insanlarla iletişimim sayesinde geniş toplulukların bir parçası olabiliyorum" gibi farklı sanal gruplara dahil olma olanağını açıklayan cümleler bulunmaktadır. Facebook sosyal kapital ölçeğinin alt ölçeği olarak "Süzdürülen/Korunan sosyal kapital boyutu" ise "Farklı bir kentte üniversiteye devam eden lisedeki arkadaşlarımın üniversite ortamını merak ediyorum", "Lise arkadaşlarımla üniversiteye başladıktan sonra bir araya gelmek zor olmuyor" gibi fiziksel olarak birbirlerinden ayrılan bireylerin Facebook yoluyla birbirlerine yakınlaşmalarını değerlendirmelerine olanak sağlayan cümlelerden oluşmaktadır.

Üçüncü bölümdeki "Facebook tutum ölçeği", bireylerin "Facebook günlük yaşamımın bir parçasıdır", "Facebookta insanlarla iletişim kurmayı seviyorum" gibi Facebook'a ilişkin tutum ve değerlendirmeleri içermektedir.

Dördüncü bölümde ise, "Yaşam tatmini ölçeği" kapsamında "İdeallerime pek çok yönü ile yakın bir yaşamım var", "Yaşam koşullarım mükemmeldir" gibi araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yaşamdan duydukları tatminin belirlenmesine yönelik cümlelerden oluşmaktadır.

Soru formu, Ellison ve arkadaşlarının (2007) üniversite gençleri üzerinde yürüttüğü bir çalışmada kullanılan beş düzeyli (Hiç katılmıyorum-Tamamen katılıyorum) Likert ölçeği Türkiye uyarlandıktan sonra kullanılmıştır.

3.1. Verilerin değerlendirilmesi

Araştırmada elde edilen veriler, SPSS v.16 (Statistical Package for the Social Sciences) istatistik pa-

ket yazılım programı ile incelenmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde öncelikle soru formunun güvenilirliği sınanmış, iç tutarlılık katsayısı olan "Cronbach Alpha" ve "Faktör Analizi" kapsamında varyans değeri ölçek ve alt ölçeklerin her biri için hesaplanmıştır. "Facebook Sosyal Kapital Ölçeği"nin tüm alt ölçeklerinin (Bağlayıcı sosyal kapital boyutu-Köprü kuran sosyal kapital boyutu-Süzdürülen / Korunan sosyal kapital boyutu), Facebook Tutum Ölçeği'nin ve "Yaşam Tatmini Ölçeği"nin geçerli ve güvenilir ölçekler olduğu belirlenmiştir. Facebook sosyal kapital ölçeği kapsamındaki bağlayıcı sosyal kapital alt ölçeğinin Cronbach Alfa katsayısı 75.0, köprü kuran sosyal kapital alt ölçeğinin 75.0, süzdürülen / korunan sosyal kapital boyutu alt ölçeğinin 81.0 olarak bulunmuştur. Facebook tutum ölçeğinin Cronbach Alfa katsayısı 92.0 iken, yaşam tatmini ölçeğinin Cronbach Alfa katsayısı 73.0 olarak belirlenmiştir (Tablo 1).

Araştırmada bireyleri tanıttıcı demografik bilgiler sayı ve yüzde değerleri hesaplanarak verilmiştir. Ölçekler arasındaki karşılıklı etkileşim "Pearson Korelasyon Analizi" yapılarak irdelenmiş ve seçilen değişkenlerin Facebook sosyal kapitali üzerindeki etkisi "Çoklu Regresyon Analizi" ile hesaplanmıştır.

4. Bulgular ve tartışma

4.1. Araştırmaya katılan gençleri tanıttıcı bilgiler

Araştırma kapsamına alınan gençlerin cinsiyet, yaş, barınma durumu, eğitim amacıyla geldikleri yer, internet kullanım sıklığına ilişkin kişisel bilgiler sayı ve yüzde değerleri ile Tablo 2'de verilmiştir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin % 61'i kız, % 39'u erkek, % 78.3'ü 18-23, % 13.7'si 24-28 yaş grubunda ve % 8'i ise 18 yaşından küçüktür. Gençlerin % 35'i yurtta, %33.7'si ailesiyle birlikte, % 24.7'si arkadaşlarıyla ortak bir evde, % 3.3'ü akrabalarıyla birlikte, % 3.3'ü ise diğer kapsamında tek başına kalmaktadır. Üniversite öğrencilerinin eğitim amacıyla yarıstından fazlasının (% 59.3) Ankara'ya üç büyük şehirden geldikleri saptanmıştır. Araştırma kapsamındaki gençlerin % 43'ünün günde 2 saatten fazla, % 36.3'ünün 1 saatten az ve %20.7'sinin ise 1-2 saat Facebook'la ilgilenmek için internet kullandığı saptanmıştır (Tablo 2).

4.2. Bazı değişkenlerin Facebook sosyal kapitaline etkisi

Bu bölümde, seçilen bazı değişkenle-

Cinsiyet	Sayı	%	Yaş grubu	Sayı	%
Kız	183	61.0	<18	24	8.0
Erkek	117	39.0	18-23	235	78.3
			24-28	41	13.7
Barınma Durumu			Geldikleri yerler		
1-Ailemle birlikte	101	33.7	Üç büyük şehir (İstanbul, Ankara, İzmir)	122	40.7
2-Arka daşırlarla ortak bir evde	74	24.7	Diğer şehirler	178	59.3
3-Akrabalarla birlikte	10	3.3	İnternet kullanım sıklığı		
4-Yurtta	105	35.0	<60 dk	109	36.3
5-Diğer	10	3.3	1-2 saat	62	20.7
			>2 saat	129	43.0
TOPLAM			N= 300	100.00	

Tablo 2. Araştırmaya katılan gençlere ilişkin kişisel bilgilerin dağılımı

rin (cinsiyet, yaş grubu, barınma durumu, Ankara'ya eğitim amacıyla geldikleri yerler, Facebook'la ilgilenmek için internet kullanım sıklığı) genel olarak Facebook sosyal kapitali üzerindeki etkisi çoklu regresyon analizi ile incelenmiştir.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (,) göre, gençlerin Facebook sosyal kapitali üzerinde etkili olan değişkenler cinsiyet, facebook kullanma sıklığı, Ankara'ya eğitim amacıyla geldikleri yerler, barınma durumu ve yaş grubu olarak sıralanmıştır. Regresyon katsayılarının anlamlılığı incelendiğinde ise, cinsiyet ($p=.05$) ve internet kullanım sıklığının ($p=.01$) Facebook'la ortaya çıkan sosyal kapital üzerinde en önemli yordayıcı olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 3).

Yordayıcı Değişkenler	B	Standart HataB	B	T	P	İkili r	Kısmi r
Sabit	33.661	5.582	-	6.030	.000	-	-
Cinsiyet	4.293	1.693	.147	2.536	.012	.188	.146
Yaş grubu	.189	1.436	.007	.132	.895	.039	.008
Barınma durumu	-.280	.695	-.027	-.403	.687	-.077	-.024
Ankara'ya eğitim amacıyla geldikleri yerler	1.507	1.844	.052	.817	.414	.017	.048
İnternet kullanım sıklığı	3.024	.943	.189	3.206	.001	.220	.184

Tablo 3. Facebook sosyal kapitaline ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları

4.3. Facebook sosyal kapital ölçeği, Facebook tutum ölçeği ve yaşam tatmini arasındaki etkileşim

Araştırmada öğrencilerin Facebook sosyal kapitalinin tüm boyutlarına ilişkin değerlendirmeleri, Facebook'la ilgili tutum ve algıları, yaşam tatminleri arasındaki etkileşim "pearson korelasyon analizi" yapılarak irdelenmiştir (Tablo 4). Analiz sonucunda Facebook sosyal kapital ölçeklerinin tüm boyutları (bağlayan-köprü kuran-sürdürülen/koruna) Facebook tutum ölçeği ve yaşam tatmini ölçeğinin birbiri ile .01 istatistik düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur.

Ancak bu ölçekler arasında köprü kuran sosyal kapital boyutunun Facebook'a ilişkin tutumlar üzerinde yüksek düzeyde ($r=.785$) belirleyici olduğu; buna bağlayan sosyal kapital boyutunun köprü kuran sosyal kapital ($r=.747$) ve Facebook'a ilişkin tutumlar ($r=.701$) üzerindeki yüksek

düzeydeki etkisinin neden olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Facebook'a ilişkin tutumlar ise gençlerin yaşamdan duydukları tatmin ($r=.406$) üzerinde orta düzeyde belirleyici rol oynamaktadır.

Buna göre bir anlamda sonuçlar göstermiştir ki; aile, arkadaş gibi genellikle yakın çevrenin duygusal desteği, sıkı ve sıcak ilişkiler yoluyla sanal da olsa güçlü bağların kurulmasını ifade eden bağlayan sosyal kapital; Facebook'un genç bireylere sunduğu teknoloji sayesinde kullanıcılarının birbirlerinin ağlarındaki bireylerle tanışmasını sağlamakta, farklı sosyal, toplumsal grup ve çevrelerle kırılan / zayıf da olsa köprü kuran sosyal kapitali etkilemektedir. Böylece sanal ortamda (Facebook) kendilerini ifade ettik-

lenmiştir. Facebook sosyal kapital ölçeklerinin tüm boyutları (bağlayan-köprü kuran-sürdürülen/korunan) Facebook tutum ölçeği ve yaşam tatmini ölçeği birbiri ile ilişkilidir. Gençlerin Facebook'la ortaya çıkan bağlayan sosyal kapitaleri arttıkça, köprü kuran sosyal kapitaleri de artarak Facebook'a ilişkin olumlu tutumlar geliştirdikleri, böylece yaşamdan tatmin oldukları elde edilen önemli bir bulgu olarak dikkati çekmektedir. Ancak burada özellikle belirtilmesi gereken, Facebook'la sanal ya da kısmen sanal olarak genişleyen sosyal kapital çevrelere yeni sosyal ya da toplumsal gruplara dahil olma olanağı sağlamakla birlikte, kurulan ilişkiler sanal ortamda daha kırılıktır. Çünkük gençler yüz yüze iletişim kurdukları sınıf arkadaşı, okul arkadaşı, mahalle arkadaşı, ev arkadaşı, asker arkadaşı gibi arkadaşlıklar yerine Facebook, MSN, Twitter ve Myspace arkadaşlığı ya da kardeşliğini tercih ederek, farklı paylaşımların üyesi olmaktadır.

Özellikle son zamanlarda araştırmacılar zayıf / kırılan ancak kimi zaman yeni iş fırsatlarından, araştırma olanaklarından, gündeme ilişkin toplumsal sorunlardan haberdar olma gibi bireylere büyük fayda sağlayan bağların biçimlendirilmesi ile köprü kuran sosyal kapitalin kurulmasına hizmet eden internet odaklı bağlantılarına önemi değmektedirler (Resnick 2001). Bu bağlamda sosyal kapitalin yeni formları ve kurulacak ilişkiler sosyal iletişim sitelerinde mümkün olmaktadır. Böylece köprü kuran sosyal kapital, bireylerin sahip oldukları kaynakları paylaşarak iletişim ağlarının yayılmasına, daha geniş iletişim gruplarının kazanılmasına ve bu ilişkilerin sürdürülmesine hizmet eden sınırları esnek toplulukları destekleyen

leri alan genişleyerek, gençler Facebook'a ilişkin olumlu tutum ve algılar geliştirmektedirler. Genç bireylerin bir teknoloji devi olan Facebook'a ilişkin olumlu değerlendirmeleri ise yaşamdan hoşnutluklarını, mutluluk algılarını değiştirmekte, bir anlamda yaşam tatminini etkilemektedir (Tablo 4).

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda toplumsal cinsiyet ve internet kullanım sıklığının Facebook'la ortaya çıkan sosyal kapital üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu belir-

Tablo 4. Facebook sosyal kapital alt ölçekleri ile Facebook tutum ölçeği ve yaşam tatmini ölçeği arasındaki etkileşimin "pearson korelasyon analizi" sonuçları:

Yordayıcı Değişkenler	B	Standart HataB	B	T	P	İkili r	Kısmi r
Sabit	33.661	5.582	-	6.030	.000	-	-
Cinsiyet	4.293	1.693	.147	2.536	.012	.188	.146
Yaş grubu	.189	1.436	.007	.132	.895	.039	.008
Barınma durumu	-.280	.695	-.027	-.403	.687	-.077	-.024
Ankara'ya eğitim amacıyla geldikleri yerler	1.507	1.844	.052	.817	.414	.017	.048
İnternet kullanım sıklığı	3.024	.943	.189	3.206	.001	.220	.184

özellikle Facebook gibi sitelerle artırılmaktadır.(27)

Diğer taraftan bazı araştırmacılar ise genç bireylerin üniversite eğitimi amacıyla evden ayrılarak eski arkadaşları ile olan bağlantılarını kaybetmeleri nedeni ile yaşadıkları üzüntüden yola çıkarak "arkadaş hastalığı" kavramını kullanmaktadırlar.(28) Öyle ki, üniversite ortamına gelen genç bireyler eski arkadaşları ile önde gelen internet teknolojilerinin özelliklerini kullanarak görüşmektedirler. Bu nedenle üniversite eğitimi genç bireyler için önemli yaşam değişikliklerini de beraberinde getirmekte ve böylece lise döneminde arkadaşlarla kurulan ilişki ve etkileşimleri sürdürmeye bağlı olarak sosyal kapital değişebilmektedir. Çünkü yeni bir ortama taşınan genç birey, üniversitede yeni iletişim ağları yaratmaktadır. Diğer taraftan üniversiteye gelen genç bireyler için sıklıkla lisede kurulmuş geniş iletişim ağları kopabilmekte ya da tamamen terk edilebilmekte bu da yitirilen sosyal kapitale işaret etmektedir.

Bu bağlamda Türkiye'de şu ana kadar sadece Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mutlu Binark'ın bazı öğrencileri ile birlikte yürüttüğü Facebook araştırması bulunmaktadır ve araştırmanın sonucu ilişkin bulgular ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçlarına göre Facebook kullanıcılarının yarısından fazlası video, müzik ve fotoğraflarını paylaşmak amacıyla Facebook'u kullanmakta, kullanıcılar için Facebook "iletişim aracı", "gözetleme maksadı", "kullanım aracı", "boş zaman geçirme aracı", "buluşma yeri" "paylaşım aracı", "yalnızlık duygusunu gideren araç" ve "sosyal ilişki düzeyini belirleme aracı" olarak görülmektedir. Diğer taraftan Facebook kullanıcıları için birbirleriyle iletişim kurdukları konunun içeriği kısalarak, niteliği de değişmektedir. Bu araştırmadan yola çıkarak Binark, Facebook kullanıcılarının sanal uzamdaki bu varoluş biçiminin aslında bir paylaşım olduğuna da dikkat çekmekte ve mahrem olanın sınırlarının değiştiğini savunmaktadır. Nitekim Facebook'taki siyasal ve toplumsal

kampanyaların, sanaldan gerçeğe taşınmasının sınırlı olduğunu belirten Binark, bireylerin bilgisayar başında oturarak tek bir düğmeye basıp, sayısız kampanyayı desteklediğini, ama konunun ancak kampanyayı yürüten örgütün gerçek uzamda üyesi olduğunda gerçek uzama geçtiğini bildirmektedir. Ayrıca Binark, kullanıcıların gündelik yaşamlarında ırkçı, militarist, cinsiyetçi ve homofobik bakış açılarını Facebook ortamına taşıyarak, bu ortamı nefret içerikleri üretmek ve diğer taraftan Münevver Karabulut cinayeti gibi toplumsal olayların paylaşıldığı alan olarak kullandıklarına dikkati çekmektedir.(29)

Bu noktadan hareketle sanal bir sosyal kapital alanı olarak Facebook, sahip olduğu artı ve eksilerle değerlendirilmelidir. Çünkü her şeyi ihmal edecek kadar sanal arkadaşlıklara yönelen genç birey için internet, zarar verici hale gelmektedir. Gençlerin fiziksel ve ahlaksal gelişimi için insanlarla iç içe olması önemlidir. Ama genç birey, bu gelişimi bilgisayar karşısında geçirirse dışarı çıktığında kendisini kimseye anlatamadığından şikâyet edebilir. Bireyler tüm arkadaşlık ilişkilerini sanal ortama göre şekillendirebilir ve karşındakine de kendi istediği gibi yansıtabilmektedir. Böylece ortaya güvenli olmayan bir ortam çıkarak konuşulan her kişinin yalan söylediği düşünülebilmektedir. Özellikle üniversite ortamına gelen gençler, bu açıdan daha hassas bir yaşam sürdürürler. Bu bağlamda aileler başta olmak üzere üniversitelerin, medyanın genç bireylere teknolojinin sunduğu fırsat ve kolaylıkların olumlu ve olumsuz yönleri konusunda gerekli desteği göstermesi büyük önem taşımaktadır.

* 9-11 Aralık 2009 tarihlerinde Türk Sosyal Bilimler Derneği tarafından Ankara'da düzenlenen 11. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Kaynakça:

- 1) BARGH, J. ve MCKENNA, K. 2004, The internet and social life. *Annual Review of Psychology*, 55 (1): 573-590.
- 2) BLAXTER, M., POLANO, P., ve CURRAN, M. 2001, *Measuring social capital: A qualitative study of how older people relate social capital to health*. Final Report to the Health Development Agency, London: HDA
- 3) BOURDIEU, P. 1977, *Outline of a theory of practice*. UK: Cambridge University Press.
- 4) BOURDIEU, P., ve WAC-

- QUANT, L. 1992, *An invitation to reflexive sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- 5) COLE, S. ve JENKINS, T. 2001, *The well being of nations: The role of human and social capital*. Paris: Organization of Economic Co-operation and Development (OECD)
- 6) DONATH, J. ve BOYD, D. 2004, Public displays of connection. *BT Technology Journal*, 22 (4), 71.
- 7) COLEMAN, J.S. 1988, *Social capital in the creation of human capital*. *The American Journal of Sociology*, 94: 95-120.
- 8) ELLISON, N., STEINFELD, C., ve LAMPE, C. 2006, *Spatially bounded online social networks and social capital: The role of Facebook*. Annual Conference of the International Communication Association (ICA), June 19-23, Dresden, Germany.
- 9) ELLISON, N.B., STEINFELD, C., ve LAMPE, C. 2007, The benefits of facebook "friends": Social capital and college students' use of online social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12 (4), article 1.
- 10) GOLDER, S.A., WILKINSON, D.M., ve HUBERMAN, B.A. 2007, *Third Communities and Technologies Conference. In Rhythms of Social Interaction: Messaging within a Massive Online Network*, Charles Steinfield, Brian T. Pentland, Mark Ackerman and Nishu Contractor (Eds.), pp. 41-66, Michigan State University, (Pittsburgh).
- 11) GRANOVETTER, M.S. 1973, The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78 (6): 1360-1380.
- 12) GRANOVETTER, M.S. 1982, The strength of weak ties: A network theory revisited. In P. V. Marsden and N. Lin (Eds.), *Social Structure and Network Analysis* (pp. 105-130). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- 13) GREEN, H., ve FLETCHER, L. 2003, *Social capital harmonised question set*. London: ONS Social and Vital Statistics Divisions.
- 14) GROSS, R., ve ACQUISTI, A. 2005, *Information revelation and privacy in online social networks*. Paper presented at the WPESD, Alexandria, Virginia.
- 15) HAMPTON, K., ve WELLMAN, B. 2003, *Neighboring in Networks: How the Internet supports community and social capital in a wired suburb*. *City & Community*, 2 (4): 277-311.
- 16) HELLWEEL, J.F., ve PUTNAM, R.D. 2004, *The social context of well-being*. *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 359 (1449): 1435-1446.
- 17) <http://www.facebook.com.tr/istatistikler>. Erişim Tarihi: 22.08.2009
- 18) HUDSON, L. ve CHAPMAN, C. 2002, *The measurement of social capital in the United States*. *International Conference on the Measurement of Social Capital*, September 2002, London, England.
- 19) HUYSMAN, M., ve WULF, V. 2004, *Social capital and information technology: Current debates and research*. In M. Huysman and V. Wulf (eds.) *Social capital and information technology*. Cambridge, UK: MIT Press, pp. 1-16.
- 20) KAVANAUGH, A., CARROLL, J. M., ROSSON, M. B., ZIN, T. T., ve REESE, D. D. 2005, *Community networks: Where offline communities meet online*. *Journal of Computer-Mediated Communication* 10 (4), article 3. Retrieved June 26, 2007 from HYPERLINK <http://jcmc.indiana.edu/vol10/issue4/kavanaugh.html>
- 21) NIE, N.H. 2001, *Sociality, interpersonal relations, and the internet: Reconciling conflicting findings*. *American Behavioral Scientist*, 45 (3): 420-35.
- 22) PAXTON, P. 1998, *Is social capital declining in the United States? A multiple indicator assessment*. *American Journal of Sociology*, 105 (1): 88-127.
- 23) PAUL, E., ve BRIER, S. 2001, *Friendliness in the transition to college: Prosocial predictors and college adjustment correlates*. *Journal of Counseling and Development*, 79 (1): 77-89.
- 24) PUTNAM, R.D. 2000, *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.
- 25) RESNICK, P. 2001, *Beyond bowling together: Socio-technical capital*. In J. Carroll (Ed.), *HCI in the new millennium*. Addison-Wesley.
- 26) STUTZMAN, F. 2000, *An evaluation of identity-sharing behavior in social network communities*. Paper presented at the IMMA and IAS Code Conference, Oxford, Ohio.
- 27) TOPRAK, A., YILDIRIM, A., AYĞUL, E., BINARK, M., BÖREKÇİ, S., ÇOMU, T. 2009, *Toplumsal paylaşım adı Facebook: "Görülürüm diyelim varım"*. Kalkedon Yayıncılık: 96, Eğitim ve Kültür Dizisi:18 (Brinck Baskı), İstanbul.
- 28) WELLMAN, B., HAASE, A. C., WITTE, J., ve HAMP-TON, K. 2001, *Does the Internet increase, decrease, or supplement social capital? Social networks, participation and community commitment*. *American Behavioral Scientist*, 45 (3): 438.

27) Donath and Boyd, 2004; Resnick 2001, Wellman et al., 2001.

28) Paul and Brier, 2001.

29) Toprak vd., 2009.

Türk iPS - uyarılmış çoklu yetkin Kök hücreler

Kanser, organ yetmezliği, sinir sistemini hasara uğratan Alzheimer, Parkinson ve diğer sağlık problemleri... Tüm bu derlere kök hücrelerin deva olması bekleniyor. Bu uğurda da birçok bilimsel çalışma tam gaz ilerliyor.

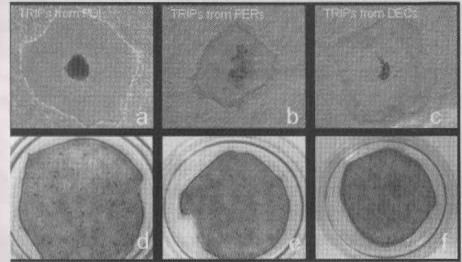
Kök hücreler farklılaşmış dokularda bulunan henüz özelleşmemiş hücrelerden erişkin kök hücre olarak veya embriyodan embriyonik kök hücre olarak elde edilebiliyor. Nitelik açısından karşılaştığımızda şimdilik hiçbir kök hücre kaynağı embriyonik kök hücrelerin eline su dökemiyor. Ne var ki etik tartışmalar ve bununla birlikte bazı bürokratik engeller, kök hücre araştırmalarının özellikle embriyonik kök hücrelerin bilimsel çalışmalarda kullanılmasının önüne aşılması zor bir duvar örüyor.

Tam da bu sırada sahneye iPS yani 'Uyarılmış Çoklu Yetkin Kök Hücreler' çıkıyor. iPS hücreleri de en az embriyonik kök hücreler kadar marifetli. iPS teknolojisi ile ilgili çalışmalar henüz emekleme evresinde. Şimdilik konuyla ilgilenen araştırmacı sayısı da bir elin parmağını geçmiyor. Doç. Dr. Sibel Yıldırım da bunlardan biri. Üstelik Türk-iPS adını verdiği kendi kolonilerini bile elde etmiş. Gelin bu konunun detaylarına Sibel Yıldırım'la birlikte inelim.

Bilim ve Ütopya:
Uyarılmış çoklu yetkin kök hücre çalışmaları

larına ilk kez ne zaman ve nasıl adım attınız?

Doç. Dr. Sibel Yıldırım: 2008 Temmuzunda dökmüş süt dişlerinde pulpa artıklarından kök hücre izole etme projesiyle TÜBİTAK yurtdışı doktora sonrası araştırma bursu alarak önce Japonya'ya gittim. Ocak 2009'da aynı projenin devamı için Zürih Üniversitesi Oral Biyoloji Enstitüsü'ne geçtim. Burada süt ve daimi dişlerin pulpa (diş özü) bölümünden ve kalıcı dişlerin periyodontal ligamentinden (diş çevreleyen sıkı bağ dokusu) mezenkimal hücreleri ayırıştırıp bunların kök hücre özelliklerini ortaya koymayı amaçlayan araştırmalar yaptım. Daha sonra Cenevre Üniversitesi Tıp Fakültesi Kadın Hastalıkları ve Doğum bölümüne bağlı

Süt dişi pulpası (a) ve daimi destek dokusundan (b) elde edilmiş Türk iPS (TRiPS) hücrelerinin insan fetal fibroblastlarından oluşan besleyici hücreler üzerindeki görünüşleri ve alt sırada TRiPS hücrelerinin verdiği pozitif alkaline fosfataz reaksiyonu görülmektedir. Gerek şekil gerekse alkaline fosfataz reaksiyonu açısından TRiPS hücreleri embriyonik kök hücrelerle yakın benzerlik göstermektedir.

Kök hücreler genel olarak embriyonik veya yetişkin kök hücreler olarak sınıflandırılabilir. Teoride, embriyonik kök hücreler (EKH) onarım tıbbı için en ideal hücreler olarak görülmektedir.

bir kök hücre laboratuvarında bu hücrelerden "uyarılmış" çoklu yetkin kök hücreler'e yeniden programlama çalışmalarına başladım.

Bilim ve Ütopya: Uyarılmış çoklu yetkin kök hücre (iPS) nedir, tanımlayabilir misiniz?

Doç. Dr. Sibel Yıldırım: Kök hücrelerin klinik alanda kullanımı, bildirilen başarılı klinik çalışmalarla ve kök hücrelerin arzu edilen etkilerini ortaya koyma mekanizmalarıyla geçtiğimiz on yıl boyunca olağanüstü bir önem kazanmış durumdadır. Kök hücreler genel olarak embriyonik veya yetişkin kök hücreler olarak sınıflandırılabilir. Teoride, embriyonik kök hücreler (EKH) onarımı tıbbi açıdan ideal hücreler olarak görülmektedirler. EKH hiyerarşisinde döllenmiş ovositin alınan hücreler totipotenttirler, yani önce embriyon ve daha sonra da tüm dokuların oluşmasına öncülük ederler. Blastokistte yer alan EKH'ler, vücudun tüm dokularını oluşturacak olan öz germ yaprağını oluşturmak üzere çoklu yetkindirler (pluripotent). Daha sonra organizmanın ileri gelişimiyle birlikte hepsi daha az yetkin olan hücrelere dönüşürler ki, bunlara yetişkin kök hücreleri adını veriyoruz. Tamamıyla gelişmiş yetişkin doku ve organlarında birden fazla yetkinliğe sahip (multipotent) yetişkin kök hücrelerini izliyoruz. Bu yetişkin kök hücreler, aslında köken aldıkları

germ tabakasına ait çeşitli hücre dizilerine farklılaşma yeteneğinde olan hücreler olarak tanımlanmaktadır. Uyarılmış çoklu yetkin kök hücreleri adı verilen hücreler ise, yetişkinde tamamen farklılaşmış bir hücrenin (örneğin derideki epitel hücreleri) "gelişimsel saatinin" deneyisel olarak geriye doğru çevrilerek geldiği aşamaya geri götürülmesiyle ortaya çıkarılan hücrelerdir.

Bilim ve Ütopya: iPS hücreleri hangi kaynaktan, nasıl bir teknik kullanılarak elde ediliyor?

Doç. Dr. Sibel Yıldırım: Gelişim biyolojisinde nadiren ele alınan fakat köklü ve geniş oranda kabul edilen düşünce, yetişkin bir hücrenin hücresel gelişim programının bir kere tesis edildiğinde zorunlu olarak geri dönüştürülemez olduğuydu. Daha açık ifade etmek gerekirse bir deri hücresinin, deri hücreleri olarak farklılandıktan veya özgülleştikten sonra yaşamını bu şekilde sonandırmak zordur. Zorunda olduğuna inanılır. Buna göre, zıgda çekirdek nakli dışında, yetişkin hücrelerde EKH fenotipinin yeniden programlanması anlamına gelen genetik programın silinerek "yeniden başlatma" yapılmasının mümkün olmaması gerekmektedir.

2000 yılında Kyoto Üniversitesi'nden Shinya Yamanaka ve ekibi EKH'lerde çoklu yetkinliği koruyan faktörlerin, vücu-

dun normal yetişkin hücrelerinde de çoklu yetkinliği uyatabileceği düşüncesiyle çalışmalara başladılar. Başlangıçta 24 çoklu yetkinlik adayı belirlendi ve bu faktörler çeşitli kombinasyonlarla fare hücrelerine virus ile taşınarak verildi. Sonuçta 4 adet çoklu yetkinlik geni ile bir fare deri hücresinin yeniden programlanarak EKH evresine geri döndürülebildiği gösterildi. Yeniden programlanan hücreler İngilizcede "induced pluripotent stem (iPS) cells" olarak adlandırıldılar. Bu dört faktör ile uyarılan iPS hücreleri şekilsel ve moleküler olarak önemli EKH özelliklerini taşıdıkları için EKH'lerle yakın benzerlik göstermektedirler.

Farelerde yapılan çalışmalar hızla insan hücrelerine yansıdı ve 2007 yılında Takahashi ve arkadaşları tarafından insan deri hücreleri de EKH evresine geri döndürüldüler. Şu anda hücrelerin yeniden programlanmalarında istenen gen bölgesinin hücre içine sokulmasına yardımcı olmak amacıyla kullanılan virüslerden kurtulunmaya çalışılmaktadır. Kaydedilen ilerlemelerle hem tekniğin etkisi artırılmakta hem de virus dışında proteinler veya küçük moleküller gibi insan hücresi genomunda değişiklikler yaratmayacak yöntemlerin kullanılabileceği gösterilmektedir.

Bilim ve Ütopya: Kök hücreler gibi iPS hücrelerin de rejeneratif tıpta kullanımı mümkün müdür?

Doç. Dr. Sibel Yıldırım: İnsan EKH'lerinin kullanımında en önemli engel elde edilen hücrelerin bir başka hastaya verilmesinde bağışıklık sisteminin vereceği red yanıtıdır (immün yanıt). iPS hücrelerinin avantajları; hastaya özel olarak elde edilmeleriyle immün yanıtı yol açmamaları, birbiriyle genetik olarak özdeş pek çok hattın üretilmesiyle araştırmada kendi içinde bir kontrolün mümkün olması, iPS hücrelerinin tedavi edilmesi arzu edilen doku hücrelerine dönüştürülmesi için farklılaşma potansiyellerinin EKH kadar olması ve EKH'ye göre daha basit ve fazla deneyim gerektirmeyen tekniklerle dahi elde edilebilmeleri olarak kısaca özetlenebilir.

iPS hücreleri karmaşık veya basit herhangi bir genetik hastalığı olan her

Doç. Dr. Sibel Yıldırım, 1995 yılından bu yana onarımsal diş tedavileri ile ilgili araştırmalar yürütüyor. 1998 yazında Ankara'da bulunan Şap Enstitüsü'nde Prof. Dr. İsmet Gürhan Delloğlu ile diş pulpasının primer kök hücrelerini yapmaya çalışmışlar. Yıldırım bu çalışmanın başarısızlığını doku sindirimi yapılmaması ve o tarihte kullanılan hücre kültürü malzemelerinin içeriğine bağlıyor. iPS konusunda elde ettiği başarının temelini de Şap Enstitüsü'nde gerçekleştirdikleri bu çalışmaya atıfta bulunuyor.

Şu anda Selçuk Üniversitesi Pedodonti Anabilim Dalında çalışmalarına devam eden Sibel Yıldırım, kendi fakültesinde de ortak ve çok disiplinli araştırma merkezini kurmasına öncülük ederek histoloji birimini kurmuş.

Doç. Dr. Sibel Yıldırım (sağda), Prof. Dr. İsmet Delloğlu Gürhan.

yaştaki yetişkinlerden, hatta bebeklerden elde edilebilmektedir. Bilinen 5000'den fazla genetik hastalık göz önüne alındığında, iPS hücreleriyle bu hastalıkların çalışılması sonucunda elde edilecek özgün bilgiler için zengin bir maden damarını andırmaktadır. Deneysel olarak, hücreler bir hastadan veya dondurulmuş doku bankalarından alınabilir. Doku bankaları verici hakkında çok sınırlı klinik veri sağlarken güvenilirlik avantajını da sunmaktadır.

Bilim ve Ütopya: Embriyotik kök hücrelerin tedavide kullanılması'nın önündeki etik problemleri iPS hücrelerle nasıl alt ediyoruz?

Doç. Dr. Sibel Yıldırım: Sadece üç yıl öncesine kadar insanda hastalığa özgü çoklu yetkin hücreler, eğer söz konusu hastalık tek bir genetik mutasyondan kaynaklanıyorsa, mevcut insan EKH'lerin bu genide yapılacak modifikasyonlarla veya üremeye yardımcı tedavilerde üretilen embriyolarda bu hastalığı taşıdığı saptanan embriyolardan yeni EKH elde edilmesiyle sağlanabiliyordu. Bununla birlikte bugün dünyanın pek çok yerinde EKH'lerin kullanımı etik ve dini sebeplerle yasaklanmış veya sınırlandırılmıştır. Örneğin, EKH çalışmaları İrlanda, Avusturya, Litvanya, Polonya, Slovakya'da ve ülkemizde tamamiyle yasakken, Fransa, Kanada ve Almanya'da birtakım düzenlemelerle belli türde araştırmalara izin verir nitelikte ve Belçika, Çin, Singapur ve İngiltere'de ise araştırma ve terapötik klonlama için embriyonların oluşturulmasına izin verilmektedir. ABD'de durum biraz daha karışık olmakla, bazı eyaletlerde (örneğin California) her türde kök hücre araştırmalarına izin verilmekte, Louisiana gibi bazı eyaletlerde embriyo ve klonlama ile ilgili hiçbir girişime izin verilmemektedir. Bu yılın 23 Ocak'ında ABD Başkanı Obama EKH'ler ile ilk klinik uygulamalara izin verirken, 2 Aralık 2009'da ise 13 insan EKH dizisinin kullanıma açıldığını duyurmuştur.

iPS hücreleri ise herhangi bir dokudan (çekilmiş diş, deri, çeşitli dokulardan elde edilen biyopsi materyalleri vs.) elde edilebilmektedir. Ayrıca iPS hücrelerinin sunduğu en büyük avantajlardan biri

hastalığa özgü çoklu yetkin hücreler olarak elde edilebilmesidir. Her iki konu da hiçbir etik soruna yol açmamaktadır. Bununla birlikte iPS hücreleri yetişkin kök hücrelerle EKH arasında bir yerde ve pek çok araştırma protokolü henüz çok yeni olan hücrelerdir. Zaman içinde karşılaşılması muhtemel sorunlarla yeni düzenlemelerin yapılmasına gerek duyulabilir.

Bilim ve Ütopya: 'iPS' teriminin Türkçe karşılığı, 'Uyarılmış Çoklu Yetkin Kök Hücre', pekâlâ TRIPS nedir?

Doç. Dr. Sibel Yıldırım: Cennet'de gerçekleştirildiğim çalışmalarda, insan süt ve daimi diş pulpasından ve daimi diş periodontal ligamentinden elde ettiğim kök hücreleri, Yamanaka transkripsiyon faktörlerini üzerinde taşıyan bir vektörle enfekte ederek yeniden programlandılar. Elde ettiğim klonalleri Türk hücreleri anlamında TRIPS olarak adlandırdım. TRIPS hücrelerinin yeniden programlandıklarını kanıtlamak üzere çoklu yetkinlik işaretleyicilerine sahip oldukları, bir EKH belirtici olan alkalın fosfataza pozitif reaksiyon verdiklerini ve kullanılan viral genomun hücre genomunda ifade bulmadığını gösterildi (Resim 1). Çalışmalarımız elde edilen bu hatların EKH ile benzerliğini göstermeye devam etmek üzere ilerlemektedir. Bununla birlikte elde ettiğimiz öncel veriler ışığında insan diş pulpası ve periodontal ligamentinden elde edilen kök hücrelerin yeniden programlama için önemli bir potansiyel taşıdığı gözlemlenmiştir. Bu durumda dişler gerek etik gerekse biyolojik açıdan bu tür araştırmalar için büyük bir avantaj taşıyor olabilirler.

iPS hücreleri herhangi bir dokudan elde edilebilmektedir. Ayrıca iPS hücrelerinin sunduğu en büyük avantajlardan biri hastalığa özgü çoklu yetkin hücreler olarak elde edilebilmesidir.

Soldan sağa: Shinya Yamanaka, Doç. Dr. Çetin Kocaeli, Prof. Dr. Alp Can, Doç. Dr. Sibel Yıldırım, Biyolog Deniz Balci.

Hepimizin bildiği gibi diş ağız içinde pek çok farklı uyarana açık olan, ilginç bir organdır. Dişler, hem sert ve yumuşak dokuların vücudumuzda eşli bulunmayan birlikteliğini sergileyen hem de pek çok sağlık ve hastalık durumuna uyum sağlayabilen çok geniş bir kapasiteye sahip organlardır. Ağız içindeki yüksek çiğneme basınçlarına, oldukça hızlı ve uç değerler arasında seyreden sıcaklık değişikliklerine uyum, tüm bu olaylarla aşılacak sonuçunda sürekli devam eden bir dentin yapımı, gerek çürük gerekse periodontal hastalıklarla bakterilerle, virus ve diğer organizmalarla mücadele ve ağrı uyarılarına karşı verilen yanıtlar diş hücrelerinin ne kadar yetenekli olduklarını düşünmemiz için yeterlidir sanırım. Böylesine çoklu işlevlerde kullanılmak üzere olağanüstü küçük bir alan olan pulpa odası ve kanallarında yerleşmiş olan pulpa dokusunda henüz tam olarak yeri bilinmeyen alanlarda sırasını bekleyen kök hücrelerin varlığı bu hücreleri bana göre son derece değerli kılmaktadır. Çünkü bu hücreler gerektiğinde dişin yapı elemanlarını üretecek hücrelere, gerektiğinde savunma elemanlarına, gerektiğinde ise az önce sıralamaya çalıştığım diğer rolleri üstlenecek elamanlara dönüşmektedir.

Bilim ve Ütopya: iPS hücrelerle yapılan çalışmalarda şu an geline nokta nedir? Hangi aşamadayız?

Doç. Dr. Sibel Yıldırım: Kök hücre teknolojisi hastalığa özgü çoklu yet-

kin kök hücrelerin üretilmesi, insan hastalıklarının yerine geçen bir model yaratmak için kullanılması tipta büyük bir ümit kaynağı halindedir. Buna temel olan düşünce ise çoklu yetkin kök hücrelerin, tanım olarak tüm yetişkin hücre tiplerine farklanma kapasitesine sahip olmasıdır. Buradan hücrelerin vücut dışında yetiştirildikleri kültür ortamında bir hastalığın ilerlemesinin izlenmesi ve böylece bu hastalığın oluş mekanizmaları hakkında önemli bilgilerin edinilmesi, tanıya yönelik yeni biyo-ışartleyicilerin geliştirilmesiyle ilaç testleri ve yeni bulgular için etkilendirilmiş hücrelerin sürekli bir kaynağının elde edilmesine geçiş yolu açılmaktadır. Fakat tüm bu umutların yerine gelip gelmeyeceğini öngörmek için hâlâ çok erken.

iPS hücreleri ile çeşitli hücre tiplerinin büyüyüp gelişeceği hücre kültürü şartlarının optimize edilmesi ve hastalıkların başlamasının izlenmesi ancak bu teknolojinin hastalık modellemesine adaptasyonu yolunda gerçekleştirilecek çalışmalarla elde edilecektir. Özellikle klinik araştırmalardan elde edilecek veriler oldukça yönlendirici olacaktır. Öyle ki 2009 başında FDA (Food and Drug Administration) izni olan EKH'lerin insanda omurga yaralanmasında kullanılması yolundaki araştırma, farelerde kistik oluşumlar saptanması ile durdurulmuştur. Diğer taraftan Çin, Singapur gibi ülkelerde EKH araştırmaları için batının bu kadar hassas davranmasının anlaşılmadığı yolunda talihli söylemlerde bulunmaktadır. Bu durumda kök hücrelerle ilgili moda söylemler yerine klinik araştırmaların somut verilerini takip etmek yerinde olacaktır.

Kök hücre çalışmaları hücre biyolojisinin bilinmeyen yönlerini birer birer aydınlatırken diğer taraftan henüz farkında olmadığımız pek çok mekanizmayı gizlemeye hâlâ devam etmektedir.

Shinya Yamanaka ve ekibi EKH'lerde çoklu yetkinliği koruyan faktörlerin, vücudun normal yetişkin hücrelerinde de çoklu yetkinliği uyatabileceği düşüncesiyle çalışmaları başladılar.

Bilim ve Ütopya: Peki genel olarak kök hücrelerde, özel olarak iPS hücrelerinden insanlığın beklediği nedir diye soracak olursak? Ölüme çare bulmak mı?

Doç. Dr. Sibel Yıldırım: Böyle bir düşünce sistematığı kurmakta belki de öncelikle kabul edilmesi gereken şey elimizde ne olduğunu anlamakta zorluk çektiğimizdir. Bu bakış açısıyla kök hücre çalışmaları hücre biyolojisinin bilinmeyen yönlerini birer birer aydınlatırken diğer taraftan henüz farkında olmadığımız pek çok mekanizmayı gizlemeye hâlâ devam etmektedir. Burada en önemli etken, hücreleri vücut dışına çıkardığımızda, yani sözünü ettiğimiz laboratuvar deneylerini yapmaya başladığımızda, bu hücrelerin vücuttaki hücrelerle aynı şekilde davranıp davranmadıklarını, hatta daha ileri gidersek aynı şekilde görünüp görünmediklerini bilmediğimizdir. Bu sebeple özellikle iPS hücre teknolojisiyle hücre biyolojisinde bir paradigma kaymasını kaçınılmaz olarak yaşarken, diğer taraftan bırakın tedavi yöntemlerini, hastalıkların oluşum mekanizmalarını anlamak için bile henüz yolun çok başında olduğumuzu kabul etmemiz gerektiği kanısındayım.

Bilim ve Ütopya: Günümüz Türkiye'sinde bu çalışmaları gerçekleştirebilecek donanımda araştırma laboratuvarlarımız mevcut mudur? Neler yapılabilir?

Doç. Dr. Sibel Yıldırım: Türkiye kök hücre konusunda gerek alt yapı ve teknik bilgi gerekse vaka sayısı açısından büyük bir avantaja sahiptir. Bildiğim kadarıyla şu anda ülkemizde iPS hücreleri ile yapılmakta olan bir çalışma/araş-

tırma bulunmamaktadır. Ama yakın gelecekte kök hücre çalışmalarının diğer alanlarında olduğu gibi bu alanda da büyük atılımlara gebe olduğumuzu düşünmekteyim.

Bilim ve Ütopya: Çalışma ekibinizin bahsederseniz?

Doç. Dr. Sibel Yıldırım: Selçuk Üniversitesi Dişhekimliği Fakültesi'nde çok disiplinli bir araştırma merkezimiz bulunmaktadır. Bu merkezde çalışan teknik elemanlarımızla özellikle diş hekimlerine temel araştırmalarda önemli bir destek sağlanmaktadır. Kök hücre çalışmalarımı ise yurtdışında bulunduğum süre zarfında, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Histoloji ve Embriyoloji Anabilim Dalı Kök Hücre Laboratuvarı sorumlusu ve Ankara Üniversitesi Kök Hücre Enstitüsü kurucularından Prof. Dr. Alp Can ile paralel şekilde yürüttüğümüz bulunduk. Az önce de değindiğim gibi ülkemizde kök hücre araştırmaları için her türlü altyapı mevcut olmakla birlikte, bir enstitü yapılması henüz tam olarak uygulamadığımız için özellikle benim gibi klinik bir branşta görev yapan öğretim üyelerine tam zamanlı araştırma yapma imkanı sağlayacak düzenlemelerin olmaması bizi bu konuda çok zorlamaktadır. Ayrıca ABD gibi bu konulara büyük bütçeler ayıran ülkelerle işbirliği içinde olmamızın getireceği avantajlar kaçınılmazdır.

Bilim ve Ütopya: Çalışmalarınıza hangi yönde devam etmeyi planlıyorsunuz?

Doç. Dr. Sibel Yıldırım: Columbia Üniversitesi Dişhekimliği Koleji Doku Mühendisliği ve Onarım Tıbbi Laboratuvarı'nda araştırmalarımıza devam edeceğiz. İnsan dişinin kök hücre biyolojisindeki yerini sağlamlaştırmak için yapılacak çok fazla şey olduğuna inanmaktayım.

Kaynakça:

- 1) S. HUIANG, Reprogramming cell fates: reconciling rarity with robustness, (2009), *BioEssays* 31:546-560.
- 2) K. TAKAHASHI, K. TANABE, M. OHNUKI, M.M. NARITA, T. ICHISAKA, K. TOMODA, S. YAMANAKA, 2007, Induction of pluripotent stem cells from adult human fibroblasts by defined factors, *Cell*, 30(1315):861-72.
- 3) COLMAN, A., Dreesen, O., 2009, Pluripotent stem cells and disease modeling, *Cell Stem Cell*, 2009 Sep 4;5(3):244-7.

GDO ürünleri hakkındaki yönetmelik* Neden ivedilikle geri çekilmeli ya da iptal edilmeli?

GDO'lu ürünlere Türkiye pazarı denetimsiz açılmaktadır. Kendisinden beklenen, düzenlediği alanı ulusal çıkarlar bağlamında tam anlamıyla kurallaştırma yerine, adeta "istedik boşluklarla" düzenlemektedir. Bununla kalınmamakta, yaptırımlar net öngörülmemektedir.

Giriş ve amaç

1 996'dan başlayarak GDO'lu (Genetiği Değiştirilmiş Organizma) içeren tarımsal ürünlerin Dünya ticaretine girmesiyle birlikte GDO'lar hakkında giderek artan tartışmalar sürmektedir. GDO'lar yalnızca tarımda değil tıpta da örneğin kimi aşılar (rekombinant DNA-RNA teknolojisiyle üretilen aşılar, insan insülini) kullanılmakta, sanayi ve çevre ürünleri üzerinde de çalışıldığı yazında (literatürde) geçmektedir.

GDO'lu yiyecekler ciddi sağlık riskleri barındırıyor!

GDO'ların tehlikeleri nelerdir?

Şu ana kadar saptanmış riskleri şöyle sıralayabiliriz:

- Gıdalarda yeni toksinler (zehirli maddeler) ve alerjenler (alerjilere neden olan etmenler) ortaya çıkabilir.

- Doğal olmayan gıdalarda şimdiden öngörülemeyen teh-

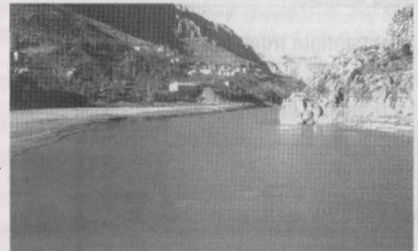
ditler insanlara geçebilir.

- Gıda üretiminde kimyasalların kullanımının artması, su ve toprak kaynaklarının kirlenmesini hızlandıracaktır.

- GDO'lara aşılardan ilaç direnci zararlı otlara geçebilir. Böylelikle, yaban otu öldürücü kimyasaldan etkilenmeyen zararlı bitkiler tarım alanlarını işgal edebilirler.

Türler arasında var olan hastalık bariyerlerinin kırılması (bir türü etkileyen hastalık, genellikle öbür türler için tehdit

GDO'lar yalnızca tarımda değil tıpta da örneğin kimi aşılar (rekombinant DNA-RNA teknolojisiyle üretilen aşılar, insan insülini) kullanılmakta, sanayi ve çevre ürünleri üzerinde de çalışıldığı yazında (literatürde) geçmektedir.

Gıda üretiminde kimyasalların kullanımının artması, su ve toprak kaynaklarının kirlenmesini hızlandıracaktır.

* "Gıda ve yem amaçlı genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar ve ürünlerinin ithalatı, işlenmesi, ihracatı, kontrol ve denetimine dair yönetmelik" (26/10/2009 tarihli ve 27388 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan) ve "Yönetmelik" diye anılacaktır. Bu yönetmelikte "değişiklik" yapan "Gıda ve yem amaçlı genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar ve ürünlerinin ithalatı, işlenmesi, ihracatı, kontrol ve denetimine dair yönetmelikte değişiklik yapılmasına dair yönetmelik" (20/11/2009 tarihli ve 27412 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan) "Değişiklik" diye anılacaktır.

değildir ama genetik aktarım ile bu sınırlar kalkabilir).

• Ekin ürünlerinde canlı çeşitliliğinin yitilmesi (herkes aynı tip ekini ekince pek çok tür yok olacaktır).

• Ekolojik dengenin zarar görmesi: Canlılara yapay olarak eklenmiş özellikler ve bunların kaçınılmaz yan etkileri, hem o canlının gelecek kuşaklarına, hem de bu canlı ile beslenen veya ilişkili öbür canlılara da geçecektir. Bu tür sakıncalar bir kez ortaya çıktığında artık geri çevrilemeyecek ve değişimler sınırlanamayacaktır. Bu tür sonuçların olumsuz etkilerini tam olarak bu günden hesaplama veya öngörmek olanaklı değildir.(1)

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 26 Ekim 2009 günü 27388 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan, adı yukarıda geçen, bu yazımın kaynağını oluşturan bir Yönetmelik çıkarmıştır. Anılan Yönetmelik, Resmî Gazete'de yayımlanarak hemen yürürlük altına alınca 26 gün sonra, yine yazımın başında adını geçirdiğimiz künyesiyle, bir yönetmelikle kapsamlı bir değişime (tadile) uğratılmıştır.

Bu yazımın amacı; Biyogüvenlik Yasa Tasarısı TBMM gündeminde epeydir(?) bekletirken, tam da bu süreçte alelacele yürürlüğe konan söz konusu Yönetmelik'in ciddi açmazlarını, hukuka aykırı yanlarını ve ulusumuzun gıda güvenliği bakımından doğurabileceği kritik ve "stratejik sakıncaları" kamuoyunun bilgisine sunmaktır.

Yönetmeliğin irdelenmesi:

1) "Dayanak", amaç, katılımcılık, örgütlülük, saydamlık ve bilgilendirme bakımlarından

"Dayanak" başlıklı bölümün 3. maddesinde kimi yasalara gönderme yapılmaktadır.

5488 sayılı Tarım Kanunu'nun 10. maddesi bağlamında, aşağıya çıkarılan madde metninde altı çizilen koşul yerine getirilmiş midir? Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, hangi ilgili kuruluşun görüşünü almıştır? Örneğin Anayasa'nın 135.

...Oysa Tarım Yasası'nda GDO kavramı hiç geçmemektedir.

maddesi uyarınca kurulan ve kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşu statüsü taşıyan TTB, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Gıda Mühendisleri Odası, Çevre Mühendisleri Odası... başta olmak üzere, günümüz "katılımcı demokrasi"nin vazgeçilmez öğeleri olan DKÖ'ne, örneğin Tüketici Hakları Dernekleri Federasyonu'na, üniversitelerin ilgili birimlerine, TÜBA'ya başvurulmuş mudur, alınan raporlar var mıdır? Tarım Bakanlığı bunları kamuoyuna ve Danıştay'a sunabilir mi? Kamu kurum ve kuruluşları post-modern "Yönetişim" tuzağı kapsamında sermayenin güdümüne sokulurken, Kamu yönetiminde neden yangından mal kaçırıcısına davranılmakta, örgütlü toplumun birikimlerinden yararlanılmamaktadır?

Metin "dış" kökenli midir? TBMM Tarım Komisyonu üyelerinin ABD'de Mon-

santo biyoteknoloji firmasını ziyaretinin kısa süre ardından irdediğimiz Yönetmeliğin çıkarılması ne anlama gelmektedir? AB kökenli yüzlerce yasa olduğu üzere bir İngilizce metin verilerek moda deyimle "uyumlaştırılması" mı istenmiştir? Oysa daha 1. maddede Yönetmelik amaçları açıklanırken "...tüketici çıkarları ve çevrenin en üst düzeyde korunması için..." denilmektedir.

• Oysa -dış dayatma- Yönetmelik'in amaçları ve içeriği örtüşmemektedir.

Yönetmelik'e başlıca dayanak olduğu anlaşılan Tarım Yasası'nın 10. maddesi başlığı aşağıya aktarılmıştır. İrdelenen Yönetmelik ile bu yan başlık daha baştan çelişmektedir. Yönetmelik'in verdiği izinle ülkemize dışalım (ithal) yapılacak GDO içeren ürünler (insan gıda maddeleri ve hammaddeleri, hayvan yemleri ve hammaddeleri) kaçınılmaz biçimde besin zincirine katılacak (integre olacak) ve ülkemizde bırakalım "biyolojik çeşitlilik, genetik kaynakların korunması ve biyogüvenliğin sağlanması"nı, her üç alanda da tam tersi sonuçlar doğuracaktır. Yönetmelik, daha baştan, kendisine yasal dayanak olarak gösterilen yasanın ilgili maddesinin bölüm başlığının muradı ile doğrudan çelişmektedir. Ayrıca dikkat çekmek isteriz ki, Tarım Yasası'nda "GDO" kavramı hiç geçmemektedir. "Genetik" sözcüğü ise aşağıdaki bölüm başlığında ve 10. maddenin ilk tümcesinde yalnızca birer kez geçmektedir, o denli. Daha açık bir anlatımla, Yönetmelik'in te-

Tarım Yasası'nda "GDO" kavramı hiç geçmemektedir.

"Genetik" sözcüğü ise 10.

maddenin ilk tümcesinde yalnızca birer kez geçmektedir.

Daha açık bir anlatımla, Yönetmelik'in temel dayanak maddesi bile, bu bağlamda tartışmaya açıktır.

mel dayanak maddesi bile, bu bağlamda tartışmaya açıktır.

Biyolojik çeşitlilik, genetik kaynakların korunması ve biyogüvenliğin sağlanması

Madde 10 – Bakanlık, biyolojik çeşitliliğin, genetik kaynakların ve ekosistemlerin korunması ve geliştirilmesine ilişkin araştırmalar yapar veya yaptırır. Biyoteknolojik yollarla ve/veya çeşitli ıslah metodları kullanılarak elde edilen ürünlerin fikri mülkiyet hakları kapsamında korunması, kaydı, tescilli, üretimi, tüketimi, gıda olarak kullanımı, ihracatı ve ithalatı "hakkında ilgili kurum ve kuruluşların görüşü alınmak suretiyle gerekli düzenlemeleri yapar".

Bu bağlamda Yönetmelik, demokratik katılımcılığa uymamakta, uzmanlık birimlerinin katkısı yeterince(?) alınmadığından, "bilimsel" ve "demokratik" olma engeli (handikapı) ile yüküldür.

Örneğin madde 6/(9) son derece anlamsızdır.

• (9) GDO'lu ürünler, izin verilen amaçlar dışında kullanılamaz.

Herhangi bir GDO'lu gıda ürünü "besin zinciri"ne girdikten sonra "...izin verilen amaçlar dışında kullanılamaz..." düzenlemesi komik olup, bilimsel olarak kadük kalmaya mahkumdur.

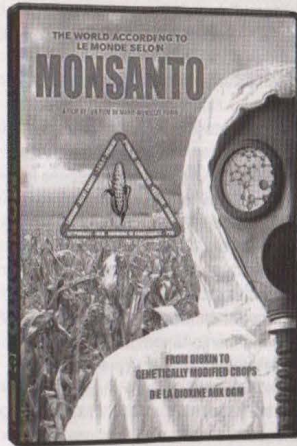
Ayrıca, yine "Dayanak" maddesinde adları sayılan yasalar aşağıda olup, Anayasa'nın Yönetmelik hazırlanmasını düzenleyen 124. maddesine aykırıdır. Bu madde aşağıdaki gibidir, sayılan yasaların hangi madde ya da maddelerinin söz konusu Yönetmeliğin çıkarılmasında dayanak alındığının açık açık sayılması gerekmektedir.

Bu kaçınılmaz zorunluk, salt Tarım

Yasası'nın -ilgisiz doğrudan olmayan- 10. maddesi için yerine getirmiştir.

Anayasa madde 124. – Başbakanlık, bakanlıklar ve kamu tüzelkişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler.

7/8/1991 tarihli ve 441 sayılı Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Kuruluş ve Gö-

TBMM Tarım Komisyonu üyelerinin ABD'de Monsanto biyoteknoloji firmasını ziyaretinin kısa süre ardından idelediklerini Yönetmeliğin çıkarılması ne anlama gelmektedir?

revleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 27/5/2004 tarihli ve 5179 sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun, 29/5/1973 tarihli ve 1734 sayılı Yem Kanunu ile 29/6/2001 tarihli ve 4703 sayılı Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanmasına Dair Kanuna dayanılarak"

5488 sayılı Tarım Yasası'nın "Tarım politikalarının ilkeleri" bölümü başlığı altında düzenlenen 5. maddesi 6 fıkrası "örgütlülük ve kurumsallaşma" öngörmekte, Tarım Bakanlığı'nın daylayıcı ve dayatmacı tutumu yasanın bu muradını da çiğnemektedir. Yönetmelik'te üç hafta sonra kapsamlı değişikliklerle kurumsallaşma sağlanabilir mi? g ve 6 fıkraları ise, açık-

ça "katılımcılık" ve "şeffaflık ve bilgilendirme" kuralı getirmektedir. 75 milyonluk Türkiye halkını ve her yıl yurtdışından gelen yaklaşık 20-25 milyonu aşkın turist kitlesinin (toplam yüz milyon) sağlığını çok yakından ilgilendiren böylesine önemli bir Yönetmelik, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nca kapalı kapılar ardında ve aceleyle hazırlanmıştır. Öylesine aceleyle getirilmiştir ki, yayımlanmasından daha bir ay bile geçmeden, 21 maddelik Yönetmelik, 8 maddelik kapsamlı bir değişikliğe uğratılmıştır. Bu durum, hukuk tekniği bakımından ender görülebilecek, (hatta örneğine rastlanamayan) ve skandal sayılabilecek bir tablodur. 5. maddenin 1. fıkrası değiştirilmiş, 6, 7 ve 8. fıkraları yürürlükten kaldırılmıştır. Bu tutum öngörüsüzlüğü olduğu ölçüde, teknik olanakların, insangücü kaynaklarının açık yetersizliğinin doğrudan kabulü anlamına da gelmektedir ve kamu yetkisi ve yetkesinin (otoritesinin) kötüye kullanımı, "halk sağlığının tehlikeye atılması" ile eşdeğerdir.

Yönetim'in (idare'nin) mevzuat düzenlemesi ile kullandığı kamu yetkisinin, murat edilen "kamu yararı"nı sağlamadığı gibi, "hizmet gereği" olmaktan da uzak düştüğü görülmektedir. Yönetmelik'in çıkarılmasında bağlı kalınması gereken "Nedensellik" koşulu yerine getirilmemiştir ve bize göre başlıca iptal gerekçesidir.

Madde 11/2/a: "İthalatta, GDO riski taşımaya nedeniyle analize tabi tutulacak ürünler ve bunların sıklıkları Bakanlık onayı ile belirlenir. Gerekğinde yine Bakanlık onayı ile güncellenir." içeriğidir.

Bu bağlamda, başlangıçta 27 olarak belirlenen analize tabi tutulacak ürün sayısı, iş yükünün altından kalkamayacağı anlaşılmış olmalı ki, birkaç hafta sonra 9'a indirilebilmiştir. Yönetmelik, düzenlediği sorun alanının gerçekliklerine çok kısa sürede yabancı kalmıştır. Bu durum, "ağır bir ciddiye kusuru"dur.

Tarım Yasası'nın 5. maddesi, ulusal(!) tarım politikasının ilkelerini belirlemektedir.

MADDE 5 – Tarım politikalarının ilkeleri şunlardır:

- ...
- Örgütlülük ve kurumsallaşma
- ...

Herhangi bir GDO'lu gıda ürünü "besin zinciri"ne girdikten sonra "...izin verilen amaçlar dışında kullanılamaz..." düzenlemesi komik olup, bilimsel olarak kadük kalmaya mahkumdur.

- g) Katılımcılık
ğ) Şeffaflık ve bilgilendirmek.

Söz konusu Yönetmelik son derece kapsamlı düzenlemeler getirmekte olup, hukuk öğretisinde (doktrinde) çok temel bir kural olan "mevzuat normları katmanlanması"na da (hiyerarşisi) aykırıdır. Bu denli "kapsamlı ve genel içerikli bir düzenleme"nin en azından Tüzük -ki Anayasa'nın 115. maddesi uyarınca Bakanlar Kurulu'nun benimsemesi ve Danıştay'ın incelemesinin ardından Cumhurbaşkanı'na sunulmakta ve bu kararın imzası ile Resmi Gazete'de yayımlanabilecektir- ile ya da daha iyisi yasa ile yapılması gerekmektedir.

Böylelikle konu TBMM gündemine gelecek ve kamuoyunda da tartışma olanağı olabilecektir. Dolayısıyla "yetki aşımı" yapılarak, Yönetmeliği aşan "aşkın norm düzenlemesi" Yönetmelikle yapılabiliştir ve bu durum da kanımızca hukuka aykırıdır, "iptal" nedenlerindendir.

Hukukçularca, benzer içerik (tematik) alanların AB ülkelerinde hangi düzeyde normlarla düzenlendiğinin incelenmesi yerinde olacaktır. Bildiğimiz ölçüde bu alan, AB'nin Birincil Hukuk Mevzuatı içindedir. Dolayısıyla hem "denk mevzuat normları ile düzenleme" hem de içerik bakımından, başta "AB hukuku" olmak üzere uluslararası karşılaştırmalı bir çalışma yapılması gerekli görülmektedir. Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşma ve sözleşmeler (Anayasa md. 90/son) bakımından da bir "tarama" yapılması uygun olacaktır.

2) Bilimsellik bakımından irdeleme

Söz konusu Yönetmelik "bilimsel" de değildir. Çünkü, 5/3 maddesinde aşağıdaki içeriğe yer vermekle birlikte, anne adayları gebelik döneminde GDO'lu ürünleri de yiyeceklerinden, doğacak bebeklerin embriyogenezis denilen organlarının oluştuğu gebeliğin ilk 2-3 ayı da dahil olmak üzere, bu ürünlerin beklenebilecek (potansiyel) zararlarından korunmaları olanaklı olamayacaktır.

- "(3) GDO lu ürünlerin, bebek mama-

ları ve bebek formülleri, devam mamaları ve devam formülleri ile bebek ve küçük çocuk ek besinlerinde kullanılması yasaktır."

Tıp yazınında (Literatür), bu dönemin (gebelik) teratojenik, mutajenik, karsinogenetik, fototoksik etkilerine ilişkin yaygın belge-bilgi vardır. Hatta bu istenmeyen etkiler, iyi incelendiği sanılan ilaçlar için bile gündeme gelebilmektedir. 1960'lar başında İngiltere'de yaşanan "Talidomid" faciası fazlasıyla trajiktir. Üstelik GDO'lu yiyeceklerin orta-uzun erimde insan bedeninde ortaya çıkarılabileceği sakıncalar yeterince araştırılmış değildir.

FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü) ve WHO (Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Örgütü) web sitelerine kısa bir gözatış bile sorunun ciddiyetini kavramaya yeterlidir.(2)

Ayrıca, bebek doğduktan sonra, -her ne denli mamalara ve devam mamalarına GDO'lu ürün katılmayacak da olsa- emzirme sırasında da anneden bebeğe sütü ile annenin tükettiği GDO'lu ürünler geçebilecektir. Ayrıca Yönetmelik'te geçen "küçük çocuk" kimdir, hangi yaş dilimine karşılık; 1-4, 1-6... ? Nihayet, bu Yönetmelikle hayvan yemlerinde GDO'lu ürün katılabileceğinden, "besin zinciri"yle gebelere ve annelere ve de bebeklere doğrudan ve dolaylı olarak geçişin engellenmesi söz konusu edilemez. Yönetmelik madde 10/d, bu bağlamda çok büyük ölçüde işlevsizdir. "Yönetmelik, bilimsel değildir." Dahası besin zincirinin 3. halkası olan bitkilerin de denetimsiz tüketilen GDO'lu besin ve yemler üzerinden çapraz kirlenmesi (kontamine olması, cross-pollination) kaçınılmaz olup; tüm Türkiye'nin Dünya'da biricik, eşi bulunmaz olan flora ve faunasının birkaç yıl gibi kısa bir sürede geri dönüşsüz biçimde elden çıkabilmesi -terminatör tohumların da yıkıcı ekolojik ve bağışıklık doğurucu etkileriyle-

açık ve yakın tehlikesi ve tehdidi ile karşı karşıya bulunmaktayız. Türkiye bal üretiminde Çin, Arjantin ve Meksika'dan sonra dünya dördüncüsüdür. Anadolu çoğrafyası, Dünya arı ırkının %20'sine, ballı bitkilerin % 75'ine sahiptir.(3) Türkiye sebze-meyve üretiminde dünya 4.5.sidir.(4)

Çevre açısından ciddi tehlikelerden kimileri transgenik (genleri ile oynanmış) bitkilerin çevreye salındıktan sonra doğal türlerde genetik çeşitliliğin yitimine, ekosistemdeki tür dağılımının ve dengeyi bozarak genetik kaynakları oluşturan yabancı türlerin doğal gelişimlerinden sapmalarına neden olabileceğidir. Bu açıdan genetik kaynakları varıl ülkelerin gen kaynakları -ki Türkiye bu ülkelerin başında gelmektedir- tehdit altına girmiştir. Dünya karasal biyoçeşitliliğinin yaklaşık %80'i gelişmekte olan ülkelerdedir ve bu ülkeler, biyoteknoloji için hammadde sağlayıcıdırlar.

Düşündürücü bir örnek

1989'da Showa Denko adlı bir şirket, ABD'de "L-Tryptophan" adını verdiği genetik yapısı değiştirilmiş yeni bir yiyecek katkı maddesini piyasaya sürdü. Yeni ürünün yapımında gen mühendisliği ürünü bir bakteri kullanılmıştı. Ürünün piyasaya verilmesinden kısa bir süre sonra yakınmalar hızla arttı. Genetik yapısı değiştirilmiş yiyeceklerin üzerinde, böyle olduklarını bildiren bir etiket olmadığından o yiyeceklerden herkes yemişti. Kamu-

Dünya karasal biyoçeşitliliğinin yaklaşık %80'i gelişmekte olan ülkelerdedir ve bu ülkeler, biyoteknoloji için hammadde sağlayıcıdırlar.

2) bkz 1 ve 2 sayılı kaynakça

3) ÇELİK, S., Cumhuriyet, 22.08.09

4) Ankara Ticaret Odası Raporu, 2005

oyundan yükselen baskılar üzerine incelemeler başladı ve yeni ürünün 5 bin kişi-de ciddi hastalık oluşturduğu görüldü.

Bu katkı maddesi, "Eozinofilli Miyalji Sendromu (EMS)" adı verilen bir kas hastalığına yol açıyordu. Rapor açıklandığında yeni hastalıktan 37 kişinin ölmüş olduğu, 1.500 kişinin de felç, süregen (kronik) nörolojik sorunlar, ağrıları yutma ve deri yakınmaları, kalp rahatsızlıkları, ışığa duyarlılık ve otoimmün (bağışıklık) bozuklukların da aralarında yer aldığı ciddi hastalıklara yakalandığı anlaşıldı.

Şirket "L-Tryptophan" bakterisini hemen yok etti. Bu yüzden, hastalığa karşı sağaltım, koruyucu aşı geliştirebilmek için bakteri üzerinde genetik çalışma yapma olanağı kalmadı. (5) Bilimsel tablo böylesine açıkken Yönetmeliğin 5/3 maddesinin hiçbir anlamı yoktur ve yine de böyle bir düzenlemenin yapılabilmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin getirildiği aşama açısından hüzün vericidir.

Üstelik "postmodern bilim"(!) küresel sermayenin sınırsız kazanç hırsı karşısında belirgin suskunluğu hatta karartma ve yarıltmasına karşılık, aktarılan dramatik örnek üzerinde yeterince düşülmelidir.

3) Etiketleme ile bilgi edinme hakkının engellenmesi bakımından

GDO içermeyen gıda ürünlerinin etiketlerine bu özelliği yazılmasının yasalaklamasının, Yönetmeliğin öngördüğü sınırlarda (%0,9'un altında) "GDO'lu ürün içeren ürünler aleyhine rekabet eşitsizliği getireceği" savı, serbest ticaret bağlamında piyasa kurallarının insan ve toplum sağlığının önünde tutulduğunun açık kanıtıdır ki; kabulü olanaksızdır. Hiçbir ticari amaç ya da kaygının, tek bir insanın ve giderek toplumun sağlığının karşısında koruma göremeyeceği her türlü açıklamadan ve savunudan bağışık olmak gerekir.

Ayrıca, Tarım Bakanı Dr. Vet. Mehdi Eker'in basın önünde bu maddeyi savunurken "yokların listesi varlıktan her zaman daha uzundur" içerikli ciddi düzey

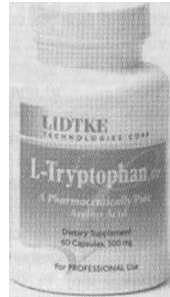
sorunu olan ucuz bir polemiğe sapması, Kamuoyunun güvenini derinden sarsmış ve yukarıda da değinildiği üzere Tarım Yasası'nın "saydamlık" ilkesini çiğnemiştir.

Bu durum Tüketici haklarını düzenleyen ve tüketicinin "bilme hakkı"nı kullandıran mevzuatımıza da açık aykırılık taşımaktadır. "Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun"nun (6) ilgili maddesi aşağıdadır :

Madde 12 - (Değişik madde: 06/03/2003 - 4822 S.K/19. md.)

Perakende satışa arz edilen malların veya ambalajlarının yahut kaplarının üzerine kolaylıkla görülebilir, okunabilir şekilde o malta ilgili tüm vergiler dahil fiyat, üretim yeri ve ayrırcı özelliklerini içeren etiket konulması", etiket konulması mümkün olmayan hallerde aynı bilgileri kapsayan listelerin görülebilecek şekilde uygun yerlere asılması zorunludur.

Bu çerçevede, söz konusu insan gıdaları ve hayvan yemlerinin GDO içerip içermediğinin, %0,9 gibi nesnel ve bilimsel olmayan genel bir görece kategorik eşığın altında olup olmadığının bakılmaksızın, ürünün etiketinde bildirimi yasal zorunluluktur. Yasal düzenlemelerin, daha alt bir mevzuat normu olan Yönetmelik ile aşılma çabalanması, hukukun en

temel ilkelerine açık aykırılık oluşturmaktadır.

4. "Gıda Gümrüğü" altyapısının ve bakanlığın derin yetersizliği bakımından

Türkiye'nin, gıda maddelerinin de ithal edildiği gümrük kapılarında yeterli örgütlenmesi ve teknik donanımı ile insangücü yoktur. Halen gıda maddelerinde GDO'lu ürün içeriği bakılabilecek yalnızca

3 (üç) laboratuvar olup, bunlar Bursa, Adana ve Ankara'dadır. Dolayısıyla, Yönetmeliğin öngördüğü biçimde % 0,9'un altında GDO düzeyini -salt niteliksel değerlendirmeye ile yerinde olarak yetinmeyecek- niceliksel (kantitatif) olarak belirleme olanağı gerçekte -de facto olarak- yoktur. AB normları, yaklaşık 250 bin nüfusun gıda gereksinimlerinin GDO'lu ürün denetiminin yapılabilmesi bu amaçla kurulu 1 (bir) uluslararası akredite (yetkilendirilmiş) laboratuvar gerektirmektedir. Bu durumda Türkiye'nin 3 (üç) değil 300 (üç yüz!) adet tam donanımlı yüksek teknoloji laboratuvara gereksinimi vardır. İçinde bulunan ekonomik bunalım ortamında bırakalım kısa erimi, orta ve hatta uzun erimde bile bu yapılanmayı yaşama geçirme olanağı yok gibidir. Dolayısıyla denetim işi de özel sektöre bırakılacak demektir ki, gıda güvenliği doğrudan bir kamusal görev olup (Anayasa madde 56), devri olanağı bulunmamaktadır.

Nitekim "27/5/2004 tarih ve 5179 sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararname" nin yürürlükte alma sürecinde de son derece ciddi aksaklıklar yaşanmıştır ve halen sürmektedir. Gıda güvenliğinin sağlanmasının Sağlık Bakanlığı'ndan alınarak Tarım ve Köyşileri Bakanlığı'na devri sürecinde özellikle başlangıç yıllarında gıda denetimleri çok ciddi oranda yerine getirilememiştir. Tarım ve Köyşileri Bakanlığı'nın gereksinim insangücü ve teknik donanımı, aradan geçen 5,5

1989 yılında ABD'de

Showa Denko adlı bir şirketin, gen mühendisliği ürünü bir bakteri kullanılarak yapılan genetik yapısı değiştirilmiş "L-Tryptophan" adındaki bir katkı maddesinin daha sonraları beş bin kişiye ciddi hastalıklar ortaya çıkardığı görülmüştür.

yıla karşın halen de ulaşamadığı açık bir gerçektir. İlgili mevzuat uyarınca yürütülen gıda denetimlerinin nicelik ve nitelikçe yeterli olmadığı acı bir olgudur. Kuru- lu seksen dolayında gıda denetim labo- ratuarının yarısından çoğu özel sektö- rün olup, Tarım ve Köyşleri Bakanlığı bu laboratuvarların denetimini bile gereğin- çe yap(a)mamaktadır. Kaldı ki, Yönetme- lik'in 5/2 maddesinde de yer verilen dü- zenleme, aynı teslimiyetin bir başka ka- nıtıdır:

Madde 5(2): "İthal edilen, üretilen ve- ya dağıtımı yapılan GDO'lu gıda veya yemin çevre, insan veya hayvan sağlığı açısından olumsuzluğu tespit edildiğin- de, gıda veya yem işletmecisi sağlığı ve çevreyi korumak amacıyla gerekli tedbir- leri almak, Bakanlığı, diğer ilgili mercileri ve tüketicileri acilen bilgilendirmek ve söz konusu gıda veya yemi, piyasadan geri çekmek zorundadır."

Yönetmelik kurallarının çiğnenmiş ol- masına da, çiğneme (ihlal) kararına da özel sektör yetkili kılınmıştır. Sakıncalı gıda ürünlerinin piyasadan geri çekilmesi bile ilgili özel sektöre bırakılmaktadır. Oysa bu denetim aslı, devredilemez, ertele- nemez ve vazgeçilemez bir kamu görevi- dir ve kamu görevlileri eliyle yürütülür.

Kaldı ki, GDO içeriği bakımından sa- kıncalı bir gıda ürününün ve yemin "piya- sadan geri çağırılması" neredeyse "üto- pik" bir beklenti ve düzenlemedir. İlaçlar- da bile her ürün "barkod kimlikli" olduğu halde, Sağlık Bakanlığı çok büyük zor- luklar çekmektedir. Ancak SGK iş işbirli- ği yapılarak, yaygın eczane bilgisayar donanımı ve yetenekli yazılımlarla ilaç vb. tıbbi ürünlerin "geri çağırılması" ola- naklı olabilir. Gıda ve yemler için böylesi bir yapılanma ülkemizde olmadığı gibi, en gelişmiş ülkelerde bile yok düzeyinde- dir. Asıl olan kaynakta denetimdir ve sa- kıncalı gıda / yem topluma dağıtılmadan önce en üst güvenlik önlemleri "ad hoc" alınmak zorundadır.

Nitekim Yönetmelik md. 11/1/a, gıda / yemlerin salt "parti numarası"ndan söz edebilmektedir. Bu fıkranın, uyarılarımız dikkate alınarak "post hoc" (sonradan, re-aktif, sorun çıkınca) değiştirilmesi uy- gun olmuştur. Oysa başta yeterli bilim- sel-demokratik katılcılık sağlansa ve

Yönetmelik aceleyle getirilmeseydi; aşı- ğıda altı çizili yerinde istemi de içeren dü- zenleme, öngelen (pro-aktif) biçimde "ad hoc" yapılmış olabilirdi.

"a) İthalatçı firmadan, GDO ve ürün- lerinin üretildiği veya yüklendiği ülke yet- kilileri tarafından düzenlenmiş ürünün miktarı ve aktarılan geni belirlen belge veya uluslararası akredite bir laboratu- vardan alınmış analiz raporu istenir." (Bu istem ayrıca, Codex Alimentarius uyarın- ca egemen bir Devlet olarak hakkımız- dır.)

FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Ta- rım Örgütü) ve WHO (BM Dünya Sağlık Örgütü) tarafından birlikte hazırlanan (1963) Uluslararası "Codex Alimentarius" kuralları çok katıdır. Ayrıca Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tahkim süreçleri de dikkate alındığında, gıda gümrüklerinde özel- leke dışılamda (ithalatta) yaşanacak ak- samalar, Türkiye'yi ciddi ödüncelerle (tazminat) karşı karşıya bırakabilecektir. Yakın geçmişte, bir kozmetik ürününü yeterli sağlık-güvenlik raporlarını güm- rükte sun(a)madığı saviyla ülkesine sok- mayan Fransa Hükümeti'nin DTÖ Tah- kim Kurulu'na 110 (yüz on) milyon \$ ze- zaya çarptırıldığı bilinmektedir.

Madde 12 anlaşılır gibi değildir:

GDO'lu ürünün önce dışalım (ithali) yapılacak, ardından, bir ay içinde ne amaçla, nerede, nasıl kullanılacağı Tarım Bakanlığı'na bildirilecektir! Bakanlık bu bildirimleri uygun bulmazsa dışalım yapı- lan GDO'lu gıda ve yeme ne yapılacak- tır?

Bu tür düzenleme (regülasyon) belir- sizlik ve boşlukları nasıl anlaşılmalı, nasıl açıklanmalıdır? Küreselleştirmecilerin dayattığı birçok metinde başvurduğu "ka-

GDO içeriği bakımından sakıncalı bir gıda ürününün ve yemin "piyasadan geri çağırılması" neredeyse "ütopik" bir beklenti ve düzenlemedir.

sıtlı muğlaklık" ilkesiyle mi?

Aynı maddede,

"c) İşleme sonrası risklerin öngörül- mesi hâlinde acil tedbir planları, muhafa- za ve nakil koşullarıyla ilgili ek tedbirleri Bakanlığa bildirmek," ve "ç) Atık ve artık- ların güvenli artırım ve imha koşullarını belirleyerek Bakanlığa bildirmek" içerikli fıkralar da yer almaktadır. Devlet, küresel emperyalizm karşısında kendini tasfiye mi etmektedir!

Doğrusu, Bakanlığın ve ilgili firmala- rın yer, rol ve statülerinin karşıp karşı- madığı meraka cidden değerdir. Bütün bunları geçelim, Bakanlığa yapılacak "bildirimler" sonrası ne yapılacağını ise Yönetmelik "bildirmekte" dir. Hangi yaptırımlar öngörülmektedir, sanki özel-likle tanımlamaktan kaçınılmaktadır? Madde 19'da "yönetmelik" (idari) yaptırımla- ra ilişkin kimi mevzuata gönderme yapı- lımda, "Ceza" yaptırımlarından ise ne- dense hiç söz edilmemektedir?

(Md. 11/2/c'de gönderme yapılan "risk listesine alınma" belki de ayrıksı (is- tisnai) bir durum arz etmektedir.

"Denetim ve kontrol" yan başlığı altın- da yer alan 17. madde adeta anarşiyi, kuralsızlığı pekiştirmektedir:

Madde 17 - (1) : GDO ve ürünlerinin denetim ve kontrolleri bu Yönetmelik hü- kümleri ile birlikte ilgili mevzuata göre ya- pılır.

Madde 18'de GDO'lu gıda ve yemler- den örnek (numune) alma ve laboratuvar inceleme yöntemleri nedense bu Yönet- melik dışında tutulmaktadır. Oysa FAO- WHO ortak ürünü Uluslararası Codex Alimentarius, 1963 ve sonrası güncelle- meleri ile bu kuralları net olarak belirle-

Yönetmelik kurallarının çiğnenmiş olmasına da, çiğneme (ihlal) kararına da özel sektör yetkili kılınmıştır. Sakıncalı gıda ürünlerinin piyasadan geri çekilmesi bile ilgili özel sektöre bırakılmaktadır.

mektedir. Bilindiği gibi Codex Alimentarius, 1997 tarihli Ulusal Gıda Kodeksi Yönetmeliğimizin de temel kaynağıdır.

Madde 12/3/b şu düzenlemeyi getirmektedir :

"GDO'suz gıda veya yem, GDO'lu gıda veya yemin işlendiği hattan farklı bir hatta üretilmeli ve depolanmalıdır. Aynı üretim hattının kullanılması durumunda, üretim hattında gerekli temizliği yapmak...."

Yönetmelik Türkiye gerçeklerinden öylesine kopuktur ki; GDO'lu ürünler için ayrı, koştur (paralel) bir üretim, işleme ve depolama bandı öngörebilecek denli düşseldir (hayalidir). Hem de yürürlüğe girışinden sonra bir geçiş dönemi bile öngörmeyen Yönetmelik'in 20. maddesi, yürürlüğü RG'de yayım tarihine bağlamıştır. Durum böylesine "ilginç" iken, 13. madde, GDO'lu ürün dışatımında şu düzenlemeyi getirmektedir :

Madde 13 – (1) İhracatta alıcı ülkenin talebi doğrultusunda işlem yapılır. Alıcı ülkenin GDO ile ilgili talebinin olmaması durumunda genel ihracat mevzuatına göre işlemler gerçekleştirilir.

Ülkemize GDO'lu ürün dışatımında (ithalinde) şirketler, -Türkiye'de Devlet yokmuşçasına, neredeyse tam yetkili iken, Türkiye GDO'lu ürün satarken karşısında "ilgili ülke ve onun istemi" arancaktır! Türkiye'nin yüksek çıkarları böyle mi savunularak korunacaktır? Dış ilişkilerde "Karşılıklık" ilkesi, diplomasinin en temel evrensel kurallarından değil midir? Türkiye postmodern bir sömürge ülkesi midir ki, tek yanı anlamsız ve ölçüsüz ödün vermek ve gıda güvenliğini, halkının sağlığını risk altına itmektedir?

5) İnsanlığın ortak varlığı gen kaynaklarına sermayenin el koyması bakımından

Yönetmelik madde 4/h şu tanıma yer vermektedir :

"Gen sahibi: GDO ve ürünlerinde değiştirilmiş olan gen ya da genlerin patent hakkını elinde tutanı...."

Yönetmelik md. 6/ (10) çok düşündürücüdür:

Madde 6/ (10): Gen sahibi, GDO ve ürünleriyle ilgili olarak yeni bir risk ya da

risk şüphesini öğrendiği takdirde durumu derhal Bakanlığa rapor etmek ve tedbir almakla yükümlüdür.

GDO'lu ürünün riskinden kuşku duymak da, öğrenmek de (kimden, nasıl), Tarım Bakanlığı'na bildirmek de, hatta gereken önlemleri almak da; tuhaf ama ilgili şirketlere -hatta "Gen sahibi"ne- bırakılmaktadır! Aslı Devlet işlevleri bile devredilerek,

"Devletin tasfiyesi" açıkça bu Yönetmelik'le de sürdürülmektedir.

Böylelikle, doğanın ve insanlığın pek doğallıkla ortak malı olması gereken -ve olan- türlerin çeşitliliğine ilişkin ortak insanlık kalıtı (mirası), GDO'lar üzerinden Küresel emperyalist baskı ve yönlendirmelerle, bir avuç çökuluslu biyoteknoloji firmasının vahşi tekelci mülkiyetine terk edilmektedir. Bir süre sonra GDO'lu ürünlerin doğal olanları ortadan kaldırması ile (tam replasman!) terminatör tohumlarda olduğu gibi hemen tüm gıda ürünlerinde "patent" ödeme yükümü ortaya çıkabilecektir ki; bu durum tüm gıda ürünlerinin fiyatlarının artması anlamına gelir ve tarımsal gıda üretiminde kendine yetmeyen(!), her yıl birkaç milyon ton mısır, soya, kanola dışatımı yapmak zorunda olan ülkemizi çok büyük ölçüde dışa bağımlı kılar, dış ticaret açığı yaratır. (2009 Ocak-Ağustos dönemi tarım ürünleri dış ticaret fazlası 8 ayda yalnızca 461 milyon dolardır.)

Dış ilişkilerde "Karşılıklık" ilkesi, diplomasinin en temel evrensel kurallarından değil midir? Türkiye postmodern bir sömürge ülkesi midir ki, tek yanı anlamsız ve ölçüsüz ödün vermek ve gıda güvenliğini, halkının sağlığını risk altına itmektedir?

Kodeks Alimentarius 1960' larda iki uluslararası organizasyon: Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından ortak oluşturulmuştur.

Ayrıca yoksulluğun çok yaygın olduğu ülkemizde stratejik bir beslenme / beslenememe sorununa yol açabilir.

ABD Texas Rice firmasının, sözde teknik işbirliği kapsamında Hindistan'ın Basmati pirincinin genlerini manuple etmesinin ardından Uluslararası Patent Bürosu'ndan bu GDO'lu pirincin patentini alması ve ardından Hindistan'dan bu pirincin dışatımında "patent hakkı" (post-modern haraç) istemi acı bir ders olmalıdır. Ayrıca Türkiye'de, 551 sayılı ilaçta patent hakkı ödenmesine ilişkin yasa gücünde kararnamenin (1 Ocak 1999) ilaç genel fiyatlar düzeyinde nasıl artış getirdiği de belleklere dir. Böylece, GDO'lu ürünlerin organik olanlardan ucuz kalacağı savı geçici olup, zamanla patent hakları yüklenlikçe GDO'lu besin/yemlerin fiyatı da artacaktır.

DPT 8. SYKP'ndan aktarılan alıntı çok kritiktir :

"126. Sağlıklı bir yaşam sürdürebilmek için gerekli olan minimum gıda harcama düzeyine sahip bulunamama durumu olarak tanımlanan mutlak yoksulluk oranı, % 8'dir: (75 milyon nüfusta 6 milyon insan aç Dr.A.S.) Gıda ve öbür tüketim gereksinimlerini bir bütün olarak dik-kate alan temel gereksinimler yaklaşımına göre, yoksulluk riski altında bulunan nüfus oranı %24 (20 milyon insan yoksul! Dr. A. S.) dolayındadır."

Geçici madde:

26 Ekim 2009 tarihi ile Yönetmeliği 26 günlük iken 20 Kasım 2009'da değiştiren Yönetmelik bir de geçici madde içermekte ve "...Avrupa Birliği'nin kabul ettiği kriterlere uygun olması koşulu ile..." önermesini getirmektedir.

Ancak hangi AB ölçütleri, bunların kaynağı, düzenlendiği direktifler belirsizdir? Bu durum kabul edilemez.

Son olarak

GDO'lu gıda ürünlerinin olmayanlara göre -şimdilik, patent hakları bindirilmenden- daha ucuz (genelde yarıslı) olması nedeniyle, alım gücü olmayan ve yoksulluğun çok yaygın, gelir dağılımının çok bozuk olduğu ülkemizde, alt sosyo-ekonomik katmanların açıkça daha çok tehlike ve tehdit altına gireceği ortadadır. Dolayısıyla bu yaklaşım, Anayasa'nın 2. maddesinde tanımlanan "Sosyal Devlet" ilkesine ve yurttaşların eşitliği düzenleyen 10. maddeye açıkça terstir. Ayrıca; Anayasa madde 56'nın ilk 2 bendi aşağıda görüldüğü içerikte olup; irdelenen Yönetmeliğin Devlet'in bu Anayasal yükümlünü de yerine getirmesine duyarısız kaldığı hatta engellediği, rahatlıkla savlanabilir.

Anayasa madde 56 : "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir."

Sonuç olarak

Bu yazımızda irdelenen söz konusu Yönetmelik, görüldüğü gibi, deyim yerinde ise adeta "amatörce" hazırlanmıştır. Hukuk Fakültesi 1. sınıf öğrencilerinin ödevi daha kötü olamazdı.

Biçim, yetki, amaç, düzenleme, yasalık (dayanak), insan haklarına saygı, norm katmanlaşması (hiyerarşisi), ulusal çıkarları kollama... vs. bakımlarından hukuka ve yerleşik mevzuat kurallarına uyarısızdır.

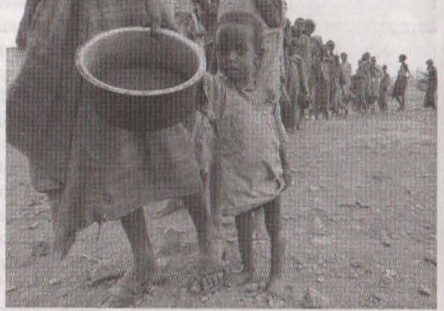
İçerik olarak ise son derece "önemli halk sağlığı sorunları doğurmaya adaydır". GDO'lu ürünlere Türkiye pazarı de-

netimsiz açılmaktadır. Kendisinden beklenen, düzenlediği alanı ulusal çıkarlar bağlamında tam anlamıyla kurallastırma yerine, adeta "istendik boşluklarla" düzenlemektedir. Bununla kalınmamakta, yaptırımlar net görülmemektedir. Ayrıca, pek çok pozitif normlarının yerine getirilmesi ise, Türkiye'de yeterli olmaktan çok uzak insangücü ve teknik altyapı yüzünden gerçekleşip olmayıp, yaşama geçirilmesi ve uygulanması olanaklı görülmemektedir. Uygulama olanağı büyük ölçüde olmayan "ölü doğmuş" bir Yönetmelik'tir. Bu gerekçelerle, hukukçuların ve öbür uzman kurum-kuruluşlarının raporları da dikkate alınarak, TTB (Türk Tabipleri Birliği) ve HASUDER (Halk Sağlığı Uzmanları Derneği) tarafından en geç 25 Aralık 2009'a dek Danıştay'da Yönetmelik iptali davası açılmalıdır. Yazdığımız gerekçeler iptal için son derece net ve güçlüdür.

Ayrıca, TBMM gündeminde bekletilen Biyogüvenlik Yasa Tasarısı'nın kamuoyunun bilgi ve görüşlerine açılması istenmelidir. Türkiye, taraf olduğu Cartagena Biyogüvenlik Protokolü'ne (BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'ne ek protokol) uygun, ulusal çıkarlarını ve halk sağlığını titizlikle koruyacak ve Ulus beslenmesini güvenceleyecek nitelik ve içerikte mevzuat düzenlemelerini demokratik katılım-çılıkla üretebilir, öyle de yapmalıdır. Bu teknik makalemizi, başta Tarım Bakanlığı olmak üzere Hükümetin, TBMM'nin ve muhalefet partilerinin, ilgili çevrelerin bilgi ve ilgisine duyarlılık sunarız. Sorun teknik düzlemde olmayıp, stratejik derinliktir. Dünya'da ve Türkiye'de gıda üretimi açığı değil, vahşi kapitalizmden kaynaklanan paylaşım sorunu vardır. Ayrıca, GD gıda, yem, tohum yerine "tohum ıslah" çalışmaları ile ürün niteliği iyileştirilmeli, iyileştirilebilir.

Tarım Bakanı'na çağrı: Bakanlığı'nı, söz konusu Yönetmelik'i ivedilikle geri çekmeye çağırınız.

TBMM'de bekletilen Biyogüvenlik Ya-

Dünya'da ve Türkiye'de gıda üretimi açığı değil, vahşi kapitalizmden kaynaklanan paylaşım sorunu vardır.

sa Tasarısı Taslağı kamuoyunda tartışılarak uzlaşma ile kabul edilmeli ve gereken yönetmelikler bu kapsamda daha sonra çıkarılmalıdır.

Kamuoyuna çağırımızdır: Tarım Bakanlığı'nı, Biyogüvenlik Yasa Tasarısı Taslağı'nı, bu arada

web sitesine koyarak kamuoyuna duyurmuştur. Bu süreçte etkin bilimsel-ulusal katkı verilmesi, kaçınılmaz bir yurtseverlik görevi olarak karşımızda durmaktadır.

Not: Bu yazının yazılmasından sonra, 3 Aralık 2009 günü Danıştay, söz konusu Yönetmeliğin yürütülmesini durdurmuştur. Gerekçe, büyük ölçüde yazımızda ileri sürülen savlara dayanıldığı görülmektedir.

Kaynaklar (Seçilmiş):

- 1) Report of the FAO Expert Consultation on Environmental Effects of Genetically Modified Crops, 16-18 June 2003, Rome, Italy. <http://ftp1.fao.org/docrep/006/07064ad90e/ad90e00.pdf>, erişim : 11.10.09
- 2) WHO, Fact Sheet no 6, Genetically Modified Foods (GMF). Erişim : 02.11.09, www.afro.who.int/des/fos/afro_codex-fact-sheet/facts/genetically-modified-foods-gmf.pdf
- 3) YANAZ S., Genetik Olarak Değiştirilmiş Organizmalar (GDO) Konusu ve Cartagena Biyogüvenlik Protokolü, DT Uzmanı, İhtilafat Genel Müdürlüğü, erişim : 28.11.09, www.google.com.tr/search?source=ig&hl=tr&rlz=1G1GGLQ_TTT255&=&q=cartagena+biyoguenlik+C3%B%20Cvenlik+protokol+1C3%BC&me=1a&3D&q=2&og=Cartagena
- 4) Cartagena Biyogüvenlik Protokolü, www.tarim-sa.com.tr/yasayonetmelik/cartagena-biyoguenlikprotokoluhm, erişim : 21.11.09
- 5) FAGAN, JB., www.2023.gen.tr/mayis2008/5.htm, erişim : 22.05.08
- 6) Tarım ve Köyişleri Bakanlığı web sitesi mevzuat kaynakları, www.tarim.gov.tr/TarimPortal.html?Plan=guagelD1, erişim : Kasım 2009.
- 7) ATEŞ, Kenan, Cumhuriyet Tarım ve Hayvancılık eki, 25.02.2007
- 8) SALTİK, A., Gıda Hijyeni ve Tıbbi Atıklar, www.halksaglik.compp/004.pdf, erişim : 22.11.09

Genetiği değiştirilmiş

gıda, yem, tohum yerine

"tohum ıslah" çalışmaları ile

ürün niteliği iyileştirilmelidir,

iyileştirilebilir.

Dilim'e Göre

Sen de oku!

Yazımın başlığı pek samimi oldu; farkındayım. **"Sen"** yerine **"siz"** yazsaydım daha zarif, daha saygın (!) olurdu; ama bir o kadar da resmi ve soğuk! Bakın, **Ahmet Hâşim** ne demiş:

"Ne sen/Ne ben/Ne de hüsnünde toplanan bu mersâ/Ne de âlâm-ı fikre bir mersâ olan bu mâ-i deniz/Melali anlamayan nesle âşına değiliz." (*Mesâ: öğlenle akşam arası, gamlı olmak; âlâm-ı fikr: fikir âlemleri, düşünce iklimleri; mersâ: liman; mâi: mavi; melal: elem, can sıkıntısı, üzünc; âşına: tanıdık, bildik, yakın*)

Şimdi, yukarıdaki şiirde geçen **"sen'i, 'siz'** olarak okuyun bir de... E, olmuyor/uymuyor elbette!.. (*Sen, A. Hâşim'den iyi mi bileceksin!*) Ne anlatacaktım, nereye geldik! Bu, yazı yazma işi böyledir zaten... Bazen, ne yazacağının kararını kendin veremezsin: kaleminin ucu, alır seni bambaşka "fikir âlemleri"ne taşır...

Aslında, yazımın başlığı olan **"Sen de Okul"** sözünü, **"Bookcrossing"**e karşılık olarak önerecektim. **"Bookcrossing"** de ne mene (*katiyen, "ne menem" değil!*) bir şey mi diyorsunuz? Hemen anlatayım: Eferdim, **"bookcrossing"**, Amerika'da ortaya çıkan bir faaliyettir. Örneğin, tramvay (ya da otobüs, tren vb.) durağında beklerken, hemen yanı başınızdaki bankta sathipsiz bir kitap görüyorsunuz... İlkinde, "Birisini unutmuş, yazık..." filan denebilir, anlarım; ama postanede, apartman girişinde, kahvehanede ya da alışveriş yaptığın bakkaldaki biber turşularının rafında da böyle sathipsiz bir kitabın, **"Oku benil! Oku benil!"** diye gözlerinin içine baktığını görürsen -eh artık- bu tesadüf filan geçmiştir (*isteyen buna tevafuk da diyebilir elbette*). O kitabı oraya bırakanın amacı da zaten, alınıp okunması... Kitabı, kamuya açık bir yere bırakan meçhul şahıs, **"Ben bu kitabı aldım, okudum ve parasını helal ettim; bir başkası da yararlanсын."** demek istiyor... Se-

bil/hayrat gibi bir şey!.. Oh ne âlâ! Bu işi başlatan, Mis-souri'li bir bilgisayarçıymış. Adı da **Ron Hornbaker**. Fransa ve İtalya'da on binlerce kitap, bu şekilde elden ele dolaşmaktaymış...

Biz de Başladık

Sık görüşen bir arkadaş grubuyla bu güzel ve yararlı faaliyeti yaygınlaştırmaya çalışıyoruz. İstiyoruz ki okuduğumuz kitaplar, adeta bir hediye gibi başkalarına da ulaşsın, onlar da okusunlar. (*Gerçi, şunu da biliyoruz: Para vermeden edindiği bu kitabı dahi okumayanlar, hatta kitabı okumadıkları gibi bir başkasına ulaştırma zahmetinden kaçınanlar da olacaktır*) **"Sen de Oku!"** kampanyasının, kitap sevgisinden öte bir şey olduğunu söylemeye dahi gerek yoktur sanırım. Bu yapılan, kitapseverliğin yanında, bilgi paylaşımına da sevmektir aynı zamanda... Diğer bir söyleyişle: sanat sevgisidir, insan sevgisidir, yurt sevgisidir!

Yukarıdaki satırlarda, bir grup arkadaşla başladık, dedim. Evet, **"Bookcrossing (İng. kitap çaprazlama, kitap dolaştırma)"** rüzgârı -şimdilik sadece yakın çevremizde etkili olmak kaydıyla da olsa- belirgin bir şekilde esmeye başladı İstanbul'un Anadolu Yakası'nda...

Özce, herhangi biriniz **Ahmet Aziz'nin Triumvira'sı-na, Kıymet Nadir Bindebir'in H@mdolsun Verdiğin İnternete'sine** ya da **Sadık Yemni'nin Muskasına** rast gelirseniz hiç olmayacak bir yerde, anlayın ki o kitap, okumanız için -geçici olarak- sizindir. İşte bu sebeple, **"Bookcrossing"**e karşılık olarak **"Sen de Oku!"** sözünü/sloganını önerdim. Bu karşılığın tutup tutmayacağı da size kalmış artık...

Unutmadan: Kitap elinize geçtiğinde, okumak için lütfen biraz seri davranın; maazallah, son kullanma tarihini filan geçerek!

Üçlemeler

"Üçlemeler"de, kelimelerin -etimolojik derinliğine girmeden- üç dilde/coğrafyada ve zamanda, karşılıklarını ve kısaca anlamlarını bulacaksınız: Bugünkü Standart Türkiye Türkçesi (BSTT), Osmanlı Türkçesi ve Batı dilleri...

*Adıl/Zamir/Pronom: Kişi, özlük, gösterme, soru

ve belirsizlik kavramları vererek, varlıkların yerini tutan kelime: Ben, sen, o, biz, siz, onlar; kendim, kendin, kendi (kendisi), kendimiz, kendiniz, kendileri; bu (bunlar), şu (şunlar), o (onlar); kim (kimi, kime, kimde, kimden, kimin); ne (neyi, neye, nede, neden, neyin); biri, birisi, birbiri vb.

*Önad/Sıfat/Adjective: Adların önüne gelerek onları çeşitli yönlerden niteleyen ya da belirten sözcükler.

Danıştay'ın Gerekçeli Kararı'nda Devrim Yasalar'ına vurgu: Hedef eşitlik mi eğitimin birliğini tahrip mi?

Gerekçeli karar, başta YÖK olmak üzere tüm idareciler ile imam hatip liseleri, mesleki-teknik eğitim hakkında ve son yıllarda hep gündemde tutulan "katsayı sorunu" konusunda kalem oynatanlar için hukuk dersi niteliğindedir.

YÖK Başkanı'nın Danıştay'ın açıkladığı karara karşılık olarak sarfettiği "hukuku dolanırız" sözü hukuku ve yüksek yargı kararlarını kendileri için yol gösterici değil, engel olarak gördüklerinin samimi itirafıdır.

Istanbul Barosu'na Yükseköğretim Genel Kurulu'nun yükseköğretime girişte farklı katsayı puanı uygulamasının kaldırılmasına ilişkin 21.7.2009 günlü, 1266 sayılı kararının iptali ve yürütmenin durdurulması istemiyle açılan davada Danıştay Sekizinci Dairesi 20.11.2009 günlü, E:2009/6890 sayılı kararıyla yürütmeyi durdurma kararı vermişti.

YÖK bu karara itiraz edince bir üst kurulu oluşturan Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu konuyu görüşerek 1'e karşı 28 oyla yürütmeyi durdurma kararını onayladı. 10.12.2009 günü verilen kararın gerekçesi, eğitim, ortaöğretim ve yükseköğrenimle ilgili herkesin dikkate alınması gereken önemli bir belgedir (<http://www.danistay.gov.tr>). Gerekçeli karar, başta YÖK olmak üzere tüm idareciler ile imam hatip liseleri, mesleki-teknik eğitim hakkında ve son yıllarda hep gündemde tutulan "katsayı sorunu" konusunda kalem oynatanlar

için hukuk dersi niteliğindedir.

Ne yazık ki başta YÖK Başkanı olmak üzere birçok kişi kararı ve gerekçesini anlamamış görünmekte veya anlamazdan gelmektedir. Zaten YÖK Başkanı'nın Danıştay'ın açıkladığı karara karşılık olarak sarfettiği "hukuku dolanırız" sözü hukuku ve yüksek yargı kararlarını kendileri için yol gösterici değil, engel olarak gördüklerinin samimi itirafıdır.

Yürütmenin durdurulması kararının gerekçeleri

Farklı katsayı uygulamasının amacı, öğrencilerin kendi ilgi, bilgi ve yeteneklerine göre yeni bir eğitim yaşamına geçilmesiydi. Katsayı uygulamasına karşı açılan çeşitli davalar reddedilmiş, bu davalarda verilen yargı kararlarıyla istikrar kazanmış olan bir sistem yerleştirilmişti. Buna göre genel veya meslek liselerinden oluşan ve öğretim sürecinin ikinci kademesini oluşturan ortaöğretim kurumları-

na başlama, devam etme ve yükseköğretim kurumlarından yararlanma konusunda kurallar belirlenmiş oldu. YÖK Genel Kurulu'nun katsayı uygulamasını kaldırması kararının yürütülmesi, hukuka uygun oldukları istikrar kazanmış yargı kararları ile de ortaya konulmuş olan bu amaç ve ilkelere, hukuka ve hakkaniyete uygun olmadığı gerekçeyle durduruldu.

YÖK karara neden itiraz etti?

Baro Başkanlığı'nın dava açma ehliyetinin bulunmadığını, dava dilekçesinin usulüne uygun olmadığını,

Katsayı uygulamasının kaldırılması kararının hukukun temel ilkeleri, kamu yararı ve hizmet gerekleri ile ülkenin ve ekonominin ihtiyaçları gözetilerek alındığını,

Bu nedenle Danıştay Sekizinci Dairesi'nce verilen yürütmenin durdurulması yolundaki kararın usul ve esas yönlerinden hukuka aykırı olduğunu ileri sürmüştü.

Barolar kamu yararı söz konusu olduğunda taraf olabilir

İstanbul Barosu'nun dava açması YÖK'ün ve gerici çevrelerin tepkisini çekmişti. Duruma göre göklere çıkardıkları sivil toplum kuruluşlarından farklı bir tutum alınca İstanbul Barosu hakkında basında karalama yapılmasının nedenlerinden biri de Baro'nun açtığı bu dava oldu. Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, gerekçeli kararında daha önce çeşitli baroların eğitimden çevreye kadar çeşitli konularda açtıkları davalardan örnekler vererek Baroların kamu yararını ilgilendiren konularda dava açma ehliyetinin bulunduğunu karara bağladı. Gerekçeli kararda Baroların hukukun üstünlüğünü koruma görev ve yükümlülüğü bulunduğu belirtildi. Eşitlik ilkesinin zedelendiği, kazanılmış hakların çiğnendiği, Anayasa'ya ve yasalara aykırı düzenleme yapıldığı, yargı kararlarının uygulanmadığı savıyla açılan bu davada Baro'nun menfaat ilişkisi olduğuna karar verildi.

Katsayı uygulamasına karşı davalar hep reddedildi

1998 yılındaki Yükseköğretim Kurulu'nun farklı katsayı uygulaması kararı na karşı Danıştay Sekizinci Dairesi'nde bir çok dava açılmış, ancak reddedilmiş, kararlar Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'na onanmıştı. Gerekçeli kararda bu davalardan örnekler verildikten sonra "kararlarda Yükseköğretim Kurulu'nun yükseköğretime girişte farklı katsayı belirleme yetkisinin bulunduğu belirtilmiş, ayrıca farklı katsayı uygulamasında hukukun temel ilkelerine, Anayasa'ya ve ilgili yasalara aykırılık bulunmadığı sonucuna varılmıştır" denildi.

YÖK'e hakim olan istediği kurallı getirebilir mi?

"İdari işlemler, 2577 sayılı Yasa'nın 2. maddesi gereğince yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden hukuka uygunluk denetimine tabi tutulmaktadır. Bir işlemin yetkili bir organ tarafından mevzuatta öngörülen yönetime göre tesis edilmesinin, bu işlemin sebep, konu ve maksat unsurları yönünden de hukuka uygun olduğu sonucunu yaratmayacağı tartışmasızdır. Dolayısıyla Yükseköğretim Kurulu'nun katsayı belirlemede yetkili organ olduğunun saptanmasının, bu idari merci tarafından tesis edilen düzenleyici işlemin, idari işlemlerin yukarıda belirtilen diğer

"Hukuku dolanan"
YÖK Başkanı Yusuf Ziya Özcan.

unsurları yönünden de hukuka uygun olduğu sonucunu yaratmayacağı açıktır."

Yukarıdaki cümleler "YÖK madem katsayı uygulaması getirmeye yetkilidir, o halde kaldırmaya da yetkili olduğu kabul edilmeli" yaklaşımının hukuk zemini oturmadığını gösteren hükümler olarak gerekçeli kararda yer aldı. İdarenin bir konuda karar almaya yetkili olması, onun istediği her biçimde karar alabileceği anlamına gelmiyor.

"... farklı katsayı uygulamasını kaldıracak idari düzenlemelerin kesinleşmiş yargı kararlarına aykırılık oluşturacağı açıktır. Oysa, Anayasa'nın 138. maddesi gereğince idare yargı kararlarına uymak zorunda olduğu gibi idarenin bu kararların sonuçlarını değiştirmesine de olanak bulunmamaktadır."

İstanbul Barosu'nun dava açması YÖK'ün ve gerici çevrelerin tepkisini çekmişti. Duruma göre göklere çıkardıkları sivil toplum kuruluşlarından farklı bir tutum alınca İstanbul Barosu hakkında basında karalama yapılmasının nedenlerinden biri de Baro'nun açtığı bu dava oldu.

Asıl katsayı uygulamasının kaldırılması eşitsizliğe yol açar

Meslek ve imam hatip liselerine farklı katsayı uygulaması çeşitli çevrelerde eşitsizlik yarattığı gerekçesiyle eleştirilmişti. Danıştay'ın daha önce aldığı kararlar da olduğu gibi son kararda da uygulamanın eşitsizlik yaratmadığı, çünkü amacın mesleki teknik eğitimin geliştirilmesi olduğu vurgulandı:

"Mesleki ve teknik eğitimin amacı dikkate alındığında belirlenecek katsayının da bu amaca yönelik bir unsur olduğu anlaşılmakla, mesleki-teknik eğitim görenlere kendi alanlarına yönelik tercihlerinde daha fazla katsayı uygu-

lanması eşitliği aykırı olmadığı gibi genel liselere de yükseköğretime girişte, farklı bir katsayı uygulanması da eşitsizliğe neden olmayacaktır. Aksi bir yorum, mesleki-teknik öğretimi işlevsiz kılacak, genel liselerin aleyhine bir durumun gerçekleşmesine de neden olacaktır."

Eğitimin Birliği Yasası'nı da dolanacaklar mı?

Danıştay karar gerekçesinde bununla da yetinmeyerek Devrim Yasaları'na da göndermede bulundu.

"Öte yandan, mesleki-teknik liseler ile ilgili düzenleme yapılırken Anayasa ve 1739 sayılı Yasa'nın yanısıra devrim yasalarından olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu hükümlerinin de gözönünde bulundurulması zorunludur. Mesleki-teknik liseler sadece teknik öğretim veren liseler olmayıp, imam hatip liseleri de bir meslek lisesidir. Tevhid-i Tedrisat Kanununa göre imam hatip liseleri imamlık, hatiplik gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesi ile görevli elemanları yetiştirmek üzere kurulmuş liselerdir.

Dolayısıyla mesleki-teknik öğretimden üniversiteye geçiş düzenlemek amacıyla getirilen sistemde, imam hatip liselerinin bu fonksiyonlarının da gözönünde tutulması yasal bir zorunluluktur.

Anayasa'nın 174. maddesine göre devrim yasalarının hiçbir hükmünün

Anayasa'nın 174. maddesine göre devrim yasalarının hiçbir hükmünün Anayasa'ya aykırı olduğu iddia edilemeyecek ve yorumlanamayacaktır.

Dolayısıyla bu konuya ilişkin düzenlemede Tevhid-i Tedrisat Kanunu hükmünün ihmal edilmesi Anayasa'ya açık bir aykırılık teşkil edecektir.

Anayasa'ya aykırı olduğu iddia edilemeyecek ve yorumlanamayacaktır. Dolayısıyla bu konuya ilişkin düzenlemede Tevhid-i Tedrisat Kanunu hükmünün ihmal edilmesi Anayasa'ya açık bir aykırılık teşkil edecektir."

AIHM'den de hukuki destek alamazsınız

Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, karar gerekçesinin sonunda konuyu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararı çerçevesinde de değerlendirmiş;

"... Yükseköğretim Kurulu'nun 30.7.1998 tarihli katsayı kararının eğitim hakkını ihlal ettiği ve ayrımcılığa yol

açtığı ileri sürülerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan başvurularla, ... farklı katsayı uygulamasının eğitim haklarını ihlal etmediğine, ayrımcılığa yol açmadığına ve bu anlamda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırı bir uygulama olmadığına karar verilmiş ve meslek lisesi mezunu olan başvuruların bu yöndeki başvuruları kabul edilemez bulunmuştur" diye hatırlatarak son noktayı koymuştur:

"Danıştay kararları, AIHM'nin anılan kararı ve belirtilen Anayasa ve yasal durum karşısında, farklı okul ve alana yönlendirilen bireylere üniversiteye giriş sınavında farklı katsayı uygulanmasının ulusal hukuka ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırı olmadığı açıktır."

Hukuku dolanamazsınız

Gerekçeli kararda YÖK Başkanı'nın "hukuku dolanmak" yani kurallara uyar gibi görünüp aslında hukuk dışı amaçlarını dolaylı yollarla gerçekleştirme niyeti de önceden dikkate alınarak idareye yol gösteren bir hükme de yer verildi.

"Mesleki-teknik liseden mezun olan kişilerin üniversiteye girebilmelerinin de Yasanın bir gereği olduğu tartışmasızdır. Değinen lise mezunlarına genel lise mezunlarıyla girdikleri sınavda farklı katsayı uygulanması yukarıda yapılan açıklamalar karşısında hukuka uygun ise de; bu farklılığın ölçülü (idari işlem den beklenen amaç ile kullanılan araç arasında adil bir denge) olması gerektiğinde de kuşku bulunmamaktadır. İdare bu konuda yapacağı düzenlemede ölçülülük ilkesini dikkate almalıdır. Ölçülülük ilkesi dikkate alınarak belirlenecek olan katsayı, temel ilkelere yukarıda açıklanan eğitim sisteminin örgütleniş biçimindeki bütünlüğü bozmamalı, alan/bölüm, mesleki eğitim, genel lise eğitimi gibi ayrımları ve yargı kararlarını geçersiz kılmak niteliği olmamalıdır."

Gerekçeli kararın açıklanmasından sonra toplanan YÖK Genel Kurulu'nun belirlediği yeni katsayıların ölçülülük ilkesini ne derece yerine getirdiğini sanırız yeni davalar gösterecek.

Bizans Dönemi'nde İstanbul'da yerleşik Venedik ticaret kolonisi

10. yy. da Eminönü bölgesi Venedikli ve Cenovalıların sürekli birbirleriyle rekabet ettiği bir yer durumundadır. Latinler Haliç'e gemilerle malların en kısa yoldan tüketim merkezi saraylara ulaştırılabilmesi nedeniyle, Eminönü bölgesine yerleşmişler ve çok uzun yıllar bu bölgede kalmışlardır.

Osmanlı Bankası Müzesi'nin "İstanbul Söyleşileri" kapsamında 9 Aralık 2009 günü, İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi

Anabilim Dalı'ndan Doç. Dr. Aygül Ağır, "Ticaret Merkezi İstanbul'dan Bir Kesit: Tarihi Yarımada'da Venedikliler (11. yy. - 15. yy.)" konulu bir konferans verdi. Doktora tezini, "İstanbul'un Eski 'Venedik Ticaret Kolonisi'nin 'Osmanlı Ticaret Bölgesi'ne Dönüşümü" konusunda yapmış olan Aygül Ağır'ın, aynı konuda yayımlanmış çeşitli makaleleri de bulunuyor. "İstanbul'un Eski Venedik Yerleşimi ve Dönüşümü" başlığını taşıyan kitabı ise İstanbul Araştırmaları Enstitüsü tarafından Aralık 2009'da yayımlandı.

Aygül Ağır konferansına, Bizans Dönemi'nde 11. yüzyılda Konstantinopolis'te, çeşitli İtalyan ticaret kolonileri bulunduğu, ancak bunlar içinde en güçlüsü ve en geniş alana sahip olanının Venedik ticaret kolonisi olduğunu belirterek başladı ve Venediklilerin, Konstantinopolis'te Haliç'in güney sahilindeki varlıklarıyla Bizans'ın kaderinde önemli rol oynadıklarını belirtti. Konuyu üç aşamalı olarak anlattı: Başlangıcından 1204 Latin işgaline kadar olan dönem; 1204-1261 Latin işgali dönemi ve

1261'den 1453'e (İstanbul'un Fethi) kadar olan dönem.

Bizans - Venedik ilişkilerinin tarihçesi

Günümüz Eminönü bölgesi, 10. yy.da Latinlerin ilgi odağı olmaya başlar. Özellikle Venedikli ve Cenovalılar, burada sürekli birbirleriyle rekabet içinde olurlar ve bazen biri bazen de diğeri üstünlük sağlar. Ancak Latinler, Haliç'in güney sahilindeki derin rıhtıma gemilerin rahatça girebilmesi, malların en kısa yoldan tüketim merkezi saraylara ulaştırılabilmesi nedeniyle, buraya, yani Emi-

Haliç'in güney sahilinde batı-doğu ekseninde sırasıyla Venedik, Amalfi, Pisa ve Genova ticaret kolonileri yer almıştır. Latin İmparatorluğu Dönemi (1204-1261) öncesi, bu ticaret kolonileri içinde en güçlüsü ve alan olarak en büyüğü Venedik kolonisi olmuştur.

Doç. Dr. Aygül AĞIR

nönü bölgesine yerleşmişler ve çok uzun yıllar bu bölgede kalmışlardır.

Haliç'in güney sahilinde batı-doğu ekseninde sırasıyla Venedik, Amalfi, Pisa ve Cenova ticaret kolonileri yer almıştır. Latin İmparatorluğu Dönemi (1204-1261) öncesi, bu ticaret kolonileri içinde en güçlüsü ve alan olarak en büyük Venedik kolonisi olmuştur.

Venedik şehri, uzak yol ticaretinin bir getirisi olarak zaman içinde güçlü bir donanma oluşturmuştur; öyle ki 9. yy.'a gelindiğinde Venedik donanması artık ihtiyaç duyulması durumunda Güney İtalya'da Bizans donanmasını destekleyebilecek güce erişmiştir. Oysa Venedikliler 9. yy.'ın başında hâlâ yasal olarak Bizans'a bağlı durumdaydılar. Venedik *doge*'leri olasılıkla imparatorluktan az da olsa maaş almış ve saray unvanlarıyla onurlandırılmaktan memnurluk duymuşlardır. Venedikliler, 10. yy.'da ilk kez Bizans'tan ticari ayrıcalıklar elde etmişlerdir.

11. yy.'da ise Venediklilere ticaret vergisi (*kommerkion*) muafiyeti tanınmış ve ayrıca kendilerine belirli bir alan sınırları içinde çeşitli mülkler verilmiştir. Bu yüzyılda Bizans-Venedik arasındaki kültürel alışveriş de gelişmiştir. Venedik *doge*'leri, oğullarını, yeni dostluklar kazanmaları ve Bizans bürokrasisini öğ-

renmeleri için Bizans Sarayı'na göndermişlerdir.

12. yy.'da Venedik ticaret kolonisi Konstantinopolis'te daha da genişlemiştir. Venedikliler güçlü donanmaları sayesinde Latin işgalinde de etkin rol üstlenmişlerdir. 13. yy.'da Latin İmparatorluğu Dönemi'nde kolonilerinin sınırları neredeyse Haliç'in tüm güney sahiline kaplamıştır. Latin İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından Bizans uzun süre Venediklere güvenememiştir. Bu kararsızlık döneminin ardından ilk antlaşma 1265 yılında imzalanabilmiş ve bu defa, "güvenilemez" Venediklilerin şehir surları dışında barınmaları uygun bulunmuştur. Venediklilerin sur içine yeniden kabul edilmeleri ateşkes niteliği de taşıyan 1268 antlaşmasıyla gerçekleşebilmiştir. 1277'de ise, sur içinde sınırları belli bir alan tekrar söz konusu olmuştur.

Venediklilerin ticareti

Koloninin ticaretini yaptığı mallar, yeni pazarların açılmasıyla zaman içinde çeşitlilik göstermiş olsa da, en yaygın olarak buğday, arpa, zeytinyağı, tuz, şarap ve çeşitli kumaşlar olmuştur. Ayrıca, Bizans aristokrasisi için lüks tüketim mallarının ithalatını da yapmışlardır. Latin İmparatorluğu Dönemi'nin ardından Karadeniz'den mısır, balık, kürk ve büyük çoğunluğu Tatar olan köle ticareti de ticaret konularına eklenmiştir. Mallar, genellikle konvoy halinde yolculuk eden gemilerle taşınmış, bunlara *doge*'nin atadığı bir amiral kumanda etmiştir. Venedik ve Konstantinopolis arasında mevsimlik ticaret konvoyları (*mude*) düzenlenmiştir. Venedik'ten *Romania* ya giden ticaret konvoyları, biri baharda diğeri Ağustos ayında olmak üzere yılda iki kez tekrarlanmıştır. Yolculuk süresi genellikle sekiz hafta olmuştur. 13. yy. ortalarında pusulanın bulunması ve gemiye yön verme mekanizmalarının geliştirilmesi *mude* sayısını artırmıştır.

Konferansa katılan dinleyicilerden bir bölüm.

Venedik ticaret kolonisinin yönetimi

12. yy.'a dek Konstantinopolis'teki Venedik ticaret kolonisinin başında, atanmış bir yetkili yönetici bulunmamış; noterlik, ölçü ve ayarların kontrolü, mülklerin kiraya verilmesi gibi işleri Venedik ruhban sınıfı üstlenmiştir. I. Manuel, Bizans İmparatorluğu'ndaki kalıcı Latinleri *burgensis* (şehirli) olarak adlandırmıştır. III. Aleksios'un gözünde ise Venedikliler, eşit yurttaşlık haklarına sahip "yabancı yurttaşlar" (*cives extranei*) olmuştur ve bu nedenle, o dönemde "en sadık" olarak adlandırılmaktan onur duyan *doge*'nin, Konstantinopolis'teki "Venedik toplumu" (*comunis Venetia*) için bir temsilci ataması önerilmemiştir. Ancak yönetimdeki bu belirsiz durum daha sonra Latin İmparatorluğu Dönemi'nde, Enrico Dandolo'nun ölümünün ardından Marino Zeno'nun ilk *podesta* ve "Romania İmparatorluğu'nun sekizde üçünün hakimi" unvanlarıyla atanmasıyla giderilmiştir. Latin İmparatorluğu'nun çöküşünün ve Konstantinopolis'in yeniden Bizans İmparatorluğu'nun merkezi olmasının ardından 1268 tarihli antlaşmayla koloninin yönetimi *doge* ve senato'nun soylular arasından seçerek iki yıl için atadığı "balyos" unvanı yöneticiye emanet edilmeye başlanmıştır. Balyos'a, Venedik'ten gönderilen iki danışman eşlik etmiştir. Bunun dışında, kolonide yaşayan Venediklilerden oluşturulan 12 kişilik bir konsey de yönetimi katkıda bulunmuştur.

İstanbul'un Eski Venedik Yerleşimi ve Dönüşümü

Aygül Ağır

İSTANBUL
ÜNİVERSİTESİ
FEN EDEBİYATİ FAKÜLTESİ

Doç. Dr. Aygül Ağır'ın İstanbul Araştırmaları Enstitüsü tarafından Aralık 2009'da yayımlanan kitabının kapağı.

Venedik ticaret kolonisinin sınırları

Konstantinopolis'teki "Venedik yerleşimi"nin batı sınırı, 57 yıllık Latin dönemi hariç tutulursa, 1453 yılına kadar (yani 314 yıl) değişmemiştir; 11. yy. kayıtlarına göre, *Vigla* Tepesi'nden (olasılıkla bugünkü Süleymaniye Camii'nin bulunduğu tepe) bir akarsu denize dökmekte ve bu alanın da Venedik yerleşiminin batı sınırı kabul edildiğini belirtilmektedir. Nitekim, bu akarsu Piri Reis'in İstanbul haritasında da görülmektedir. Doğu sınırı ise, 1082 yılında eski *Ebrak* olarak kabul edilmiştir. 12. yüzyılın sonlarına doğru genişletilen doğu sınırı, Latin döneminin ardından geri çekilmiş ve yerleşim Osmanlı dönemine kadar, doğuda *Porta Piscaria* ile sınırlanmıştır. Yerleşimin, Latin dönemi öncesi ve sonrasında güney sınırını saptamak zordur. Latince belgelerde *muro sevastokratoris* olarak ifade edilen bir duvar dikkat çekmektedir. Doğuda *Ebraika* den, batıda *Vigla* den inen akarsuya kadar kıyıya yaklaşık bir hat çizdiği anlaşılan *Sebastokrator* duvarının Venedik yerleşiminin güney sınırını belirleme olasılığı bulunmaktadır. Bugün Tahtakale olarak anılan cadde, "kale altı" anlamına gelmektedir. Bu adlandırıma, burada daha önce

var olan bir duvarın varlığına işaret etmektedir. Söz konusu duvar, Latince belgelerde söz edilen *muro sevastokratoris* olabilir. Tahtakale'nin Fatih döneminde inşa edilen Eski Saray'ın çevre duvarı ile ilişkilendirilebileceği de düşünülebilir. Ancak, Eski Saray'ın çevre duvarlarının yapımında mevcut dokudan yararlanılmış olması olasıdır. Latin döneminin ardından Venedikliler eski güney sınırlarına dönmüş olabilirler.

Venedik ticaret kolonisindeki yapılar

Koloninin gücü, yerleşim alanının büyüklüğünün yanı sıra burada yer alan yapılarla da kendini gösterir. Venedik ticaret koloni yerleşimi, Konstantinopolis içinde, kendine yeten küçük bir Orta Çağ kenti görünümündedir. Kaynaklar; sokaklardan, kiliselerden, manastırlardan, kulelerden, depolardan, iskelelerden, dükkanlardan, değirmenden, "han"ın karşılığı olduğu söylenebilecek *fondaco*dan, bazıları ahşap olan konutlardan, *loggia* yapısından ve bir ticaret kolonisi için önemli olan para değiş-tirme tezgahlarından (*numularum tabularum*) söz etmektedir.

Kaynaklarda ayrıca, burada bulunan *embolos* den de bahsedilmektedir. *Embolos*, olasılıkla üstü örtülü, iki tarafında sıra dükkanların bulunduğu ve doğu - batı yönünde doğrusal hat çizen bir çarşı-cadde olarak anlaşılabilir ve bu tanım bugün Hasırcılar Caddesi'nin konumu ile örtüşmektedir.

Venediklilerin Konstantinopolis'te en önemsedikleri yapılar kiliseler olmuştur. Latin İmparatorluğu Dönemi'nde Venedikliler Pantokrator

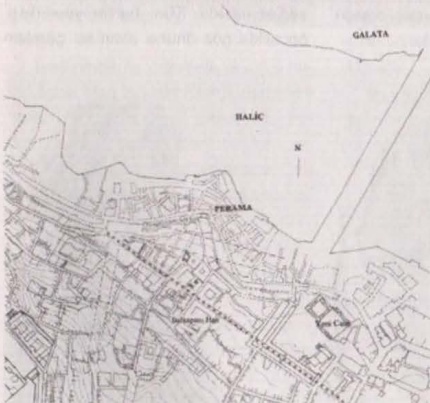

Tahtakale'deki Balkapanı Hanı'nın bodrum ve kısmen zemin kat strüktürü, Venedik ticaret kolonisinden gelen bir *fondaco* (han) kalıntısı olabilir.

Manastır'ını merkez yapmışlardır. 13. yüzyıl sonuna kadar kaynaklarda Venedik yerleşiminin merkezinde ve yakın çevresinde yedi kilise ismine rastlanmaktadır. San Akindino Kilisesi, San Giovanni de Cornibus Kilisesi, San Irene Kilisesi, San Marco de Embolo Kilisesi, Santa Maria de Carpiani Kilisesi, Santa Maria de Embolo Kilisesi ve San Nicola Kilisesi.

Konferansının son bölümünde arkeolojik bulgular ve yüzey araştırmalarından hareketle Eminönü bölgesinde olası Venedik yapılarına ilişkin ayrıntılı bilgiler veren Doç. Dr. Aygül Ağır, Balkapanı Hanı'nın bodrum ve kısmen zemin kat strüktürünün Venedikliler döneminden gelen bir *fondaco* kalıntısı olabileceğini, bölgede bazı inşaat kazılarında ortaya çıkan ve bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde koruma altına alınan çeşitli Bizans mimari öğelerinin Venedik yapılarına ait olma olasılığının yüksek olduğunu belirtti.

İTÜ Taşkışla binasındaki konferansa çok sayıda dinleyici katıldı.

İstanbul'da Eminönü çevresinde 11-15. yy. arasında yerleşmiş olan Venedik ticaret kolonisinin sınırlarını gösteren harita.

Hekim-endüstri ilişkileri

“Hekim-endüstri ilişkileri”nde hedeflenmesi gereken bu ilişkilerin “kurumsal” düzeyde kurulması, saydam, etik ilkelerle çelişmeyen ve ülkedeki tüm hekimlerin yararlanımına açık olmasının sağlanmasıdır. Tüm bunlar yapılırken, öncelikle göz önüne alınması gereken ise “kamu yararı” ilkesi olmalıdır.

Başka birçok alanda olduğu gibi, tıp ortamında da kaynakların akılcı yönetilmesi, doğru noktalara yönlendirilmesi ve verimli kullanımının temel amaç olmasına ilişkin uzlaşısı içinde olunması gereği kuşku götürmez bir durum olsa gerektir.

Bu bağlamda savurganlık, gereksiz alanlara kaynak aktarımı, önceliği gözetmeksizin harcama ve daha da önemlisi “kamu yararı” ve “toplumculuk” ilkelerini göz ardı etme gibi davranışlar, fazlaca para harcanmasına karşın nicelik artışı sağlanabilirse de benzer oranda nitelik artışı sağlanamayabilir.

Bu alanın önemli bir bileşeni olarak, “hekim-endüstri ilişkileri” de mercek altına alınması gereken öncelikli bir konu olup, bu kapsamdaki çarpıklıklar ve akıl dışılıklar da ivedilikle giderilmelidir.

Böylelikle, önemli nicelikte parasal tutumluluk sağlanabileceği gibi akılcı ve bilimsel yöntemlerin egemenliği de pekiştirilmiş olacaktır.

“Hekim-endüstri ilişkileri”nde hedeflenmesi gereken bu ilişkilerin “kurumsal” düzeyde kurulması, saydam, etik ilkelerle çelişmeyen ve ülkedeki tüm hekimlerin yararlanımına açık olmasının sağlanmasıdır. Tüm bunlar yapılırken, öncelikle göz önüne alınması gereken

Ülkemizdeki hekim ve bu alanda etkinlik gösteren endüstriyel kurum sayısı kadar “hekim-endüstri ilişkisi” türü vardır.

ise "kamu yararı" ilkesi olmalıdır.

Bu noktada, bireylere etik davranılması doğrultusunda öğütler vermenin yanı sıra, bu alandaki sorunların üremesine neden olan ortamın düzenlenmesi çok daha akılcı ve süreklilik sağlayıcı yaklaşım olacaktır.

Bugün için ülkemizde "hekim-endüstri ilişkileri" konusundaki olumsuzluk ve bulanıklıklar da büyük ölçüde bu ilişkilerin "kurumsal" nitelik içermeyişinden ve öznel yargılara açıklığından kaynaklanmaktadır.

Kurumsal olmayan ve öznel yargıya açık ilişkinin iki kişinin etik anlayışına bağlı olması nedeniyle farklı boyutlara erişmesi de şaşırtıcı olmayacaktır. Bu bakımdan, ülkemizde de böylesi bir öznel ilişkinin yaygın şekilde yaşanmakta olduğunu göz önüne alarak diyebiliriz ki ülkemizdeki hekim ve bu alanda etkinlik gösteren endüstriyel kurum sayısı kadar "hekim-endüstri ilişkisi" türü vardır.

Oysa kurumsal ilişki; doğası gereği ilkeler, kurallar ve karşılıklı yararlanımla birlikte kamu yararı ilkelerine de dayanırılması gereği olmazsa olmaz ilke olacağı için kaynak savurganlığını önleme, kaynakların verimli ve tutumlu kullanımı gibi amaçlara erişmeyi de kolaylaştırır.

Endüstrinin tıp ortamına ve onun başat ögesi olan hekime katkısı dünyanın hemen her yerinde var olan bir durumdur. Burada önemli olan, bu katkının hangi ilkelere göre düzenleneceği ve etik sınırları zorlamayan bir konumda olması gereğidir.

Bugün için ülkemizde geçerli olan, bireysel "hekim-endüstri ilişkisi" bir yandan etik sınırların zorlanması ve kafalarda bulanıklıklara yol açmasının yanı sıra, diğer yandan da bu desteklerin tüm hekimlere eşit ve adaletli olarak ulaştırılması bağlamında kimi kuşku ve bulanıklıklara yol açmaktadır.

Yine, bireysel ilişkinin doğası gereği

zaman zaman endüstride kolaycılığı seğebilmektedir. Endüstri kendi getirilerini göz önüne alarak, hekimlerin tümüne eşit yaklaşım ve erişimden kaçınılabilir.

Türk Tabipleri Birliği'nin bu konudaki etik ilkelerine uygunluğunun denetimi ve derece önemlidir.

mektedir. Bu da, endüstriden uzak kalan hekimin destekten de yoksun olması gibi bir olumsuzluğa yol açabilmektedir.

Şu anda, birçoğumuzun yakınma konusu olan ve bunun yanı sıra ulusal çıkarlarla örtüşmeyen, kaynakların akılcı ve tutumlu kullanımı önünde engel oluşturan güncel durum, "kurumsal ilişkiye" dönüştürülebilir sorunun çözümüne yönelik en önemli adım da atılması olacaktır.

Bu sağlıklı ve olumsuz ortamın değiştirilmesi için yapılabilecekler ilişkin öneriler şu şekilde sıralanabilir:

"Hekim-endüstri ilişkileri"nin bugü-

Özellikle son yıllarda kimi kongre ve toplantılarda sosyal ortamın akademik ortamı aştığı ve bu bağlamda abartılı görüntülerin yaşanmasına yol açtığı da tıp ortamımızın acı gerçeklerindendir.

nüne egemen olan bireysel düzlemli anlayışa ivedilikle son verilmeli, vazgeçilmez olan bu ilişkinin "kurumsal" düzleme taşınması ivedilikle sağlanmalıdır. Bu yönde gelişme sağlanabilmesi için ilgili bakanlığın, Türk Tabipleri Birliği ve uzmanlık derneklerinin eşgüdüm içinde etkin bir şekilde devreye girmesi öncelikli adım olmalıdır.

Yukarıdaki ilk adımın tamamlayıcısı olarak, hekimlerin eşit ve adaletli bir şekilde endüstri desteğinden yararlanılabilmesi da ilgili uzmanlık derneklerine düşen temel bir ödev olmalıdır. Bunun için de, "sürekli tıp eğitimi" ilkeleri gereği tüm hekimlerin eğitim durumlarına ilişkin dağıtıcı oluşturulması önde gelen gerekliliktir. Diğer bir deyişle, hekimin bilgiye olan gereksinimi iyi saptanarak hangi etkinlikten ne edineceği ve uğraş alanında nasıl yararlanacağı soruları denetim altında olmalıdır. Bunu da, Türk Tabipleri Birliği ile eşgüdüm içinde olmak üzere uzmanlık dernekleri yapmalıdır.

Bir başka çarpıklık da, "sürekli tıp eğitimi" konusundaki eksikliklerin ürünü olarak yaşanmaktadır. Uygun ortamlarda, nesnel koşullarda edinilmesi gereken bilgiler, bu alandaki boşluğun etkisi ile endüstri tarafından tamamlanmaktadır. Örneklemek gerekirse, bir ilaç, tanı yöntemi, aygıt ya da tıbbi gerecin tanıtımının, denetimden yoksun bir şekilde tek taraflı olarak endüstri tarafından yapılması ve çoğu zaman rastlanıldığı gibi, saygınlığı tartışmasız ve nesnel konumda olması gereken akademisyenlerin bu tanıtım etkinliklerinde yer alması sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bu tür tanıtım etkinlikleri nesnel ve bilimsel olması gereken akademisyenlerin saygınlığını zedeleyebildiği gibi, tanıtımı yapılan ilaç, aygıt ya da yöntemin güvenilirliği konusunda da soru işaretleri oluşmasına yol açmaktadır.

Yine, yukarıda anılan sorunların çözümünde tamamlayıcı olarak, sağlık or-

tamındaki stratejilerin ve planlamaların ülke gerçeklerine ve çıkarlarına uygun olarak saptanması yaşamsal önemde bir başlıktır. İlaçtan, tıbbi aygıt ve endüstriden sağlanan başka birçok araç, gerecin kullanımına ilişkin ilkelerin uzmanlık derneklerince belirlenmesi önemli gerekliliklerdendir. Ayrıca, bu belirlemede ulusal çıkarların, ülke gerçeklerinin, toplumcu hekimlik ilkelerinin titizlikle uygulanması ve olası endüstriyel desteklerin Türk Tabipleri Birliği'nin bu konudaki etik ilkelerine uygunluğunun denetimi son derece önemlidir.

Sağlık alanında yapılan harcamalarla da hekimlerin otorite tarafından da tutumlu olmaya ve kamu yararına uygun davranmaya özendirilmesi de önemsenmelidir. Örneğin, seçenek olan durumlarda "eşdeğer ilaç" kullanımının bu bağlamda irdelenmesi ve eşdeğer ilaç kullanımında özendirmeye gidilmesi önemli niceliklerde tutumluluk sağlayacaktır. Ulusal gelir ve gönenç bakımından bizden daha ileride olan birçok Avrupa ülkesinin bu konudaki kararlı uygulamaları örnek alınmalıdır. Bu doğrultuda, devletin ve sosyal güvenlik kurumlarının hekimlere eş değer ilaç yazmaları karşılığında prim ödemeleri yararlı olacaktır. Belki de böylelikle hekimin endüstri karşısında nesnel olmayan etki altında kalma olumsuzluğu biraz olsun giderilebilmiş olacaktır.

Hemen hemen her tıp alanında ilgili dalda etkinlik gösteren her kesimden hekimin bilgilerinin güncellenmesi, yeni gelişmelerin tanıtımı ve yeniliklerin uygulamalı olarak geniş kitlelere aktarımını amaçlayan tıp kongreleri düzenlenmektedir. Doğaldır ki; bu tıp kongreleri üstlendikleri başat işlev olan mesleki bilgilendirmenin yanı sıra yurdun dört bir yanından gelerek kongrede buluşan hekimler için sosyal bir ortam da oluşturmaktadır. Ancak, özellikle son yıllarda kimi kongre ve toplantılarda sosyal ortamın akademik ortamı aştığı ve bu bağlamda abartılı görüntülerin yaşanması-

Bu sayıda sevdiğimiz dostlarımızın da adını taşıyan bir bitkiden, reyhan otundan bahsedeceğiz. Kökenini Güney Asya'dan alır. Bitki Anadolu'da peslan, reyhan, ınkan ya da rahan adı ile anılır. Çiçeklenme aşamasında yapraklar ve çiçekli bölümler toplanır, kurumaya bırakılır, hava almayan kaplarda saklanır. Saksıda yetiştirilmeye uygundur. İçerisinde eterli uçucu yağlar ceneol, tanen ve flavonlar bulunur. Yağıştırıcı, gaz söktürücü, sindirimi rahatlatıcıdır. Kanseri riskini azaltır. Geleneksel olarak anne sütünü artırma da da kullanılır. Böcek ısırıklarında kullanıldığı gibi anti bakteriyel özelliği nedeni ile de kullanılır. Değişik kimyasal içeriği nedeni ile reyhanda farklı

na yol açtığı da tıp ortamımızın acı gerçeklerindendir. Kongre ve tıbbi toplantıların akademik amacından sapsının önüne geçilmesi, abartılı sosyal izlenelerden kaçınılması da uzmanlık dernekleri ve meslek örgütünün önde gelen görevi olmalıdır. Alçakgönüllü ortamlarda ve ona uygun sosyal izlenelerle düzenlenecek kongre ve toplantılar bir yandan endüstriye olan bağımlılığı azaltırken diğer yandan da endüstriden alınan katkıyla daha çok kişinin kongre ka-

Fesleğen

kokular algılanır. Boyları 20-60 cm arasında değişir, yaprakları da bir ile üç cm arasındadır. Çiçekler üst yaprakların koltuğunda, ekseriya altı çiçekli durumda bulunur. Çanak ve taç yapraklar tüp şeklinde iki dudaklıdır. Yaprakların alt kenarında gri yeşil ve siyah noktalı yağ hücreleri vardır. Yaprakları kokulu ve renklidir. Rey-

han'da eugenolden gelen karanfil kokusu vardır. Bitki sıcak ve kuru ortamları sever. Anadolu'da yemeklerde yaygın olarak kullanılır. Baharat olarak salatalarda, çorbalarda hoş koku vermesi için pekmeze konur. Ete, balığa, sosise konarak tatlar daha etkili hale getirilir. Eterli yağları nedeni ile parfüm sanayinde kullanılır.(S.F.K.)

tlımı sağlanmış olabilecektir.

"Hekim-endüstri ilişkileri" zincirinin "bireysel" düzlemde "kurumsal" düzleme taşınması ve böylelikle de daha saydam, eşitlikçi, adaletli bir şekilde erişilebilir kılınması; daha da önemlisi etik sorunlardan arındırılması için başta Sağlık Bakanlığı olmak üzere sosyal güvenlik kurumları, Türk Tabipleri Birliği ve uzmanlık derneklerinin ivedilikle harekete geçmesi kaçınılmaz bir gereklilik gibi gözükmektedir. (C.B.)

Kitap kurdu

Yakın Çağlar Tarihi

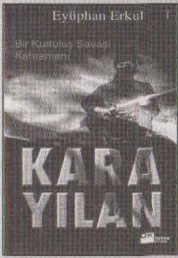
N. V. Yeliseyeva

N. V. Yeliseyeva başkanlığında bir kurultay tarafından hazırlanan bu kitap 1648 İngiliz devriminden 1917 Sovyet Devrimi'ne uzanan tarih kesitini ele alıyor. 300 yıla yakın bu süre boyunca dünyanın farklı ülkelerinde yürütülen sınıf mücadeleleri, burjuvazinin yükselişi ve sanayi devrimi, emperyalizmin doğuşu ve palazlanması ve bu süreç içinde emekçi sınıfların ve ezilen halkların mücadeleleri tarihsel maddeci bir yaklaşımla inceleniyor.

Yordam Kitap, 2009, 350 Sayfa.

Karayılan

Eyüphan Erkul

"Karayılan ayağa kalkıp dizine kadar gelen karda zorlukla adımladı, aşağıya doğru yöneldi. Az önceki çatışmada birkaç kişiyi vurunca eski günlere dönmüş, Efliler köyündeki büyük Ermeni baskının olduğu günü hatırlamıştı. Yine koşuşanlara tüfek doğrultup tetiğe basmış, ölüp düşenler onda hiç acıma hissi uyandırmamıştı. 'Aldışım artık galiba' diye düşündü, aklında Sarı Süleyman'ın, sıcak güneş altında söyledikleri vardı: 'Savaşta adam vurana katil denmez!'"

Eyüphan Erkul, Kurtuluş Savaşı'ndaki Antep'i, İngiliz ve Fransız işgalini, efsaneleşmiş çeteci Karayılan'ı anlatıyor. Elinizdeki kitapta, "ateşin ve ihanetin" yaşandığı günlerde, korkunun ecele faydası olmadığı anlatılan, "Karayılan der ki harbe otur..." türküsüyle ve Nâzım Hikmet'in dizelerıyla de ölümsüzleşen bir insanın yaşamını, yurt sevgisini ve aşkını okuyacaksınız.

Doğan Kitap, 2009, 202 Sayfa.

Kalbinize Sahip Çıkın

Murat Kınıkoğlu

Ülkemizde yaklaşık 2,8 milyon kalp hastası var. Avrupa ülkeleri içinde genç nüfusta kalp damar hastalıklarının en sık görüldüğü ülke de Türkiye. Her yıl 250 000 kişi kalp hastalığına yakalanıyor.

Düzenli sağlık kontrolü alışkanlığının yeterince yerleşmemiş olması yüzünden kalp krizi, hayatlarımızı "tatsız bir sürpriz" olarak giriyor. Peki kalbiyle sorun yaşamak istemeyenlerin korunmak için yapması gerekenler neler? Kalp hastalığı teşhisi konanların günlük alışkanlıklarında, yaşama bakışlarında hangi değişiklikleri yapmaları gerekiyor? Nasıl bir beslenme tarzı bizi kalp hastalıklarına karşı koruyabilir?

Kalp hastaları ve kalp hastası olmak istemeyenler için tüm bu soruların yanıtları bu kitapta.

Doğan Kitap, 2009, 198 Sayfa.

İbrani Mitleri - Tekvin-Yaratılış Kitabı

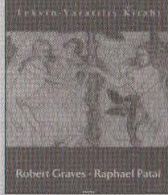
Raphael Patai, Robert Graves

İbrani isminin veya İbranilerin bir kolunun adının İsrailili olarak değişmesi Yakup'un Tanrısal bir yaratıkla görüşmesinin anısıdır. Bundan sonra İbrani adı sadece dilin ve yazının ismini tanımlamakta ve ayrıca Musa öncesi dönemin karakterine atıfta bulunmaktadır. 19. yüzyıldan itibaren İbrani kelimesi, Musevi ya da Yahudi gibi din çağrışımlı değil, etnik çağrışımlı bir isim olarak kullanılmaya başlanmıştır.

İbrani Mitleri, her bir mitin kökenine inerek Antik Yunan'daki benzer mitlere yaptığı göndermelerle hem bir karşılaştırmalı dinler tarihi hem de karşılaştırmalı mitler dizgesi sunuyor.

Say Yayınları, 2009, 400 Sayfa.

İbrani Mitleri

Var olmak, Gelişmek, Uzlaşmak, Evrenle Uyumlaşma Sürecinde

Üstün Dökmen

İnsan yarına kalmak, uzun yaşamak; yakınlarının, genlerinin, kültürünün yarına kalmasını ister. En azından, bu dünyada hoş bir seda bırakmak ister. Bunların gerçekleşmesi, insanın var olma, gelişme ve uzlaşma becerisini artırmasına bağlıdır. Kitabın kuramsal temelinde bilişsel psikoloji, genetik, sosyobioloji, sosyometri ve kuantum mantığıyla kaynaştırılmış var oluşçu felsefe ve psikoloji var. Prof. Dökmen, karmaşık açıklamalardan arındırılmış, günlük yaşama indirgenmiş, iyimser bir var oluşçuluğu ele alıyor.

Remzi Kitabevi, 2009, 312 Sayfa.

Leyla

Feridun Zaimoğlu

Bir dünya romancısı tarafından yazılmış büyük bir eser olan Leyla, 2006 yılında yayınlandığında Almanya'da büyük fırtınalar kopardı. Leyla, mizah, hiciv, şiir ve zekâyla yoğrulmuş dili ve çok renkli üslubuyla, hiç alışık olmadığımız, hem bir yabancı hem de bir Türk bakışıyla yazılmış etkileyici bir atmosfere sahip.

Zaimoğlu Leyla'da, Doğu Anadolu'nun küçük bir kentinde yetişen bir genç kızın evlenip İstanbul'a, oradan da Almanya'ya gitme sürecini anlatıyor. Yoksul bir aile, bir sürü kardeş, aile bireylerine, özellikle de kadınlara karşı neredeyse vahşice şiddet uygulayan bir baba ve kendisi gibi, büyüme çağındaki akranları etrafında dönen bir roman Leyla.

Zaimoğlu'nun Almanya gibi Türkiye'de de yıldız olacağına inanıyoruz...

İmge Kitabevi, Yayınları, 2009, 608 Sayfa.

Forbes Cinayetleri

Mehmet Anıl

Buca Forbes Caddesi'ndeki Güneş Apartmanı'n-da büyük bir katliam yaşanır. Katil bütün katları dolaşmış, o sırada evlerinde olan altı kadını öldürmüştür. Polisin bütün çabalarına rağmen cinayetler çözülmez, dosya kapatılır, aradan yıllar geçer.

Son romanı Pembe Otobüsle Yunus Nadi Roman Ödülü'nü kazanan Mehmet Anıl, yeni kitabı Forbes Cinayetleri'nde sıradışı bir doktorun öyküsünü anlatıyor. Genç, yakışıklı, başarılı doktorumuz mesleğini sürdürdüğü kasabanın gözdesidir. Ama zaman ilerledikçe kadınlarla ilişkisi hastalıklı bir hal alır. Günlerini içkiyle ve hayalinde yarattığı Rüya adlı muhteşem kadınla geçirmeye başlar. Ta ki onunla gerçek yaşamda karşılaşınca kadar. Bir sokakta okuyacaksınız.

Can Yayınları, 2009, 212 Sayfa.

Aşık Kadınlar

D.H. Lawrence

mağının çözümünü izliyoruz.

D.H. Lawrence'ın Lady Chatterley'in Sevgili ve Gökkuşağı romanları gibi Aşık Kadınlar da ilk yayımlandığında cinselliğe ağırlık veren yapısı nedeniyle sert eleştirilerle karşılandı, hatta müstahcen olarak damgalandı. Oysa Aşık Kadınlar, iki kardeşin ilişkilerinin yanı sıra, alttan alta yazıldığı dönemin kültürel değişimini de yansıtıyor. Kitapta savaştan hiç söz edilmiyor olsa da, sanayileşmiş dünyadaki gelişmelerin Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan insan kıyımına yol açtığı ve bu koşullarda kendimize "insan" demenin bir anlamı olup olmadığı sorgulanıyor. Böyle bir ortamda aşk, evlilik, aile, dostluk gibi insanca ilişkilerin gerçek değeri sorusuna yanıt aranıyor.

Can Yayınları, 2009, 534 Sayfa.

Modern Psikolojinin Gelişimi

O. L. Zangwill

Bilimsel psikolojinin ülkemizde pek az anlaşıldığını söyleyebiliriz. Yüz elli yılı aşan bir bilimsel geçmişli olan psikoloji, günümüz-

de çok incelikli deney teknikleri ve artık iyice oturmuş kavramsal yapısı ile saygın bir bilim olmuştur. Bu durum karşısında, düşünen ve insanı gerçekten anlamak, onun karmaşık zihin yapısını öğrenmek isteyen bir kişi, popüler psikoloji anlayışı ile yetinemez. İnsan zihni boşlukta işlemiyor; onun dayandığı bir nörofizyolojik yapı var. Nitekim, bugün psikoloji öyle bir noktaya gelmiştir ki artık psikoloji ile sinir bilim araştırmaları iç içe yürümektedir. Kitabın yazarı olan O. L. Zangwill, 1952'den 1981'e kadar Cambridge Üniversitesi Psikoloji Laboratuvarı'nın direktörlüğünü yapmış, 1987'de ölmüştür. Yarım yüzyıldan fazla bir zaman önce psikolojinin gelecekteki yönelişini görmüş olan Profesör Zangwill, biyolojik esaslı deneysel psikolojinin gelişimini ve onun dayandığı model araştırmaları tanıtan bir giriş kitabı kaleme almıştır. Bilimde gelip geçici moda akımlara rağbet etmeden psikolojinin belkemiğini oluşturan araştırmaları ve görüşleri bu kitapta vermiştir. Bu nedenle kitap, bilimsel psikolojeye giriş yapmak isteyenler için bugün de tazeliliğini ve değerini korumaktadır.

Kendi de deneysel araştırmalar yapmış bir psikolog olan Prof. Dr. Yılmaz Özakpınar, Zangwill'in öğrencisidir. Özakpınar'ın bu çevirisi, yazarın ince anlam tonları ile örlü dilini, anlaşılır ve akıcı bir üslupla Türkçeye aktarmıştır.

Ötügen Neşriyat, 2009, 272 Sayfa.

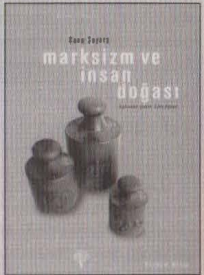
Marksizm ve İnsan Doğası

Sean Sayers

İnsan doğası diye bir şey var mıdır? Marksizm ve İnsan Doğası'nda Sean Sayers, insan doğasının tarihsel bir olgu olduğunu savunuyor. Marx'ın ve Hegel'in çalışmalarına dayanarak, apayrı bir Marksist hümanizme temel oluşturan insan gereksinimlerinin ve güçlerinin tarihsel bir anlatımını sunuyor. Yazara göre, insanlar salt birer pasif bireysel tüketici değillerdir: Aktif, sosyal ve üretici varlıklardır. Kitabın ilk yarısı, emeğin ve çalışmanın yaşamımızda oynadığı temel rolü ve başarmamızda nasıl katkıda bulunduğunu irdeliyor. Bu fikirlerden doğan ahlaksal ve toplumsal imalar, kitabın ikinci yarısında, hem analitik hem de postmodernist düşüncülerin çalışmaları bağlamında analiz ediliyor.

Marksizm ve İnsan Doğası, Marksist tarih anlayışının tutkulu ve geniş kapsamlı bir savunmasını yapıyor, toplum ve ahlak felsefesi konusundaki çağdaş tartışmaları taraflarını ele alıyor. Duru ve sürükleyici bir dille yazılmış olan kitap, siyaset bilimiyle ya da felsefeyle uğraşan herkese ışık tutacak niteliktedir.

Yordam Kitap, 2009, 264 Sayfa.

Matematiğin B&Ü'sü

Toplumumuzun matematiği 06

Matematiğin B&Ü başlığıyla yazı yazar (Mehmet Ali İrmak dışında) hepimiz buluştuk ve kendimizi değerlendirdik:

• Çok az tepki alıyorduk. Demek ki ya okurlarımız yoktu, ya bizim yazdıklarımız anlaşılır veya yararlı değildi.

• Yanlışlık konu seçiminde olamazdı: dil ve matematik (tüm aydınlarımızı ilgilendirmesi gereken) en genel ve en örçül konulardı.

• "Aydınlarımız düşünmek, aramak, öğrenmek istemiyor." diyemezdik. Bu durumda hemen yazmaktan vazgeçmemiz gerekirdi.

• Gençlerimizin dertlerini bildiğimizi sanıyoruz; ilk ve orta öğretimi somut bilgi edinmeden bitiriyorlar. Yalnızca test sorularına hazırlanarak, yalnızca bir dakikalık soyut çözümleri ezberleyerek, yaşamdan kopuk yararsız bilgileri (doldur boşalt sistemiyle) sorgulamadan ezberleyip unutarak; üstelik çok da yorularak...

• Bilim ve Ütopya her aydınımıza, her gencimize ulaşmıyor. Birçoğumuz bunu bir siyasi parti dergisi diye yorumluyor. Ama yine de ~6 000 alıcısı varmış. Bunun yirmide biri bizim yazılarımıza baksa bu 300 eder, biz bunun beşte birine 60 a razıyız.

• Öyleyse suçlu biziz. Ama suçumuz ne? Bunu bilemiyoruz. Konu seçiminde olamaz demiştik. Yazılarımızı da uzun sürede, çok çalışarak yazıyoruz; özgün kaynaklar kullanıyoruz. Suçumuz ancak sunu biçiminde olabilir. Biz bu sonuca ulaştık. Ne yapabildik? Sunumumuzu nasıl değiştirebilirdik? Mehmet Ali İrmak öğretmenimiz son yazılarını yazacaktı. Manfred Kaestner matematiği en genelde ele alıyordu; değişiklik yapması doğru olmazdı... Sonuçta şu karara vardık: İlk değişiklik denemesini ben yapacaktım.

Daha basit, daha anlaşılır bir dille ne yazabilirdim? Ortak kararımız 'Ekonomi-politik üzere bir çözümleme' oldu. Tüm Anadolu Grubu bana yardım edecekti; hazırladığım ilk taslağı elden ele dolaştıracak, herkes bunu eleştire ve katkılarını ekleyecek, son metni yine ben yazacaktım. Şimdi sorun daha basitleşmişti: İlk taslağı nasıl hazırlayacak, hangi kaynaklardan yararlanacaktım?

• Mustafa Saka'nın önerisi, öncelikle M.İ. Kalinin'in 'Devrimci Eğitim, Devrimci Ahlak' ını okumam ve buradan kendime dersler çıkarmamdı. Kitabı okumamıştım. İsmi bile beni korkuttu: Biz bir devrim sonrası işçi sınıfına seslenmiyorduk. Okurlarımız (varsayalım) Biz alçak gönüllüce bilgi sunacak, onlar isterse okuyup yararlanacaktı. Yani bir eğitim söz konusu değildi. Okurlarımızı etkileyemedik ama birbirimizden etkilenmiştik. Vardır bir bildiği diye kitabı okudum ve bazı notlar aldım. Bu notların da özeti:

"Kitleler karşısında hiçbir zaman çalışmalarınızla, kültürü-

nüze övünmeyin. Hiçbir zaman... Bu konuda kitleler çok hassastır. Kitleye ancak açıkça, düpedüz meselelerini söyler ve onun size eşit olduğunu ve kendi meselelerini uzmanlar kadar akılcı yoldan çözümlemeye yetenekli ve sağlam düşünceli olduklarını sezdirdiğiniz zaman konuşabilirsiniz." (Eğitim ve Yaşam-30.5.1926 da Severdlof Üniversitesini bitiren üniversiteler önünde verilen söylev)

"Lenin şöyle diyor:

"Emeğin verimliliği eninde sonunda, toplum düzeninin zafesinde en önemli, en belli başlı şeydir. Kapitalizm, toprak köleliği düzeninde görmemiş bir emek verimliliği yaratmasıyla kesin bir yenilgiye uğratılabilir ve kesin yenilgiye uğratılacaktır. Bu çok güç ve uzun bir vadirdir..." (Ekim 1938 'Konsomolun onur yolu' adlı yazıdan)

"Aşılması gerekli insanlık nitelikleri nelerdir?

Birincisi sevgi. İkincisi dürüstlük. Üçüncüsü yürekli. Dördüncüsü arkadaşlık bağı. Beşincisi emek sevgisi..." (28.12.1938 Öncü şehir ve köy öğretmenleri danışma kurulundaki konuşma.)

"Engels 'Anti-Dühring' de şunları yazmakta:

"...İnsanlar ahlaki görüşlerini bilinciyle ya da bilinçsiz eninde sonunda sınıfsal durumlarının pratik koşullarından, üretim ve değiş tokuşun ekonomik ilişkilerinden edinmekte.

...Ahlak sürekli sınıfsal ahlak olmuş; o ya egemen sınıfın egemenliğini ve çıkarlarını haklı göstermiş ya da ezilen ama artık yeterince sağlamlaşmış sınıfın bu egemenliğe karşı çıkmasını belirtmiş ve ezilenlerin gelecekteki çıkarlarını savunmuş." Demek ki sınıflı toplumda hiçbir zaman sınıf dışı ya da sınıf üstü eğitim var olmamış ve var olamaz." (2.10.1940 Moskova Parti Merkezi toplantısında okunan rapor)

"...Burnu büyük olmayın, kendini beğenmişlik etmeyin, daha akıllıymış, daha bilgiliymiş gibi davranmayın... Çetin soruları cevaplamaktan kaçınmayın, soruları örtbas etmeyin..." (21.4.1942 Moskova'daki partili işçilerin danışma toplantısında verilen söylev)

"...Sosyalizmin kurulmasında eğitilmiş insanlara gereksinim vardır. Eğitilmiş insan ise çok okuyan değil, özellikle materyalist (Biz bu sözcüğü Türkçeye 'somut gerçekçi' diye çeviriyoruz.) Felsefe ile ilgilenen, bilimin zenginliklerini benimseyen, okudukları üzerinde düşünen ve devrimci kuramı devrimci pratikle birleştirmek gerektiğini anlayanı denilir..." (24.5.1934 de Dnepropetrovsk Konsomol Yürütme Kurulunda yapılan konuşmadan 'Her bakımdan gelişmiş kişiler olun')

"Öğretmen enerjisini, kanını, kendisi için değerli olan her şeyi öğrencilerine, halka verir. Fakat yoldaşlar, siz sahip olduğunuz her şeyi verir bu arada kendinizi yenilemezseniz size de bir şey kalmaz. Öğretmen bir yandan verir, diğer yandan da sünger gibi emer; haktan, hayattan ve bilimden en iyi olan

har şeyi alır, bu en iyileri yeniden çocuklara verir..." (8.7.1939 da Köy okullarında nişan almış öğretmenler onuruna düzenlenen gecede ki söylev)

Özeti burada bitiriyorum. Ama buradan kendime ne gibi dersler çıkaracaktım? Kalinin dönemindeki Sovyetler Birliği ile bugünün Türkiye'si arasında bir bağ kuramıyordum. Bugün Türkiye'de ne devrim sonrası, ne de devrim öncesi bir ortam vardı. Bu nedenle devrimden söz edilemezdi. Sınıksal yapımız çok karmaşıktı. Büyük bir işsiz kitlemiz vardı ama bunların çoğunluğu içeriksiz öğretim yoluyla dolaysız üretimden uzaklaştırılmış gençlerimizi. İşçilerimiz çok geniş bir yelpazede tabakalara ayrılmıştı. Sanki ülkemizdeki ayrim proleter-burjuva değil, halk-aydın biçimindeydi. Çalışkan aydınlarımızın çoğu da toplumdaki üretimden kopuk çalışmalarla kendilerini uyarlıyorlardı. Akademik ilerlemenin yolu emperyalist üst yapıda yer bulmaktaydı. (Batı dergilerince yayınlanmış makaleler yazmak, emperyalist dünyanın yükseköğrenim kurumlarında yer bulmak,...) Öyleyse Kalinin'den ders alacaksam önce onu bize uyarlamalıydım; yani onun öğütlerini yeniden derlemeliydim.

(1) Her sözümü, dolaysız üretici haklılığın çıkarlarını temel alarak söylemeliydim.

(2) "Sevgiyle, dürüstçe, yüreklice, arkadaşça" yazmalıydım. Derlediğim bilgiyi, yaptığım çözümlemeyi herkesçe anlaşılır bir biçimde ortaya koymalıydım. Bunları alıntılarla, soyutlamalarla süslemeliydim. Anlattıklarım, kendimin her yönüyle anladıklarım olmalıydı.

(3) Bilgi, öğüt vermemeli, öğrendiklerimi veya çıkarımlarımı tartışmaya açmalıydım.

(4) Bilgi kaynaklarımı emperyalizmin etkisi altında yazılmış ve kapitalizmi aksiyom alanlardan seçmemeliydim.

* İkinci adımda, şimdiye dek yazdıklarıma baktım. Bunlar da bir başlangıç noktası bulmayı umdum.

(1) İlk yazımda (B&Ü.147.Eylül 2006) Tom Boltomore'nin yönetiminde hazırlanan 'Marksist Düşünce Sözlüğü'nden Marksizm (materyalizm, diyalektik gibi) temel kavramlarını anlamaya, açıklamaya çalışmışım.

(2) İkinci yazımda (B&Ü.148.Ekim 2006) ülkemizde bugün bu ayrımın daha geçerli olduğunu düşündüğümünden 'aydın-halk' ayrımını irdelemeye çalışmışım.

Dördüncü yazımda ise (B&Ü.166.Nisan 2008) bazı aydınlarımızın toplumu olumsuz etkileyen çalışmalarını somut bir örnekte irdelemek için İpek Ongun'u ele almış, eleştirmişim.

Beşinci yazımda (B&Ü.171.Ağustos 2008) bu defa toplum için çok olumlu bir anlatımı 'Köy Enstitülerini' tanıtmaya çalışmışım.

(3) Üçüncü yazım (B&Ü.150.Aralık 2006) farklı bir deneme. Marks'ın 'Kapitalini' herkesçe anlaşılır kılmaya çalışmış ve bu yazıda yalnızca birinci cildin ilk kırk beş sayfasını ele alabilmişim.

(4) İki çalışmam (seçimlerden birkaç ay önceki 'seçimler'

ve 'gazetelerimiz') ise yayınlanmadı.

Bu yazdıklarıma dönüp bakınca mutlu olamıyorum. Her yazım için çok çalışıyorum, yazılarımın özgün bilgi içermesine özen gösteriyorum. Ama tepki gelmiyor. Hiçbir aydınımıza ulaşamadım diye düşünüyorum. Kendime "Acaba yazmamalı mıyım?" diye soruyorum. Burada Anadolu Grubumuz devreye giriyor, yeni öneriler getirerek çalışmamı öğütüyor. Ben de tekrar notlar almaya, karalamalara başlıyorum. Kötümserlikten kurtuluyorum, aramalara girişiyorum. Bu yazımın amacı belli: 'Ekonomi-politik üzere bir deneme'. Yazdıklarımdan bu yazının konusuyla ilgili olanı Kapitalin ilk kırk beş sayfası. Ama biz çok basit yazmak, 'meta, kullanım ve değişim değeri' gibi genel terimleri bile kullanmak istemiyorduk. Öyleyse Kapitalden de yararlanamazdık.

* Bu defa Atamızın İzmir İktisat Kongresi Açış Söylevinden yararlanabilir miyim dedim. Söylev ve Demeçlerin 2. cildini de (sayfa 103), Turgut Özakman'ın 'Cumhuriyet-Türk Mucizesi' ni de (sayfa 399) açtım.

Atatürk bu söylevinde ne diyor du?

(1) "...Efendiler, tarih, milletlerin yükseliş ve düşüş sebeplerini ararken birçok siyasi, askeri, toplumsal sebepler bulmakta ve saymaktadır. Şüphe yok, bütün bu sebepler toplumsal hadiselerde tesirlidirler. Fakat bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla, yükselişle, düşüşle alakadar ve münasebette olan, o milletin iktisadiyatıdır..."

(2) "...Biz henüz şimdiye kadar hakiki, ilmi, olumlu manasıyla milli bir devir yaşamadık... Arkadaşlar, kılıç ile fetihler yapanlar, saban ile fetihler yapanlara mağlup olmaya ve neticede mevkii terk etmeye mecburdurlar. Nitekim Osmanlı saltanatı da böyle olmuştur. Bulgarlar, Sırlar, Macarlar, Rumlar sabanlarına yapışmışlar, mevcudiyetlerini muhafaza etmişler, kuvvetlenmişler; bizim milletimiz de böyle fetihlerin arkasında serserilik etmiş ve kendi anayurdunda çalışmamış olmasından ötürü bir gün onlara mağlup olmuştur..."

(3) "...Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve bunun hükümetinin milletten aldığı yön, tam bağımsızlık ve kayıtsız şartsız milli hakimiyet umdelerine dayanarak memleketi mamur etmek v milleti zengin, müreffeh ve mesut etmekten ibaretir..."

(4) "...İktisadiyat diyoruz. Fakat arkadaşlar, iktisadiyat demek, her şey demektir. Yaşamak için, mesut olmak için, insanın mevcudiyeti için ne lazımsa onların tamamı demektir; her şey demektir..."

(5) "...Evlatlarımızı o suretle talim ve terbiye etmeliyiz, onlara o suretle ilim ve irfan vermeliyiz ki, ticaret, ziraat ve sanat aleminde ve bütün bunların faaliyet sahalarında verimli olsunlar, tesirli olsunlar, faal olsunlar, pratik bir uzuv olsunlar..."

(6) "...Bizim halkımızın menfaatleri yekdiğerinden ayrılr sınıflar halinde değil; bilakis mevcudiyetleri ve mesailerinin neticesi yekdiğerine lazım olan sınıflardan ibarettir. Bu dakikada

dinleyicilerim çiftçilerdir, sanatkarlardır, tüccarlardır ve amelelerdir. Bunların hangisi yekdiğerinin karşısında olabilir?...” Özakman'ın bildirdiğine göre, örneğin Sabahattin Selek'in bu konuşma üzere yorumu, “Zaferden sonra ihtilal kendi felsefesi-ne ihanet etti. 17 Şubat günü İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi ile yeni Türkiye devletinin millî kapitalist ekonomiyi benimsediğini görmekteyiz. Gazi M. Kemal Paşa kongreyi açış nutkunda devletçilikten tek kelime bile söz etmemiştir.” Bu yorum idealizmin çarpıcı bir örneği. Dünya tarihinin bir sınıf savaşları tarihi olduğunu; ancak yüzde biri, o da sınıflar arası çelişkiyi yaşamamış işçi olan bir toplumun söz konusu olduğunu, o andaki tek çelişkinin emperyalist işgâlciler ile tam oluşmamış tüm sınıflarıyla ezilenler arasında olduğunu unutarak gerçek dışı idealler peşinde koşmanın bir örneği. Bu idealizminden özenle kaçınılmalıydım.

• Son olarak (çok basit bir anlatımla yazdığı için) Leo H. H. berman'in "Sosyalizmin Alfabeti" ne bakayım, zaten özet olan bu kitapçığı bir daha özetleyeyim dedim.

(1) Kapitalizmde ana çelişki, üretim araçlarını elinde tutan kapitalistler ile onlara çalışmak zorunda olan işçiler arasında. Ama bu emperyalist aşamada emperyalist güçler ve onlarla işbirliği içinde onlarla (kapitalist sınıfı gelişmemiş) tümüyle sömürülüp ezilen toplumlar arasında da olabiliyor.

(2) Serbest rekabet kapitalizmin doğasına aykırı, tekelleşme ise doğal sonucu. Sanayi kapitalinin finans kapitaline dönüşümü de doğal gelişim.

(3) Başlangıçta üretimi arttıran kapitalizm bugün verimsiz ve savurgan (gereksiz tüketimi destekleyen).

(4) Kapitalist toplumda devlet, kapitalistin dolaysız üretmeler karşısındaki savunma düzenegidir.

Bu kaynak gezintisinden sonra ana sorumuza geri dönelim: Ekonomi politik üzere nasıl bir çözümleme yapalım? Bilimsel bir yol izleyip (Marks'ın Kapitalde yaptığı) ekonomi-politik yapıyı ve bu yapı ile ilgili savları irdelemeyi beceremeyiz. Öyleyse matematiksel bir soyutlama ve basitleştirme yapmaya çalışalım.

(1) İlk aşamada işi çok basitleştirelim. (Anadolu Grubu bunun matematiksel uygularken 'En Basit Örnek (EBÖ)' terimini kullanıyor.)

Bir deniz kazası sonunda bir adaya on kişi çıksın. Bu aşamada üretim araçları, üretim ilişkileri, bunların doğurduğu çelişkiler, sınıflar yok. Ekonomi politik en ilkel biçimde oluşacak. Ne olur?

Sınıflar yok, sınıflar arası çatışma yok ama bu ilkel yapıda bile bireysel farklılıklar var: erkekler var, kadınlar var, yaşlılar var, gençler var, güçlüler var, güçsüzler var, benciller var, hep birlikte mutlu olmak isteyenler var... Yani bireysel çelişkiler bu ilkel yapıda bile var. (Acaba 'diyalektik' terimiyle de bu ilkel yapıda bile kaçınılmaz çelişki içinde gelişimi mi adlandıırıyoruz?)

Burada durup düşünelim; bu ilk aşamamızı acaba daha

basitleştirebilir miyiz? Bu on kişiyi bugünkü gelişmiş toplumun üst yapısından hiçbir şey getirmeyen; yalnızca çok basit bir dil ile anlaşılan, gelişmiş herhangi bir üretim biçimini öğrenmemiş, toprağı bile işlemeyi denememiş,... yani çok ilkel alabilir miyiz? Sanırız bu EBÖ sıfatına daha uygun olur. Yeni varsayımı-mızla bu ilkel on kişi ne yapar?

Eğer büyük bir kargaşa oluşur, herkes birbirine saldırır, birbirini öldürmeye kalkarsa, bu dönem ya yok olmayla, ya da bundan vazgeçmeyle sonuçlanacaktır. Öyleyse bu 'anarşi' dönemi yok sayılabilir. Doğru varsayım, bu ilkel on kişinin (veya ilk anarşi döneninden sonra arda kalanların) bir Ekonomi politik yapı kurmaları. Bu ilkel on kişinin kurduğu, bu ilkel Ekonomi politik yapı nasıl olur?

(Burada bir basitleştirme daha yapalım. Adada yalnızca elma ağaçları olduğunu ve topluluğumuzun yalnızca bu elmaları toplamayla yaşamlarını sürdürmeyi düşünebildiklerini varsayalım. (Matematik işte böyle bir şeymiş. Yalnız genelleyip soyutlamıyor, aynı zamanda basitleştirip simgesel bağıntılarla belirlerir kılıyormuş.)

Şimdi, insanların bin yıllar boyunca geliştirdiği bilgilere sahip olmayan ve buna paralel aralarında çok az sözcükle iletişim kuran, yaşamlarını yalnızca elma toplayarak sürdüren bu (soyut) on kişilik topluluğumuz ne yapar? Ne gibi bir Ekonomi politik yapı kurarak örgütlenir? Biz iki farklı model düşünebiliyoruz:

M1. Bireyler tek tek veya daha küçük gruplar oluşturarak elma toplar; acıktıkça yer, artanını bir yere saklar; diğerleriyle hiçbir biçimde paylaşmaz. (Unutmayalım bizim emeğimiz tek tür (elma toplamak), metamız tek (elma). Bu nedenle değişim söz konusu değil, para yok.)

Bu durumda (varsayımımıza kısıtlılığı yani elma ağaçlarının her yerde bol veya kolayca ulaşılır olmadığını eklersek) bazı günler bazı bireyler yeterli elma toplayamaz ve aç kalır. Bunun sonucu hırsızlık, çatışma,... doğallıştır.

M2. On kişi birlikte örgütlenerek elma toplar. Toplanan elmaların tümü ortak mal addedilir ve bir yerde toplanır. Paylaşım ve tüketime birlikte karar verilir.

Umarız tüm okurlarımız hemen ikinci modeli benimsemez ve bizimle birlikte irdelemeye girişir.

(a) M1 de bireylerin aç kalma olasılıkları farklı; bazı bireylerin (veya küçük grupların) aç kalma olasılıkları çok yüksek olabilir. Bu aç kalma olasılığı yüksek bireyler (veya gruplar) elma zengini gruplar için tehlike oluşturur; bu nedenle bunlar kendilerini koruma tedbirleri düşünmek zorunda kalırlar. Örneğin bir bireyi topladıkları elmaları korumakla görevlendirir. Bu tedbir toplanan toplam elma miktarını da düşürür... (Koruyucu elma toplamayacak.) M2 de aç kalma olasılığı genelde çok daha düşük. Ayrıca yetersiz elma toplandığında yetersiz beslenme de paylaşılacağından bu sıkıntıya daha kolay katlanılabılır. Bu durum tüm bireyleri de uyarır.

Çetin Ceviz Problemleri

Bu köşemizde, eğlenceli zekâ oyunları, matematik ve fizik soruları bulacaksınız. Sorular, çiraklık, kalfalık ve ustalık başlıkları altında zorluk derecelerine göre sıralanacaktır. Bu soruları doğru yanıtlayan 3 okurumuza Kaynak Yayınları'nın yayımladığı ve Sadık Usta'nın derleyip çevirerek hazırladığı "Platondan Jambulosa Antikçağ Ütopyaları" adlı kitabını hediye ediyoruz. Yanıtlar en geç 19 Ocak 2010 tarihine kadar e-posta, faks veya posta ile dergi adresine ulaşmalıdır.

Çiraklık

Çamlica'da oturan üniversite öğrencisi Ali, Kuzguncuk iskelesinden sabah 11'de kalkan vapura biniyor. Ali, hergün Kuzguncuk'a bisikletle sabit bir hızla, bazen saatte 30 km, bazen de 20 km ile gidebiliyor. Hız

lı gittiği zaman vapura bir saat vakti kalıyor ama yavaş giderse ancak öğle vakti varıyor. Ali'nin evi kuzguncuk iskelesine ne kadar uzaktır?

Kalfalık

Gece ve gündüzün eşit sürede olduğu bir çölde dolaşan bir gezgin çalar saatinin dijital kol saatine göre, gece ve gündüz farklı şekilde çalıştığını algılar. Bu durumun gece ve gündüz arasındaki sıcaklık farkından ileri geldiğini düşünür. Gece başladığında saatinin 1/2 dakika ileri gittiğini, Güneş doğduğunda ise saatinin 1/3 dakika geri kalarak, toplamda yalnızca 1/6 dakika ileri gittiğini gözlemler. Bir Mayıs günü, çalar saatinin doğru gösterdiğini (kol saati ve çalar saat aynı zamanı gösteriyor) bildiğine göre, hangi tarihte saati 5 dakika ileri idi?

Ustalık

Bir şarkı yarışmasında, jüri ile birlikte finale kalan dört aday da oylamaya katılıyor. Sonuçların açıklanması epeyce gecikince etrafta bir söz dolaşmaya başlıyor; finalislerden biri, kendi şansını arttırmak üzere, en iyisi olduğunu düşündüğünden başlayarak aşağıya doğru 3, 2 ve 1 puan vereceği yerde tersine 1, 2 ve 3 puan vermiş. Seyircilerin hoşnutsuzluğu artarken, finalisten ikisinin daha ahlaksız taktiği götüğü açıklanıyor.

Bu açıklamalar yapılmadan önce, dört finalistinde altışar puan alarak berabere kaldığı görülüyor. Jüri, ahlaksız davranan üç finalistin verdiği puan sıralamalarını ters yüz ederek değiştirdiğinde, ahlaklı olan finalist kaçınıcı sırayı almış olacaktır?

Aralık ayı cevapları

Çiraklık

Yolcu, 25 istasyonun herhangi birinden bir değerine bilet satılabileceği ve "diğer istasyon" sayısı da 24 olacağı için;

$$25 \times 24 = 600$$

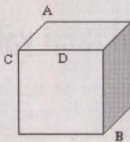
çeşit bilet bulundurulması gerekir. Ancak; gidiş-dönüş biletini de gözönüne alınınca, gerekli bilet çeşidi 1200 olacaktır.

Kalfalık

Karınca, kübün bir kenarını; $20 / 4 = 5$ saniyede katetmektedir. Eğer bir düzlem üzerindeki iki nokta arasındaki en kısa mesafenin düz çizgi olduğunu düşünürsek; karıncanın AEB veya ACB yollarından birini tercih etmesi gerekeceği aklımıza ilk gelen "çözüm" olacaktır. Ama bu doğru çözüm olamaz. Böyle olsaydı, bir değil iki eşdeğer çözüm, $AEB = ACB = (5^2 + 5^2)^{1/2} + 5 = 12,07$ saniye olurdu. Böyle bir durum ise probleminizin "en kısa yol" sorusu ile çelişir.

Bu iki kolay seçenek birini diğerine tercih edemeyeceğimize göre, kübün simetrisini gözönüne alarak, en kısa yol (en az zaman) seçeneğinin CE kenarının orta noktası D'den geçen AD ve DB çizgileri boyunca olduğunu görürüz:

$$AD+DB = 2 \times [(AC^2 + CD^2)^{1/2}] \approx 11,18 \text{ saniye bulunur.}$$

Ustalık

Umarım bu soruda bir yanlışlık olduğunu anladınız! Zira: 250 km güneye inip 450 km batıya giden helikopterin İstanbul'un Ana-

dolu yakasına değil, Karadeniz'e inmesi gerekir! Hata, "500 km güneye" yerine "250 km güneye" yazılmasından kaynaklanıyor. Bu şekilde açıklama yapan okuyucularımızın cevabı doğru kabul edilecektir.

Şimdi gelelim düzeltilmiş sorunun cevabına: Atatürk Havalimanı'nın koordinatları yaklaşık 41.98° kuzey, 28.82° doğudur. Bir derecelik enlem ve boylam yaklaşık 111 km'ye eşdeğerdir. Bu durumda: Atatürk Havalimanı'nın; $500 - 450 = 50$ km doğusunda kalacak noktanın koordinatları: 41.98° kuzey ve $28.82^\circ + 50/111 = 29.17^\circ$ doğu olur. Bu koordinatlarda Sabiha Gökçen Havaalanı'nın koordinatları (40.91° kuzey, 29.31° doğu) yakındır.

Not: İnternette herhangi bir yerin (adresiniz bile olabilir!) enlem ve boylamını bulmak için; <http://itouchmap.com/latlong.html> bağlantısından yararlanabilirsiniz.

BİLİM VE TOPLUM

ULUSAL KANAL'da Her Cumartesi Saat:

11.15'te

Bilim ve Ütopya dergisi Yazı Kurulu Üyeleri

Prof. Dr. Kürşat YILDIZ ve Prof. Dr. Osman Şadi YENEN'in

birlikte sundukları programda,

Türkiye'nin ve dünyanın bilim gündemi ve bu gündem içinde öne çıkan konular işleniyor.

Üniversiteler, yükseköğretim ile ilgili gelişme ve haberler, bilimsel yayınlar, bilimsel çalışmalar,

kongreler, dünyada ve ülkemizde bir hafta boyunca bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ile gelecek haftanın bilimsel olayları aktarıyor.

Ö d ü l l ü S ö z c ü k B u l m a c a s ı

SOLDAN SAĞA:

1) Şişedeki isimli şiirinde "Şişede durdu-ğu gibi durmaz ki kâfir/ Tutar insana yaşama-yı sevdirir" diyen, "Düdüklü Tencere", "Yine" ve "Önce Kadınlar" isimli betikleri de üretmiş, "Dizin" isimli kitabı Türk Dil Kurumu 1972 Şiir Ödülü'nü kazanmış, 1927- 1985 yılları arasında yaşamış şair ve ressamımız.- Rusya'da Volga'nın kolu olan bir ırmak.

2) Öntilerinin biri veya her ikisi kanıtlaya birlikte ileri sürülen tasım.- Rafadan yumurta.

3) Ünlü bir araba markasının kısa yazılı-şı.- Halk dilinde, söylenmek, homurdanmak.- Uzaklık işareti.

4) Eski dilde, sivrisinek ve tatarcık gibi so-kup rahatsız eden küçük sineklerin genel adı.- Gerek, gereklilik, lüzum.- Renyum ele-mentinin simgesi.

5) Orta Anadolu'da şarap yapımı için üre-tilen, beyaz renkli bir üzüm cinsi.- İstanbul'un bir ilçesi.- Doğu Anadolu'da bir ırmak.

6) Hazırlanan çayın renk ve koku baki-mından istenilen durumu.- İri ve zehirsiz bir yılan türü.- Fırında ekmek, börek çevirmeye yarayan kürek.

7) Büyüklük, devlet büyüklüğü, ileri gelen-ler.- Güney Amerika'da yaşayan, 8-10 metre uzunluğunda, avına sararak ve sıkarak öldü-ren bir yılan türü.

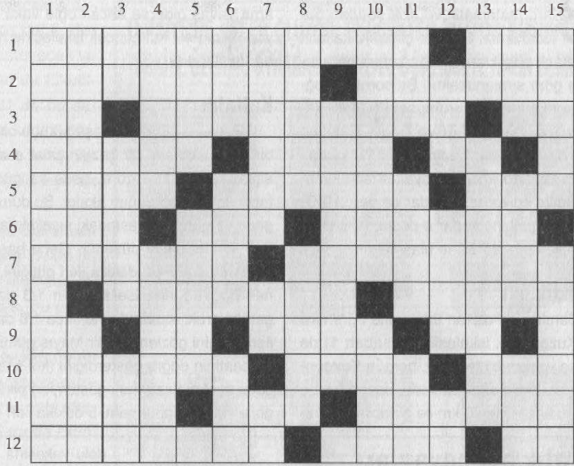
8) Gelir getiren, kâr sağlayan, verimli.- Sularını bir denize veya göle gönderen bölge, maile.

9) Tavla da "uç" sayısı.- İlgi adlı.- Arap Sosyalist Diriliş Partisi'nin kısa yazılışı.- Bir haber ajansının kısa yazılışı.

10) Mafya örgütünün suskunluk yasası.- Kırılarda ve ormanlarda, hendeklerden, yük-seltlerden, çukurlardan ve akarsulardan ge-çerek yaya yapılan köşü.- Nazım Hikmet'in soyadı.

11) Övme.- "Sen gözlerinde yeşil ha-reler/ Sen büyük, güzel ve muzaffer/ Ve ula-şılacak ulaşılmaz olan hasretimsin" (Nazım Hikmet).- İsa peygamberin doğum yeri olan köy.

12) İzmir'in Çeşme ilçesine bağlı, ülkemi-zen önemli sörf merkezi olan turistik belde.-

Bir çocuğu koruyan, işlerine bakan ve her tür-lü davranışlarından sorumlu kimse.- Sahip.

YUKARIDAN AŞAĞIYA:

1) İnsan hakları için verdiği mücadele ve sosyal adanmışlığı ile 2002'de Sarmiento Ödülü'ne layık görülen, 1935-2009 yılları arasında yaşamış Arjantinli devrimci folk şarkıcı-sı.

2) Bozulmak, ekşiyip çürümek.- Gerçek-leşmesi zamana bağlı istek.

3) Titan elementinin simgesi.- Eski dilde, hasta, sayrı.- Karada yaşayan bir yumuşakça cinsi.

4) İç ferahlatıcı ilaç veya içki.- Çoğunluk-la bakırdan yapılan küçük kova.

5) Havadan elde edilerek ışık araçlarında kullanılan asal gazlardan bir element.- Hamur durumundaki ekmeklerin, fırına atılmadan ön-ce içine konulduğu oyuk gözlü tahta.

6) Bir işi yapabilme gücü, ictidar.- Büyük atardamar.- Kısaca "Avrupa Ekonomik Toplu-luğu".

7) İspanya'da bir kent.- Eski dilde su.- Ad-

ları sıfat yapan bir yapım eki.

8) Kesilen ağacın yerde kalan kütük dibi.- Manila keneviri adlı elyafı veren muz türü.

9) Necati Cumalı'nın bir oyunu.

10) Uzun ve yırtmaçlı etek.- İki dörtlü ve iki üçliden oluşan, on dört dizeli bir Batı şiir türü.

11) Muğla'nın bir ilçesi.- Arap harflerinin en çok kullanılan el yazısı biçimi.- Birçok ka-lın direk yan yana bağlanarak yapılan, düz ve korkuluksuz deniz veya ırmak taşıtı.

12) İngiltere ve ABD'de kullanılan arazi ölçü birimi.- Yaprakları salata gibi yenen, ko-kulu bir bitki.- Silisyum elementinin simgesi.

13) Yol göstermek için belli yerlere konan işaret.- "Dersaadet'te Sabah" (Atilla İ-han'ın bir betiği).

14) Mimarlıkta, temel ile zemin arasında-ki yükseklik.- "Çıktım erik dalına/ yedim üzümü" (Yunus Emre).- Katışksız, saf.

15) Meyvesiz bitki.- Çam kozalağına ben-zeyen, iri, güzel kokulu bir sıcak ülke meyve-si.

Aralık sayımızın bulmaca yanıtları

Aralık ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan Fatma Zeynep ŞİMŞEK / Aydın, Ahmet Erdem KORU / Ankara, Onur GÜNEY / İs-tanbul, Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Erol BüyükmERICİ'nin "Çağdaş Yo-runlarıyla Nasrettin Hoca" adlı kitabını kazandılar.

Ocak ayı ödüllü bulmacamızı çözecek okurlarımız arasında kurayla belirleyeceğimiz üç kişi, Kaynak Yayınları'nın yayımladığı ve Sadık Usta'nın derleyip çevirecek hazırladığı "Platondan Jambulosa Antikçağ Ütopyaları" adlı kitabını kazanacaklar.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	E	D	I	P	C	A	N	S	E	V	E	R	E	K
2	R	A	H	M	I	P	E	H	L	I	V	A	N	L
3	E	L	A	P	A	R	A	M	E	Z	I	I		
4	N	A	N	A	R	K	A	T	I	Z	A			
5	E	M	E	N	D	E	R	E	L	Y	A	F		
6	Y	A	T	A	Y	E	S	E	R	E	M	E	N	
7	U	N	S	N	E	P	A	I	I	R	A			
8	B	D	E	S	I	S	E	R	I	Y	I	K		
9	O	V	A	L	S	K	A	T	F	R	E	S	K	
10	G	L	I	M										
11	L	I	M	E	S	N	E	T	N	E	F	R		
12	U	L	V	I	Y	E	T	O	N	I	K	I	Y	E

15. Yıl!

**ABONE OL!
GÜÇ VER!**

“Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.”

H. Motz

Evrim Kursu- İstanbul

20-21 Şubat 2009 Cumartesi- Pazar saat 10.00- 18.00

Program: 1. GÜN

10.00 - 10.30	Açılış Dersi: Bilim nedir? Bilimin yöntemi?
10.30 - 10.45	Soru- Cevap
10.45 - 11.00	Çay arası
11.00 - 11.30	Evrimin Mekanizmaları ve Türleşme
11.30 - 11.45	Çay arası
11.45 - 12.15	Evrimin Mekanizmaları ve Türleşme
12.15 - 12.30	Soru- Cevap
12.30 - 13.30	Yemek arası
13.30 - 14.00	Darwin, Beagle Yolculuğu ve Evrim Kuramı
14.00 - 14.15	Çay arası
14.15 - 14.45	Darwin, Beagle Yolculuğu ve Evrim Kuramı
14.45 - 15.00	Soru- Cevap
15.00 - 15.15	Çay arası
15.15 - 15.45	Akıllı Tasarımcı İddialara Bilim Felsefesi Açısından Yanıtlar
15.45 - 16.00	Soru- Cevap
16.00 - 16.15	Çay arası
16.15 - 16.30	"Evrimsel Psikolojiye Giriş: Temel Kavramlar, Bulgular ve Tartışmalar"
16.30 - 16.45	Soru- Cevap
16.45 - 17.00	Çay arası
17.00 - 17.30	Evrim Teorisi ve Öğrenme
17.30 - 17.45	Soru- Cevap
	Serbest konuşmalar-Öneriler

2. GÜN

10.30 - 11.00	İnsanın Evrimi
11.00 - 11.15	Çay arası
11.15 - 11.45	İnsanın Evrimi
11.45 - 12.00	Soru-Cevap
12.00 - 13.00	Yemek arası
13.00 - 13.30	Fosil Örnekleri ile Evrim Teorisi
13.30 - 13.45	Çay arası
13.45 - 14.15	Fosil Örnekleri ile Evrim Teorisi
14.15 - 14.30	Soru-cevap
14.30 - 14.45	Çay arası
14.45 - 15.15	Evrimsel Psikiyatri
15.15 - 15.30	Soru-Cevap
15.30 - 15.45	Çay arası
15.45 - 16.15	Evrimsel Psikiyatri
16.15 - 16.30	Soru-Cevap
16.30 - 16.45	Çay arası
16.45 - 17.15	Evrim uygulamaları
17.15 - 17.30	Çay arası
17.30 - 18.00	Evrim uygulamaları
18.00 - 18.15	Soru- Cevap
18.15 - 18.30	Katılım Belgelerinin Sunulması

Dersler; Dr. Hasan Galip BAHÇEKAPILI, Prof. Dr. Ali Nihat BOZCUK, Prof. Dr. Işık BÖKESÖY, Prof. Dr. Kerem DOKSAT, Prof. Dr. Erksin GÜLEÇ, Prof. Dr. Semih KORAY ve Prof. Dr. Falih KOKSAL tarafından verilecektir.

Katılım şartları ve başvurular için iletişim bilgileri: Canan ÜSKÜPLÜ,
DevaÇıkmazı N: 7/2 Beyoğlu İstanbul, (0212) 244 23 72- 0538 590 55 54, evrimkursu@gmail.com, bilimveutopya@gmail.com